

İMGELEM

IMAGINATION

Altı Aylık Hakemli Beşeri Bilimler Dergisi

Peer Reviewed Human Sciences Journal Semiannually

Cilt: 4 / Volume: 4

Sayı: 6 / Issue: 6

Temmuz 2020 / July 2020

Araştırma Makaleleri:

Airports as Heterotopias: Politics and Resistance under
Disciplinary Power

HETEROTOPYA ALANLARI OLARAK HAVAALANLARI:
DİSİPLİN EDİCİ İKTİDAR ALTINDA POLİTİKA VE DİRENİŞ

Uğur YILDIZ

Türk Ulusal Kimliğinin İnşasında Güneş Dil Teorisinin Rolü
ve Önemi

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE SUN LANGUAGE
THEORY IN THE CONSTRUCTION OF TURKISH NATIONAL
IDENTITY

Mehmet TAYANÇ – Adem İNCE

Kadına Yönelik Şiddetin Kavramsal İncelemesi: Yozgat
Örneği

CONCEPTUAL INVESTIGATION OF VIOLENCE AGAINST
WOMEN: THE EXAMPLE OF YOZGAT

Hülya ÇAKIR

The Significance of Avatars For Internet Forums Users
İNTERNET FORUMLARI KULLANICILARI İÇİN AVATARLARIN
ÖNEMİ

Mikail PUŞKİN

Aile İçi Şiddet ve Çocuk: Çocukların Aile İçi Şiddet
Deneyimleri

DOMESTIC VIOLENCE AND CHILDREN: EXPERIENCES OF
CHILDREN ABOUT FAMILY VIOLENCE

Zeliha SAĞNIÇ – Selim KARYELİOĞLU

1930'lar Türkiye'sinin Kültürel Hareketlerine Genel Bir
Bakış: Necip Fazıl Kısakürek ve Ağaç Dergisi Örneği

AN OVERVIEW OF THE CULTURAL MOVEMENTS OF THE
1930'S TURKEY: NECİP FAZIL KISAKÜREK AND AĞAÇ
MAGAZINE EXAMPLE

İlker ASLAN

Dinin Yeniden Devlet Alanına Taşınmasında Milli Görüş
Hareketi'nin Rolü

THE ROLE OF THE MILLI GORUS (NATIONAL OUTLOOK)
MOVEMENT IN DE-PRIVATIZATION OF RELIGION

Mehmet Ali MERT

Ben Daniel Blake Filminin Bireyin Yaşlılık Dönemi
Çatışmaları Bağlamında İncelenmesi

THE ANALYSIS OF THE "I DANIEL BLAKE" FILM IN THE
CONTEXT OF THE INDIVIDUAL PERIOD CONFLICTS

Mehmet Emre GÜL – Talha Şahin HAN

Değişen Dünya Düzenine Bağlı Olarak Değişen Uluslararası
Güvenlik Algısı

CHANGING INTERNATIONAL SECURITY PERCEPTION
DEPENDING ON THE CHANGING WORLD ORDER

Bedri ŞAHİN

Askeri Sevk ve İdarenin Bilim ve Sanat Veçhesine Yönelik
Teorik Bir Çalışma

A THEORETICAL STUDY REGARDING THE SCIENCE AND ART
ASPECTS OF MILITARY ADMINISTRATION

Murat ŞENGÖZ

1950'ler Türkiye'sinde Modernleşme Süreçleri Bağlamında
Necati Cumalı'nın "Aklım Arkada Kalacak" Adlı Hikâyesi
Üzerine Bir İnceleme

A REVIEW OF THE STORY "AKLIM ARKADA KALACAK" BY
NECATİ CUMALI WITHIN THE CONTEXT OF

MODERNIZATION PROCESS IN 1950'S TURKEY

Neval KARANFİL

Derleme Makale:

Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisinde Beden, Cinsiyet Ve
Cinsellik

BODY, GENDER AND SEXUALITY IN PIERRE BOURDIEU'S
SOCIOLOGY

Murat ARPACI

Kitap Kritiği:

Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler
CONTEMPORARY CRITICAL PERSPECTIVES IN SOCIAL
WORK

Bekir GÜZEL

İMGELEM

IMAGINATION

Altı Aylık Hakemli Beşeri Bilimler Dergisi

Peer Reviewed Human Sciences Journal Semiannually

Cilt: 4

Volume: 4

Sayı: 6

Issue: 6

Temmuz 2020

July 2020

EDİTÖR/ Editor in Chief

Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

ALAN EDİTÖRLERİ

Türkçe Dil Editörü: Prof. Dr. Hakan TAŞ (Marmara Üniversitesi)

Sosyoloji Alan Editörü: Prof. Taner TATAR (İnönü Üniversitesi)

Din Bilimleri Alan Editörü: Dr. Ali TEKİN (Trabzon Üniversitesi)

Uluslararası İlişkiler Alan Editörü: Dr. Yusuf ÇINAR (Bitlis Eren Üniversitesi)

Kamu Yönetimi Alan Editörü: Öğr. Gör. Hakan SAVAŞ (Avrasya Üniversitesi)

YAYIN KURULU / Editorial Board

Prof. Dr. Korkut TUNA (İst. Ticaret Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL (İst. Üniv.)

Prof. Dr. Valeriy KHAN (University of World Economy and Diplomacy-Uzbekistan)

Prof. Dr. Garifullin Vasil ZAGITOVICH (Kazan Federal University, Tataristan)

Prof. Dr. Mehmet F. GEZGİN (Beykent Üniv.)

Prof. Dr. Nadir SUGUR (Anadolu Üniv.)

Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniv.)

Prof. Dr. Nedzma DZANANOVIC (University of Sarajevo, Bosna Hersek)

Prof. Dr. Musa TAŞDELEN (Sakarya Üniv.)

Prof. Dr. Muhidin MULALIC (International University of Sarajevo, Bosna Hersek)

Prof. Dr. Yaşar ERJEM (Mersin Üniversitesi)

Prof. Dr. Ruza KARLOVIC (Hırvatistan Polis Koleji Dek. Yard., Hırvatistan)

Prof. Dr. Meki LOBJANIDZE (Open University, Gürcistan)

Prof. Dr. Muhammed Abdulkali İBRAHİM (Selahaddin Üniversitesi, Irak)

Doç. Dr. Flavia GHANCEA (Ovidius University, Romania)

Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN (Karadeniz Teknik Üniv.)

Doç. Dr. Abbas Varij KAZEMI (Institute of Social and Cultural Studies, Iran)

Doç. Dr. Joanna KUROWKA-PYSZ (WSB University, Poland)

Doç. Dr. Sajjad SATTARI (Tahran University, Iran)

Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER (Karadeniz Teknik Üniv.)

Doç. Dr. Jabir MAMMADLİ (Khazar University, Bakü/Azerbaycan)

Doç. Dr. Rohollah ESLAMI (Firdevs University, İran)

Dr. Katerina MARINAKI (University of Macedonia, Greece)

Dr. Alina ROMANOVSKA (Daugavpils University, Latvia)

Dr. Damir KAPIDZIC (Sarajevo University, Bosnia)

Dr. Immaculada COLOMINA (Carlos Üniversitesi, Madrid/İspanya)

Dr. Noemia Bessa VILELA (University of Portucalense, Portugal)

Dr. Kalina SOTIROSKA, (International Vision University, Gostivar/Macedonia)

Dr. Vladimir STERPU, (Moldova Devlet Üniversitesi, Moldova)

Dr. P. J. Mathew MARTIN, (University of Mumbai, India)

Dr. Ghodsi BAYAT, (Allameh Tabatabai' University, İran)

Dr. Emir SULJAGIC (International University of Sarajevo, Bosna Hersek)

Dr. Öğr. Üy. Serdal FİDAN (Karadeniz Teknik Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Leyla AYDEMİR (Karadeniz Teknik Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Savaş TAŞ (Demokrasi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üy. Hazım Burhan MUSTAFA (Selahaddin Üniversitesi, Irak)

Dr. Öğr. Gör. Selim KARYELİOĞLU (Karadeniz Teknik Üniv.)

Dr. Öğr. Gör. Elif BAŞ (Karadeniz Teknik Üniv.)

Öğr. Gör. Azat MESHELOVA (El Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Kazakistan)

Öğr. Gör. Veysel USTA (Karadeniz Teknik Üniv.)

Öğr. Gör. Hakan SAVAŞ (Avrasya Üniversitesi)

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL (İstanbul Üniv.)

Prof. Dr. Korkut TUNA (İstanbul Ticaret Üniv.)

Prof. Dr. Enver ÖZKALP (Anadolu Üniv.)

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Karadeniz Teknik Üniv.)

Prof. Dr. Mevhibe COŞAR (Karadeniz Teknik Üniv.)

Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN (Sakarya Üniv.)

Prof. Dr. Edibe SÖZEN (Hasan Kalyoncu Üniv.)

Prof. Dr. Nadir SUGUR (Anadolu Üniv.)

Prof. Dr. Yümni SEZEN (Marmara Üniv.)

Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK (Marmara Üniv.)

Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN (Beykent Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN (İstanbul Üniv.)

ALTINCI SAYININ HAKEMLERİ / Referees of the Issue

Prof. Dr. Şirin DİLLİ (Giresun Üniv.)

Doç. Dr. Elife KART (Antalya Üniv.)

Doç. Dr. Hasan YAVUZER (Nevşehir Üniv.)

Doç. Dr. Ayhan DEVER (Ordu Üniv.)

Doç. Dr. Rohollah ESLAMI (Firdevs University, İran)

Doç. Dr. Ahmet ÖZALP (Karaman Üniv.)

Doç. Dr. Hatice KARAKUŞ (Artvin Çoruh Üniv.)

Dr. P. J. Mathew MARTIN, (University of Mumbai, India)

Dr. Ayşem ÜSTÜBİCİ (Sabancı Üniv.)

Dr. Nihan OZANSOY (Nevşehir Üniv.)

Dr. Cabir MAMMADLİ (Khazar University, Azerbaycan)

Dr. Yusuf ÇINAR (Bitlis Eren Üniv.)

Dr. Vahit GÜNTAY (KTÜ)

Dr. Ozan SELÇUK (Recep Tayyip Erdoğan Üniv.)

Dr. Ejder ULUTAŞ (Muş Alparslan Üniv.)

Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN (Ege Üniversitesi)

Dr. Serdal FİDAN (KTÜ)

Dr. Zeynep TEKİN PABUÇ (Osmaniye Üniv.)

Dr. Savaş TAŞ (Demokrasi Üniv.)

Dr. Çağdaş Ümit YAZGAN (Nevşehir Üniv.)

Dr. Abdulkadir YELER (İstanbul Medeniyet Üniv.)

Dr. Elif BAŞ (KTÜ)

Dr. Yonca ALTINDAL (Balıkesir Üniv.)

Dr. Elif ÖKSÜZ GÜNEŞ (KTÜ)

Dr. Ayşem SEZER ŞANLI (Erzincan Üniv.)

Dr. Gülseren ÖZDEMİR RİGANELİS (KTÜ)

Kapak Tasarımı / Cover Designer

Okutman/Lecturar:

Gökçe YAĞCIOĞLU

Onur ÖZBEK (Grafiker)

Dizgi ve Mizanpaj / Page Setting

Sedanur BAŞKAN (Sosyolog)

Fatma Nur DEVECİOĞLU (Sosyolog)

ISSN: 2602- 4446

İÇİNDEKİLER / Contents**Araştırma Makaleleri:**

Airports as Heterotopias: Politics and Resistance under Disciplinary Power..... 1
HETEROTOPYA ALANLARI OLARAK HAVAALANLARI: DİSİPLİN EDİCİ İKTİDAR ALTINDA POLİTİKA VE DİRENİŞ

Uğur YILDIZ

Türk Ulusal Kimliğinin İnşasında Güneş Dil Teorisinin Rolü ve Önemi.....19
THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE SUN LANGUAGE THEORY IN THE CONSTRUCTION OF TURKISH NATIONAL IDENTITY

Mehmet TAYANÇ – Adem İNCE

Kadına Yönelik Şiddetin Kavramsal İncelemesi: Yozgat Örneği41
CONCEPTUAL INVESTIGATION OF VIOLENCE AGAINST WOMEN: THE EXAMPLE OF YOZGAT

Hülya ÇAKIR

The Significance of Avatars For Internet Forums Users63
İNTERNET FORUMLARI KULLANICILARI İÇİN AVATARLARIN ÖNEMİ

Mikail PUŞKİN

Aile İçi Şiddet ve Çocuk: Çocukların Aile İçi Şiddet Deneyimleri81
DOMESTIC VIOLENCE AND CHILDREN: EXPERIENCES OF CHILDREN ABOUT FAMILY VIOLENCE

Zeliha SAĞNIÇ – Selim KARYELİOĞLU

1930'lar Türkiye'sinin Kültürel Hareketlerine Genel Bir Bakış: Necip Fazıl Kısakürek ve Ağaç Dergisi Örneği107
AN OVERVIEW OF THE CULTURAL MOVEMENTS OF THE 1930'S TURKEY: NECİP FAZIL KISAKÜREK AND AĞAÇ MAGAZINE EXAMPLE

İlker ASLAN

Dinin Yeniden Devlet Alanına Taşınmasında Milli Görüş Hareketi'nin Rolü131
THE ROLE OF THE MILLI GORUS (NATIONAL OUTLOOK) MOVEMENT IN DE-PRIVATIZATION OF RELIGION

Mehmet Ali MERT

Ben Daniel Blake Filminin Bireyin Yaşlılık Dönemi Çatışmaları Bağlamında İncelenmesi157
 THE ANALYSIS OF THE "I DANIEL BLAKE" FILM IN THE CONTEXT OF THE INDIVIDUAL PERIOD
 CONFLICTS
Mehmet Emre GÜL – Talha Şahin HAN

Değişen Dünya Düzenine Bağlı Olarak Değişen Uluslararası Güvenlik Algısı177
 CHANGING INTERNATIONAL SECURITY PERCEPTION DEPENDING ON THE CHANGING WORLD
 ORDER
Bedri ŞAHİN

Askeri Sevk ve İdarenin Bilim ve Sanat Veçhesine Yönelik Teorik Bir Çalışma205
 A THEORETICAL STUDY REGARDING THE SCIENCE AND ART ASPECTS OF MILITARY
 ADMINISTRATION
Murat ŞENGÖZ

1950'ler Türkiye'sinde Modernleşme Süreçleri Bağlamında Necati Cumalı'nın "Aklım Arkada
 Kalacak" Adlı Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme225
 A REVIEW OF THE STORY "AKLIM ARKADA KALACAK" BY NECATİ CUMALI WITHIN THE CONTEXT
 OF MODERNIZATION PROCESS IN 1950'S TURKEY
Neval KARANFİL

Derleme Makale:

Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisinde Beden, Cinsiyet Ve Cinsellik245
 BODY, GENDER AND SEXUALITY IN PIERRE BOURDIEU'S SOCIOLOGY
Murat ARPACI

Kitap Kritiği:

Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler265
 CONTEMPORARY CRITICAL PERSPECTIVES IN SOCIAL WORK
Bekir GÜZEL

AIRPORTS AS HETEROTOPIAS: POLITICS AND RESISTANCE UNDER DISCIPLINARY POWER

Uğur YILDIZ¹

ABSTRACT

The private/public space dichotomy still holds a significant place in the Western political thought tradition. Hannah Arendt's idealization of the distinction of the private and public realms in the Ancient Greek polis is no doubt one which essentializes the location with a strict division providing the possibility of the politics and resistance. However, there are certain spaces such as airports moving beyond the classical distinction. Then this paper modifies Arendt's strict distinction of private/public by focusing on airports as heterotopias. The article admits international airports as heterotopic spaces by following Foucault's heterotopia and his insight of modern power under the discussion of disciplinary society. This Foucauldian modification of space is presented with the Scene I within the framework of disciplinary power. Even though the Foucauldian insight of power illustrates how it functions by producing and shaping subjects through the assemblage of strategies and techniques, it is limited in terms of the emergence of resistance and politics. By reading the Scene II from Bakhtin's carnival notion, the article with the argues that there are other spaces beyond private and public spaces in which politics as well as resistance can occur spaces beyond public by benefiting Jacques Rancière's notion of politics as the disruption of the order.

Key words: private/public space, airports, heterotopia, carnival, disciplinary power, disruption.

HETEROTOPYA ALANLARI OLARAK HAVAALANLARI: DİSİPLİN EDİCİ İKTİDAR ALTINDA POLİTİKA VE DİRENİŞ

ÖZ

Özel alan-kamusal alan ayrımına ilişkin tartışmalar Batı siyasal düşüncesindeki önemini korumaktadır. Bu tartışmalara sunulan katkılardan en önemlilerinden biri kuşkusuz Hannah Arendt'in mekânı, siyasetin ve direnişin, yani, söylev ve faaliyetin olanaklılığını sağlayan katı bir ayrımla özelleştiren Antik Yunan polisindeki özel ve kamusal alan ayrımı idealleştirmesidir. Gelgelim çağdaş siyaset dünyasında, havaalanları gibi kimi alanlar bu klasik ayrımın ötesine geçer. İşte bu makalede, havaalanlarına heterotopik alanlar olarak odaklanılarak Arendt'in özel ve kamusal alanlar arasında yaptığı katı ayrımın tadil edilmesi hedeflenmektedir. Bunun için, Michel Foucault'nun *Öteki Mekanlara Dair* makalesi bağlamında uluslararası havaalanları heterotopik mekanlar olarak kavramsallaştırılmakta ve disiplin toplumu tartışması kapsamında geliştirdiği modern iktidar anlayışı çerçevesinde disipline edici iktidar Sahne I üzerinden tartışılmaktadır. Ne var ki Foucaultcu iktidar anlayışı, iktidarın çeşitli strateji ve tekniklerle yoluyla nasıl özneleri üreterek ve biçimlendirerek işlediğini gösteren önemli bir kavrayış oluştursa da direnişin ve politikanın belirliğini açıklamakta sınırlı kalmaktadır. Bakhtin'in karnaval kavramı üzerinden okunabilecek Sahne II ile makale, özel/kamusal alanlar dışında başka alanların da olduğunu ve kamusal alanın dışında da direniş ve politik olanın olanaklılığı, Jacques Rancière'in düzenin kesintiye uğraması olarak politika nosyonuna başvurularak tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: özel/kamusal alan, karnaval, havaalanları, heterotopya, disipline edici iktidar, kesinti.

Citation Information: YILDIZ, U. (2020). "Airports as Heterotopias: Politics and Resistance under Disciplinary Power", İMGELEM, 4 (6): 1-18.

Atıf Bilgisi: YILDIZ, U. (2020). "Heterotopya Alanları Olarak Havaalanları: Disiplin Edici İktidar Altında Politika Ve Direniş", İMGELEM, 4 (6): 1-18.

Başvuru / Received: 07 Mayıs/May 2020.

Kabul / Accepted: 12 Haziran/June 2020.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. Aksaray, Türkiye. E-Posta: uyildiz@aksaray.edu.tr. ORCID Number: 0000-0001-8857-9616

1. INTRODUCTION

Whatever the term -like *oikos, res publica*, private/public space or sphere- is attributed to, it is still relevance in political theory regarding themes like political debate and action, free and critical debate, and privacy (Benhabib, 1992). Private/public dichotomy is still one of the long and highly contested subjects in the tradition of Western political thought. The dichotomy has been diversely interpreted by various approaches, disciplines, and methodologies even within the disciplines. Despite their point of differences in their search of ideal democratic political space, Arendt is no doubt a key political theorist among many contributed to the debate on the private and public space dichotomy what I call the classical dichotomy. In her formula while Arendt treats the Greek distinction as ideal one, the article claims that the Arendtian formulation features not only spatial but also discursive boundaries of the public/private. In this paper, I argue that there are certain spaces that cannot be easily located into the private and public dichotomy in relation to the spatial and discursive characteristics. I contend that there are certain practices and actions in such places which do not simply fall into the classical dichotomy and its attributed characteristics. To say in the Arendtian sense of dichotomy, some spaces may fit well into both private and public space distinction; however, the very same spaces can be neither private nor public.

Think about a ship, an aircraft, or an airport. These spaces are difficult ones to conceptualize within boundaries of the Arendtian public/private realm and the practices/acts realizing in them. Even a simple question like what an airport is in relation to public/private distinction confuses our imagination about the public and private spaces. Shortly, is an airport private space or a public space? Certainly, the answer does not have to be a strict yes or no since there are some spaces that do not fit into the classical dichotomy. Accordingly, this article is three-folded: first, it contends that the strict dichotomy of private/public articulated by Arendt is spatially and discursively limited to understand other spaces like airports and politics occurring in such spaces like airports. I then suggest that Foucault's *heterotopia* notion is appropriate in approaching spaces that can be neither public nor private, and both private and public to overcome the spatiality issue loosely approached by the classical dichotomy. For Foucault, heterotopia as a space is "in relation with other sites, but in such a way to suspect, neutralize, or invert the set of relations that they happen to designate, mirror, or reflect" (Foucault, 1986: 24). In this article, I use the term in the sense of both between and beyond public and private space. However, the term heterotopia's adoption does only cover the issue of spatiality in relation to the public/private distinction with no reference to the political

action and speech realizing within such spaces. Second, I bring two different scenes on airports as heterotopia. The reason in bringing two scenes from airports at play is to illustrate that even though these scenes seem to be exception of daily life and politics, they are increasingly becoming part of daily life and politics with a lesser possibility of resistance and a greater chance of surveillance. In doing so, the Scene 1 discusses the extreme surveillance and control techniques and technologies at the airports from Foucault's analysis of disciplinary power. The third pillar of the article is to bring the Scene 2 in line with Bakhtin's carnival-grotesque image in order to problematize the disciplinary power approach due to its restriction on the possibility of resistance and politics. Regarding the Scene 2 presented below, I purport that the Foucauldian disciplinary power analysis can be modified by following Rancière's notion of politics as the disruption of any subjects against the established police order to argue that there are such spaces, airports as heterotopias beyond private/public dichotomy. This is to say that even though the Foucauldian disciplinary power is at work in its operation, there is possibility of politics and resistance through the disruption of the order.

It is within this context that the article consists of four sections as follows. The following section discusses the Arendtian public/private dichotomy to reconsider the conceptualization regarding heterotopic spaces like airports. The claim is that some spaces such as airports cannot be easily located into the classical dichotomy. Section three, which portrays airports as heterotopic spaces by following Foucault's article *Of Other Spaces*, includes two different cases. The first case is from the Istanbul Ataturk Airport which presents how the disciplinary power is at work through technologies, strategies, and techniques. The second case is a Bakhtian carnival-grotesque realism that portrays the possibility of politics and resistance. It brings Berlin-Tegel and Portland Airport protests to argue that subjects are not always docile bodies reproduced and shaped by the disciplinary power. Rather, they are subjects who can disrupt the established order and oppose to the *police* as the "partition of the sensible" (Rancière, 2001). The last section is the concluding remark of the article.

2. The private and public dichotomy in Hannah Arendt

Heterotopic spaces pose a challenge to the classical public/private dichotomy. In this section, the paper lays out the spatial tendency of the Arendtian distinction by documenting the key

characteristics of what public and private spaces correspond to. While some scholars argue that most societies considered “modern” have successfully separated the public space from the private (Weintraub, 1997), some are inclined to underline the public space with the idea of the privatization, loss, or end (Sennett, 2002; Mitchell, 1995). What does the public/private dichotomy correspond to? Does each signify spatially and discursively certain features in terms of the possibility of politics and resistance?

In the light questions presented above, I postulate that Arendt’s strict dichotomy signifies the spatial character as well as the deeds within the spatial boundaries of the private and public space (Debarbieux, 2017). In *Human Condition* Arendt attempts to provide a phenomenological depiction of what she sees three activities of human beings as crucial for their existence. She signals out the term *vita activa* corresponding to three human activities which are labor, work, and action (Arendt, 1998: 7-9). Each activity corresponds to the certain aspect of human existence. While labor stands for the vital biological necessities such as eating, drinking, biological reproduction, etc., and work that is distinct from natural environment designates artificial artifacts produced through worldly human activities. Action, on the other hand, as the human condition of plurality, speech and political activity, as well as capacity of human beings to start something new (Birmingham, 2011), is the one that distinguishes human beings as political animal (ibid.). In other words, Arendt identifies public domain as the “world of appearances” is the integral component of being human (Gordon, 2002). This is the spatial dimension of the classical dichotomy. As Arendt argues that this sort categorization of human activities depends upon the categorical distinction of space where *vita activa* takes place. In other words, *vita activa* is, first of all, spatially organized with the distinction of private space and public space distinction. In this spatial organization, while labor and work are associated with the private domain of human existence, *action* realizes within the domain of the public as the most distinguished human condition with features of plurality and appearance as what distinguishes human beings from other creatures. Arendt adheres to the organization of the Greek *polis* which is based on the strict distinction between private and public space. According to the spatial organization of *polis*, the *oikos*, i.e., household is the private realm where biological needs served and met as well as the reproduction of worldly artifacts. Then, activities conducted by women and slaves leads to the containment of slaves and women into the borders of household. The containment of women and slaves in the

private realm in return provides a room for masters of households to appear and to display *action* as autonomous citizens at the public space (Calhoun, 1992). Thus, public space functions as the realm of participation, equality, appearance, and freedom. In other words, the realization of *action* depends upon the existence of the labor and work to be restricted in private space. The containment of biological necessities and violence within the boundaries of household leads *action* to be displayed and revealed in *polis* in dealing with the political/public matters. Arendt's attempt of the separation between private and public space aims to distinguish what the political is from the private and social activities by associating the public realm with the political.

If labor and work feature certain activities conducted at the private space, what sort of features does action revealed at the public space have? In other words, what makes the action as well as public space special in Arendt's thought? I contend that the question is linked to the discursive dimension in which action and speech matter within the spatial boundaries of the private/public space. Arendt (1998: 50) associates the realm of public with the appearance in which to appear requires to "be seen and heard by others". Beside the existence of others which underlines the plurality, while being seen requires the existence of others, i.e., a plural environment, being heard by others also necessitates one's speech irrelevant to the private matters in the domain plurality. Then, Arendt arrives a point of speech and plurality as key characteristics of the public domain in which plurality gains the relevance through the deed and speech of singular individuals/citizens (Barbour & Zolkos, 2011). For their realization, they need to be free from the deeds of private realm which are left to shoulders of slaves and women; then one can freely appear and display *action*. Public space refers to "live together" by gathering free citizens, and by both separating and relating them in matters of permanence and "authentic concern with immortality" (Arendt, 1998: 54-55). The condition for permanence and immortality lies in action and speech which should be unforgettable, recognizable with excellence, fame, heroism, and greatness as a remark in history. Action as heroic and remarkable deed leads one to be immortal through the course of history. Then, action what Arendt sees as the distinguished feature of public space, signals out the realm of politics and reality where debates freely appear and the visibility is a requirement for politics as well as resistance (Gordon, 2002) Something has to be new like the natality and initiative and unexpected to be seen as action by Arendt (Pitkin, 2000). This is to say that not every issue is the matter of public realm including family relations and issues related to the household.

The Arendtian idealization of action as public display and political in its nature is closely related to her critique of modernity and modern age. The ideal division of public and private in the polis has been lost under modernity with what she calls “the rise of social” (Arendt, 1998). Therefore the political has lost its true meaning through the concerns related to the private domain due to the domination of market in which the social, for Arendt, is “neither a private nor public” in the sense of Ancients; rather, a “new phenomenon” of the modern age (Arendt, 1998, p. 28). The reign of social over almost every dimension of life is a “negative account” due to the transformation of “the agonistic political space of the Greek polis” from the one we have been today experiencing (Benhabib,1992: 75). This pessimism underlines of what the political is to be as the way of living in polis through speech with words, and therefore through persuasion rather than force and violence (Arendt, 1998: 26-30). The decline of public or political with the elimination of *action* due to the rise of social has transformed the domain of violence and force from private or household to today’s blurry public domain by making them the property of governments. Arendt’s distinction and idealization of that distinction hardly make sense for what she critically used *moderns* (Pitkin, 2000). The essence of public as plurality and freedom has been blurred with the rise of capitalism and consumerism, or social, leading to the loss of reasoned speech and politics.

The strict private/public dichotomy restricts the resistance and action since both resistance and action belong to the public space in Arendt’s thought. The action and speech to be political should discursively matter for the public in which subjects concerning private realm is excluded from Arendt’s formulation of action. In other words, should an activity to be seen as politics occur spatially and discursively designated realm? The question refers to certain limitation of the strict dichotomy in finding a room for possible resistance at spaces beyond private/public dichotomy, i.e., heterotopic spaces. The following section discusses the possibilities of other spaces, i.e., airports as heterotopias as well as possibility of action there as opposed to the strict Arendtian dichotomy.

3. Airports as Spaces of heterotopia

This strict division leads firstly to neglect the possibilities of ‘other spaces’, and secondly to designate each space as property of some, i.e., private as the realm of women and slaves, and public as the appearance of the free citizens. However, there are spaces which can be both private and

public space, and/or that can be neither private nor public. Not only spatial boundaries are difficult to situate, but also actions within the boundaries of such spaces cannot be easily located into the Arendtian private and public conceptualization. I argue that the existence of such spaces as heterotopias, and actions occurring within there cannot be easily explained through the strict dichotomy or the rise of social as what Arendt articulated.

Think of an airport as a site is more than a location of transportation. How can we locate airports into private/public debate based on the Arendtian account? I think that Foucault's lecture "Of Other Spaces" is stimulating to locate airport as a site of the juxtaposition, the near and far, side-by-side, and the dispersed. In the lecture Foucault speaks of the twentieth century as the epoch of space which is "the form of relations among sites" and simultaneity rather than the history in the nineteenth century (Foucault, 1986: 22-23). Foucault sees the space we live as "a set of relations that delineate sites which are irreducible ...and not superimposable on one another" (ibid.: 23). A set of relations can give clues in describing the features of different sites. Foucault is interested in other spaces: utopias which reflect perfection with no real existence and heterotopias which are contrast to utopias by having "mixed, joint experience" with utopias. What makes these spaces intriguing is that even though they are "in relation with all other sites", they "suspect, neutralize, or invert the set of relations that they happen to designate, mirror or reflect" (ibid.: 23).

Foucault provides six main principles of heterotopias by proposing heterotopias as contrary to non-real character of utopias. The principles of heterotopias are apt to airports in terms of their certain web of relations, different functions over time and from one site to another, the different perception of time at airports, distinct sites within the space, the system of inclusion and exclusion, and relations of the spaces that are outside of heterotopias by creating both real and illusory (Foucault, 1986). These principles are, for me, valuable examples on heterotopic spaces as challenges to the classical dichotomy. For instance, the second principle regards the change in functions of heterotopias in time as well as from one site to another with a web of relationships. Considering airports, they were simply built as the sites of transportation where aircrafts take off and land. Incumbents and employees are in extreme motivation to fulfil their duties. Passengers in a hurry come and go by being dissociated from the traditional time. Every step is arranged in accordance to the flight.

There is much more to these constructions in which not only they are sites of mobility, but also they are a laboratory form and technique of surveillance and discipline as the concentration of power with an absolute “complexity, speed and mobility”, as well as technologies of control and body checks (Lisle, 2003: 4). Today, as we cannot imagine an airport without shopping malls with duty free zone, airports involve distinct sites within their borders in which each site is incompatible to another. More concretely, we find an assemblage of market like casinos, museums, spa hotels, renting firms, shopping malls in which this transformation signals out the neoliberal shift in governance through the privatization of many sites in it (Salter, 2007). The meaning of airport has transformed into more than movement of passengers. In other words, it connotes not simply the site of transportation and movement, but also the site of commercialization and management by turning into a vast industry (Graham, 2008). Then, airports juxtapose three types of sites: a site of the extremities of control and surveillance, a site of leisure activities, and a site of transportation. As Salter (2007) claims that airports are both an example of confessionary society and the sites of multiple governmentalities in which governmentality refers to “the ensemble formed by the institutions, procedures, analyses and reflections, the calculations and tactics that allow the exercise of the very specific complex form of power” (Foucault, 1991: 102).

The Scene I: Istanbul Ataturk Airport

From the perspective of Foucauldian disciplinary power, airports present extremities of surveillance and control sites in which governmentalities function to produce docile bodies who are ready to do anything ordered by the security officers. Passengers as docile bodies who are disciplined through the assemblage of techniques are convinced to do anything due to the inflicted fear arriving from the international via airports like terror. They are persuaded to be docile passengers who are, apart from shopping at duty free zones and killing time at spa hotels, banned from doing some activities even making jokes about some issues like bombs or guns; otherwise the result can be arrest or detainment (Martin, 2010). For instance, the United States Transportation Security Administration states that “making jokes or statements regarding bombs and/or threats during the screening process may be grounds for both civil and criminal penalties and could cause you to miss your flight” (Martin, 2010: 17). There are two incidents on how making ‘dangerous’ jokes -the one is a humorist Samantha Marson’s joke about bombs and the other is Rosalind Baez’s bomb joke under screening- can pose a problem for passengers is revealing.

In relation to Foucault's confessionary society, Salter (2007) makes the claim on airports as the "confessionary complexes" in which subjects are also ready to tell anything they are asked by the professionals by avoiding anything suspicious gestures leading their detention or ban from the mobility. Passengers should be ready to reply the questions including personal information and the purpose of trip in addition to travel documents like visa, hotel reservation, financial status, and so on. This is to say that having a passport and other documents may not be enough, the traveller should persuade the border securities to move one step forward. In its aim of facilitating speed and mobility, international airports exclude individuals who do not have access to the passport and failed ones to obtain the visa. Even if an individual has a passport, there are restricted zones not to be entered at the international airports. It pinpoints the illusory aspect of airports which is ideally constructed for mobility; however, it imposes immobility of the unwanted and undesirable ones like the poor, criminals, and so on. The Scene 1 belongs the experience of refugee that I witnessed during my fieldwork on the journeys of refugees in 2015, Istanbul. Accordingly, Hassan X applied for asylum in Turkey by fleeing Iraq. After spending several years in Turkey his case was accepted by UNHCR and his file was sent to the US authorities for examination to be resettled to the United States due to Turkey's geographical restriction. Based on Turkey's restriction, the country does not guarantee refugee status for applicants who are non-European country of origin. After the examination the US accepted Hassan's settlement to the country. Up until this point, there are several filtering mechanisms at work: Turkey's border control, UNHCR's interrogation in determining refugee status, and the US examination for eligibility of individual's resettlement. This is a clear illustration how the border is deterritorialized by extending it into the boundaries of Turkey through certain interrogations as well as examinations in the process of inclusion of the desirable and exclusion of the undesirable. The resettlement refugees who have been cleared from examinations of the UNHCR and resettlement countries like the United States, Canada and Australia were escorted by the IOM Turkey to the Ataturk airport to take the flight to their countries of resettlement. Hassan whose travel documents were handed by the IOM at the airport was stopped at the main security point of the aircraft to the US. Apparently, the inclusionary exclusion power in which a person is included to the site to be excluded, is at play at the airport by banning Hassan with a warning from US Customs and Border Protection (CBP) system as a potential security risk for the country.

The tragedy was not only the ban of Hassan from the plane. Rather, as he already passed to the international zone within the airport he could not return to site where IOM officers had left him. Therefore, he had to stay overnight at the international zone until the close examination of the case. When I asked the IOM fieldworker regarding the case, he informed me that he had only been held up on a misunderstanding—it was another Hassan that was on the CBP list as a potential risk—and that he had been able to continue on his travels the very next day. The surveillance technology that I witnessed in Hassan’s case is indicative of the proliferation of security concerns within the rise of *governmental unease* after the 9/11, functioning as “a type of ban-opticon dispositive” (Bigo, 2008, p. 10).

Thus, in fulfilling its function of connecting domestic to the international and domestic itself airports do also carry and mirror the significant features of the contemporary politics of exclusion and inclusion for the sake of public which should be defended, politics of constant anxiety and fear from the outside/outsider and foreign/foreigner (Salter, 2007). Airports serve not only to transport passengers from domestic to international, but also play the role of ban-opticon with the latest surveillance and body scan technologies to prevent the possible threats who may have infectious diseases like the recent new type Coronavirus case or whose name may appear on the black list of customs and border protection agencies. Scene 1 presents an example on how international airports function as sites of the surveillance, externalization of borders, multiple governmentalities, and spaces of inclusion and exclusion. I agree with Nancy Fraser (1981) that it is limited in a sense how certain subjects can move beyond the discursive practices formulated through power relations. Therefore, it is limited in grasping the possibility of alternative politics as well as resistance to the power. The question of whether there is a room for any resistance at such scene is discussed in the Scene II.

The Scene II: Naked Bodies against Scanners

Following Arendt’s private/public dichotomy and Foucault’s disciplinary power poses a certain restriction on the occurrence of politics at heterotopic spaces. Even though Foucault contends the possibility of resistance in the exercise of power within a web of power relations, his analysis in disciplinary power in a way freezes conditions for the resistance of subjects due to firstly subjects’ transformation and formation through power and its techniques, and second, Foucault’s suspension

of normative claims.² Considering Foucault's analysis of power and disciplinary power which produces docile bodies through distinct techniques and governmentalities, I agree with Nancy Fraser's (1981) position on the normative ambiguities, related to the genealogical method used by Foucault, in the description of modern power. The Scene 1 can be an example on what the power expects from subjects through the disciplinary and control techniques. Under such circumstances, there is no carnival in the Bakhtinian use of the term or no politics/action. The Scene II with two images presented below presents body scanner protests which are compatible with the Bakhtinian carnival and grotesque realism. They are also demonstrations in line with Rancière's thought on politics and the *distribution of the sensible* in the context of the resistance in heterotopic spaces. This Rancierian notion politics is significant to reconcile the limitations of the Arendtian private/public dichotomy and Foucault's insight on the disciplinary power.

Why Bakhtinian? For Bakhtin, "carnival does now footlights...it does not acknowledge any distinction between actors and spectators" (Bakhtin, 1984: 7). What we see in the naked protests is the reversal of actor and spectators by refusing the existed and established order and laws. Carnival knows only its laws, "the laws of its own freedom" by putting aside "all hierarchical rank, privileges, norms, and prohibitions" (ibid.: 7-10). The grotesque image is transgression for the authorities and truth makers. It is a transgression since "it suspends a taboo without suppressing it" due to the prescribed boundaries of what makes an action is transgression (Bataille, 1962, p. 36). Considering naked protests, the transgression is "continually structured, legitimated and dissolved by reference to the vertical symbolic hierarchy" in the operation of the state's control and surveillance practices (Stallybrass & White, 1986: 3). However, through the carnival's suspension, it opposes to the imposed rules and discourses as well as the authoritarian speech representing itself "the high", official culture, and a carnival thus provides a situation of *heteroglossia* with the coexistence of multiple speeches and actions (Holquist, 2002).

The Bakhtinian carnival-grotesque image can be aptly followed by Rancière's notion of politics which relies on dissensus, disagreement and disruptions. In this sense, I contend that politics with

² There is a vivid debate among scholars on Foucault's position about the possibility for resistance against the power. Others see that Foucault's depiction in the analysis of disciplinary power tranquilizes the room for resistance of subjects (Fraser, 1981). The other side interprets that Foucault does not denounce the possibility of resistance by differentiating Foucault's power relations into two -liberating and dominating relations- and highlighting Foucault's view of power as both repressive and productive facility (Jon Heller, 1996; Picket, 1996).

the possibility of resistance can occur at heterotopic and in-between spaces, i.e., independent from the spatial feature of the public and private realm. It is also crucial to underline that approaching airports from the Foucauldian disciplinary power and simply as sites of surveillance techniques and governmentalities in which power exerts itself in producing docile passengers may lead to neglect the capacity of individuals to act of resistance. In other words, if the power is not a thing centered at one certain site, but a set of relations involving techniques and governmentalities on individuals, the question is then the possibility of resistance at airports.

It would be useful to accentuate that Rancière differs from Foucault in terms of notions of subjectivity, power, and politics. While Foucault's subjectification underlines the self, who is exposed to certain types of institutions and practices functioning in the production of docile bodies (May, 2008), Rancière's view has rather positive connotation by framing subjectification as "the production through a series of actions of an instance and a capacity for enunciation not previously identifiable within a given field of experience, whose identification is of a pair with the reconfiguration of experience" (Rancière, 2004: 35). In other words, Foucault's interpretation underlines the formation of subjects as well as objects as the result of certain sort of tactics, strategies, and techniques through power relations. If we adhere to the Foucauldian insight on subjects who are shaped and disciplined by the power, knowledge, and discourse, it would be hard to admit subjects as the capable agents of resistance and politics.

Rancière like Arendt follows Aristotle's formulation of what politics is with an emphasis on speech by seeing the politics as the activity based on the principle of equality which "is transformed by the distribution of community shares" (Rancière, 1999: ix). As opposed to the general tendency on politics as procedures in which "the distribution of places and roles, and the systems of legitimizing in this distribution" realize, Rancière (ibid.: 28-29) sees this legitimizing and distribution system as *the police* and *policing* which is not in the sense of "state apparatus". The police in his formula functions to separate the one who has parts in it from the one who is excluded by taking no part (Rancière, 2004). In other words, the police refers to the *distribution of the sensible* that does not allow to the ability of those of part who have no parts to supplement the polis with a claim of equality and it imposes status quo by managing, eliminating disputes and limiting political participation in the name of politics (Rancière, 2001). Then, the question Rancière is interested is on how politics as relational thing is defined. Politics accordingly is not the consensus on a matter

imposed on individuals. It is rather the break that “is manifest in a series of actions that reconfigure the space where parties, parts, or lack of parts have been defined” by making “visible what had no business being seen, makes heard a discourse where once there was only place for noise; it makes understood as discourse what was once only heard noise” (Rancière, 1999: 30). Therefore, the basis of the politics lies in his depiction of the distribution of the sensible in which it occurs “when there is a part of those who have no part, a part or party of the poor...when the natural order of domination is interrupted by the institution of a part of those who have no part” (ibid.: 11).

Even the occurrence of politics is rare, Rancière’s formulation makes it possible to broach the politics at spaces which cannot be easily seen as public and private as well as airports as spaces of heterotopia. His approach on politics as the interruption is key to elicit the traces of resistance under the disguise of disruption. Demonstrations at two airports –Portland and Berlin-Tegel Airports– reflect rather a different portray from the one presented in the Scene I as the Foucauldian disciplinary power image.



Figure 1: Nude but not lewd (Huffpost, 2012). Retrieved from https://edition.cnn.com/2012/04/18/travel/oregon-airport-naked-protest/index.html?eref=rss_travel&utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+rss%2F+cnntv%28RSS%3A+Travel%29&utm_content=Google+Reader, accessed at February 27, 2020.

In 2012, John Brennan -a fifty-year old traveller- was at the Portland International Airport with the intention of flying California. When he was at the body scanners section Brennan felt that he was harassed by the extreme pat-down of Transportation Security Administration. The extremity during the pat-down has led him to step forward by getting fully naked as a way of expressing his act of free speech. This image can be read from Rancière’s perspective politics in a sense that the policing as the established order assigns a role of no voice and passive subjectivity which is

disrupted through the moment when he got naked. Not only the nakedness is the sign of politics with his demonstration, but his refusal to get dressed upon the command of police is the disruption of police order as the beginning of politics and resistance at the precise moment.



Figure 2: No need to scan, Already naked. Retrieved from <http://www.dailymail.co.uk/travel/article-1243439/Naked-Germans-protest-body-airport-scanners.html> accessed at February 27, 2020.

While Brennan’s protest is a one-man unplanned demonstration, the Image 2 portrays a planned demonstration at the Berlin-Tegel Airport and same protest at other airports including Frankfurt and Dusseldorf Airports. The demonstration was organized by the German Piraten Partei (Pirate Party) with the participation of the Party members to the protest in 2010. Although the Party which was founded in 2006, does not hold any seats in any states in Germany, it gained popularity in 2012 by reaching more than thirty thousand members and obtaining seats at Regional Parliaments with tantalizing promises including online privacy, digital democracy and radical transparency (Haunss, 2013). In line with demonstrations at airports, according to William Boston the Party is a “new style” in German politics with their anti-status quo stand by aiming to “bring digital revolution to politics” and to “make government and politics more transparent accessible” (Boston, 2012). Going back to the discussion, the image of the naked protest illustrates the interruption of the police order in which airport security officers seem to transform into bystanders and spectators as opposed to demonstrators who are willing to take part. This is in line with Rancière’s approach

to politics as “an extremely determined activity to policing: whatever breaks with the tangible configuration” (Rancière, 2004: 29). In other words, images present the police order and the occurrence of politics with the disruption of those who are assigned to have no part in it.

4. CONCLUSION

It is possible to claim that the spatial organization of politics takes the public/private dichotomy for granted. The classical dichotomy in its Ancient Greek form has been idealized in Arendt’s theoretical formulation in which the polis is space of appearance and speech as the public space as opposed to private space necessities met by slaves and women. The paper has argued that the classical dichotomy does effectively grasp spaces which cannot be easily associated with public and private spaces including airports. In contemporary world of politics, any matter can be concern of politics and any space independent from private of public can be scene where politics can emerge. Moreover, it is no need to appear in a public space to proceed a speech as subjects can be political with full anonymity without the requirement of recognition and appearance to be politically engaged.

In doing so the paper followed Foucault’s discussion of heterotopia in the case of airports as neither public nor private, and both public and private spaces. I contended that Foucault’s heterotopia discussion is a way of modification of private/public distinction by providing the utility to rethink the limitation of the Arendtian strict dichotomy. It depends our perception on how certain spaces can be beyond the classical dichotomy. The paper also benefited from Foucault’s views on power in airports by presenting the execution of disciplinary power through technologies of body scanners and surveillance by creating docile travellers. The disciplinary power at work functions as a mechanism of inclusion and exclusion to filter and eliminate those who are not eligible as presented in Scene I.

In certain respects, Foucault lays out how spaces whether private/public or heterotopic pose the disciplinary techniques of the power. However, if one adheres to the Foucauldian disciplinary power and its function through multiple techniques, strategies, and technologies, it is to admit that the politics associated with resistance by Arendt is less chance to emerge. In other words, there is almost no exit from the power technologies as it discovers new technologies of governing and disciplining. Therefore, the resistance seems to be empty signifier. However, the Scene II presents the Bakhtinian carnival-grotesque realism by suspending existing rules and liberating itself from

the predominant discourse with a clear opposition. This opposition presented through two demonstrations at airports is disruption in the Rancierian notion of politics. They ask us to rethink the possibility of resistance and politics as a rare activity which requires the distribution of the sensible and disruption in the established police order by those who are assigned no part in the police.

REFERENCES

- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bakhtin, M. (1984). *Rabelais and His World*. Bloomington: Indiana University Press.
- Barbour, C. & Zolkos, M. (2011). Action and Appearance: An Introduction. In A. Yeatman, P. Hansen, M. Zolkos & C. Barbour (Eds), *Action and Appearance: Ethics and the Politics of Writing in Hannah Arendt* (pp. 1-9). New York: Continuum Books.
- Bataille, G. (1962). *Death and Sensuality: A Study of Eroticism and the Taboo*. New York: Walker and Company.
- Benhabib, S. (1992). Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jurgen Habermas. In C. Calhoun. (ed), *Habermas and the Public Sphere* (pp. 73-98). Cambridge: MIT Press.
- Bigo, D. (2008). Globalized (in)security: The Field and the Ban-opticon. In D. Bigo and A. Tsoukala (Eds.), *Terror, Insecurity and Liberty: Illiberal Practices of Liberal Regimes After 9/11* (pp. 10-48). London: Routledge.
- Birmingham, P. (2011). On Action: The Appearance of the Law. In A. Yeatman, P. Hansen, M. Zolkos & C. Barbour (Eds), *Action and Appearance: Ethics and the Politics of Writing in Hannah Arendt* (pp. 103-115). New York: Continuum Books.
- Boston, W. 10/04/2012. “‘Pirates’ Deal a Blow to Germany's Political Status Quo.” *The Wall Street Journal*.
<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304587704577333922727849932>
- Calhoun, C. (1992). Introduction: Habermas and the Public Space. In C. Calhoun. (ed), *Habermas and the Public Sphere* (pp. 1-50). Cambridge: MIT Press.
- Daily Mirror 17/01/2010. German protesters strip-off in demonstration against full-body airport scanners. <https://www.dailymail.co.uk/travel/article-1243439/Naked-Germans-protest-body-airport-scanners.html>
- Debarbieux, B. (2017). Hannah Arendt’s Spatial Thinking: An Introduction. *Territory, Politics, Governance*, 5(4), 351-367. DOI: 10.1080/21622671.2016.1234407.
- Foucault, M. (1986). Of Other Spaces. Translated by J. Miskowiec. *Diacritics*, 16(1), 22-27.
- Foucault, M. (1991). Governmentality. In G. Burchell, C. Gordon., & P. Miller (eds). *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* (pp. 87-104). Boston: Harvester Wheatsheaf.
- Fraser, N. (1981). Foucault on Modern Power: Empirical Insights and Normative Confusions. *Praxis*, 3, 272-287.

- Gordon, N. (2002). On Visibility and Power: An Arendtian Corrective of Foucault. *Human Studies*, 25, 125-145.
- Graham, A. (2008). *Managing Airports: An International Perspective*. Oxford: Elsevier.
- Haunss, S. (2013). *Conflicts in the Knowledge Society: The Contentious Politics of Intellectual Property*. New York: Cambridge University Press.
- Holquist, M. (2002). *Dialogism: Bakhtin and His World*. London: Routledge.
- Huffpost 3/05/2012. Oregon Man Strips Down To Protest TSA At Portland International Airport, https://www.huffpost.com/entry/naked-man-protests-tsa-at-portland-airport_n_1433830
- Jon Heller, K. (1996). Power, Subjectification and Resistance in Foucault. *SubStance*, 25(1), 78-110.
- Lisle, D. (2003). Site Specific: Medi(t)ations at the Airport. In F. Debrix and C. Weber (eds), *Rituals of Meditation: International Politics and Social Meaning* (pp. 3-29). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Martin, L. (2010). Bombs, bodies, and biopolitics: Securitizing the subject at the airport security checkpoint. *Social & Cultural Geography*, 11(1), 17-34. <https://doi.org/10.1080/14649360903414585>
- May, T. (2008). *The Political Thought of Jacques Rancière: Creating Equality*. Edinburg: Edinburg University Press.
- Mitchell, D. (1995). The End of Public Space? People's Park, Definitions of the Public, and Democracy. *Annals of Association of American Geographers* 85(1), 108-133.
- Picket, B. L. (1996). Foucault and the Politics of Resistance. *Polity*, 28(4), 445-466.
- Pitkin, H. F. (2000). *The Attack of the Blob: Hannah Arendt's Concept of Social*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rancière, J. (1999). *Disagreement: Politics and Philosophy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rancière, J. (2001). Ten Theses on Politics. *Theory and Event* 5(3).
- Rancière, J. (2004). *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*. London: Continuum.
- Salter, M. (2007). Governmentalities of an Airport: Heterotopia and Confession. *International Political Sociology* 1(1), 49-66. <https://doi.org/10.1111/j.1749-5687.2007.00004.x>

Stallybrass, P. & White, A. (1986). *The Politics and Poetics of Transgression*. New York: Cornell University Press.

Sennett, R. (2002). *The Fall of Public Man*. London: Penguin Books.

Weintraub, J. (1997). The Theory and Politics of the Public/Private Distinction. J. Weintraub & K. Kumar (eds.), *Public and Private in Thought and Practice* (pp. 1-42). Chicago: The University of Chicago Press.

TÜRK ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA GÜNEŞ DİL TEORİSİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ

Mehmet TAYANÇ * Adem İNCE **

ÖZ

Fransız İhtilali ile birlikte toplumsal anlamda daha belirgin bir hal almaya başlayan ve ulus devlet anlayışının yaygınlık kazanması ile yükselen kimlik olgusu, toplumların kendilerine has farklılıklarını ön plana çıkarmaları noktasında çoğu toplumsal grup içerisinde oldukça etkili bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda hem dünyada hem de Türkiye’de yaşanan toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasi ve ideolojik gelişmeler Türk toplumunda da bir kimlik inşa etme sürecini başlatmıştır. Özellikle İmparatorluğun çöküşünü engellemek amacıyla ortaya atılan fikir akımlar kimlik oluşturma sürecini hızlandırmıştır. Bu kimlik inşa etme sürecinde kullanılan araçların başında ise şüphesiz dil gelmektedir. Zira dil, hem bireyler hem de toplumlar için değişim ve dönüşümün en büyük habercisi ve taşıyıcısıdır. Bu nedenle oluşturulmak istenen yeni ve modern toplum, dil üzerinden inşa edilmeye çalışılmıştır. Dilin, toplumu şekillendiren ve topluma kimlik kazandıran bu hususiyetinden yola çıkarak bu çalışmada da Türk ulusal bilincinin oluşumunda dilin belirleyiciliği üzerinde durulmuştur. Öte yandan çalışmada, yaşanan küresel gelişmelere bağlı olarak dil ve kimlik olgusunun değişimi ve bunun Türk toplumuna yansımaları incelenmiş ve tartışılmıştır. Bu noktada Cumhuriyet sonrası uygulanan dil politikalarının ve dil kavramının kimlik inşa etme çabası üzerindeki etkisinin ne olduğu, ulus-kimlik arasındaki ilişki ve Türk ulusal kimliğinin oluşumunda ‘Güneş Dil Teorisi’ nin rolünün ne olduğu sorularına cevap aranmıştır. Araştırmada Güneş Dil Teorisi’ nin Türk ulusal kimliğinin inşası sürecinde önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Kimlik, Ulus, Güneş Dil Teorisi

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE SUN LANGUAGE THEORY IN THE CONSTRUCTION OF TURKISH NATIONAL IDENTITY ABSTRACT

The phenomenon of identity, which began to become more prominent in the social sense with the French Revolution and rising with the widespread understanding of the nation state, has played a very effective role among most social groups in terms of communities highlighting their unique differences. In this respect, social, cultural, economic, political and ideological developments have started the process of building an identity in Turkish society. In particular, the process of identity creation has gained momentum with the movements of ideas put forward in order to prevent the collapse of the Ottoman Empire. Language is undoubtedly one of the tools used in the process of building a new identity. As the language is the greatest harbinger and bearer of change and transformation for both individuals and societies, the new and modern society, which is intended to be created, has been tried to be built through language. Based on this aspect of language, this study focuses on the determinability of language in the formation of Turkish national consciousness. Furthermore, in the study, the change of language and identity phenomenon and its reflection on Turkish society were examined and discussed by considering the global developments. At this point, the question of what the effect of post-Republic language policies and the concept of language on identity building, the relationship between the nation and identity, and the role of ‘Sun Language Theory’ in the formation of Turkish national identity were sought. The findings of the research show that the Sun Language Theory played an important role in the formation of the Turkish national identity.

Keywords: Language, Identity, Nation, Sun Language Theory

Atf Bilgisi: TAYANÇ, M. – İNCE, A. (2020). “Türk Ulusal Kimliğinin İnşasında Güneş Dil Teorisinin Rolü Ve Önemi”, İMGELEM, 4 (6): 19-39.

Citation Information: TAYANÇ, M. – İNCE, A. (2020). “The Role and Importance of the Sun Language Theory in the Construction of Turkish National Identity”, İMGELEM, 4 (6): 19-39.

Başvuru / Received: 10 Mayıs/May 2020.

Kabul / Accepted: 10 Haziran/June 2020.

* Mehmet TAYANÇ, Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi, 0545736101, m.tayancc@gmail.com ORCID Number: 0000 0002 9365 2272

** Adem İNCE, Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi, 05446740908, ademince@hotmail.de ORCID Number: 0000 0003 4126 2798

GİRİŞ

Uzun bir geçmişe sahip olan küresel gelişmelerin yeni ve bugüne ait en önemli ve en dikkat çeken yönü, kuşkusuz kimlik ve kimliklerin nasıl tanımlanacağı sorunudur. Küresel gelişmeler özelinde ortaya çıkan bu sorun ise bireyi olduğu gibi toplulukları da var olan kimliklerini şekillendirmeye veya yeni bir kimlik arayışına sürüklemiştir. Bu arayış ise farklı araçlar/olgular üzerinden kimlik inşa etme sürecini beraberinde getirmiştir. Modern dönemde karşımıza çıkan ulus, uluslaşma ve ulusçuluk kavramlarının içine kimlik dâhil edilmediği sürece ulusun hayatiyetini sürdürebilmesi oldukça zor gözükmektedir. Bu nedenle yaşanan gelişmeler, bireyi ve toplumu var olan kimliğini korumaya, yüceltmeye veya dil, din, tarih ve kültür gibi araçlar üzerinden yeni bir kimlik inşa etmeye yönlendirmiştir. Özellikle Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımları tüm toplumları etkilemiş ve bu sürecin akabinde toplumsal kimlikler yarışır hale gelmiştir. Hususiyle Fransız Devrimi, SSCB'nin çöküşü, doğu bloğunun dağılması gibi toplumsal kırılmaların yaşandığı belli dönemlerde daha görünür olan bu durum, neredeyse tüm toplumlar için olduğu gibi Türk toplumu için de bir geçerliliğe sahiptir.

Türk ulusal kimliğinin oluşum serüvenine bakıldığında özellikle Osmanlı Devleti'nin dağılmaya başlaması sürecinde devleti dağılmaktan kurtarmak amacıyla ortaya çıkan fikir akımlarıyla birlikte yeni bir kimlik arayışının da başladığı görülmektedir. Akçura'nın 1904 yılında kaleme aldığı 'Üç Tarz-ı Siyaset' isimli eserinde ortaya koymuş olduğu üç hâkim siyasî tavırla birlikte Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Türkiye yakın tarihinde yaşanan değişim ve dönüşümler ile birlikte oluşan siyasî kırılmalar, Türk ulus kimliğinin de yeniden tanımlanmasına sebep olmuştur. Türk ulusal kimliğin oluşturulmasında belirleyici olan bir diğer etken ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleridir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin çöküşünü engellemek amacıyla yapılan faaliyetler süreç içinde Türk ulusal bilincinin şekillenmesi ile sonuçlanmıştır. Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirlerinin İmparatorluğun devamını garanti altına alma noktasında kabul görmemesi, durumun Türkçülük ekseninde şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Bu gelişme her ne kadar İttihatçıların bilinçaltında yer alan düşüncenin ortaya çıkması olarak yorumlansa da dönemim mevcut konjonktürü, bu durumun oluşmasını hızlandırmıştır.

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte hızlanan Türk ulus kimliği inşası faaliyetleri, aynı zamanda Türk toplumunun yeniden dirilişi ile benzer anlamlar taşımaktadır. Karakaş (2013: 17) bu bakış açısını "Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti, eski algılamaların tasfiyesi

üzerine kurulmasından dolayı yeni açıklamalara ve yeni toplumsal meşruiyet dayanaklarına ihtiyaç duymuştur. İhtiyacı karşılayacak yeni bütüncül yapı, millet temelli Türk toplumdur” sözleriyle yorumlamıştır. Ortaya çıkan bu düşünce ise millî kimlik, millî kültür, millî dil ve millî tarih temelinde farklı yollarla inşa edilmeye çalışılmıştır. Özellikle tarih ve dil, bu süreçte önemsenen konuların başında yer almaktadır. Hususiyle Türklerin dilleri ve tarihleri ile Batı toplumlarından ayrıldığı, fakat aynı zamanda kültürlü ve medeni bir toplum olduğu ve bu yüzden de Batı toplumundan ayrı kalmadığı düşüncesi, dilin ve tarihin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu anlayıştan yola çıkarak Türk kimliğini yansıtan birtakım politikalar hazırlanmıştır. Bunların başında Türk Tarihi ve Türk Dili tezlerinin oluşturulması gelmektedir. Türk dilinin/Türkçenin eskiliği/zenginliği ve başka dillere kaynaklık etmiş oluşu, bunun üzerinden bir Türk ulusal kimliği inşası faaliyeti ve tüm bu yapıların da Türk Tarihi ile desteklenmesi üzerine çok sayıda çalışma hazırlanmıştır* .

Modern bir milletin inşasında en önemli unsur şüphesiz ki tarihsel geçmiştir. Her toplum da sahip olduğu tarihsel değerler üzerinden yol çıkarak var olmaya, ilerlemeye ve ayakta durmaya çalışmaktadır. Durumun böyle olması ise yaşanan kimlik arayışlarının tüm toplumlarda tarih temelli olmasını sağlamıştır. Türk toplumunda da tarihe bağlı kalarak üretilen ulusal araçların başında “Türk Dili” gelmektedir. Türk dilinin tarihsel geçmişini ortaya çıkarmak, Türkçenin tüm dillerin atası olduğunu ispatlamak, bundan yola çıkarak da Türk toplumunun güçlü tarihî varlığını dil üzerinden açıklamak ve bunu tüm dünya milletlerine göstermek amacıyla *Güneş Dil Teorisi* hazırlanmıştır. Dilin birleştirici, taşıyıcı, yayılcı ve bilinç kazandırıcı özelliğinin olması inşa edilen yeni Türk kimliğinin dil üzerinden oluşturulmasının yolunu açmıştır.

Bu çalışmada dil üzerinden kimlik inşası sürecinin kavramsal düzlemde bir çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında Türk ulusal kimliğinin oluşumunda Güneş Dil Teorisinin yerinin ne olduğu ve Türk ulusal kimliği için nasıl bir önem taşıdığı sorularına cevap aranmıştır. Aynı zamanda Atatürk döneminde hazırlanan dil politikaları çerçevesinde yeni bir kimlik ve gelenek oluşturma aracı olan dilin işlevi üzerinde durulmuştur. Bu

*Bkz.Demir, Gökhan, Y. (2010), *Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş Dil Teorisi*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 11, Sayı: 19.Korkmaz, Zeynep, *Atatürk ve Kültürel Alandaki Çağdaşlaşmada Türk Dilinin Yeri*, Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 661, s. 39-52, 1/2007. Sadoğlu, Hüseyin, (2003) *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

minvalde Güneş Dil Teorisi ve Türk Ulus Kimliği ilişkisi düzleminde toplum, kimlik ve dil ilişkisi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Kimliğin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Türk Ulus Kimliği

Kimlik, bireyin ve toplumsal bir grubun kendini tanımlayan, ifade eden, diğer birey ve toplumlardan ayıran, kişiliğini/karakterini betimleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. En yakın anlamıyla, “kişilerin, grupların, toplum veya toplulukların, “Kimsiniz?”, “Kimlerdensiniz?” sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlar” (Güvenç, 1993: 3) olarak tanımlanmaktadır. Karakaş’a (2013) göre bu sorulara verilen cevaplar da bireyleri ve toplulukları birbirinden ayıran, sınıflandıran, farklılıklarını ortaya çıkaran/vurgulayan ve aralarındaki sınırları sabitleyen bir tanımlamayı ifade etmektedir. Kimliğin hem bireyler arasında hem de birey ve toplum arasında bütünleştirici ve birleştirici rolüne dikkat çeken Karpat’a (1987: 23) göre ise kimlik, “kişinin içinde yaşadığı çeşitli gruplarla olan ilişkilerini ve bu gruplara olan ödev, hak ve bağlılık derecelerini tayin etmektedir. Bu hak ve bağlılıklar ise kişinin ve toplulukların varlıklarını savunmalarını ve gelişmelerini sağladığı için her şeyden evvel kişiler arası beraberlik ve bilhassa dayanışma (tesanüt)” amacı güderler.

Kimlik kavramının farklı yönlerine dikkat çeken tanımların çokluğu, çeşitli disiplinler tarafından farklı anlamlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Sosyolojik bir bakış açısıyla ele alındığında ise kimlik, “toplumsal cinsiyet ve sınıf belirlemelerinde kullanılan bir kavram olup, bireyin sosyal durumunu, felsefede ise kimlik, öznenin varoluşunun ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik gibi belirlemeleri sonucu oluşmuş olan gerçeklikleri” (Bayart, 1999: 140) ifade etmektedir. Kimliğin, kendini tanımlamak için farklılığa-ötekiliğe vurgu yaptığının altını çizen Karakaş’a (2013: 3) göre kimlik, “bir yandan farklılığı ötekileştirirken, öte yandan temelde bir benzerlik havuzunu, bir aidiyeti ve mensubiyeti ifade ederek, bu benzerlik üzerinden homojen bütünselliği olan bizlik kategorisini oluşturmaktadır.”

Modern toplum yapısının ortaya çıkmasıyla şüphesiz kimlik olgusu da daha önemli bir hal almıştır. Bu gelişme ile birlikte tüm toplumlar, kendi kimliklerini ön plana çıkaracak toplumsal öğeler üzerinden çalışmalar yapmış, yeni olgular icat etmeye başlamış ve bu doğrultuda çeşitli politikalar üretmiştir. Bu kimlik arayışı da şüphesiz modern bir olgu olarak karşımıza çıkmakta ve belli bir sürece karşılık gelmektedir. Bu durum kimlik üzerine farklı politikalarının yükselişine doğrudan etki etmektedir. Hazırlanan kimlik politikaları her ne kadar eşitliği vurgulayan evrenselci iddiaları barındırıyor olsa da herkesin kendi özgün

kimliğiyle tanınması gerektiğini de öne sürmektedir. Kimlik kavramı her ne kadar modern bir kavram olsa da kökeni eski tarihlere dayanmaktadır. Bireyin veya bir toplumun kendini var etmesi, öteki olandan ayırması ve kendi benliğinin farkına varması bireyi ve toplumu kimlik oluşturma arayışına sürüklemiştir. Modern öncesi dönemlerdeki toplumlar incelendiğinde kimlik olgusu, ne bir sorunsalı ne de bir eleştiri ya da tartışmayı teşkil etmekteydi. İnsanlar ne kimlik bunalımına girer ne de köklü bir kimlik değişimine yönelirdi. İnsan avcı idi ve bir kabileye mensuptu, hepsi de bundan ibaretti (Kellner, 2012). Geleneksel dönemlerde kimlik olgusuna baktığımızda kimliğin, değişime kapalı bir olgu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu dönemde insanların kimliğini tanımlayan özelliklerin sınırlı olması, sadece cinsiyet bağlamında ya erkek ya da kadın olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Modern öncesi dönemde bireyin kimliği, ait olduğu toplum veya topluluk daha belirgindir. Bireyin düşünce ve davranışını belirleyen kimlik, cinsiyet, dil, din, ırk ve kabile gibi değişmeyen kurumlara dayanmaktadır. Connolly'nin de belirttiği gibi modern öncesi topluluklarda kimlik, toplumsal olarak kabul edilmiş/görmüş bir dizi farklılıkların etkisiyle oluşturulmaktadır. Bu farklılıklar ise söz konusu bireyin varlığı için hayati önem taşımaktadır. Şayet onlar farklılık olarak birlikte var olmasaydı, kimlik de onlardan farkı sayesinde ve kendi sağlamlığı içinde var olamazdı. Çünkü kimlik “var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güvence altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür” (Connolly, 1995: 82). Ortaya çıkan farklılık ise kendi içinde aynılığı yaratmak zorundadır. Bu aynılık ise kimliğin kendisini betimlemektedir. Kimlik kavramının modern öncesi dönemde varlığının sabit olmasından dolayı yeni bir kimliğin inşası söz konusu değildir. Bu dönemdeki kimliğin teşekkülünde yer alan unsurların değişmesi söz konusu olmadığından yenilenmesi de olanaksızdır. Kimlik, daha çok din, aile ve soy gibi değişmesi mümkün olmayan kurumlar üzerinden kendini ifade etmektedir. Bireysel kimlikler de ön plana çıkarılırken yine din, aile veya ırk gibi kimlik unsurlarından yararlanılmaktadır. Söz konusu olan bu unsurların da kolay kolay değişmesi söz konusu değildir. Modern ile post-modern dönemde ise kimliğin söz konusu dayanakları değişerek veya yeni şekiller alarak yeniden inşa edilen bir yapıya dönüştüğü görülmektedir.

Modern toplumun temel örgütlenme ölçütünün ulus ve ulus devlet, baskın aidiyet unsurunun ise ulusal bir kimlik olması, birçok toplumu ulusal bir kimlik inşa etmeye sürüklemiştir. Erdemir'in (2005) de üzerinde durduğu gibi siyasî, kültürel ve ekonomik gerekçelerle günümüzdeki en geçerli siyasî örgütlenmenin ulus devlet olduğu, topluluk biçiminin ise ulus olmaya devam edeceği kabul edildiğinde, ulusal kimliğin ön planda olması

kaçınılmazdır. Gallner’in (1983: 6) de altını çizdiği gibi “insanın nasıl ki bir burnu ve iki kulağı varsa, ulusal kimliği de vardır” sözü de ulusal kimliğin artık bir bireyin hayatının vazgeçilmez bir parçası olduğunu göstermektedir. Kimlik kavramının ortaya çıkmasında etkili olan unsurlara bakıldığında bu unsurların nesnel ve öznel unsurlar olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Nesnel unsurlar, kimliği özümseyen bireyler tarafından paylaşılan maddi ve manevi gerçekliklere karşılık gelmektedir (Yıldırım, 2016; Erdemir, 2005). Din, dil, etnik köken, ortak tarih, ülke-toprak, mitler, simgeler ve kültür, ulusal kimliğin oluşumunda etkili olan nesnel unsurların başında gelmektedir. Belirlenen bu nesnel unsurların topluluğu oluşturan bireyler tarafından desteklenmesi, kalıcı olması ve sürekli hale gelmesi için öznel unsurlara ihtiyaç duyulmaktadır. Ulusal kimliğin bireye sunduğu aidiyet duygusu ise öznel unsurları betimlemektedir.

Türk ulusal kimliğinin oluşum sürecine bakıldığında, eskiden beri kimliğin hem söylemde hem de uygulamada yaşatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunu ilk Türk devletlerinin kültürlerinde veya adlarında görmek mümkündür. 16. Yüzyıla gelindiğinde ise Türk devletinin hızla yayılması ve İslam topraklarına da sahip olması Müslüman toplumların da Türk adıyla anılmasına sebep olmuştur. Osmanlıların, Balkanların içlerine ve Güneydoğu Avrupa’nın sınırlarına kadar ilerlemesi, Batı toplumları tarafından kıyametin bir işareti olarak görülmüştür. Bu nedenle Kalın (2016)’ın da üzerinde durduğu gibi birçok toplumda “edebiyattan resme siyasî metinlerden halk şarkılarına kadar çok geniş bir kültür yelpazesinde Türk imajı köklü bir yer edinmiştir.” Bu tür tarihî temellere dayanan Türk ulusal kimliği, günümüzde benzer gayretlerle yaşatılmaya çalışılmaktadır. Ulus kimliğinin Türkiye’de yaşayan Türklerin ötesinde başta Orta Asya’da yaşayan ve tüm dünyada yaşayan Türk topluluklarına hitap etmesi, ulusal kimliğin Türklük veya Türkçe temelleri üzerinde oluşmasını beraberinde getirmiştir.

Kimlik İnşa Aracı Olarak Dil

İnsan toplulukları sürekli kendilerini diğerinden yani öteki olandan çeşitli farklılaştırıcı, ayırmalayıcı ve ötekileştirici birtakım göstergelerle ifade etme çabasında bulunmuştur. Bu çaba, “bireylerin ve toplulukların kendi farklılık ve benzerliklerini belirleyerek kategorik düzeyde bir konum kazanma bilincini ifade eder. Kategorik bir konumda bulunmak, bireyi ve topluluğu kendi ve öteki olarak belirleyebilme ve sınırlandırabilme zemini oluşturduğu için kimlik bilincinin de inşasını” (Karakaş, 2015: 12)

kolaylaştırmıştır. Bunlar yapılırken de çeşitli göstergelere ihtiyaç duyulmuştur. Kimlik, kiminle karşı karşıya olunduğunu bilmeyi ve böylece bireylerin birbirlerini tanıyabilmesini sağlamaktadır. Bireyin ve toplumun farklılığını destekleyen kimlik göstergelerini bir bireyin hangi toplumsal ya da ekonomik öbekten olduğunu gösteren işaretler olarak değerlendirmek mümkündür. Kimlik inşasında etkili olan bu belirleyicilere/göstergelere bakıldığında Smith'in kaleme aldığı "Milli Kimlik" adlı eserinde üzerinde durduğu gibi 'cinsiyet', 'mekân' ve 'toplumsal sınıf' gibi göstergelerin etkili olduğu görülmektedir. Kimliğin ifadelendirilmesinde ve kimlik inşa etme sürecinde Smith'in belirlemiş olduğu bu üç unsurun yeterli olmadığını, kimliğe bu bakış açısı ile yaklaşıldığı takdirde yanlış bir sonuca ulaşılabileceğini savunan Karakaş (2015), toplulukların çatışmalarında ve uzmanlaşmalarında etkin rol alan, kimlik ifade biçimi olarak 'din-inanç' unsurlarının da eklenmesi gerektiğini, bunun yanında özellikle matbaanın gelişmesiyle, birleşmenin sembollerinden biri olan 'dil'i de birer kimlik ifade etme belirleyicisi olarak kabul etmek gerektiğini dile getirmiştir. Habermas (2010) da ulus bilinci kavramını tanımlarken gerekli olan araçların başında ortak bir kökenin, ortak bir dilin, ortak bir tarihin ve ortak bir kültürün geldiği üzerinde durmuştur. Görüldüğü üzere dil ile ulus bilinci birbirini tamamlayan ve ayrılmaz bir ikili olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü dil, bir ulusun dün, bugün ve yarın arasında bir köprü konumundadır. Diğer yandan dil Korkmaz'ın (2007) da ifade ettiği gibi, toplumun uzun yüzyıllardan beri biriktire geldiği her alandaki söz varlığını kendi hazinesinde topladığı için, aynı zamanda bir milletin tarihî ve sosyal yaşamındaki bütün birikimlerin ifadesi olan kültür varlığının, kültür zenginliğinin de göstergesidir. Dil olgusunun ulusal birliğin harcı olduğunun altını çizen Şendeniz (2014: 320), "ulusun ve resmî ideolojinin oluşturulma sürecinde dil ve tarih her daim ilk ve en kolay kullanılan araçlardır" sözleriyle dil olgusunun ulus bilincinin oluşmasındaki yerini özetlemiştir.

Dil olmadan oluşturulan/tanımlanan kimliğin tek başına topluluğu bir arada tutmaya yetmeyeceğini söylemek yerinde olacaktır. Bu nedenle inşa edilmek istenen birçok ulusal kimlik, dil aracılığıyla imâl edilmeye çalışılmıştır. Orta çağın sonlarına doğru icat edilen matbaanın, dilin gelişimi ve milletlerin dil üzerinden kimlik ifade etme aracı olarak kullanılmasında etkili olduğu görülmüştür. İngiltere'de Gerard Groote, Almanya'da ise Martin Luther İncil'i ana dillerine çevirerek, İngiliz ve Alman ana dillerinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Karataş'ın (2015) deyişiyle diğer alanlardaki matbu eserlerin

yaygınlık kazanması da ülkelerin ana dillerinin giderek daha fazla kimlik tayin edici bir role sahip olmalarını sağlamıştır.

Bir kültürün yayılmasında ve paylaşılmasında dilin önemli bir işlevinin olduğu aşikârdır. Dil, bir toplumun veya bir milletin ortak kültürüyle yol alarak varlığını devam ettirmesini sağlar. Bir milletin bireyleri arasında birleştirici bir rol oynayan dil, aynı zamanda milli şuurun oluşmasına ve bu şuurun sonraki nesle aktarılmasına hizmet eder. Ulus inşa etme sürecinde ve bir topluluğun davranışlarının oluşmasında etkili araçlardan biri olan dil, topluluklar için önemli bir yere sahiptir. Çünkü ulusal kimliğin oluşumu ve sürekliliği ortak bir dilin varlığına bağlıdır. Bu anlamda topluluklar, ulusal dillerini korumaya, keşfetmeye ve hatta yeri geldiğinde yaratmaya yönelik çaba sarf etmektedir (Karakas, 2015). Bunun örneğini İsrail’de görmek mümkündür. İsrail toplumunun ölü olan İbranice dilini yeniden yaratıp ulus dili haline getirmesi dilin ulus kimliği oluşturma üzerindeki önemini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu örnekten yola çıkan Demir (2010: 387), “yirminci yüzyılda bağımsızlığını ilan eden genç ulus-devletlerin ilk yaptıkları şeylerden biri ulusal tarih ve ulusal dil çalışmalarını hızlandırarak kendi uluslarının tarihteki rolünü ve ulusal tarihlerinin başka ulusların tarihinden daha köklü olduğunu göstermeye çalışmak olmuştur. Bu genç ulus devletlerden bir tanesi de 1923’de kurulan Türkiye Cumhuriyeti’dir” tespitinde bulunur.

Türk Kimliğinin İnşa Ediliş Sürecinde Dil Politikalarının Yeri

Ulusal aidiyetin belirleyici unsurlarından biri olan dil, bir ulusu diğerinden ayıran farklılıkların haricî ve somut işaretidir. Dil, bir ulusun mevcudiyetini ve kendi devletini kurma hakkına sahip olduğunu gösteren en önemli ölçüdür. Modern karaktere sahip ulusal bilincin tek bir ulus haline gelebilmesi için saf bir dilin olması veya ulusların saf bir dile sahip olması gerekmektedir (Karakas, 2015). Dil, “duygu ve düşünceyi insana aktaran bir araç olduğundan insan topluluklarını bir yığın/kitle olmaktan kurtararak, aralarında duygu ve düşünce birliği olan toplum haline getirmektedir” (Kaplan, 1983: 39). Dilin toplumların tarihî varlığı boyunca biriktire geldiği kültür değerlerini geleceğe aktaran bir araç olduğunu savunan Korkmaz (2007: 41) dil kavramı hakkında “diller ulusların birer kimlik belgesidir. Bu kimlik belgesi zaman içinde eriyip kaybolma tehlikesine uğrarsa, o dili konuşan toplum veya millet de kimliğini, dolayısıyla varlığını yitirir ve eriyip yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır” ifadelerini kullanmıştır. Toplumun sahip olduğu kültürü hem taşıyıcı hem de belirleme rolü bulunan dil, ulus bilincinin oluşmasında ve toplumun sahip olduğu kimliği ifade etmede

önemli etkenlerden biridir. Ulusal bütünlüğün temeli olarak görülen dil, kimlik ifade etme aracı olmanın yanında başlı başına bir kimlik oluşturma aracı da olabilmektedir. Bunun örneğini ise Türkiye tarihinde görmek mümkündür.

Modern bir milletin inşasında en önemli unsur şüphesiz ki tarihsel geçmiştir. Bu nedenle yapılan çalışmalar tarih temelli olmuştur. Türk ulusal kimliğinin inşasında da birtakım ulusal araçlara ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı Devleti içerisinde değişik dillerin belli alanlarda kendi hâkimiyetlerini kurlmaları ve Türkçenin de sadece bu dillerden birisi olması, Türk ulusal bilincinin dolayısıyla da Türk ulusçuluğunun oluşmamasında önemli nedenlerden biri olarak kabul edilmektedir (Karakaş, 2015). Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile birlikte oluşturulmak istenen yeni düzen, beraberinde kimlik sorununu da getirmiştir. Tanzimat Dönemi sonrasında oluşan fikir akımları da oluşan kimlik sorununun sonucu olarak gösterilmektedir. Ortaya çıkan fikir akımları devleti kurtarma reçetesi olma doğrultusunda üretilmiş olsa da kendi içerisinde bir kimlik arayışını da barındırmaktadır. Bu durum, devletin kurtuluşunun devlete kimlik kazandırma ile aynı derecede öneme sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

Her etnik grupta olduğu gibi Türk toplumunda da dile önem verilmiştir ve Türk ulusal kimliği için dil vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Bu nedenle Türk ulusal kimliğinin inşa ediliş sürecinde yeni kurulmuş olan Cumhuriyetin dile fazlasıyla önem verdiği ve bu doğrultuda çok sayıda politika üretildiği görülmektedir. Kurulan yeni Türkiye'de "Kültür Devrimi" olarak adlandırılan Harf Devrimi, Cumhuriyeti kuran kadroların dile verdiği ehemmiyeti göstermesi açısından önemlidir. Mustafa Kemal'in "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkı Türk milletidir. Türk milleti demek Türk dili demektir. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde ahlâkını, an'anelerini, hatıralarını, menfaatlerini, kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyinin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir" (İnan, 1998:19) sözleri bir ulus inşa etmek için dilin hayati olduğuna vurgu yapması açısından önem arz etmektedir. Bu durum dilin ulus oluşturma sürecinde oldukça önemli ve bütünleştirici bir rol oynadığını ve de oluşturulan ulus kimliği diğer kimliklerden ayırt edici bir işlevi olduğunu da göstermektedir.

Yeryüzündeki her ulus, var olan kültürünü yaymak ve bir sonraki nesle aktarmak için kendine ait bir dil bilinci ve tarih bilinci oluşturma çabasıdadır. Bu yüzden Cumhuriyetin

erken dönemlerinde (1930’lu yıllarda) kültürün ulus inşa etme sürecinde kilit rol oynayacağına inanılmış ve bu amaçla dil politikaları öncelikli reformlar arasında yerini almıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarına bakıldığında Ziya Gökalp ve Namık Kemal’in fikirlerinde baskın olan dil vurgusunun pratik hayatta karşılık görececek şekilde dil politikaları üzerinde hâkim olduğu pekâlâ görülebilir (Akçam, 2006). Örneğin, Namık Kemal’in Türkçe’nin önemine ilişkin söylemiş olduğu “Türkçe hariç diğer bütün dilleri günlük yaşamda ortadan kaldırmalıyız... Dil muhtemelen ulusal kimliği oluşturmada en güçlü -belki dinden de daha güçlü- unsur olsa gerektir.” (Akt. Mango, 1999: 537) sözünün Harf Devriminin akabinde 1928 yılında “Vatandaş! Türkçe Konuş” kampanyasıyla kamusal alanda hayat bulduğu söylenebilir. Aynı yıllarda dönemin başbakanı İsmet İnönü’nün Türk Ocaklarında herkesin Türkçe konuşması gerektiğine yönelik yapmış olduğu vurgular ile Türk haricindeki etnik grupların Türkleştirilmesi gerektiğini ifade eden konuşmaları da bu politikaların bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Bunların yanında Nişanyan’ın (2010) zikrettiğine göre ilk defa Enver Paşa tarafından 1913’te başlatılmış olan Türkçe olmayan yer isimlerinin Türkçe isimlerle değiştirilmesi de Cumhuriyet döneminde devam eden dil politikalarına bir örnektir. Mesela en bariz değişimlere *Dersim* ilinin isminin *Tunceli* olarak, Bingöl’ün *Genç* isimli ilçesinin *Karlıova* olarak değiştirilmiş olması diğer binlercesinin içerisinde örnek olarak gösterilebilir (Çagaptay, 2006). Kürtçe, Rumca ve Ermenice gibi diğer dillere ait yer isimlerinin tamamına yakını bu politikalar sonucunda Türkçe karşılıkları ile değiştirilmiştir. Değiştirilen yer isimlerinin 40 binin üzerinde olduğu, yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur.[†]

1930’lu yıllara bakıldığında ise Türk ulusal kimliğinin bir üst kimlik olarak inşa edilerek Türk olmayan etnik grupların Türkleştirilmesini amaçlayan dil ve kültür politikalarının artarak devam ettiği görülmektedir. Örneğin 1930 yılında amacı İslâm öncesi Türk tarihini ve kültürünü araştırmak olan “Türk Ocakları Türk Tarihi Tedkik Heyeti”nin kuruluşunun hemen akabinde Köprülüzade Fuad Köprülü, Yusuf Akçura ve Âfet İnan gibi ulusal ideologların da katıldığı ilk “Türk Tarih Kongresi”nin düzenlendiği görülmektedir (Copeaux, 1998). Ergün (1982: 126), kongrede tartışılan konuları “Türk uygarlığının tarihi, Türk ırkının antropolojik karakteristikleri ve Türk dili ve literatürü” olarak sıralamaktadır. Kongredeki tartışmalarda Türk kimliğinin bir üst kimlik olarak inşa edilmesi gerektiği ve buna yönelik olarak da İslâm öncesi Türk kimliğinin öne çıkarılması, zira Türklerin esasında

[†] Yer adları konusunda oldukça detaylı bir indeks için bkz. www.nisanyanmap.com

İslâm öncesi dönemde Orta Asya’da iken de büyük devletler ve medeniyetler kurmuş olduğu ve Türk uygarlığının özgün olduğu gibi meseleler ön plana çıkmıştır. Bu kongreyle birlikte Türk ulusal kimliğinin inşasına yönelik gözlenen önemli değişikliklerden bir tanesi de “din”in kimliğin tanımlanması üzerindeki rolü olmuştur. 1920’li yıllardaki Türk ulusal kimliğini tanımlamada kullanılan İslâm dininin bu kongreyle birlikte artık ulusal kimliğin bir bileşeni olmaktan çıktığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden kongre, Türk ulusal kimliğinin tarihî seyrinde kasıtlı olarak İslâm öncesine odaklanmış ve Osmanlı dönemi de bilinçli olarak devre dışı bırakılmıştır (Ergün, 1982). Harf Devrimine bakıldığında da yeni bir kimlik oluşturmak, Selçuklu ve Osmanlı ile olan bağları koparmak, tabiri caizse devrimin “köprü atmak” amacıyla hazırlandığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmalar sonucunda ise Orta Asya ile olan tarihsel bağ, dil devrimi ile kuvvetlendirilmiş ve tarihsel bağlamda antropolojik bulgularla da pekiştirilmiştir.

1930’lu yıllarda dil ve tarih üzerine çalışmaların yoğunlaştırıldığı söylenebilir. Mustafa Kemal bu amaçla bilfiil öncülük ettiği beş kongre organize ettirmiştir. Bunlardan ikisi tarih, üçü dil üzerine yapılmıştır (Toprak, 2015). Türk Tarih kongrelerinin yanında “Türk Dili Tetkik Cemiyeti”nin kuruluşunun ardından Türk Dil kongrelerinin de düzenlenmeye başladığı görülmektedir. 1933 yılında ilk kez düzenlenen Türk Dil Kongresi’nde Mebus Mehmed Şeref’in, Türkçenin Osmanlı döneminde çok fazla etkisi altında kalmış olduğu Arapça ve Farsça dilinden Türkçeye geçmiş olan kelimelerden arındırılması gerektiğini ifade etmesinin akabinde dilde sadeleşme politikası uygulamaya konulmuş ve Türkçeden Arapça ve Farsça kelimelerin ayıklanması süreci resmen başlatılmıştır. Öyle ki, Yıldız’ın (2010) da üzerinde durduğu gibi bu dönemde Mustafa Kemal’in dahi ikinci isminin (Kemal) Arapça olması hasebiyle Türkçe olduğu iddia edilen *kale*, *hisar* anlamlarına geldiği söylenen *Kemal* ismini tercih etmiş olması, meselenin ne kadar ciddi düzeyde ele alındığını göstermekte ve desteklemektedir.

Türk Ulusal Kimliği ve Güneş Dil Teorisi

Her toplum, birer ulusal kimlik oluşturma gayreti içindedir. Türkiye’nin ulusal bir kimlik inşa etme hikâyesine bakıldığında sürecin ilk olarak Osmanlı döneminde başladığı görülmektedir. Osmanlının modernleşme/batılılaşma hareketlerine dâhil olmak istemesi ulus inşa etme sürecini başlatmıştır. Avrupa’da ortaya çıkarak hızla güç kazanan ulusçuluk akımlarının izlerinin Osmanlı düşünce ve siyaset hayatına yansıdığıнын altını çizen Özel

(2017: 880), “gerçekleştirilen reformlarda asıl maksadın imparatorluğun dağılmasını engellemek olduğunu göz önünde bulundurursak, üretilecek kimlik politikalarının temelini de böylesi bir kaygının oluşturduğunu” dile getirmiştir. Dil olgusunun birleştirici ve bütünleştirici bir özelliğe sahip olması ise zaman içinde dil temelli fikirlerin yaygınlık kazanmasını hızlandırmıştır. Bu durum ise tüm toplumlar ve tüm ulusal kültürler için dilin ayrı bir öneminin olduğunu özetlemektedir. Sadoğlu’nun (2003: 28) da üzerinde durduğu gibi “sadece romantik milliyetçiler değil ulusu vatandaşların iradesine dayanan siyasi bir birliktelik olarak tanımlayan vatandaşlık temelli milliyetçi akımlar da zaman zaman dili ulusal kimliğin en önemli unsurlarından biri olarak kabul etmişlerdir.” Sadoğlu’nun altını çizdiği bu durum Türk ulus kültürü için de öyledir. Çünkü dil “ulusal farklılıkları yansıtan en önemli öğelerden biri olarak vazgeçilmez öneme sahiptir. Nitekim ulusal kimliklerin inşası sürecinde dil, ulusun *ihlal edilemez* sınırlarının nereden geçeceğini belirlemede temel kıstaslardan biri olarak işlev görmektedir” (Bayraktar, 2012: 138). Batı dışı ülkelerde ise ulusal dil, ulusal özneyi diğerinden ayırmak/ayrıştırmak için ve içsel farklılıkları susturmak için kullanılmıştır. Bunun yanında “Batı dışı ülkelerdeki milliyetçi seçkinlerin modernleştirme projeleri sıklıkla yabancı bir kültürün dayatılması olarak eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin karşısında milliyetçi seçkinler kendi iktidar projelerini meşrulaştırırlarken *ulusun değişmez özünü* temsil ettiğini söyledikleri ulusal dile sarılmışlardır” (Bayraktar, 2012: 139). Güneş dil teorisi tam da böyle bir süreç dâhilinde ön plana çıkmaya başlamıştır. Cumhuriyet sonrası yapılan hazırlanan/hayata geçirilen dil politikalarının asıl amacına bakıldığında asıl gayenin Türk ulusal birlik ve bütünlüğü sağlamak olduğu görülmektedir. Bu yapılırken de Türk ulusuna “diğer”inden ayrılması için bir ulus kimliği inşa edip, bu yeni kimliğin çağdaş bir konuma getirilmesi istenmiştir. Özellikle hazırlanan Güneş Dil Teorisi üzerinden de hem batılı hem de ulusal bir bilinç kazandırılmak amaçlanmıştır.

Türkiye’nin modernleşme sürecinde hem çağdaşlaşma hem de ulusal kimliğin inşası açısından Türkçenin merkezî bir önemi vardır. Genç Türkiye Cumhuriyeti 1930’lu yıllarda hem ulusal kimliğin inşası hem de çağdaşlaşma uğruna birçok reform yapmıştır. Bu dönemde reformların temelini teşkil eden ve teorik alt yapılarını sağlayan kongrelerde Demir’in (2010: 390) deyişiyle “çağdaşlaşma ve ulusal kimliğin inşası için Türk tarih tezi ve Türk dil tezi geliştirilmiştir. Türk tarih ve Türk dil tezinin ruhunu en iyi yansıtan şeyse Üçüncü Türk Dili Kurultayı’nda geliştirilen Güneş-Dil Teorisi’dir.”

Oluşturulmak istenen Türk ulusal kimliği için Türkçenin diğer dillerin etkisinden kurtarılmasına, ulusun tek dilinin Türkçe olmasına ve Türkçenin tarih temelli bir dil olmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda da birtakım çalışmalar yapılmıştır. Türk dilinin tarihsel geçmişini ortaya koymak ve Türk toplumunun güçlü tarihinin varlığını göstermek amacıyla *Güneş Dil Teorisi* hazırlanmıştır. Orhan (2012:1) bu konuda “bir ulusu ortak dille bir araya getirmeye çalışırken atılacak ilk adımlardan biri de o dilin ne denli kendine has ve yüce bir dil olduğunu ortaya koymaktır. İşte Güneş Dil Teorisi de böyle bir felsefenin tezahürüdür” ifadelerini kullanmıştır. Güneş Dil Teorisinin taşıdığı anlama baktığımızda bu teori, sözün ve dilin doğuşunu güneşin etkisinde arayan ve söz gelişimini oluşturan etmenler ile dilin evrimindeki düzeni tarih öncesinde ve ilk insan psikolojisinde inceleyen bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır (Toprak, 2015). Teorinin tarihsel dayanaklarına bakıldığında Türkçenin Sümerler döneminde kullanıldığına dayandığı görülmektedir. Güneş Dil Teorisi’nin, dil meselesinde, dillerin esrarını kaldıran bir sistem olduğunu belirten Şendeniz’e (2014: 320) göre “Sümerlerin yapılan araştırmalar sonucunda Türk olduğu aşikârdır. Sümerlerin Türk olması, Türkçenin de temelini Sümerlere dayandığını söylemek yerinde olacaktır. Sümerlerin Türkçe konuşan ve Türk ırkından bulunan insanlar olduğunu da yine bu teori sayesinde anlıyoruz”.

Teorinin hazırlanma fikrinin ise 1934-1936 yılları arasında Mustafa Kemal’in Türk dilinin ve diğer dünya dillerinin kökenine ilgi duyması ile başladığı savunulmaktadır. Teorinin ilham kaynağı ise Viyanalı bir araştırmacı olan Dr. Hermann F. Kivergitsch’nin Mustafa Kemal’e göndermiş olduğu 41 sayfalık basılmamış bir incelemeye dayanmaktadır. Güneş Dil Teorisi görüldüğü gibi Mustafa Kemal tarafından desteklenmiş, Tetkik Cemiyeti tarafından düzenlenen 3. Dil Kurultayı’nda tartışılmış ve hazırlanan kurultay raporunda katılımcı dilbilimciler tarafından araştırılması teşvik edilmiştir. Aydın (2002: 257) ise bu gelişmeyi “Türklerin tarihlerini yeniden keşfi” olarak yorumlamıştır. Güneş Dil Teorisinin çıkış noktasına bakıldığında güneş kavramının ilk olarak Alacahöyük kazılarında bulunmuş olan ışınlı güneş kursuna dayandığı görülmektedir. Bu ışınlı güneş kursu daha sonra 1938 tarihli 27-28. sayısıyla birlikte Türkçe ve Fransızca yayımlanan *Türk Milli Belletenin* amblemi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda Türk Dil Kurumu Türk Tarih Kurumu’nun iznini alarak ışınlı güneş amblemini kullanmaya başlamıştır. İlerleyen zamanlarda ise Türk Dil Kurumu Başkanı Âfet İnan, bulunan ışınlı güneş kurslarının önemi üzerine bir yazı kaleme alarak bu amblemin Türk Dil Kurumu için dinlerin ve dillerin kaynağı

olduğu meselesi üzerinde durmuştur. “Güneş Kursu” başlığını taşıyan bu yazısında İnan, Türk Dil Kurumu’na bir güneş doğduğunu söyler ve bu güneşin bilimin kuramsal zaferi olduğunu dile getirir. Bununla birlikte dil için gereken tarihsel kuram bulunmuş oluyordu. Ortaya atılan Güneş Dil Teorisi ile Türk dili üzerine çalışma yapanların ufku böylece açılmıştı. Ortaya atılan bu kuramın dayanak noktası ise şüphesiz tarih olacaktır. Bu nedenle Türk Tarih Kurumu da binlerce yılın derinliklerinde ortaya atılan Güneş Dil Teorisi’ne belge sağlamıştır (Toprak, 2015).

Güneş Dil Teorisi, ilk neolitik uygarlık devrinin ana toteminin güneş olduğunu ve bu uygarlığın sahipleri olan Proto-Türklerin ses dilinin bu ana toteme ilk verilen isimle kurgulandığını ileri sürmektedir. Teorinin temelinde yer alan güneş kültünün eskiliğine ve daha önce insanlığa egemen olduğuna dair delillerin her geçen gün artması, teorinin geçerliliğini ve egemenliğini ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi Güneş Dil Teorisi Türk Tarih Tezi ile uyum içerisindedir. Teorinin ilk amacı her ne kadar Türk dilinin tarihsel ve tarihöncesi geçmişini canlandırmak olsa da asıl amacı Türk kimliğini yeniden inşa etmektir. “Türkçenin tüm dillerin kaynağı olduğu iddiası, Türk dili ve ırkının devamlılığını kanıtlama, güneş-dil bağlantısı ise, güneşin ilkel toplumlarda tanrıtanımaz gücünü esas alarak dil sorununu laik temelde çözümlene amacına yöneliktir” (Komisyon, 2010: 29). Tarihsel kaynağının Orta Asya’ya dayandırılıyor olması ise Türk tarihi içerisinde yer alan İslâmî dönemin Türk kimliğine katmış olduğu İslâmî unsurlardan Türk kimliğini kurtarma amacını da taşımaktadır.

Güneş Dil Teorisi’nin ortaya attığı düşüncelerden biri de Türk milletinin yaratmış olduğu kültür eserlerinin adını ve bu eserlere bağlı fikir sistemlerini Asya’dan Avrupa’ya, Amerika’ya ve bütün dünyaya birlikte götürmüş ve içlerine girdiği uluslara da yaymış olmasıdır (Toprak, 2015). Türk kültürünün dünyadaki diğer medeniyetleri etkilediği tezinin merkezinde ise 1. Dil Kurultayında ifade edilen Türkçe’nin Hint-Avrupa dillerinin anası olduğu fikri yer almaktadır (İğdemir, 1963). Bu nedenle tezde ‘Türkçe insanlık tarihi için önemlidir ve incelenmesi gerekmektedir’ anlayışı hâkimdir. Görüldüğü gibi Güneş Dil Teorisi, Türk dilinin tarihselliğini ve başka dillere kaynaklık ettiği görüşünün bilimsel temellere dayandırılabilirliği fikrinden güç alan bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır. İçeriğine baktığımızda ise Türk dilinin dünyada temel bir dil olduğu ve dünya dillerindeki birçok kelimenin de Türkçeden türediği tezi üzerine kurulduğu görülmektedir. Asıl amacına baktığımızda ise Güneş Dil Teorisinin Avrupa karşısında dik durmak, kendisine güvenen ve

saygı duyulan bir millet bilinci oluşturmak olduğu görülmektedir. Tüm bunlar yapılırken tarihsel bir arka plandan yararlanılması ve tezin bilimsel göstergelerle desteklenmesi, teorinin kalıcı olmasını sağlamıştır.

Mustafa Kemal'e ait olan bu teori; dillerin nasıl doğduğu üzerindeki felsefi görüşlerden biridir (Komisyon, 2008: 1). Türk Tarih Tezine göre, Türklerin temasta buldukları ulusların uygarlığı üzerine etki eden çok eski bir tarihi ve uygarlığı vardır. O halde gelişmiş bir dilleri de olacaktır. Çok eski zamanlarda Orta Asya'dan dünyanın türlü yönlerine göç eden ve birçok ulusları egemenlikleri altına almış bulunan Türkler, bu ulusların dillerine birçok dil varlıkları katmış olmalıydılar. Şimdi birçok dilde, etimolojisi yapılamayan ve kaynağı bilinmeyen birtakım dil öğeleri belki de Türkçe kökenlidir. Bu yüzden ona göre Türk dilinin geçmişi, kökünü aramak gereklidir.

Dil üzerine yapılan çalışmaları, dildeki dönüşümü anlayabilmek için modernleşme süreçlerinin dayattığı nesnel zorunlulukların yanında, yeni bir ulus inşa etmeye, yeni bir kimlik oluşturmaya yönelik politikalar bağlamında dikkate almak gerekir (Sadoğlu, 2003). Hazırlanan dil politikaları ve ortaya konulan dil teorileri, bir yandan çağdaşlaşmanın gereği olan büyük çaplı bir zihniyet değişiminin, diğer yandan da ulusal birliğin tesisi arayışının etkisi altındadır. Cumhuriyetin kurucu kadrosu ulusal bir dilin oluşmasını ulusun inşası, ulusal kimliğin inşası için en temel adım olarak görmüştür. Bir imparatorluğun enkazı üzerinde yükselen Cumhuriyet yeni bir devlet ve yeni bir ulus yaratırken, onun aynı zamanda yeni bir tarih ve yeni bir dil de yaratmaya çalışması bir arada düşünülmesi gereken temel bir arayışın parçalarıdır (Demir, 2010).

SONUÇ

Tüm toplumlarda olduğu gibi ülkemizde de kimlik inşa etmek; toplumsal ve siyasal bir proje olarak kabul görmüş ve devletin gerçekleştirmeye mecbur kaldığı bir süreç halini almıştır. Türk toplumunda iktidar her dönem farklı bir olgu üzerinden kimlik inşa etme amacı gütmüştür. Günümüzde toplumu yönetenler nasıl din üzerinden bir kimlik inşa etme girişiminde ise Cumhuriyet sonrasında dil de bu amaca hizmet etmiştir. Yapılan tüm politikalar da bugün olduğu gibi dün de bu doğrultuda hazırlanmıştır. Göle'nin (2012:86) üzerinde durduğu gibi devlet, "başta eğitim ve bürokrasi olmak üzere, sahip olduğu tüm imkân ve araçlarla bu ilkelere dayalı milli bir kimlik oluşturma" amacı taşımaktadır. Devlet bazında bu şekilde olan durum, birey bazında da aynıdır. Çoğu zaman da hem toplumsal hem

de bireysel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin ve toplumların en büyük sorunlarından biri olan kimlik arayışı, farklı kimlik inşa etme yollarının doğmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin dünyaya hükmeden bir konumda bulunması, birçok ülkeyi Türkçenin öğrenilmesi gerektiği fikrine sürüklemiştir. Günümüzde egemen dil olan İngilizcenin tüm dünya toplumları tarafında öğrenilmesi, tarihte Türkçe dili için de geçerli olmuştur. “Osmanlı Devleti'nin Türkçeyi bilen ve kullanan diğer devletlerle daha çok ticaret yapması müzakerelerde bulunması, o dönemde birçok ülkenin Türkçeyi öğrenmek ve aktif kullanmak amacıyla İstanbul'a elçi, tüccar ve ilim adamı gönderdikleri bilinmektedir” (Kalın, 2016: 245). Bu durum ise Türk dilinin tarihten beri önemli bir konumda olduğunu göstermiş ve kimlik oluşturma aracı olarak Türkçenin kullanılmasını sağlamıştır.

Türkiye'de yaşanan değişim ve dönüşümler farklı kimlik taleplerini beraberinde getirmiştir. Bu nedenle günümüzde kimlik çatışmaları devam etmektedir. Yaşanan modernleşme ve küreselleşme ile birlikte ise çoğul kimlik talepleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Çoğul kimlik taleplerinin, “rejimin varlığına kasteden temel tehditler olarak görülüyor olması ve bunun yarattığı gerilim, Türkiye'de toplumsal değişimin de gerilim alanlarından birini oluşturmaktadır. Gerilimler, olumlu olumsuz birçok yeni gelişmeye yol açarken çoğul kimlik talepleri, dar çerçevede de olsa tartışılır hale gelmektedir” (Karakas, 2103: 39).

Siyasî zemin üzerinden ortaya çıkan kimlik tartışmaları ise farklılığı ortaya koymak ve ben olanı ifade etmekten ziyade, diğerini karalama ve yok sayma üzerinden devam etmektedir. Bu yüzden Türk ulusal kimliğini inşa etme araçları, söylem üzerinden geçersizleştirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle de ortaya atılan Güneş Dil Teorisinin etkinliği yok edilmeye çalışılmıştır.

Ulusal kimlikler, bireylere sunduğu duygusal aidiyet hissinin sürekli olması ve alternatifsiz olması açısından devamlılığı olan olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle tüm toplumlar ulusal kimliklerini inşa etme veya var olan ulus kimliklerini devam ettirme noktasında çalışmalar yapmaktadır. Dilin, bir ulusun dünü, bugünü ve yarını arasında bir köprü konumunda bulunması, dil olmadan oluşturulan kimliğin tek başına topluluğu bir arada tutmaya yetmemesi inşa edilmek istenen Türk ulusal kimliğinin dil aracılığıyla imâline sebep olmuştur. Ortaya atılan teorinin Mustafa Kemal tarafından desteklenmesi, Atatürk'ün

vefatı sonrasında etkisini kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıca teorinin sağlam tarihî temellere dayandırılma noktasında eksik kalması da zaman içinde önemini kaybetmesini netice vermiştir. Bunun yanında devletin uygulamış olduğu politikalar Özel'in (2017: 888) dediği gibi "toplumun tamamını dönüştüremese de, dönüştürdüğü kesimi alenen kayırarak onların güç ve iktidar sahibi olmalarını sağlamış ve bu iktidarın devam etmesi için zaman zaman müdahale etmekten de kaçınmamıştır. Bu nedenlerden dolayı Batıda toplum ve siyaset arasındaki güçlü ilişki bizde kurulamamış, arada engeller/filtreler oluşmuştur". Durum böyle olunca uygulanan çoğu politika da kalıcı olamamıştır.

Ortaya çıkan bu yeni kimlik talepleri, dil üzerinden veya herhangi bir olgu üzerinden kimlik inşa etmenin zorluğunu beraberinde getirmiştir. Yaşanan gelişmelerin homojen bir yapıyı kabul etmemesi, geçirgenliği, farklılığı barındırıyor olması tek tip kimliklerin egemenliğini zorlaştırmaktadır. Güneş dil teorisi ile oluşturulmak istenen Türk Ulusal Kimliği de tüm bu gelişmelerden nasibi almış ve tek başına dil üzerinden ulus inşa etmenin zorluğu ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü gibi Güneş Dil Teorisi, bu "ilk"lik tezi, teorinin rüzgârının zayıfladığı 1938 yılında halen varlığını sürdürmekteydi. Atatürk'ün vefatından önce etkisini kaybetmeye ve sönümlemeye başlayan teori, Atatürk'ten sonra terk edilmeye başlanmıştır. Bu noktada Necmi Dilmen, "Güneşimiz öldükten sonra teorisi mi kalır?" sözleriyle durumu özetlemiştir. Her ne kadar ulusal bir bilinç ve buna bağlı olarak ulusal bir kimlik inşa etme amacı taşısa da Bayraktar'ın (2012: 147) da üzerinde durduğu üzere bu teoriyle birlikte "aslında dilin "ulusal özü" "öteki"den ayırıştırmakta oynadığı rol azaltılmış görünmektedir; çünkü Türk diliyle diğer diller arasındaki sınırların geçirgenliğine bir nevi meşruiyet kazandırılmıştır".

Osmanlı Devleti'nin çok kültürlü yapısı kullanılan dilin farklı dillerden etkilenmesine sebep olmuştur. Bundan dolayı kullanılan dil, başta Farsça ve Arapça gibi dillerden etkilenmiştir. Bu yüzden kullanılan Türkçede diğer dillerin etkisini görmek pekâlâ mümkündür. Bu durumun halk tabanına yansımaları da aynı şekilde olmuştur. Türk ulusal kimliğini inşa amaçlı hazırlanan Güneş Dil Teorisinin ise diğer dilleri dışlaması, Türkçeyi diğer tüm dillerin temeli olarak görmesi, teorinin halk tabanında kabul görmemesine neden olmuştur. Ayrıca Güneş Dil teorisinin Kemalizm'in ırkçı söylemlerinin ve eğilimlerinin izlerini barındırıyor olması geçerliliğini zaman içinde kaybetmesine sebep olmuştur. Her ne kadar günümüzde etkinliğini kaybetmiş olsa da teorinin ortaya atıldığı dönemdeki etkisi

araştırılmaya değer görülmektedir. Çünkü söz konusu teori sadece Türk ulusal kimliğini inşa etmenin ötesinde laik ve çağdaş bir toplum oluşturma vaadini de bünyesinde barındırmaktadır ve bu yönde birçok etkisi de olmuştur.

Teorinin belli bir ideoloji çerçevesinde hazırlanmış olması, söz konusu ideolojinin geçerliliğini yitirmesi ile teorinin de etkisini kaybetmesini beraberinde getirmiştir. Güneş Dil Teorisinin geçerliliğın savunan kesim kadar, inanmayan bir kesimin de olduğunu söylemek mümkündür. Tüm kesimlerce kabul görmemiş bir politikanın kalıcı olması ise beklenen bir durum değildir. Aynı zamanda küreselleşme ile birlikte kimlik inşa etme araçlarının değişime uğraması, dil, din, etnik ve kültür gibi araçların etkisini kaybetmesi de teorinin geçerliliğini kaybetmesine neden olmuştur. Günümüzde ise daha çok tüketim, boş zaman alışkanlıkları, teknolojik gelişmeler ve medya gibi çağdaş akımlar üzerinden kimlikler inşa edilmeye çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

Akçam, T, (2006), *From Empire to the Republic*, London: Zed Books.

Akçura, Y, (1915), *Üç Tarz-ı Siyaset*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Aydın, S. (2002), Cumhuriyetin İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü, (Der. Tanıl Bora & Murat Güntekingil) Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Kemalizm içinde İstanbul: İletişim Yayınları.

Banarlı, N. S, (2012), *Türkçenin Sırları*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Bayart, Jean-F (1999), Kimlik Yanılsaması (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Metis Yayınları.

Bayraktar, Ö, (2012), *Güneş Dil Teorisi: “Batı” ve “Türk” Arasındaki Sınırı İdare Etmek*, Journal of Global Studies Special Issue pp. 137-149.

Çagaptay, S, (2006), PassagetoTurkishness, ImmigrationandReligion in Modern Turkey. In: GÜLALP, H. (ed.) *Citizenship and Ethnic Conflict*. London: Routledge.

Connlly, W. E. (1995), *Kimlik ve Farklılık*, (Çev. Ferma Lekesizalın), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Copeaux, E, (1998), *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Çayır, K, (2016), *Yeni Sosyal Hareketler*, (Ed: Kenan Çayır), İstanbul: Kaktüs Yayınları.

Demir, G. Y, (2010), *Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş Dil Teorisi*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 11, Sayı: 19.

Erdemir, F. H. B, (2005), *Avrupa Kimliği: Pan-Milletçilikten Post-Milletçiliğe*, Ankara: Ümit Yayıncılık.

Ergün, M, (1982), *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: DTCF.

Habermas, J, (2010), “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, (Çev. İlknur Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gallner, E, (2013), *Uluslar ve Ulusçuluk*, İstanbul: Hil Yayınları.

Göle, N, (2012), *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*, İstanbul: Metis Yayınları.

Güvenç, B,(1994), *Türk Kimliği*, Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, S. 1, 1994.

İğdemir, U,(1963), *Atatürk'ün Emriyle Hazırlanan Program*. Belleten 27, 644.

İnan, A. A,(1998), *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kalın, İ, (2016), *Ben, Öteki ve Ötesi: İslam- Batı İlişkilerine Giriş*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Karakaş, M, (2013), *Türkiye'nin Kimlikler Siyaseti ve Sosyolojisi*, Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries), Cilt/Volume: 8, Sayı/Number:2.

Karakaş, M, (2015), *Modernlik, Küreselleşme ve Türkiye'nin Kimlikler Evreni*, İstanbul: Küre Yayınları.

Kaplan, M, (1983), *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karpat, K, (1987), *Kimlik Sorusunun Türkiye' deki Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi ”* Türk Aydın ve Kimlik Sorunu, İstanbul: Bağlam Yayınları, s.23.

Kellner, D, (2012), *Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası*, (Çev: Gülcan Seçkin), İstanbul: Doğu Batı, Sayı:15.

Korkmaz, Z, (2007), *Atatürk ve Kültürel Alandaki Çağdaşlaşmada Türk Dilinin Yeri*, Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 661, s. 39-52.

Komisyon, (2010), *Dil Yararı*, Diyarbakır, Disa Yayınları.

Komisyon, (2008), *Güneş Dil Teorisi ve Komisyon Raporu*, <https://yenidenergenekon.com/111-gunes-dil-teorisi-ve-komisyon-raporu/> (Erişim Tarihi: 14. 11.2019)

Mango, A, (1999), *Atatürk*, London: John Murray.

Nişanyan, S, (2010), *Adını Unutan Ülke (Türkiye'de Adı Değiştirilen Yerler Sözlüğü)*, İstanbul: Everest Yayınları.

Özel, C, (2017), *Ne Benimsin Ne Kara Toprağın: Türk Ulusal Kimliği İçerisinde Dinin Konumunun Makro Dönüşümler Ekseninde Bir Analizi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 53, ss:875-890.

Sadoğlu, H, (2003), *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Smith, A. D, (2010), *Milli Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İstanbul: İletişim Yayınları.

Şendeniz, Ö, (2014), *Erken Cumhuriyet Dönemi Dil Politikaları: Güneş Türk Dil Teorisi'nin Türk Basınında Yansımaları*, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi Yıl: 10, Sayı: 20, ss: 307-326.

Toprak, Z, (2015), *Darvin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, İstanbul: Doğan Kitap.

Yıldırım, E, (2016), *Millet ve Milletçiliğe Dair Kavramlar ve Sınıflandırmaların Ötesinde: Yeni Bir Model Önerisi*, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 12, Sayı 28, ss: 123-141.

Yıldız, A, (2001), *Ne Mutlu Türk'üm Diyebilene*, İstanbul: İletişim Yayınları.

KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN KAVRAMSAL İNCELEMESİ: YOZGAT ÖRNEĞİ

Hülya ÇAKIR*

ÖZ

Evrensel bir özellik taşıyan şiddet, her ne kadar ülkeden ülkeye, kültürden kültüre farklılık gösterse de tüm toplumlarda karşılaşılabilen bir olgudur. Bir toplumda hangi davranışların şiddet olarak kabul edildiği, o toplumun toplumsal yapı özellikleriyle de yakından ilgilidir. Cinsiyete dayalı şiddet, kadınlar ve erkekler arasındaki eşit olmayan güç ilişkilerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar, sadece kadın olduğundan dolayı, toplumsal yapının birçok alanında (eğitim, sağlık, siyaset, hukuk, ekonomi vb.) şiddete maruz kalmaktadırlar. Şiddetin en yaygın görülen biçimi erkeğin kadına ve çocuğa karşı uyguladığı aile içi şiddettir. Ülkemizde kadına yönelik şiddet üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında, kadına yönelik şiddetin yaygınlığı ve şiddete uğrayan kadının nasıl yardım alması gerektiği konularındaki bilgi eksikliği görülmektedir. Bu araştırmanın amacı feminist kuram çerçevesinde kadına yönelik şiddet olgusunu kavramsal olarak açıklarken öncelikle şiddetin tanımlarını yapmak, şiddetin nedenleri, şiddetin türlerini, yöntemlerini, ulaştığı sosyal boyut ve Yozgat ili örneğindeki kadınların şiddet ile karşılaşmaları durumlarında kamu kurumlarına başvurma (kurum istatistik verileriyle) ve hizmetlerden yararlanma durumlarını ele alıp değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Hukuk, Sağlık, Sosyo-Kültürel Yapı, Sosyo-Ekonomik Yapı.

CONCEPTUAL INVESTIGATION OF VIOLENCE AGAINST WOMEN: THE EXAMPLE OF YOZGAT

ABSTRACT

Violence, which has a universal feature, is a phenomenon that can be encountered in all societies, although it differs from country to country, from culture to culture. Gender-based violence occurs as a result of unequal power relations between women and men. Since women are women only, they are exposed to violence in many areas of the social structure (education, health, politics, law, economy, etc.). The most common form of violence is domestic violence against men and women. Although there are many factors that affect the emergence, recurrence, type and weight of violence against women, the main source of violence is the gender inequality, asymmetric power relationship between men and women, resulting from the patriarchal social structure. When we look at the studies on violence against women in our country, it is seen that there is a lack of knowledge about the prevalence of violence against women, the desperation of women against violence and how the woman who is subjected to violence should get help. The purpose of this research is to explain the phenomenon of violence against women conceptually within the framework of feminist theory, firstly to make definitions of violence, to apply to public institutions in cases of reasons of violence, the types of violence, the social dimension it reaches, and the situations in which women in Yozgat province encounter violence (with institutional statistics data) and use of services. to consider and evaluate.

Keywords: Violence, Law, Health, Socio-Cultural Structure, Socio-Economic Structure.

Atf Bilgisi: ÇAKIR, H. (2020). “Kadına Yönelik Şiddetin Kavramsal İncelemesi: Yozgat Örneği”, İMGELEM, 4 (6): 41-62.

Citation Information: ÇAKIR, H. (2020). “Conceptual Investigation of Violence against Women: The Example of Yozgat”, İMGELEM, 4 (6): 41-62.

Başvuru / Received: 28 Nisan/April 2020.

Kabul / Accepted: 26 Mayıs/May 2020.

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, E-posta: hulya.cakir@yobu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-8115-4076.

GİRİŞ

Kadına yönelik şiddet sadece kadına fiziksel ve ruhsal anlamda zarar vermekle kalmayıp aynı zamanda sosyal açıdan kendilerini geliştirmelerini de engellemektedir. Kadına yönelik şiddetin ortaya çıkmasını, tekrarlanmasını, türü ve ağırlığını etkileyen birçok faktör bulunmakla birlikte, şiddetin temel kaynağı asıl olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın ve erkek arasında, ataerkil toplum yapısından kaynaklanan asimetrik güç ilişkisidir. Bazıları şiddeti içgüdüsel, bazıları ise şiddetin niteliğini toplumsal olarak kabul ederler. Yaygın görüş ise şiddetin temelinde yer alan saldırganlık dürtüsünün bireyin toplumsallaşma süreci içinde öğrenilebilmesidir.

Şiddetin erkeğin baskın olduğu sosyal yapının sonucu olarak ortaya çıkması, toplumsal cinsiyet kimliklerinin erkeklerin şiddet uygulayabileceği söylemi ile şekillenmesi ve toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının toplumsal hayatın her alanında devamlılığını sağlaması şiddetin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ataerkil sistem teorisine göre şiddet, bireysel ve ailevi nedenlerle değil de toplumsal yapıyla ilişkili olarak açıklanmaktadır. Geleneksel/ataerkil toplumsal yapılarda bu durum aynı zamanda mağdurun yardım talebi ve kurumlara başvuru sürecine de ket vurmaktadır. Yozgat'ın geleneksel/ataerkil toplumsal yapı özelliğinin şiddet türleri üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmacının burada ikamet ediyor olması da, yakından gözleme fırsatı bulması dolayısıyla çalışma bu il örneğinde oluşturulmuştur.

1. Şiddet

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlamaktadır. Sharrod, bir davranışın şiddet özelliği gösterip göstermediğine karar verirken, o davranışın kasıtlı olması, kötü niyetle yapılmış olması, karşıdaki bireye zarar vermesi, bireyin davranışının kötü niyetle yapılmış olduğunu düşünmesi gibi kriterler açısından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.(Akt. Gülbahar, 2011: 2).

Dünya Sağlık Örgütü tanımına göre şiddet, eylemin gerçekleştirildiği kişiler bakımından üç geniş kategoriye ayrılmıştır. Buna göre; kişinin kendisine yönelik şiddet, kişiler arası şiddet

ve kolektif şiddet olmak üzere üç tür şiddet vardır. En yaygın şiddet biçimlerinden olan ancak özel kişiler çerçevesinde gerçekleştiği için genellikle kapalı kapılar ardında kalan aile içi şiddet kişiler arası şiddet kategorisine girmektedir. Bu nedenle ‘aile içi şiddet’ eşler ve aile bireyleri arasında genellikle ev içinde yaşanan şiddet olarak tanımlanmaktadır (Page vd, 2008: 82).

Şiddet, toplumlarda özellikle kadın ve çocukları hedef almakta, onları mağdur duruma düşürmektedir. Söz konusu edilen şiddet, insanlık tarihinden günümüze kadar erkek ve kadın arasındaki eşit olmayan güç ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Toplumdaki “erkeklerin ekonomik, politik ve sosyal kaynaklara daha kolay ulaşır olması, onları kadınlara göre kuvvetli yapmakta ve kadınların da erkek şiddetine daha zor karşı koymasına neden olmaktadır” (Ayan, 2007).

Şiddet değişkenleri 3 ana başlık altında toplanacak olursa; biyolojik, psikolojik ve sosyal nedenlerin etkili olduğu söylenebilir. Biyolojik nedenler; erkeklik hormonlarının etkisi, şizofreni gibi bazı akıl hastalıkları ile anti-sosyal kişilik bozukluğu gibi bazı ruhsal bozukluklar sayılabilir. Psikolojik nedenler; şiddet uygulayan çoğu eş, aile birliğinin ilk dönemlerinde bunu uygulamaz. Ne zaman arada derin ruhsal bağlar kurulmaya başlar, işte o zaman şiddet eğilimleri kendini gösterir. Uygulanan şiddetin karşısında elde edecekleri kazancın daha fazla olduğunu düşünürlerse, şiddeti uygulamaya devam ederler. Yoksulluk, beklentilerin ve kazanılmış niteliklerin yoksunluğu gibi sosyoekonomik baskı unsurları da sosyal nedenler arasındadır (Bilge ve Orhan, 2006: 643-55). Dolayısıyla şiddet, biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel bakış açılarıyla çok boyutlu bir biçimde incelenmelidir.

1.1. Kadına Yönelik Şiddet

Kadına yönelik şiddet, cinsiyete dayanan, kadını inciten, ona zarar veren, fiziksel, cinsel, ruhsal hasarla sonuçlanma olasılığı bulunan, toplum içerisinde ya da özel yaşamında ona baskı uygulanması ve özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanmasına neden olan her türlü davranıştır (Gençer ve ark. 2007: 60). 2002’de DSÖ “Kadına Yönelik Şiddet”i bir sağlık sorunu olarak tanımlamıştır. Bununla da yetinmemiş “Kadına Yönelik Şiddet”in öncelikli bir sağlık sorunu olduğunu eldeki verilere dayanarak göstermiş ve bildirmiştir. Bu verilerle kadına yönelik şiddet sağlık alanında ilk kez yeni bir söylem, yeni bir boyut kazanmıştır. Sağlık çalışanlarının mezuniyet öncesi ve sonrası eğitim programlarında şiddete uğrayan

hastaya tanı koyma, tedavi planlama ve destek olmalarının öğretilmesinin önemi vurgulanmıştır. Ancak bu umut verici gelişme sağlığın diğer alanlarındaki gelişmeler kadar hekimler arasında ilgilenecek taraftar bulamamıştır (Koç ve Can, 2010:193). Umut verici gelişmenin devamlılık sağlayamaması üzerine kadına yönelik şiddet, cinsiyet ayrımcılığına dayalı bir insan hakları ihlali olarak kabul edilmekle birlikte ne yazık ki toplumsal hayatta kadınların aleyhine süreçler yaratarak devamlılığını sürdürmektedir.

Kadına yönelik şiddetin tek bir sebebi yoktur, birbirine bağlı birçok sebep kadına yönelik şiddete neden olmaktadır. Birbirine bağlı karmaşık kurumsallaşmış sosyal ve kültürel faktör kadınları şiddete karşı kırılgan tutmakta ve tüm bunlar kadınla erkek arasındaki tarihsel güç dengesizliğinin açık bir işareti olmaktadır. Nedenlerin başında kadın ve erkek arasındaki kadın aleyhine olan güç dengesizliğini yeniden ve artan bir şekilde üretimine katkıda bulunan faktörler; sosyo-ekonomik güçler, eşitsizliği pekiştirdiği aile kurumu, erkeklerin üstün olduğuna ilişkin inanışlar, kadınların ve çocukların bağımsız yasal ve sosyal statüleri olması gerekliliğini reddeden yasal ve kültürel kısıtlamalar, ekonomik kaynakların yokluğu olarak sıralanabilir (KYAİŞ Önlenmesi Projesi, t.y., 18).

Kadını baskı altında tutmayı ve kadın üzerinde üstünlük kurmayı amaçlayan toplumsal cinsiyet temelli şiddet, erkek egemen toplumsal yapının etkisiyle oluşmakta ve toplum tarafından görülebilmektedir. Kadınların eğitime, ücretli iş gücüne ve karar mekanizmalarına katılımı konusunda yaşadığı eşitsizlik, ekonomik ve toplumsal kaynaklara ulaşmalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Kadınları şiddete karşı savunmasız hale getiren toplumsal koşullar, kadını güçsüz erkeği ise güçlü ve iktidar sahibi olarak konumlandırır. Erkeğin kadından üstün olarak görüldüğü toplumsal cinsiyet düzeninde şiddet, erkeğin kadın üzerindeki iktidarını sürdürmesini sağlayan şiddet, eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinin devamı için kullanılabilir (Acar, 2013: 196).

2. Kadına Yönelik Şiddet Eylemlerinin Kuramsal Açidan Açıklanması

Kadına yönelik şiddetin nasıl inşa edildiği sorusuna yapısal, çok disiplinli ve sosyo-kültürel, kuramlar çerçevesinde cevaplar aranmıştır. Yapısal sistem sorunlarına odaklanan kuramlar, aile yapısına, aile bireyleri arasındaki etkileşime, ailenin işlevlerine, aile içi rol paylaşımına, odaklanması dolayısıyla daha çok aile içi şiddetin kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Ekolojik kuram, psikanalitik kuram ve kültürel kuram, bireyin kendisini ve iletişim halinde

oldukları çevrelerin şiddetin ortaya çıkışı ile ilişkisini tespit etmeye yönelik bir bakış açısı sunmaktadırlar. Bu teorilere göre bireyler nasıl davranacaklarını hem deneyimleri hem de şiddete maruz kalmaları aracılığıyla öğrenirler ve şiddet kuşaklararası aktararak sürdürülmektedir (Gök, 2016: 467-468).

Araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan sosyo-kültürel yapıya odaklanan toplumsal cinsiyet kuramları ise, ataerkil yapı veya erkekliğe ilişkin algılama biçimidir. Türkiye'deki hakim erkeklik klişesinin; sertlik, saldırganlık, şiddet, öfke ve uzlaşmazlık gibi tanımlayıcı unsurlardan oluştuğu belirtilmektedir. Bu unsurlar, ülkemizdeki erkeklik vurgusunun; tahakküm, baskı, kabalık, eşitsizlik ve çatışma gibi süreçleri barındırdığının da önemli kanıtları olmaktadır (Kızmaz, 2006: 257). Bu çerçevede özellikle feminist kurama göre; ataerkil düzene kadınlar bazen direnirler, çoğu zaman ise ya katlanır ya da aktif bir şekilde kendilerinin altta yer almalarına katkıda bulunmaktadırlar. Kadına yönelik şiddet erkeğin aile içinde gücünü ve iktidarını korumak istemesinin sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir. Diğer bir ifade ile şiddet, erkeğin baskın olduğu sosyal yapının sonucu olarak ortaya çıkmakta ve toplumsal cinsiyet kimlikleri erkeklerin şiddet uygulayabileceği söylemi ile şekillenmektedir (Dekeseredy ve Schwartz, 2011: 12-13). Kadınların ezilmişliklerinin nedeni kadının aşkla, cinsellikle ve annelikle tanımlanmasından kaynaklanmaktadır (Donovan, 2013:267-321). Kültürel feministlere göre ise kadının ezilmişliğinin altında kadının emeğinin sömürüsü yatmaktadır. Bu nedenle ev işlerini ücretlendirmeyi önermektedirler (Donovan, 2013: 69-127). Böylece kadına yönelik uygulanan ekonomik şiddetin ortadan kaldırılacağı düşünülmektedir. Merkezi teorik argüman, ataerkil sistemin kadına yönelik bir aşağılamaya ve zulme yol açtığı ve kadınlara karşı yöneltilen tarihsel, sistematik şiddet şablonunu meydana getirdiği şeklindedir (Doğan, 2013: 56). Feministler kadına yönelik şiddetin önlenmesi için eşitlik içeren uygulamaların hayata geçirilmesini ve ataerkil düzenin ortadan kaldırılmasını gerekli görmüşlerdir.

3. Şiddet Türleri

Kadınlar sahip oldukları ya da olamadıkları psikolojik, sosyal ya da ekonomik koşullar nedeniyle aile içerisinde sıklıkla öfke ve saldırganlık içeren davranışlara maruz kalabilmektedir (Özmen, 2004). Kadına uygulanan şiddet yalnızca fiziki şiddetle sınırlı değildir, bunun yanı sıra psikolojik, ekonomik, cinsel şiddet gibi şiddet türleri de söz

konusudur. Dolayısıyla genellikle bu türler fiziksel şiddetle birlikte uygulanmaktadır (Üstünel vd., 2017: 11). Şiddet türlerine kısaca değinecek olursak;

3.1. Fiziksel Şiddet

Kadına, aile içinde ya da dışında uygulanan, “tokat atma, bir şey fırlatma, tartaklama, itme, saç çekme, bir cisimle ya da yumrukla vurma, dövme, tekmeleme, sürüklenme, boğazını sıkma, bir yerini yakma, bıçak ya da silah gibi aletlerle tehdit etme ve bunları kullanma, işkence yapma, evden kovma, kadın sünneti, çeyizle ilgili şiddet ve ölüm tehdidi, asit saldırıları” vb. fiziksel şiddettir (Akt. Gökkaya, 2014: 373).

Feminist kurama göre, kadına yönelik şiddet erkeğin aile içinde gücünü ve iktidarını korumak istemesinin sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir. Ülkemizde de fiziksel şiddetin daha çok aile içi şiddette varlık göstermesi de bu durumun bir göstergesidir. Yapılan araştırmalar çoğu kadının literatürde fiziksel şiddet olarak değerlendirilen “tokat atma, bir şey fırlatma, tartaklama, itme” eylemlerini fiziksel şiddet olarak görmeyip, evlilikte yaşanabilir durumlar olarak değerlendirdiklerini göstermektedir.

3.2. Cinsel Şiddet

Cinsel şiddet, kadına yönelik olarak gerçekleştirilen ve kadının iradesi dışında ilişki kurma, tecavüz, sözlü ve fiili olarak gerçekleştirilen taciz olaylarını kapsamaktadır. Kadına yönelik cinsel şiddet olgusu, özellikle kadın cinselliğinin tabu olduğu, namus, şeref gibi kavramların kadın cinselliği üzerinden tanımlandığı toplumlarda ortaya çıkması güç bir şiddet türü olarak varlığını sürdürmektedir (Akkaş ve Uyanık, 2016: 39).

Feminist kuram açısından ataerkil yapı, erkeklerin gerektiğinde cinsel gereksinimlerini zorla da olsa ele geçirme tarzlarının meşruluğuna ilişkin bir sosyalleşme sürecini deneyimlemelerini sağlamaktadır. Ataerkil yapının, kadınları birer meşru kurban, erkekleri de potansiyel saldırganlar olarak topluma hazırladığı sonucu çıkartılmaktadır (Scully, 1994).

3.3. Psikolojik Şiddet

Kişinin ruhsal bütünlüğüne yönelik beyin yıkama, yalan söyleme, tehdit yöntemleriyle uygulanan şiddettir. Bazı kaynaklarda “psikolojik şiddet” olarak da yer alabilen duygusal

şiddet; “başka bir insanı kontrol etmek için genellikle istemli olarak, aşağılayarak, utandırarak veya korkutarak yapılan sözel şiddettir” şeklinde tanımlanmaktadır (Akt. Dindaş, 2008: 10).

Psikolojik şiddet davranışları da doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki biçimde ortaya çıkmaktadır. Doğrudan davranışlar, mağduru rezil etmeye ve küçük düşürmeye yönelik açık ve sözlü duygusal saldırılardır (Zapf ve Gross, 2001: 501). Feminist yaklaşımda şiddet, erkeğin baskın olduğu sosyal yapının sonucu olarak ortaya çıkmakta ve toplumsal cinsiyet kimlikleri erkeklerin şiddet uygulayabileceği söylemi ile şekillenmektedir.

3.4. Ekonomik Şiddet

Evin masraflarını karşılamamak, aile bireyelerine gerekli harçlığı vermemek, eşin(kadının) çalışmasına izin vermemek, kadının mal/mülkünü kontrol etmek, kadının nereye para harcadığını kontrol etmek, para yönetimi konusunda eleştirmek ve etiketlemek (Owen ve Owen, 2008: 17). Bağımlılık ilişkisi şiddeti arttırmaktadır. Erkeklere ekonomik anlamda bağımlı olan kadınlar kendi yaşamları üzerinde karar verme yetkisine sahip olamamakta ve ekonomik şiddete daha fazla uğramaktadır (Bancroft ve Silverman, 2002). Türkiye’de kadınların kayıtlı ve ücretli istihdama katılım oranlarının düşük olması da bu şiddet türünün yaşanma sıklığını arttırmaktadır.

4. Şiddetin Hukuki Boyutu

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası “kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı”nın tanımlandığı 17. maddesi ile herkesin yaşam hakkını garanti altına almayı ve kimsenin “insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamayacağını” taahhüt etmektedir (Altınay ve Arat, 2007: 11). Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet bu anayasal hakkın ihlali anlamına gelmekte, bu ihlalin önlenmesi için devlete önemli sorumluluklar düşmektedir.

Türkiye’de şiddet uygulamanın bir suç olduğu kabul edilmiş ve gerekli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin başında Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun gelmektedir. Ağır suç kapsamına giren şiddet (cinayet, yaralama, ırza tecavüz, silahlı saldırı, gasp) gibi olayların yanı sıra, daha hafif kabul edilen şiddet olayları da (trafik suçu, tehdit) Türkiye Cumhuriyeti Ceza Yasasının kapsamında cezalandırılır (Özerkmen ve Gölbaşı, 2010: 26).

Ceza hukuku anlamında şiddet bir suçtur. Psikolojik şiddet de bunun türevi olarak bir suçtur. Ancak TCK içinde psikolojik şiddete ilişkin doğrudan bir tanım bulunmadığı gibi buna ilişkin somut bir düzenleme de bulunmamaktadır. Amerikan Ceza Hukuku'nda kabul görmüş örselenmiş kadın sendromu adında bir kusurluluğu kaldıran hal de yer almaktadır. Buna göre "örselenmiş kadın sendromu, kocasından veya duygusal ilişki yaşadığı partnerinden devamlı fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet gören kadınların psikolojik durumlarını niteleyen bir kavram olup, kadının girdiği bu ruh hali etkisiyle partnerini öldürmesi ve bundan dolayı da hüküm kısmında cezalandırılmasına yer bulmayan bir karar verilmesini sağlamaktadır. Ülkemizde de kimi kararlar yönünden uygulanabilen bu durum psikolojik şiddet mağdurları lehine olumlu bir gelişmedir (Akt. Kan, 2018: 106).

Türk hukuk sisteminde şiddet uygulayan kişilere cezai müeyyideler uygulanmaktadır. Ancak ne yazık ki toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, ailenin mahrem alan olarak kabul edilmesi, toplum ve mahalle baskısı, özellikle kadınların eşlerine bağımlı olması vb. sosyolojik gerçeklikler dolayısıyla çoğu şiddet mağduru yasal süreçleri başlatamamaktadır. İç hukukta özellikle kadın çalışan akademisyen ve STK, derneklerin tepkisini çeken ve tartışılan iyi hal ve tahrik indirimleri de çoğu kişi açısından cezai müeyyidelerin caydırıcılığını ortadan kaldırmakta ve olumsuz eylemleri gerçekleştirmesine neden olmaktadır.

Türkiye'nin de imzaladığı şiddet konusunda uluslararası temel bildirge sayılan "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" nde tanımlanan şiddet kavramı, "Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddetin Yok Edilmesi Bildirisi'nde çok daha geniş bir tanıma kavuşmuştur. Bu bildiriye göre şiddet; cinsiyete dayalı ve kadınlarda fiziksel, cinsel, psikolojik herhangi bir zarar ve üzüntü sonucunu doğurmaya yönelik özel yaşamda veya kamu yaşamında gerçekleşebilen her türlü davranış, tehdit, baskı ve özgürlüğün keyfi biçimde engellenmesidir. Bu tanıma göre kadına yönelik şiddet hayatın iki farklı alanında yer alır: kamusal alan ve özel alan. Kamusal alanda şiddet, okulda, işte, sokakta ve yaşamın her noktasında ve savaşta yaşananları içerir. Özel alanda şiddet, aile içinde fiziksel, psikolojik, duygusal, ekonomik, cinsel ve sözel şiddet olarak kendini gösterir (Aziz, 1993).

Türkiye'nin de imzaladığı "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)" şiddet tanımı yaparak uluslararası düzlemde şiddet konusunu gündeme getirip, özellikle bu sözleşmeyi imzalayan ülkelerin bu konuda cezai yaptırımlar uygulaması

gerektiğini vurgulaması açısından önemli uluslararası yazılı belgedir. Bu şekilde şiddetin tanımı yapılarak betimlenmesi, alan ve kapsamının belirlenmesi ülkeler açısından suç kapsamında değerlendirilmesinde yardımcı olması beklenirken ne yazık ki birçok ülke imzalamış olmasına rağmen uygulamada beklentiyi karşılayamamaktadır.

5. Şiddetin Sağlık Boyutu

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından sağlık, sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, fiziksel, tıbbi ve sosyal yönden tam iyilik hali olarak tanımlanır. Kadına karşı şiddeti, kadınların çocuklarının sağlığına kadar, kadınların cinsel ve üreme sağlığını harap edici bir etkiye sahiptir ve cinsiyet eşitsizliğine dayanır. Kadına karşı şiddet, kadınların insani haklarının bir ihlali olduğu kadar, ciddi bir sağlık ve gelişim sorunudur (Akt. Yanık vd., 2014:105).

Tıbbi literatürde “Hırpalanmış Eş Sendromu” olarak tarif edilen durum, kocası tarafından kasti ve yinelenen bir şekilde minimal şiddetten, ciddi fiziksel şiddete kadar uzanan saldırıya maruz kalan kadınları tanımlayan bir durumdur. Bu şiddet sendromu sözlü şiddet, şiddet tehdidi, herhangi bir eşyayı kadına atmak, tokatlamak, yumruk atmak, tekmelemek, vurmak, herhangi bir kesici veya patlayıcı silahla tehdit etmek veya o aleti kullanmak, cinsel tacizde bulunmak ve ya tecavüz etmeye kadar uzanabilmektedir (İşleğen, 2002).

Şiddetin yaratmış olduğu deformasyon türüne göre değişiklik gösterse de biyo-psiko-sosyal bir varlık olan insana yöneltilmesi durumunda sağlık açısından da değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bireyler kendileri süreçle mücadele etmekte, sağlık kuruluşlarına şiddet türlerinin en ileri boyutuna ulaştığı durumlarda başvurmaktadır. Şiddet konusunda sağlık ve hukuk etkileşim halindedir, raporlandırılması hukuki süreçte önem taşımaktadır.

6. Şiddetin Psiko-Sosyal Boyutu

Kadına yönelik şiddetin kültürel dayanakları ise, var olan cinsiyetçi düzenin doğal olarak algılanması, kadının nesnelleştirilmesi, şiddete boyun eğmenin, fiziksel güç ve zor kullanımının hoşgörüsü ile karşılanması olarak sıralanabilir. Erkeğin karısını dövmesi birçok ülkede doğal sayılmakta, şarkılarda, atasözlerinde ve evlilik törenlerinde övgü ile dile getirilerek haklı olarak gösterilmektedir (Dindaş, 2008: 5).

Şiddetin toplum içinde, toplum tarafından nasıl sunulduğu, nasıl kabul gördüğü de önemlidir. Çünkü kabul gören şiddet de meşrudur. Hatta şiddet genellikle bir yaşam biçimi olarak benimseniyorsa sorun olarak görülmez ve sorun çözmenin bir aracı olarak onay görür (Ergil, 2001: 40). Ev içindeki ataerkil şiddet, daha güçlü olan bireyin, diğerlerini zorlayıcı gücün çeşitli biçimleriyle kontrol etmesinin kabul edilebilir bir şey olduğuna duyulan inanca dayanır ki bu inanç da bireylerin daha çok küçük yaşta ebeveynleri arasındaki şiddete şahitlik etmesi büyük rol oynamaktadır (Hooks, 2000: 63).

Bazı sosyal öğrenme kuramlarına ve sosyalleşme sürecinin ilk aşamalarına göre çocuklar bazı durumlarda nasıl davranacaklarını çevresindekileri gözlemleyerek ve onları taklit ederek belirlerler (Backman-Secord, 1974:473). Türkiye Cumhuriyeti anayasasına göre ülke sınırları içinde yaşayan herkesin, sağlıklı bir çevrede yaşayabilmesi bir devlet görevidir. Biyolojik ve fiziksel çevrenin yanında sosyal çevrenin de sağlıklı olması bireyin en temel anayasal hakkıdır. Sağlıklı bir sosyal çevrenin oluşması ve sürdürülmesinin önündeki en büyük engellerden biri bireysel ve toplumsal şiddettir (Subaşı ve Akın, 2003: 1).

7. Şiddete Maruz Kalan Kadınların Genel Özellikleri, İstatistiklerle Şiddet ve Yozgat Örneği

Şiddet gören kadın duygusal açıdan katı bir aile ortamında pasif olmaya yöneltmiştir, sosyal açıdan yalnızdır, şiddetin bütün ailelerde olduğuna inanmaktadır, saldırganın davranışlarından kendini sorumlu tutmaktadır, onun bir gün değişeceğine dair inancını hiç kaybetmez, bu nedenle itaatkardır, özbenlik saygısı az ve bağımlı kişilik özelliği olan bu kadınlar, oldukça ciddi fizyolojik ve psikolojik sorunları olmasına karşılık, yaşadıkları şiddeti inkar etme eğilimindedir, aile içi ve çevresindeki rolü gelenekselcidir (Wodarski, 1987).

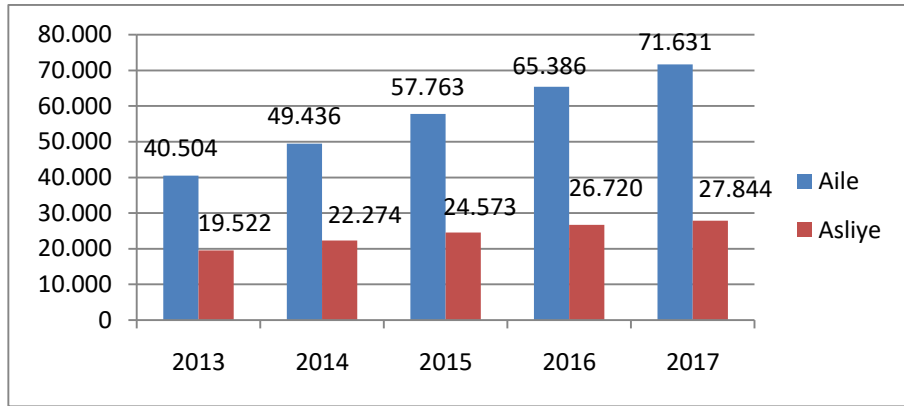
Sosyal bilimler literatüründe şiddetin neden ve sonuçları farklı açılardan ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla gerçekleştirilen çalışmalardan bazıları da şiddet mağduru kadınların profil analizini yapmaya çalışmıştır. Profil analizinin yapılmasının en önemli amacı kadınların kalkındırılmasında öncelik alanları belirlenebilmesi içindir. Bu amaçla yola çıkılarak edinilen veriler de şiddet mağduru kadınların genel özelliklerinin belirlenmesini de sağlamıştır.

2007 yılında Altınay ve Aratın tarafından, Türkiye'de aile içi şiddet kapsamında 56 ilde 1800 kadın ile araştırma yapılmıştır. Bu araştırma sonucuna göre; her üç kadından birinin kocası tarafından dayaa maruz kaldığı, yükseköğrenim görmüş altı erkekten birinin eşine dayak attığı ve tüm bunlara rağmen şiddet altında yaşayan kadınların yarısının bu durumdan kimseye bahsetmedikleri ortaya çıkmıştır. Yine bu araştırma sonucuna göre; eğitim ve öğrenim düzeyi arttıkça şiddete maruz kalan kadınların sayısının azaldığı görülmektedir; okuma-yazma bilmeyen kadınların ise en az bir kez fiziksel şiddete uğradıklarını söyleyenlerin oranının %43, yükseköğrenim görmüş kadınlar arasında ise bu oranın %12 olduğu belirlenmiştir (Url 1).

Bu verilere ulaşılan pek çok çalışma bulunmaktadır, çalışmaların ortak yanı mağdur kişilerin durumu utanç kaynağı olarak görerek kimseye bahsetmek istememesi, herhangi bir kurum/kuruluşa başvurmadığını ancak bu durumun karşıdaki kişiyi daha da cesaretlendirerek daha büyük olumsuzluklar yaşanan boyutlara ulaştırdığını göstermektedir. Profil analizinde de çalışmalarda da ortaya çıkan önemli bir diğer nokta ise eğitim durumudur. Şiddet uygulayan ve mağdur açısından baktığımızda eğitim düzeyinin yüksek olması azaltıcı etki yapsa da ortadan kaldırmamaktadır.

Türkiye Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2009 sonuçlarına göre, ülkemizde kadınların %39'u fiziksel, %15'i cinsel ve %44'ü duygusal şiddete maruz kalmaktadır (Akt. Başar ve Demirci, 2015: 41). Türkiye'de 2014 yılı kadına yönelik şiddet araştırması ulusal sonuçlarına göre; kadınlara eşi veya birlikte olduğu erkekler tarafından uygulanan fiziksel ve/veya cinsel şiddet eğitime göre değerlendirildiğinde; hiç eğitim görmemiş veya ilkokulu bitirmemiş kadınların %14'ünün, ilkokul mezunu kadınların %43,3'ünün, ilkokul mezunu kadınların %41,8'inin, ortaokul mezunu kadınların %36,7'sinin, lise mezunu kadınların %26,8'inin, lisans ve lisansüstü mezunu kadınların ise %21 oranında hem fiziksel hem cinsel şiddete veya ikisinden birine maruz kaldığı görülmektedir. Bu oranlara bakılarak yine öğrenim düzeyi arttıkça oranların düştüğü görülmektedir (Url 1).

Tablo 1. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, T.C. Adalet Bakanlığı (Türkiye Geneli, 2013-2017).



6284 Sayılı Kanun kapsamında Asliye ve Aile Mahkemelerinde onaylanan kolluk kuvvetleri kararları Türkiye geneli (2013-2017) istatistiğine bakıldığında; Adalet Bakanlığı verilerine göre, kolluk kuvvetlerinin aldığı, mahkemeler tarafından onaylanan karar sayısı 2013'te 60 bin civarındayken 2017'de 100 bine yaklaşmıştır.

7.1. Yozgat'ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı

7.1.1. Nüfus

1960-2008 yılları arasında Yozgat ilinin yıllık nüfus artış hızı ortalama % 0.42 iken, hızla düşerek 2013- 2014 yıllarında yıllık nüfus artış hızı binde -26.6 ile Türkiye yıllık nüfus artış hızının (binde 13.3) altında kalmaktadır. İlin nüfus artış hızının düşüşünde dışarıya verdiği göçün önemli ölçüde etkin olduğu düşünülmektedir (Çatalbaş, 2016: 2).

Yozgat nüfusunun önemli özelliklerinden birisi, genellikle kadın nüfus fazlalığı oluşudur. Gerçekten de 1990'da 95.1 olan cinsiyet yapısı, dışarıya verilen göçlerin de en önemli belgesidir. 15 yaş altı gruplarda erkek nüfus oranı daha yüksekken ilerleyen (yukarı) yaş gruplarının hemen hepsinde kadın nüfus fazlası dikkati çekmektedir. Özellikle yetişkinlerde belirginleşerek, cinsiyet oranı %89'a kadar düşer (Bulut, 2000: 20). Geçmiş yıllarda nüfus yoğunluğu yüksek değilken, 2011 yılından itibaren geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin illere göre dağılımı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü sayfasındaki tablosu esas alınarak değerlendirme yapıldığında ildeki toplam Suriyeli sayısının 4.473 olduğu görülmektedir. Yozgat ilinin 2018 yılı içerisinde aldığı göçün, verdiği göçten daha fazla olduğu

görülmektedir. Son 10 yıl içerisinde alınan göçün verilen göçten tek fazla olduğu yıl bu yıl olan 2018 yılıdır. 2019 yılı nüfus verilerine göre %49.89'u erkek, %50.11'i kadındır.

Tablo 2. Yıllara Göre Yozgat Nüfusu (TÜİK, 2019).

Yıl	Yozgat Nüfusu	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu
2019	421.200	210.127	211.073
2018	424.981	211.936	213.045
2017	418.650	208.841	209.809
2016	421.041	210.600	210.441
2015	419.440	209.376	210.064
2014	432.560	216.152	216.408
2013	444.211	221.989	222.222
2012	453.211	226.740	226.471
2011	465.696	233.267	232.429
2010	476.096	237.792	238.304
2009	487.365	244.172	243.193
2008	484.206	242.018	242.188
2007	492.127	244.674	247.453

Tablo2. incelendiğinde Yozgat'ta yaşayan kadın ve erkek sayısının dışarıdan Suriyeli göçmen nüfusun da gelmiş olmasına rağmen oranında azalma olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi de kalkınmışlık göstergeleri olarak Türkiye ortalamalarının altında bir performans gösteren gelişmekte olan bir il olması dolayısıyla iç ve dış göç yaşanmasıdır (Kara, 2019: 4-7). Yozgat en çok göç veren 20 il arasında yer almaktadır.

7.1.2. Sosyo-ekonomik Yapı

Yozgat'ın ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Yozgat kentinde yaşayan halkın %77'si tarım, % 18'i ticaret ve hizmet, % 5'i sanayi sektörlerinde çalışmaktadır (ORAN, 2011a). 2013 yılı verilerine göre, nüfusun %40,5'i kırsal nüfus ve istihdamın %48,7'si tarım sektöründe gerçekleşmiştir. Yozgat, tarım ekonomisinden, sanayi ve hizmet ekonomisine

geçerek, sosyo-ekonomik gelişimini hızlandırma çabası içindedir. Bu çabalar doğrultusunda jeotermal kaynakların turizme kazandırılması yönünde girişimlerde bulunmaktadır.

Dördüncü derecede gelişmiş iller listesinde yer alan Yozgat'ın nüfus artış hızı ve yoğunluğu, ülke ortalamasının oldukça altındadır. İstihdamın büyük bir kısmı tarım ağırlıklı olmakla beraber, kırsal nüfus başına düşen tarımsal üretim, ülke ortalamasının altında bulunmaktadır (Çatalbaş, 2016: 2). Sosyo-ekonomik gelişmişlikte il 1996 yılı verilerine göre 58. sırada yer alırken 2003 yılında 64. sıraya, 2011 yılına gelindiğinde ise 65. sıraya gerilemiştir (Kaştan, 2016: 432). Yozgat'ın önemli bir yatırım altyapısı ve dolayısıyla istihdam sorunu bulunmaktadır. Şehirdeki özel teşebbüslerin sermaye eksikliği sebebiyle yatırım imkânlarının kısıtlı olması işsizlik sorununu ortaya çıkartmaktadır (ORAN, 2015: 27).

İŞKUR istatistiklerine göre; 2011 yılındaki işe yerleştirme sayısı bin 741 olan Yozgat ilinde işe yerleştirilenlerin 1345'i erkek, geri kalan 396 kişi ise kadınlardan oluşmaktadır. 2012 yılında yapılan iş başvuru sayısı incelendiğinde, kadınların işgücüne katılım oranı %30,3, erkeklerin işgücüne katılım oranının ise %72,7 olduğu görülmektedir. İlin dikkat çekici diğer yanı ise tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranı %56,1'dir (İŞKUR, 2013). İşe yerleştirilen kadın sayısı yıllar içerisinde dalgalı bir seyir izlemektedir. 2018 yılında ise belirgin bir artış yaşanarak 4 bin 828 kişi İŞKUR tarafından işe yerleştirilmiştir. 2018 yılında bir önceki yıla göre, yüzde 129,2'lik bir artış olduğu görülmektedir. 2018 yılında işe yerleşenlerin yaklaşık yüzde 20,8'i kadınlardan oluşmuştur. Yozgat ilinde kayıtlı 32950 kişilik işgücünün %45,39'u (14957 kişi) kadınlardan, %54,61'i (17993 kişi) ise erkeklerden oluşmaktadır. Kuruma kayıtlı işe yerleştirmelerin %79,22'sinin (3825 kişi) erkeklerden, %20,78'inin de (1003 kişi) kadınlardan oluştuğu görülmektedir (Yozgat İŞKUR, 2019).

Yozgat ilinin mevcut sosyo-ekonomik durumu nüfusun yaşam fırsatlarına erişimini kısıtlamaktadır. Bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için maddi ihtiyaçlarının gideriliyor olması gerekliliği sosyo-ekonomik koşulların önemini de ortaya koymaktadır. Özellikle eğitim yoluyla kazanılan statünün geçerli olduğu sınıf tabakalaşmasında bu imkana erişememiş bireylerin zorluk yaşamasına neden olmaktadır. İstihdam sadece çalışıyor olmanın dışında; kişilerin hayatlarında kendi ihtiyaçlarını kendinin karşılaması, karar mekanizmalarında aktif özne olmak vb. olanaklar da yaratmaktadır. Tabi ki olmaması durumu da tam aksi sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Yozgat İŞKUR verilerinden cinsiyet açısından

işgücüne katılım oranına bakıldığında kadınların işgücüne katılım oranının erkeklere oranla çok geride kaldığı görülmektedir. Tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranının yüksek olması da kadınların ücretsiz ev içi emekte kullanıldıklarını, kazanç elde edemediklerini, kayıtdışı ve ücretsiz çalışmalarının da görünmez olması durumunun da emeklerinin sömürülmesine neden olduğunu göstermektedir.

Kayıtdışı, ev içi emek sömürüsüne maruz kalan kadınlar kazanç elde edememekte ve kamusal alanda varlık kazanamamaktadır. Bu durumda istihdamda yer almayan kadının kamusal alanda görünmezliğine yol açmaktadır. Kazancın olmaması durumu maddi gücü elinde bulundurana bağımlı kılmakta ve kendi hayatına dair karar almasını dahi engellemektedir. Bağımlılığı artan kadınlarda da dış dünyaya karşı güçsüzlük ve güvensizlik ne yazık ki çoğu olumsuzluğa boyun eğme ve katlanmaya dönüşmektedir.

7.1.3. Sosyo-kültürel Yapı

Sosyo-ekonomik sorunlar başta nüfus olmak üzere toplumsal hayatı olumsuz etkilemektedir. İlin kırsal ve kentinde sosyal altyapı imkanlarının kısıtlı olması göçün önemli bir sebebidir. Özellikle kırsalda eğitim, sağlık gibi ihtiyaçlara ulaşmada yaşanan sorunlar, kimi zaman temel ihtiyaçlara ulaşmada yaşanan güçlükler, refah artışı ve modern iletişim yollarının kullanılması sonucu daha geniş imkânlarla ulaşma isteği ve bir takım sosyal dengelerin bozulması, tarım ve hayvancılığın sosyal statü sorunu olarak algılanmaya başlaması göçü hızlandırmaktadır (ORAN, 2015: 27).

Yozgat nüfusunun gelişmişlik endeksleri arasında yer alan eğitim endeksine bakıldığında da; okuryazarlık oranı, hem bölge hem de Türkiye okuryazarlık oranından düşük olduğu görülmektedir. Yozgat ili ilköğretimde olduğu gibi ortaöğretimde de Türkiye ortalamasının altında değerler almaktadır. TR72 bölgesinde genel olarak kız öğrencilerde okullaşma oranı daha yüksek gözükmemektedir, bu şekilde ortaöğretim eğitiminde cinsiyet eşitsizliğinin olmadığı söylenebilir (ORAN, 2015: 36). Yozgat ilinde çalışma çağı nüfusuna ilişkin eğitim istatistiklerine bakıldığında, en çarpıcı nokta bu grupta yer alan nüfusun büyük bölümünün (% 70.8) lise altı eğitimlilerden oluşmasıdır. 2012 yılı TÜİK verilerine göre Yozgat' ta ortaöğretime kayıtlı öğrencilerden %53,1'i erkek iken, %46,9'u kadınlardan oluşmaktadır. Ortaöğretim öğrencilerinden %97,0'si şehirlerdeki okullara kayıtlı iken, %3,0' ü köy okullarına kayıtlıdır (İŞKUR, 2013). 2009-2013 yılları öğrenim durumu ortalama verilerine

göre 18 yaş üstü nüfus için yükseköğrenim veya üzeri mezunların nüfusa oranı Türkiye’de %8,84’dır. Yozgat, bu oranda %5,06 ortalama ile Türkiye ortalamasının bir hayli altında kalmaktadır (ORAN, 2015: 42).

Yozgat nüfusunun ilk, orta ve yüksek öğrenim düzeyinde eğitim seviyesi Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Özellikle kadınların ilk ve ortaöğretim düzeyinde cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmadığı istatistiklerde görülmektedir. Ancak mesleki formasyon kazanacağı eğitime sahip olmaması kadınların meslek edinme süreçlerini de olumsuz etkilemektedir. Bu durum da istihdamda ve dolayısıyla kamusal hayatta varolmalarını engellemektedir. Kadınların eğitilmesiyle yeni kuşaklar ve toplum eğitimi ve kalkınması sağlanacağı gerçekliğinden hareket edilmesi gerekliliği Yozgat için de söz konusudur. Sosyo-kültürel ve ekonomik kalkınmanın iç içe geçen yapılardan oluşuyor olması her ikisi boyutunda sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır.

7.1.4. Yozgat’ta Şiddet Mağduru Kadınların Başvurdukları Kurumlar ve İstatistiksel Oranlar

2019 yılına kadar şiddet mağduru kişilerin başvuru merci ve dolayısıyla sayısal istatistiki veri arşivi oluşturulması polis karakolları aracılığıyla yapılmıştır. Ancak süreç 2020 yılından itibaren İl Emniyet Müdürlüğü tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Emniyet Müdürlüğü’nün istatistiklerine göre Yozgat’ta 2019 yılında 253 kadın başvuruda bulunmuş, Ocak-Mart 2020 periyodunda başvuran kadın sayısı ise 70’tir.

İl Emniyet Müdürlüğü’ne yapılan başvuruların sayısının il genel nüfusuna oranı yapıldığında kamu kurumuna yansıyan vaka sayısının az olduğu görülmektedir. Bu durumda Yozgat’ın toplumsal yapısıyla doğrudan bağlantılıdır. Eşler arasında yaşanan konu ve durumların aile mahremiyeti açısından değerlendirilmesi söz konusudur. Toplumsal cinsiyet belirlenimciliğinden hareketle birçok alanda erkekler ve toplum geneli ile bir asimetri yaşamaktadır. Kadın bu orantısızlığa, en başta cinsiyetinin gerektirdiği bağlamda eğitilmesi, sosyalizasyonu ve yaşamasından ötürü maruz kalmaktadır. Geleneksel ataerkil aile içine doğup onunla büyüyen kadın yine aynı ataerkil kaideleri sürdürme eğilimindedir (Bingöl, 2014: 112). Geleneksel kalıpyargılar ve sosyal çevre denetiminin yüksekliği kadınların hareket alanlarını sınırlamaktadır.

SONUÇ

Geleneksel ataerkil toplumlarda cinsiyetler arasındaki güç ilişkilerinin eşit bir şekilde dağıtılmamasından kaynaklanan yapı geleneksel kadınlık rol beklentileriyle kadının sömürü ve şiddeti rasyonelleştirmesi ve içselleştirmesini de desteklemektedir. Bilinçaltına yerleşen ve uygun ortamlarda ortaya çıkan bu sosyal mekanizma kadını alt statüye indirgeyen eşit olmayan niteliği sayesinde kadının erkek tarafından ezilmesine ve ayrımcılığa uğramasına yol açmaktadır. Kalıplaşarak oluşan toplumsal cinsiyet rol örüntüleri sadece bireysel kimliği ve kişiliği değil, aynı zamanda sembolik düzeyde de olsa erkekliğin ve kadınlığın kültürel ideallerini ve stereotiplerini, yapısal düzeyde ise toplumsal kurum ve örgütlerdeki cinsel ayrıma dayalı eşitsiz işbölümünü içine alacak kadar geniş bir alana sahiptir (Pakdemirli, 2015:131-132).

Kadına yönelik şiddetin kavramsal incelemesinin Yozgat ili örneğinden gerçekleştirildiği bu çalışmada şiddetin hem toplumsal yapıdan etkilendiği hem de toplumsal yapıyı etkilemesinden yola çıkılmıştır. En temel insan hakları olan eğitim hakkı, sağlıklı yaşama hakkı, üretime katılma yani çalışma hakkı, ihmal ve istismardan korunma haklarının kadınların ellerinden alınması aynı zamanda kendi kısır döngüsünü de ne yazık ki yaratmaktadır. Örneklendirecek olursak; eğitim alamayan kadın, üretime katılamamakta bağımsız hareket edemeyip aktif özne olamamakta, sunulan koşullara uyum sağlamak zorunda kalmakta ve çeşitli süreçlerle (şiddette bir boyutu türleriyle birlikte) sağlıklı yaşam hakkı dahi elinden alınmaktadır. Kamusal alanda varlık gösteremeyen, özel alana hapsolan kadınların sayısal çoğunlukta olduğu toplumlarda erkeğin baskın olduğu sosyal yapıyı inşa etmektedir. Erkeğin baskın olduğu sosyal yapının sonucu olarak ortaya çıkan şiddetin fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik vb. türleriyle sadece kadınlar üzerinde değil aileler, çocuklar ve toplumda yarattığı etkilerle devamlılığını sağlaması da söz konusudur.

Modern bilinç ve kültürün gelişmesiyle birlikte kadının görünürlük, inisiyatif alma ve özgürlük konumunda olumlu gelişmeler kaydedilirken, geleneksel/ataerkil toplum yapısı özelliğiyle Yozgat'ta kadınlar bu alanlarda daha edilgen durumdadır. Şiddet dolayısıyla kamu kurumlarına başvuran kadın sayısının az olması da bir sürecin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Bu kısır döngünün sonlanması ancak eşitlik içeren uygulamaların hayata geçirilmesiyle mümkündür. Şiddeti besleyen süreçleri tespit ederek bu alanlara yerel ve genel düzlemde müdahale ederek sonlandırmayı hedefleyen çalışmalar yapılmaktadır. ASPB Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen “Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi” kapsamında il düzeyinde kadına yönelik şiddetle mücadelede görev alan kurum ve kuruluşların üzerine düşen sorumlulukların belirlenmesi amacıyla 26 Proje ilinde 2017-2020 yıllarını kapsayan “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İl Eylem Planları” güzel bir örnektir. Ulusal Eylem Planı perspektifinden hazırlanan İl Eylem Planları kadına yönelik şiddetle mücadele alanında il düzeyinde önemli rehber niteliği taşıyacak olup, Ulusal Eylem Planı'nın yerel düzeyde uygulanmasında ve izlenmesinde önemli bir araç olması hedeflenmektedir. Bu çalışma kamu kurumları aracılığıyla kadına yönelik şiddet konusunda gerçekleştirilmiş olması bakımından önem taşımaktadır.

Kadın sığınma evlerinin kapsamının ve sayısının genişletilmesi, toplumsal cinsiyet kotaları düzenlenerek mecliste kadın oranının artırılması kadınların karar mekanizmalarında yer almalarına katkı sağlaması açısından önemlidir. Kadına karşı şiddet araştırmalarında en önemli problemlerden biri yeterli veriye ulaşılamıyor olmasıdır. İlgili kamu ve özel kuruluşların daha sistematik çalışması gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Acar H. (2013). Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları. Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Acet, M. (2005). Sporda Saldırganlık ve Şiddet. İstanbul: Morpa Kültür Yay.
- Akkaş, İ ve Uyanık, Z. (2016). Kadına Yönelik Şiddet. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1).
- Altınay, G. A. ve Arat, Y. (2007). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet. Punto Baskı: İstanbul.
- Ayan, S. (2007). Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet, (Sivas İlköğretim İkinci Kademe Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sivas.
- Aziz, A. (1993). Toplumda Kadın: Kadın, Şiddet ve İletişim. I. Ulusal Sosyoloji Bildirileri Kongresi.
- Backman, Carl W. ve Secord, Paul F.(1974), “Social Psychology”. 2nd Ed. Mcgraw Hill Tokyo.
- Bancroft, L. ve Silverman, J. G. (2002). The Batterer as Parent: Addressing the Impact of Domestic Violence on Family Dynamics. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Başar, F. ve Demirci, N. (2015). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Şiddet. KASHED, 2(1).
- Bilgel N, Orhan H. (2006). Aile içi Şiddet. Bursa: Medikal Tıp Kitabevi.
- Bulut, İ. (2000). Yozgat’ın Nüfus Coğrafyası Özellikleri.
- Çatalbaş, F. (2016). Yozgat Şehir Merkezinin Başlıca Kentleşme Sorunları ve Çözüm Önerileri. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 32(1).
- DeKeseredy, W. ve Swartz, M.D. (2011). Theoretical and Definitional Issues in Violence Against Women. Schwartz, M.D. Renzetti, Edleson, J.L.,& Bergen, R.K. (Eds.) içinde Sourcebook on Violence Against Women. Sage, California.

Dindaş, H. (2008). Kadına Yönelik Eş Şiddetinin Sosyoekonomik Durum ve Yaşam Kalitesi İle İlişkisi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Donovan, J. (2013). Feminist Teori. (Çev. A. Bora, M. Gevrek, & F. Sayılan), İstanbul: İletişim Yayınları.

Gençer, A. Onat, T. vd. (2018). Yozgat'ta Gebelere Yönelik Şiddet Yaygınlığı. Bozok Tıp Dergisi, 8(2):59-64.

Gök, M. (2016). Kadına Yönelik Şiddetin Kuramsal Temelleri ve Çözüm Önerileri. Turkish Studies Dergisi, 11(2).

Gökkaya, B. V. (2014). Cam Tavan, Kadın ve Ekonomik Şiddet. The Journal of Academic Social Science Studies, 26(2), 371-383.

Gülbahar, S. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Şiddet. II. Hukukun Gençleri Sempozyumu "Şiddet Döngüsünü Kırmada Hukukun Rolü" Bildiri Metni, İstanbul.

Hooks, B. (2000). Feminism Is For Everybody Passionate Politics. Cambridge- MA: South End Press.

İşleğen, Y. (2002). Kadına Yönelik Şiddete Jinekolojik Yaklaşım. Kadına Yönelik Şiddet ve Hekimlik Sempozyum Kitabı, Ankara.

Kan, Ç. (2018). Kadına Yönelik Aile İçi Psikolojik Şiddet ve Toplumsal Hukuki Kodları. (Ed. Mehmet Gür, Mehmet Şamil Güneş, Ömer Bilen, İç: Aile Eksenli Şiddetten Sosyal Travmalara. Samsun Valiliği Bilim Kültür Hizmeti.

Kara, M. (2019). Yozgat Ekonomik Görünüm Raporu. Yozgat Odalar Borsalar Birliği.

Kaştan, Y. (2016). DPT Sonrası Yozgat'ın Sosyo-Ekonomik Gelişimi.

Kızmaz, Z. (2006). Şiddetin Sosyo-Kültürel Kaynakları Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2).

Kocacık, F. ve Çağlayandereli, M. (2009). Ailede Kadına Yönelik Şiddet: Denizli İli Örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(2).

Koç, S. ve Can, M. (2010). Birinci Basamakta Adli Tıp. İstanbul Tabip Odası, 2. Baskı.

Özerkmen, N. ve Gölbaşı, H. (2010). Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Sayı:15.

Özmen, S. (2004). Aile içi Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37.

Page, A.Z., İnce, M. (2008). “Aile İçi Şiddet Konusunda Bir Derleme”, Türk Psikoloji Yazıları, 11(22).

Pakdemirli, M. N. (2015). “Kadın Sömürüsünün Temelleri: Gelenek, Din ve Eğitim Bağlamında Bir Değerlendirme” (içinde Kadın Bedeni ve İstismarı). İstanbul: Kolektif Opsiyon Yayınları.

Scully, D. (1994), Tecavüz: Cinsel Şiddeti Anlamak. İstanbul: Metis Yay.

Subaşı, N., Akın, A. (2003). “Kadına Yönelik Şiddet; Nedenleri ve Sonuçları”, (içinde) Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Üstünel, A. Ö., Sakallı, A. E., Büyükgöze, S., Canbolat, T., ve Güreli, Z. (2017). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede “İyi”Uygulamalar. İstanbul: Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı.

Yanık, A., Hanbaba, Z. vd. (2014). Kadına Yönelik Şiddet Davranışlarının Değerlendirilmesi: Türkiye’den Kanıt. Electronic Journal of Vocational Colleges. (4).

Rapor ve Projeler

İŞKUR (2013). Yozgat İşgücü Piyasası Analizi Raporu.

İŞKUR (2019). Yozgat İşgücü Piyasası Araştırma Raporu.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2016). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020), Ankara.

ORAN, Planlama Birimi (2011a). Yozgat Turizm ve Sosyal Altyapı Sektörel Çalışma Grubu Raporu.

Owen, K. F. ve Owen, W.D. (2008). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Raporu. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

İnternet Kaynakları

Url 1: Özçelik, E. (2015). Şiddete Maruz Kalan Kadınların Toplumsal Entegrasyonda Yaşanan Zorlukları. Erişim tarihi: 23.03.2020
(<http://www.umut.org.tr/userfiles/files/PDFler/Esin%20O%CC%88zc%CC%A7elik.pdf>)

THE SIGNIFICANCE OF AVATARS FOR INTERNET FORUMS USERS

Mikail PUŞKİN¹

ABSTRACT

The questions of virtual representation and online identity are growing in salience for academicians ever since the inception of the Internet. Although the main flow of public online interaction and research into it have shifted towards social networks such as Facebook, Twitter and Instagram, or audio-visual environments of digital games, online forums still occupy a sizable niche for thematic and more professional or hobby-oriented communication. Current paper is analyzing one of the main visual elements used to create identity of forum users, the avatars: small (usually static) images that users choose to represent their virtual selves with. The focus of this research is on the degree of attachment and the kinds of meanings that users attribute to their avatars in online forums' asynchronous interactive environments. This research applies grounded theory approach and relies heavily on triangulation of data collection and coding. The implemented sampling strategies are typical case sampling on the forums selection level, criterion sampling on the respondents' replies level and subsequent diversity case sampling as means of collected data reduction. Coding procedures are applied consecutively as follows: open coding, selective coding, theoretical coding, resulting in 29 sets of data produced from 75 pages of raw data. The main findings suggest that key factor determining users' attitude towards their avatars is the forum thematic. As a result, although overall attitude patterns diversity is rather high, such patterns are consistent and stable within the specific microcosms of individual forums.

Keywords: Avatars, Virtual Identity, Internet forums

İNTERNET FORUMLARI KULLANICILARI İÇİN AVATARLARIN ÖNEMİ

ÖZ

Sanal temsil ve çevrimiçi kimlik sorunları internetin kuruluşundan bu yana akademisyenlerin dikkatini çekiyor. Herkese açık, çevrimiçi etkileşim ve araştırmanın ana akışı Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal ağlara veya dijital oyunların görsel-işitsel ortamlarına doğru kaymış olsa da, çevrimiçi forumlar hala tematik, daha da profesyonel veya hobi odaklı büyük bir niş işgal ediyor iletişim. Mevcut makale, forum kullanıcılarının kimliğini oluşturmak için kullanılan ana görsel unsurlardan birini, avatarları analiz ediyor: kullanıcıların sanal benliklerini temsil etmeyi seçtikleri küçük (genellikle statik) görüntülenir. Bu araştırmanın odak noktası, kullanıcıların çevrimiçi forumların eşzamansız etkileşimli ortamlarındaki avatarlarına atfettikleri bağlanma derecesi ve anlam türleri üzerinedir. Bu araştırma, temellendirilmiş kuram yaklaşımını uygular ve büyük ölçüde veri toplama ve kodlamanın üçgenleştirilmesine dayanır. Uygulanan örnekleme stratejileri, forum seçim düzeyinde tipik durum örnekleme, katılımcıların yanıt düzeylerinde ölçüt örnekleme ve toplanan veri azaltma aracı olarak müteakip çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Kodlama prosedürleri ardışık olarak aşağıdaki şekilde uygulanır: açık kodlama, seçici kodlama, teorik kodlama, sonuç olarak 75 sayfa ham veriden üretilen 29 veri kümesi elde edilir. Ana bulgular, kullanıcıların avatarlarına karşı tutumunu belirleyen anahtar faktörün forum teması olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, genel tutum kalıpları çeşitliliği oldukça yüksek olmasına rağmen, bu kalıplar bireysel forumların spesifik mikrokosmos içerisinde tutarlı ve stabildir.

Anahtar Kelimeler: Avatarlar, sanal kimlik, internet forumları

Citation Information: PUŞKİN, M. (2020). "The Significance Of Avatars For Internet Forums Users", İMGELEM, 4 (6): 63-80.

Atıf Bilgisi: PUŞKİN, M. (2020). "İnternet Forumları Kullanıcıları İçin Avatarların Önemi", İMGELEM, 4 (6):63-80.

Başvuru / Received: 07 Mayıs/May 2020.

Kabul / Accepted: 08 Haziran/June 2020.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı, pushkin169@gmail.com, ORCID Number: 0000-0003-0467-1699

INTRODUCTION

Since investigation of the usage and meanings of various kinds of “avatars” in contemporary virtual environment in all of its aspects is a project far exceeding the scope of a single publication, current paper focuses explicitly on static avatars² that residents use in Internet forums³. Investigation of the degree of attachment as the most important parameter, standing at the center of other attitudinal correlations laid foundation to current research, further expanding to the analysis of the diversity of meanings that users attribute to their avatars. Consequently, connections have been established with functions, choice/making of an avatar procedure and the kind of association that users share with their avatars. As the research progressed, the initially envisioned set-up has evolved through a series of changes implemented throughout the research process, starting with the sampling procedure and scope and continuing with the data analysis steps described in further sections.

Although an attempt has been made to generalize findings to the overall public forums’ population, it is important to admit to a failure: various forums illustrate different patterns of attachment and meaning assignment. Nonetheless, enough data has been collected and analyzed to form a basic grounded theory regarding the correlation between users’ attachment to avatars and the various meanings assignment preferences.

In order to successfully carry out this research, triangulation approach (Flick, 2004, pp. 178-182) to data sampling and coding has been applied: data was assembled from diverse sources, coded with grounded theory coding procedures (Böhm, 2004) (Holton, 2007) and related to previous research on the topic.

Overview of prior research

It is essential to reiterate that together with evolution of World Wide Web and its usage, the common understanding of the concept of avatar has also evolved, shifting towards a more complex often animated 3-dimensional computer game character inhabiting virtual worlds with sound and action at times even enjoying a degree of autonomous action. It is this latest incarnation of animated dimensional audiovisual “avatar” concept that has been at the heart of academic research for the past decade with papers like “Identification with the avatar in a

² The term “avatar” is used to describe a small image (50-100x50-100 pixels) selected by the user to appear next to every his or her post on the Internet forum. A user usually cannot have different avatars for their different posts in forums.

³ The term “forum” is used to refer to an online notice board, where users can post their comments on specific topics.

commercial 3D virtual world: a dynamic perspective” (Garnier & Poncin, 2013), and “They may be pixels, but they're MY pixels: developing a metric of character attachment in role-playing video games” (Lewis, Weber, & Bowman, 2007).

Other researchers focused on how avatars are perceived by the viewers rather than on how the users themselves feel about them by relying on fMRI imaging (James, et al., 2015); or how the perception of avatars by others might be related to the users’ personality (Fong & Mar, 2015), (Korkeila & Hamari, 2020). Vasalou, Joinson, Bänziger, Goldie, & Pitt (2008) investigated avatar phenomenon with experimental setup and participant observation.

Yet another popular approach to studying the phenomenon is related to politics, protest and extremism (Gerbaudo, 2015) as well as ideologies with feminist research papers such as “Villainous avatars: the visual semiotics of misogyny and free speech in cyberspace” (Turton-Turner, 2013), “Self-presentation of female athletes: A content analysis of athlete avatars” (Shreffler, Meg G., & H. Schmidt, 2016).

Even similarly used static avatars of such social networks as Facebook or Twitter referred to as “profile picture” are bound to a both more covertly restricted policy (Facebook, 2020) (Twitter, 2020) and more public online exposure when compared to the more specialized and now somewhat niche platforms such as forums. For this reason, locating recent research into specifically *forum* avatars proves challenging. A holistic overview of research and phenomenon evolution illustrating this point and state of affairs is evident from the overview paper “Avatars and computer-mediated communication: a review of the definitions, uses, and effects of digital representations” (Nowak & Fox, 2018, pp. 30-53).

Two different publications have been chosen specifically as precursors to ground current research: one of an exploratory nature and the other one – a strongly methodological empirical study. Both papers deal with the issue of avatars, however, neither focuses strictly on current area of interest: forum avatars. The major difference in this respect is that both publications analyze online chats: real-time conversation environments, with their own dynamics, avatar functions and meanings, as well as anonymity patterns.

“The Palace” environment, which John Suler is analyzing in his book “The psychology of Cyberspace” (Suler, The psychology of cyberspace, 2005), permits for a much greater (comparing to forums) freedom of altering and positioning avatars, making them an actively changing integral element of conversations and the virtual environment itself. The pattern of anonymity, however, is similar to the forums’ one. While the second precursor titled “The

visual characteristics of avatars in computer-mediated communication: comparison of Internet relay chat and instant messenger as of 2003” (Kang & Yang, 2006) focuses on two different chat systems: IRC and IM with one of the major differences being one-on-one communication (IM) as opposed to larger more anonymous groups’ discussions of defined topics (IRC). In this case avatars usage is more similar to the one in forums and IRC environment besides its real-time interaction nature is even closer to the forum one. This permits one to actively use both articles and their findings to inform current research.

John Suler’s book is offering a broad overview of the phenomenon of avatars (their application, meanings, functions, diversity and reference to personality of owners). Although his publication is chaotic in terms of methodology, it nevertheless offers inciteful introspective into the subject matter: the phenomenon of avatars in free graphical chat environment – “The Palace”. In the chapter “Psychology of avatars and graphical space in multimedia chat communities” (2001), Suler brings up an inspiring observation: “In cyberspace, most people don’t want to be totally anonymous. But they DO like control over how their identity is expressed.... They like it a lot. Hang out at the Palace for any length of time and a seemingly endless parade of avs of all shapes, colors, and styles pass before your eyes.” (Kang & Yang, 2006, p. 309) He then proceeds with developing classifications and talking about his experience with avatars, which he furthermore generalizes to common experience with avatars of The Palace users and to a certain extent – all avatar users. What is missing, however, is that there is little to no input from other users, regarding what they think and maybe even feel about their avatars. Suler often makes various conclusions without presenting evidence or statistics. Being in a sense the main subject of his research, clearly deeply immersed in the environment, he is able to perfectly communicate key experiences, while his academic background in the field of psychology makes the observations insightful and analytical.

Therefore, current study relies on the strongest part of methodological research: the procedural systematic analysis of actual data with minimal personal involvement, to fill in the gaps and even correct the weaker points of his inspiring publication. Furthermore, Suler’s dualistic classification of avatars is partially applied here as well. The first one he based on psychological personality types presented in “Psychoanalytic diagnosis: understanding personality structure in the clinical process” (McWilliams, 1994). The second suggested classification relied on the formal properties of the avatar itself. Similarly, with current

selective coding, both references to meaning of avatars in the user's comments as well as the types of avatars by general formal properties are included, to both better understand the meaning and the relation of users to their avatars.

“The visual characteristics of avatars in computer-mediated communication: comparison of internet relay chat and instant messenger as of 2003” (Kang & Yang, 2006) offers a comparison between two different avatar-enabled chat systems: Instant Messaging (IM) and Instant Relay Chat (IRC) with emphasis on identity and anonymity as the driving forces for particular avatar patterns manifestations. This article is radically different from Suler's publication in that it is very concise and provides a helpful example not only in terms of the analyzed subject matter, but particularly in a detailed and well-structured research methodology (they are using surveys and then qualitative statistical methods to identify correlations). Kang and Yang suggest that personal familiarity, common for IM users, will result in their choice of more realistic avatars, while IRC users will use more imaginary identity, which they manage to provide evidence for (although looking at only two sources). They furthermore explore relationship between avatar usage with groups of different gender and age: these aspects are not in focus in current study.

Although chosen methods of data analysis differ on all levels, their paper proves insightful in terms of illustrating how the topic can be handled in a strictly methodological fashion. A weaker part of their research being exactly the data collection method: questionnaires with given statements, which participants were made to rate on a fixed scale. Although this is a better way to go about testing initial hypothesis, it, however, greatly limits response possibilities and diversity, potentially letting important correlations remain unpronounced if they remain outside initial theoretical claim due to the research design sampling choice.

For example, both publications attribute high degree of importance to anonymity of online interaction environments, however, one may wonder if this aspect is really that pronounced for contemporary generations of online interactive environments frequenters in terms of their choices and preferences and not a merely “natural” property of the said communication environment itself. Is absolute anonymity even possible?

Kang and Yang compared two instant messaging environments, basing their initial theory exactly on the anonymity degree of both mediums. Yet they admit that “each cyberspace and communication medium has its own identity. Visitors are aware of and try to

conform to the cyberspace characteristics or cultures that they inhabit. When people know what they want to accomplish, they choose the appropriate medium. Once the medium is chosen, their behaviour will conform to the rules of that medium.” (Kang & Yang, 2006, p. 1181) Considering that, for this research the anonymity factor was a constant, yet the forums were different and each forum of the same general theme demonstrated different patterns of avatars significance suggesting that one should be somewhat skeptical about the importance of the anonymity issue. They suggestion here however foreshadows findings of current research – salience of forum thematic. Furthermore, homogenous validity permitted focus on internal diversity of meanings and attachment patterns. Furthermore, the sources (forums) of avatars have been diversified to be able to better generalize the findings, contrary to their design, where both IRC and IM sources were internally homogenous and the IM users were all personal acquaintances.

It should be pointed out that current research focus of interest does not lie with the reasons behind the significance of avatars in themselves, but rather in the significance and meaning as related with their user’s choice, thus becoming immune to the issue of false causality.

Sampling

Since there is no academic definition of what a typical forum should look like, the ones chosen for sampling are those, which are open to general public, are in English, have an avatar support, disallow pornographic content and are not discriminatory or extremist in thematic. To narrow down the scope even further, the forums of three very general categories in terms of thematic have been selected: entertainment & news, software & services, subcultures & fan communities, although these criteria are more of a guiding than restrictive nature and are not homogenous internally. The data sources are diverse in terms of the forums thematic and population (age, gender, experience, country of origin, background), although due to pseudo anonymous nature of virtual identities it is not possible to get reliable distribution statistics without privacy violation, an issue (Vasalou, Joinson, Bänziger, Goldie, & Pitt, 2008) specifically focused on by creating experimental observation set-up with observed participants. The sample is therefore limited to the population members, who chose to participate in the on-line questionnaire.

When selecting the actual forums to sample the data from, focus was placed on the most popular, yet very diverse sources in order to be able to make generalizations about the

common average forum user (which as became obvious in the course of research was similar to trying to talk about an “average human being”). This is why originally thematically diverse categories of popular online forums were defined and then the ones topping the search results for them were selected (for this search terms of the kind of “politics forum” were used with Google search engine).

Sampling has been carried out in two forums with political focus (www.politicsforum.org, www.politicalcrossfire.com), one forum of Japanese animation fans (www.kickassanime.org), and one forum for websites developers (<http://forums.digitalpoint.com>).⁴ According to diverse spheres of social debate, political forums were chosen for the “news” category, since people there discuss news and events of political and related nature. “software and services” were represented by the webmasters community forum, since they essentially deal with both software and marketing, making the chosen forum represent an even larger group of people. The “subcultures and fan communities” were represented by Japanese animation fans forum, covering perhaps the biggest or the most active subculture present online. Therefore, on the level of forums the sampling was closest to the typical case sampling.

For the second sampling level, criterion sampling was used, with the coherent, complete and at least a little detailed reply as criterion. Such “filtering” was necessary to allow for the preservation of quality data, while permitting for the representative quality of a typical case sample (sampling method used on the forums level).

Results from political forum www.politicalcrossfire.com have consequently been excluded from coding since the majority of respondents did not significantly contribute to the diversity and some did not respond fully to the questions. Therefore, a clearer sample from www.politicsforum.org, which is a forum of the same thematic, was used for analysis.

As the following step diversity case sampling was applied, to further reduce the data sample to a manageable volume, removing replies, which did not substantially contribute to the range of findings.

Sampling by gender has not been carried out, since it is not a parameter present in every forum, nor can its authenticity be reliably verified online. There has been no need and actual possibility to apply a sampling strategy to the countries since in a large number of cases a

⁴ Appendix: “Original collected material (irrelevant posts excluded)” section.

fictional location was given and it was important to keep this parameter as close to the default forum condition as possible, rather than excluding users with fictional locations.

The avatars themselves have been preserved, as well as time of user joining the forum and location elements, since they illustrate the points of participants' replies and their forum experience, although the elements themselves are not subject to analysis.

Furthermore, sampling by experience (as illustrated by the number of posts) has been carried out in an attempt to recreate a typical pattern of experience of forum visitors. The samples range from few people with under 100 and over 4000 posts with most common and more numerous samples being in the range of 1000-3000 posts (which in some cases should be scaled in respect to the minimum and maximum number of posts for the specific forum, since different forums have different posting activity patterns and have appeared online at a different time). This approach is consistent with typical case sampling strategy illustrating the usual forum distribution.

Upon application of all the aforementioned sampling strategies, 29 sets of data were produced; although many more samples could have been acquired, even this volume proved challenging to manage encompassing over 75 pages of raw data⁵.

Data Collection

Considering the sampling strategy, the original intention was to collect existing data (posts in various forums regarding the meaning of avatars), extract relevant information and then process it. Although it offers the obvious advantage of unobtrusive investigation, not only does this advantage have little relevance for current research, this method has furthermore created an issue of having both boundless and restricted sources to work with. Boundless in that some forums contained a lot of discussion of the related matters making it immensely difficult to process and structure, while others (political or software ones) offered nothing to sample, which would have forced research to exclude them, thus endangering the generalizability of resulting findings. Therefore, the strategy was changed towards own data generation. Short surveys with open answer questions proved to be the most suitable approach, considering the exploratory character of the paper. Users of each sampled forum proved to be very active with responding and in only three (25th – 28th of November 2006) days over 80 replies were accumulated⁶. This provided the research with selected samples of

⁵ Appendix: "Sorted open coding and selective coding with avatar and additional forum information" section.

⁶ Appendix: "Original collected material (irrelevant posts excluded)" section.

data already focused on the subjects the analysis was concerned with initially while minimizing less relevant information input.

In order to better blend into the forums' atmosphere and gain participants trust and interest, the less formal questionnaire formulation was implemented, containing, however, the necessary questions⁷. Such an approach can be strongly recommended, considering how effective it has proven to be. On each forum the participants were asked to reply to the following questions:

What does your avatar mean to you (is kind of the general question) ...

1. How often do you change it?
2. How long did it take you to make one? (or did you get one from somewhere?) By making I mean looking for picture, editing, deciding etc...
3. Why did you pick this avatar?

In what way do you think your avatar reflects you? (or doesn't at all) ...

With these questions the degree of attachment (derived from the effort put in making, meaning, consistency and justification of choice), importance, motivations of choice and explanation of the meaning of avatar, identification with the self were measured. The participants were addressed in an informal and welcoming tone at the same time informing them that their replies will be a subject of research paper.

From critical perspective, the fourth question is slightly imposing in a sense that it assumes that the participant thinks that the avatar reflects him or her. However, this possible effect is negated with addition in the brackets, allowing participants to elaborate. By definition though any avatar reflects its user, although not necessarily directly, since it is the user, who selects to set this and not any other image for the avatar, which already signals the user's preferences, sympathies or communicational aims (Korkeila & Hamari, 2020). To further boost trust and participation willingness an unobtrusive example with own questions answered was provided for participants:

Fair and square, I'll answer first.

1. Roughly 3 times a year.
2. Over an hour.
3. It is a character for my website, - sort of this is who owns the website. I think it is friendlier this way. I like Japanese animation, character is a bit shy from the look of it, which I think I am too, character looks like she is in need of help and is a bit alone, which I can associate with.

Personal example not only helped to guide users into the kind of format of responses that was sought after, but also illustrated that the researcher is one of them: respectful, personal and open. A possible critique of such approach is that it may precondition future

⁷ Appendix: "Initial question" section.

replies. This criticism, however, does not hold in the face of the observed diversity of responses that were obtained.

During the information gathering phase interactive communication with the forum participants continued to keep the topic active and their interest high. Technically only active (with fresh posts) and fixed (by forum administration) topics stay on the front page, which is where users actively respond. However, most forum rules forbid meaningless posts to artificially keep a topic among the active ones. This situation forces a researcher to regularly come up with various ways to keep posting something relevant within their thread. Considering that the communication in the forums is usually slower comparing to online chat environments, it was sufficient to make about 15-20 posts per forum a day to keep the topic on the front page. Natural interaction was emulated by making posts thanking people for participation, clarifying the research-related questions and even following a small share of irrelevant questions and side talks to make sure participants would not find themselves psychologically in a stale “lab” environment.

Data Analysis

As the primary analysis method, the data-driven coding was chosen to capture the diversity of reflections on the theme of avatars and to ground the theory in the findings as they emerge from the data. Furthermore, considering the range and format of the acquired data, coding is the most efficient way of processing, allowing to efficiently extract and focus the data towards the research question. Furthermore, the three-step process is efficient considering the quantity of the data: it allowed to gradually process texts acquiring insight into general patterns and then to organize and group results with selective coding and establish relations patterns with theoretical coding, based on the acquired data. In order to accommodate the data within the coding frame on the level of selective coding in particular, some of the data richness has unavoidably been lost. For example, the processes of making and choosing avatar have been united into one category, subtle emotional patterns and larger contexts of the avatars’ origins had to be excluded or grouped as well. Even though going back and forth between the various stages of coding throughout the process was necessary to make sure that no vital patters got lost in the process, by the time data analysis has reached the theoretical coding stage, personal level involvement has been excised from the data.

All text coding was initially carried out with actual avatars removed to establish a certain distance from the texts and approach them more in terms of *how things are said* as

opposed to getting individually involved with each case. Avatars however were once again added afterwards (after selective coding stage) to illustrate what the coded texts refer to when necessary. The avatar types have furthermore been consequently integrated into selective coding frame and placed in the map of theoretical codes.

Overall, an attempt was made to approach various forums as a whole and not as separate different mini-universes aiming at making general conclusions about the online population and not pointing out the, clearly present, differences between the forums themselves. Alternatively, content analysis method could have been implemented, which would have helped more with placing the data into predefined categories, making it even more organized, yet forcing the research to discard even more meanings.

The procedure followed three steps firstly “cleaning” the sample piece with open coding (Glaser, 2016). Side remarks and external context references (an aside communication between the readers, comments towards the actual research and the researcher) were removed⁸. Furthermore, various figures of speech which did not contribute to the meaning or obscured the coding procedure (bits like “Well I suppose it reflects” were changed to “it reflects”). Excessive descriptions of the ideological, historical and political agendas and figures have been reduced, since the area of the meaning of avatar was sufficient for current research and the details of various ideologies are not in focus of analysis in this paper. Sentence structure as a result has in many cases been reduced to meaningful phrases.

The following step was selective coding: the data resulting from open coding was interpreted into more general selective codes permitting to limit, organize and group the findings⁹. For example, when a person claimed to change their avatar often, on a whim, the case was interpreted as a lower degree of attachment as opposed to the cases when people claimed to have been very conservative in respect to keeping same image for avatar. As an example of generalizing, elaboration on the political agenda of the person depicted on the avatar was transformed into “political message” (the code, which was also used for ideological message), “political affiliation” codes; or a lengthy description of which animation series certain character comes from to “subcultural reference” or “personal interest” depending on the intensity and context. This enabled a list of clear codes. In total, 9 categories and 43 codes (14 of which refer to emotion, viewpoint and attitude and are not actively

⁸ Appendix: “Sorted open coding and selective coding with avatar and additional forum information” section.

⁹ Appendix: “Sorted open coding and selective coding with avatar and additional forum information” section.

compared in theoretical coding) were produced¹⁰. Categories were created based on the emerging codes in order to better structure them. Considering the codes, which referred to viewpoint, attitude and emotion expressed by the user, a laxer procedure has been applied, allowing them to form selective codes even in the cases, when such emotions were only mentioned once (for example, *comfort, pride, radical, open mind*). Such level of detail was necessary to illustrate the diversity of emotions that users manifest when asked about their relation to avatars, even though technically they could have been reduced to more general categories of “positive” or “negative” emotional response and attitude. A compromise is reached with the theoretical coding map, where categories are used instead of the codes themselves and exceptions illustrated.

Considering difficulties and deviations with the procedure, similarly to the situation with sampling strategy choice, the original coding had to be adjusted as well on the levels of selective and theoretical procedures. Since the initial selective codes were too broad or too specific. Frequently, a different code was used to define similar information sets, a complete reworking was necessary. A separate table containing all selective codes has been created, which was filled in gradually, while coding, to standardize the procedure. It offered invaluable help during the theoretical coding procedure¹¹.




When creating theoretical coding table¹², an attempt was made to illustrate all interrelations between the categories and codes, though a need to establish a balanced solution and arrangement to avoid excessive cluttering of links had to be taken into consideration as well. As a result, the final theoretical coding does not illustrate all links between the codes, but rather the main, most common and important ones. The reason being excessive number of subcategories (nevertheless preserved to accommodate diversity), which even post processing makes their visual linking somewhat difficult to follow. At this stage of coding “medium” attachment was pointed to on a number of cases when the link between a code (for example, *relevance to real life*) and attachment is often manifested between the high and the low value. Specific emotions and viewpoint/attitude codes are not present in theoretical sampling map, since they illustrate the same pattern of relation on the main category level. Low and high

¹⁰ Appendix: “All codes” section.

¹¹ Appendix: “All codes” section.

¹² Appendix: “Theoretical coding” section.

attachment came to be the most “popular” linked points, defining the resulting theory¹³. Example of coding procedure is provided in the following table.

<ol style="list-style-type: none"> 1. Rarely. Can't find one that suits more. Had it when choices were limited. Experimented with Keira Knightley, Leo Tolstoy and Oscar Romero. Didn't represent me. Couldn't stop staring at my posts. others didn't look great 2. Boon created it for me from a large image 3. E.Z.L.N is one of the few movements I sympathize with. Marcos is considered a liberation theologian and libertarian socialist 4. It does. Would like to live a life like the man in avatar. Also a Libertarian socialist. Have slightly different beliefs. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Devoted, suitability sense, strong association 2. Specifically made on request, effort made 3. Political message 4. Idealizing avatar and wanting to resemble the person avatar represents. Ideological similarity 	<p style="text-align: center;"><u>Konulu</u></p>  <p>Joined: 29 Mar 2006 Posts: 4013 Location: Calgary, Alberta Ideology: Social anarchism, liberation theology, anarchist triumvirate</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Don't have a schedule. Change it whenever I feel like it. 2. MS Paint + Copy/Pasta + Resizing = 5 minutes max. Use images from manga and wallpapers. Google the images. 3. I love the Emma manga. I think the art is quite beautiful and i like the story as well. It's a maid show that has almost no fan service and that is a plus for me. 4. It shows people what manga/anime I'm interested in. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sporadic changes 2. Quick to average making time 3. Aesthetic interest, reading preference, subculture affinity, fetish 4. Subculture specific interests area 	<p style="text-align: center;"><u>potter</u></p>  <p>Joined: 24 Mar 2006 Posts: 537 Total Words: 17,203 Location: Norway</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. had for almost a year. Had same picture before 2. A couple minutes. Googled a picture of Henrik, cropped and bordered. 3. like Ibsen as a playwright. He has striking appearance. political figures that I considered using (Keynes, Ataturk, Disraeli, some others), but couldn't find them in the limited selection. Gotten used to Henrik's approval over my posts. so decided to keep him. 4. Not a lot. share some cynicism and distant Norwegian-ness. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Strong devotion – rarely changes 2. Medium effort to make 3. Personal interest, historicity, aesthetical quality. 4. Similar character trait, origin 	<p style="text-align: center;"><u>Clausewitz</u></p>  <p>Joined: 30 Nov 2005 Posts: 1123 Location: Texas. Yee-haw.</p>

Results

Reiterating the question, what significance do internet forums avatars hold for their users? Firstly, there is no single universal significance. As even the unprocessed data suggests, forum space mirrors real life with its diversity of opinions and values. What really seems to matter is the general forum theme, since different patterns manifest themselves in different forums. One can explain this by community factor and make claims that various virtual spaces with time develop particular attitudes in their visitors, or perhaps attract certain

¹³ Appendix: “All codes” section.

kinds of users. On the other hand, it might be that the theme of the forum itself attracts people with particular attitudes and values and the resulting community is secondary.

Just like in real life, different avatar users (people) show different degrees of attachment to the image (clothing, style, make-up), which is usually increased whenever user puts more serious meaning into it. Just like in real life, people feel strongly attached to avatars (political leaders, symbols, flags), which represent their national identity, political affiliation and ideology.

Relevance to real life, personal interests and positive emotional and aesthetic associations seem to increase attachment to virtual avatar as well. One can compare this to the kind of attachment that people develop towards clothing or decorative items, which remind them of pleasant memories, reflect their individuality and interests or simply make them feel comfortable. Similar reasoning explains lesser attachment, in the case of humorous avatars and an avatar, which its user attributes as symbolic of radicalism (through association with radical party), - the degree of attachment is low. One can once again establish parallels with attitudes towards objects of temporary entertaining character: people tend to not take seriously something they joke about (a funny hat for example). With regards to the radical views' affiliation correlated with low attachment, one may hypothesize that the user's statement about affiliation with such ideologies is not sincere. Curiously, even though the person himself set the Black Panthers movement leader photo as his own avatar and claimed to associate with ideas of the latter, his attachment to this avatar is low, - not something one would expect in relation to ideological leader attachment.

Another interesting finding shows that avatars seem to be much more often associated with positive emotions and viewpoints: an observation derived purely on the basis of which words people use when talk about their avatars even if not directly referring to them (in the table the ratio is particularly clearly manifested)¹⁴.

Contrary to the clothing parallel, putting more work into making or choosing an avatar does not seem to make the person any more or less attached to it. This can possibly be explained with the effort-result correlation: a person, who makes the avatar him- or herself is perhaps more technically skilled, so that making an avatar does not require as much effort to really link the person to the resulting avatar for this reason alone, though one would have to resort to speculation to explain such correlation.

¹⁴ Appendix: "Summary" section.

Further findings suggest that subculture groups seem to be less attached to the avatars manifesting their affiliation with subculture or interest in particular series (or at least they claim to be changing avatars more often) contrary to their supposed and in fact manifested (mostly female anime or manga character avatars) higher attachment to subculture itself. They furthermore seem to be most technically apt (make their own avatars) and it is them who put most effort into making avatars. Two possible reasons for such attachment patterns emerge: it might be that subculture members are shy to admit or unaware of how long they really keep the same avatar. Alternatively, this might be a general trend for subcultural forums; - an observation requiring focused analysis for a thorough theory.

Webmasters forum boasts rather high attachment ratio: avatars are rarely changed. One would imagine that the more professional environment would result in lesser attachment to such visual, somewhat decorative element. However, without the competitive ideological environment or homogenous subcultural environment people seem to be more open towards expressing either parts of their real life, or bits and pieces of personal viewpoint on life, perhaps linking them stronger to the resulting avatars.

Remaining element that seems to be important is the communication function – such attribution seems to diminish attachment to the avatar itself. Perhaps, such pattern follows from the changed perception of an avatar from individual representation, towards a mere communication device.

Evaluation

The validity of the research is achieved by both estranging the researcher from the sampled material through several coding steps and by matching the developed codes against the collected data samples on every level. Thus, while it is possible that a different method of primary data analysis could have yielded a different clarity, a substantially different result is unlikely. A follow-up study could focus on forums of the same thematic, in order to avoid numerous factors influencing possible meaning and association patterns.

The validity of the theory is achieved through the chosen approach: it is grounded in the data itself and the process is perfectly reversible. However, since the theory itself suggests that the thematic of the forum appears to be the most salient element determining avatars' significance, it is possible that different patterns are likely to be manifested on forums of different thematic, which current findings may be unable to account for. Furthermore,

explanations of the reasons behind the resulting data are to a degree speculative and require separate empirical validation beyond the scope of current research.

Regarding ethical considerations, current research data was sampled from open forums in 2006 and was accessible at the time of collection to any internet user without registration. The subject of the research is not in a sensitive area, in that although participants at times seem to have spoken openly about important personal matters (referring to pets and political views), not only have they been notified that they are submitting the data for a research project, but they have also submitted their replies in the open public forums, which is in effect similar to broadcasting this information on radio or printing in newspaper. All forum users have furthermore agreed to the relevant forums privacy policy making their messages openly available.

Lastly, all participants remain anonymous – their personal information such as name, location, gender etc. have not been collected.

DISCUSSION

Before comparing to previous research findings, it should once again be pointed out that current research paper not only dealt with different virtual space of avatars use, but was also exploratory in nature. As a result, although the findings are based on the collected and analyzed data, a holistic theory needs to be further subjected to empirical tests on the levels of various thematic forum groups in order to make any claims of a more general scale. The main finding is that forum thematic seems to strongly influence the pattern of avatar significance, more so than individual factors pertaining to the users themselves.

Furthermore, people tend to illustrate similar attitudes towards their avatars, as they would to their clothing and accessories in the real life. Such findings are coherent with Suler's claims that virtual reality can be viewed as an extension of our reality:

Cyberspace is indeed an extension of the mind, which means it can extend all facets of mental life - including hypnotic reveries and other altered states of awareness. Under the right conditions, cyberspace becomes a dream world, not unlike the world which emerges when we sink into sleep. [...] Cyberspace is not simply an "information super-highway," It can offer the human psyche much more than facts. Virtual space can flex the boundaries of conscious and unconscious realities. It can tell us something about the meaning of "real." (Suler, The psychology of cyberspace, 2005)

Current findings to a certain extent contradict theories of Kang and Yang: contrary to their observations, in that various forums environments (which is closer to IRC than to IM in terms of anonymity) offer various degrees of realistic (photos) or fantasy-like avatars, which seems to follow from the forum thematic alone, where interpersonal familiarity does not seem

to play a crucial role, like for such patterns in IM. As mentioned earlier, revision of significance of anonymity for virtual environments is worth consideration, since it does not seem to offer explanation for all cases, where it is relied upon.

Debating possible follow up research and considering the relative ease of data collection procedure, it would have been interesting to focus on correlations between avatars significance and specific user properties, such as experience, gender, or country of origin.

BIBLIOGRAPHY

- Böhm, A. (2004). Theoretical coding: text analysis in grounded theory. In U. Dans, E. von Kardorff, & I. Steinke (Eds.), *A companion to qualitative research* (pp. 270-275). London: SAGE.
- Facebook. (2020, 06 07). *Community standards*. Retrieved from Facebook.com: <https://www.facebook.com/communitystandards>
- Flick, U. (2004). Triangulation in qualitative research. In E. v. Uwe Flick (Ed.), *A companion to qualitative research* (pp. 178-183). London: SAGE.
- Fong, K., & Mar, R. (2015). What does my avatar say about me? *Personality and social psychology bulletin*, 41(2), pp. 237-249.
- Garnier, M., & Poncin, I. (2013). Identification with the avatar in a commercial 3D virtual world: a dynamic perspective. *E - European Advances in Consumer Research*, 10, 71-81.
- Gerbaudo, P. (2015, 05 27). Protest avatars as memetic signifiers: political profile pictures and the construction of collective identity on social media in the 2011 protest wave. *Information, communication & society*, pp. 916-929.
- Glaser, B. G. (2016). Open coding descriptions. *The grounded theory review*, 15(2), pp. 108-110.
- Holton, J. A. (2007). The coding process and its challenges. In K. C. Antony Bryant, *The SAGE handbook of grounded theory* (pp. 265-289). London: SAGE.
- James, T. W., Lang, A., Potter, R., Sungkyoung, L., Sunah, K., & Stevenson, R. (2015, 09 15). How realistic should avatars be? An initial fMRI investigation of activation of the face perception network by real and animated faces. *Journal of media psychology*, 15(3), pp. 109-117.
- Kang, H.-S., & Yang, H.-D. (2006). The visual characteristics of avatars in computer-mediated communication: comparison of Internet Relay Chat and Instant Messenger as of 2003. *International Journal of Human-Computer Studies*, 64(12), pp. 1173-1183.
- Korkeila, H., & Hamari, J. (2020). Avatar capital: the relationships between player orientation and their avatar's social, symbolic, economic and cultural capital. *Computers in human behavior*, 102, pp. 14-21.

- Lewis, M. L., Weber, R., & Bowman, N. (2007, 08 23). "They may be pixels, but they're MY pixels": developing a metric of character attachment in role-playing video games. *Cyberpsychology & behavior*, pp. 515-518.
- McWilliams, N. (1994). *Psychoanalytic diagnosis: understanding personality structure in the clinical process* (2 ed.). New York: Guilford Press.
- Nowak, K., & Fox, J. (2018). Avatars and computer-mediated communication: a review of the definitions, uses, and effects of digital representations. *Review of communication research*, 6, pp. 30-53.
- Puşkin, M. (2006, 11 28). *What does your avatar mean to you?* Retrieved 11 2006, 2006, from Digital Point: <https://forums.digitalpoint.com/threads/what-does-your-avatar-mean-to-you.185325/>
- Puşkin, M. (2006, 11 28). *What does your avatar mean to you?* Retrieved 11 28, 2006, from Politics Forum: <http://www.politicsforum.org/forum/viewtopic.php?t=68945>
- Puşkin, M. (2006, 11 28). *What does your avatar mean to you?* Retrieved 11 28, 2006, from Political Crossfire: <http://www.politicalcrossfire.com/forum/viewtopic.php?t=70953>
- Puşkin, M. (2006, 11 28). *What does your avatar mean to you?* Retrieved 11 28, 2006, from Kickassanime Forum: <http://www.kickassanime.org/phpBB2/viewtopic.php?t=3141>
- Shreffler, M., Meg G., H., & H. Schmidt, S. (2016). Self-presentation of female athletes: a content analysis of athlete avatars. *International journal of sport communication*, 9(4), pp. 460-475.
- Suler, J. (2001). The psychology of avatars and graphical space in multimedia chat communities. In M. Beiswenger, *Chat communication* (pp. 305-344). Stuttgart: Ibidem.
- Suler, J. (2005). *The psychology of cyberspace*. New Jersey: Rider University.
- Turton-Turner, P. (2013). Villainous avatars: the visual semiotics of misogyny and free speech in cyberspace. *Forum on public policy*, 2013(1).
- Twitter. (2020, 06 07). *Rules and policies*. Retrieved from Twitter: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies>
- Vasalou, A., Joinson, A., Bänziger, T., Goldie, P., & Pitt, J. (2008, 08 14). Avatars in social media: balancing accuracy, playfulness and embodied messages. *International journal of human-computer studies*, 66(11), pp. 801-811.

AİLE İÇİ ŞİDDET VE ÇOCUK: ÇOCUKLARIN AİLE İÇİ ŞİDDET DENEYİMLERİ¹

Zeliha SAĞNIÇ**

Selim KARYELİOĞLU***

ÖZ

Bu çalışma, çocukların aile içi şiddete karşı tutumlarını ölçmek ve deneyimlerini ortaya çıkarmak amacıyla Ankara ilinde yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmaya Ankara ilinde yaşayan 300 çocuk dâhil edilmiştir. Verilerin elde edilmesinde anket ve mülakat yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucu ortaya çıkan veriler, SPSS paket programı ile analiz edilerek elde edilmiştir. Mülakat yöntemi için de 7 çocuk ile görüşülmüş ve elde edilen bulgular söylem analizi ile çözümlenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda çocukların, gerek aile içi ortamda gerekse arkadaş ortamında şiddete bazen maruz kaldıkları, bazen de izleyici oldukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca şiddetin yoğunluğunun yaş, ailenin sosyal konumu, cinsiyet vb. faktörlerine göre değişkenlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma özelinde, çocukların başta psikolojik ve fiziksel olmak üzere farklı şiddet türlerine maruz kaldığı saptanmış ve çocukların bu durumu nasıl anlamlandırdıkları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Çocuk, Aile, Aile İçi Şiddet.

DOMESTIC VIOLENCE AND CHILDREN: EXPERIENCES OF CHILDREN ABOUT FAMILY VIOLENCE

ABSTRACT

This research is made in Ankara Province to measure and evaluate children's reactions and attitudes against family violence. Therefore, there are 300 kids who incorporated with who live in Ankara. It's been used survey and interview method in order to collect data. The datas which obtained from interviews and surveys are analysed with SPSS package program. It's been interviewed with 7 children and datas obtained from one to one consultation method. As a result of the research, it was clear that children be exposed to family violence and sometimes they witness family violence as a viewer. It is determined that children is exposed to family violence physically and psychologically; also the research clarify that how children sense and how they perceive the situation

Keywords: Violence, Children, Family, Family Violence

Atf Bilgisi: SAĞNIÇ, Z. – KARYELİOĞLU, S. (2020). “Aile İçi Şiddet ve Çocuk: Çocukların Aile İçi Şiddet Deneyimleri”, İMGELEM, 4 (6): 81-105.

Citation Information: SAĞNIÇ, Z. – KARYELİOĞLU, S. (2020). “Domestic Violence and Children: Experiences of Children about Family Violence”, İMGELEM, 4 (6): 81-105.

Başvuru / Received: 01 Haziran/June 2020.

Kabul / Accepted: 02 Temmuz/July 2020.

*Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde lisans bitirme tezi olarak yapılmış ve bu tezde yer alan bazı veri ve saptamalar çerçevesinde makaleye çevrilmiştir.

**Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, E-posta: sagniczeliha@gmail.com Orcid No: 0000-0002-9012-5418

***Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Sosyoloji Bölümü Dr. Öğretim Görevlisi: E-posta: selkaryeli@hotmail.com, Orcid No: 0000-0001-2345-6789

GİRİŞ

Şiddet, tarihin her döneminde görülen ve çeşitli biçimlerde çeşitli toplumsal kesimleri doğrudan veya dolaylı etkileyen bir olgudur. Söz konusu olgunun, toplumsal boyutunun toplumun tüm kesimlerince fark edilebilir hale gelmesinin en önemli nedenlerinden biri, konuya ilişkin birçok olayın basın-yayın organları veya sosyal medyada yer alması, yani konunun medyada sıklıkla işlenmesidir. Öte yandan, gerek kavramın anlamının genişliği gerekse şiddet içeren (olan biten) olayların çok azının beyan edilmesi veya kayda geçmesi, dolayısıyla da kamuya yansımama)sı, meselenin aslında görüldüğünden çok daha yaygın olduğunun göstergesidir.

Genellikle eksik bir bakış açısıyla sadece fiziki anlamda tanımlanan şiddet; kişinin canını acıtmak, yaralamak, öldürmek, mala zarar vermek amacıyla güç kullanmak, yasaya aykırı bir hedefe varmak için güç kullanma yöntemi ya da şiddet kullanma tehdidi biçiminde tanımlanmaktadır. Buna göre, kabul gören yasa ve ahlak ilkelerine aykırı biçimde fiziksel yok etme, gereksiz yere kırma, yok etme eylemleri; toplumsal ilişkilerde kabul edilebilirlik sınırlarını aşan zorlama eylemler şeklinde açığa çıkmaktadır (Özerkmen, 2012:3). Dünya Sağlık Örgütü ise şiddeti, sahip olunan fiziksel güç ya da kudretin, tehdit yoluyla ya da doğrudan kendine, bir başka insana, bir gruba ya da topluma karşı yaralanma, fizyolojik hasar, gelişme bozukluğu ya da gerilikle sonuçlanacak ya da sonuçlanma olasılığı yüksek bir biçimde uygulanması olarak tanımlamaktadır (www.who.int). Buna göre, bazı toplumsal gruplar diğerlerine göre daha fazla şiddete maruz kalmakta ve grubun yapısı, şiddetin türü, ortam gibi etkenler şiddetin etkilerini belirlemektedir. Şiddetin yarattığı etkilerden en fazla etkilenme potansiyeli bulunan kesimlerden biri de çocuklardır.

Şiddet ve Çocukluk

“Fiziksel, cinsel, duygusal, ekonomik ve siber” gibi tipleri bulunan şiddetin, şiddet uygulanan kişi veya gruplara göre: Kadına yönelik şiddet, çocuğa yönelik şiddet, yaşlıya yönelik şiddet, akranlar arası şiddet, kardeşler arası şiddet, flört şiddeti engelliye yönelik şiddet, LGBT şiddeti, mülteci şiddeti, kişinin kendine yönelik şiddeti biçiminde alt başlıkları söz konusudur. Bu alt başlıklar içerisinde yer alan, kadın, çocuk ve yaşlıların genelde aynı ailede birlikte yaşıyor olmalarından dolayı aile içi şiddet kavramı hepsini birlikte değerlendirmek için kullanılan bir terim haline gelmiştir ve aile içi şiddet her sosyal kesimde görülen bir olgudur (Polat, 2016: 16-17). Farklı toplumsal kesimleri farklı biçimlerde etkileyen şiddetin mağdur ettiği veya belki de

en olumsuz etkilediği kesimlerden biri çocuklardır. Gerek fiziki gerek ruhsal anlamda başkalarına bağımlı ve etraflarında olan bitene kayıtsız olmamakla beraber müdahale etme potansiyelleri düşük olan çocukların bir toplumsal varlık olarak şiddeti deneyimlemelerinin yaratacağı etki, bir yetişkin ile aynı sonuçları vermeyecektir. Bu durum, çocukluğun yetişkinlerden farklılaşan özelliklerini ön plana çıkaran kavramsal tanımlamalarda da ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak "çocuk" teriminin iki yaygın anlamı vardır. Çocuk, öncelikle birisinin evladı olmak anlamına gelir. İkinci anlamda çocuk ise, ekonomik ve hukuksal yönden henüz yetişkin statüsüne gelmemiş (on sekiz yaşına ulaşmamış) kişileri ifade eder (Canatan, Yıldırım, 2013:155). Dewey, çocuğun biyolojik yapısına önem vermiş, çocuğun yetişmesinde dış etmenlerden çok, yaradılışına ve özel kişiliğine göre hareket edilmesi gerektiğini işaret etmiştir (Bergen, 2005). Ancak, çocukların kendisi de etken, yaratıcı toplumsal öğedirler. Kendi kültürlerini üretir ve yapılandırır (Tezcan, 2012: 1). Dolayısıyla insana ait her unsurda olduğu gibi, çocuk kavramının da sosyolojik bir alt yapısı vardır ve bu alt yapı farklı tarihsel koşullara göre farklı biçimler almaktadır. Çocukluk bir toplumsal kavramdır ve öteki toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlere göreceli olarak belirlenir. Ancak, bu norm ve değerlerin geçmişte aldıkları biçimler açısından konuyla ilgili tarihsel araştırma çalışmalarında birbirinden farklı bakış açıları söz konusudur (Tan, 1989:74). Yani, çocukluk kavramına atfedilen içerik tarihseldir ve dönemin koşullarına ve çocuğun içerisinde bulunduğu ailenin sosyo-ekonomik düzeyine göre farklılıklar gösterir.

Eski Mezopotamya uygarlıklarında çocukların altı yaşına geldiklerinde örgün bir eğitim sisteminden geçirilmesi yaygın bir uygulamadır. Antik Yunan da ise, çocuklar yetişkin erkeklerin yaşam mekanlarına sokulmamıştır (Canatan, Yıldırım, 2013: 165). Ortaçağ Avrupa'sında ise, insanlar çocukluğu yaşamın farklı bir dönemi olarak görmemiş, büyüyen insanın bakım ve beslenme gereksinmesini dikkate almamışlardır (Aries, 1962'den Ak: Akbaş, Topçuoğlu, 2009: 96). Biçimi bozuk ve gayri meşru bebekler ya teşhir ya da ölüme terk edilmiştir. Parası olan aileler ise çocuklarına bir süt anne kirialarken, çocukların gerçek anne ile ilişkileri ya çok azdır ya da hiç yoktur (Gander, Gardiner, 1993). Aile çok gevşek yapıda olup, beş ile yedi yaşlar arasındaki çocuklar yetişkin dünyasına bütün yönleriyle girmiş, kumar oynama, içki içme, şaka yapma ve çalışma alanlarını da paylaşmışlardır (De Mause, 1974). Modern topluma geçişle beraber özellikle sanayi devriminin yarattığı etkiler, çocuklara yönelik

anlayışın değişmesine yol açmış ancak, sanayileşmenin başlangıcı ile gelişimini tamamladığı dönemler arasında farklı paradigmlar söz konusu olmuştur.

Sanayi toplumlarının başlangıcında, yoksul çocukları ucuz fabrika işçileri olarak kullanılmış, çocuklar yaşlılık yıllarının sosyal güvencesi olarak görülmemeye başlanmıştır. Özellikle okullaşmanın yaygınlaşmasıyla birlikte, çocukluk sürecinde alt-yaş dönemleri belirginleşmeye başlamış ve "hayatına başlama" yaşı yükselmiştir. Aile, çocuğun refahına ve geleceğine özel bir ilgi göstermeye başlamış eğitimin tüm çocuklara zorunlu kılınması çerçevesinde devletin ve yetişkinlerin çocuklara gösterdiği ilginin odağı gelişim ve sosyalleşme beklentisine kaymıştır (Canatan, Yıldırım, 2013). Ancak, bu durum genel anlamda Batılı toplumlar açısından geçerli olup, gelişmekte olan toplumlar açısından özellikle, çocuk işçiler sorunu başta olmak üzere, daha farklı ve daha heterojen bir gerçeklik söz konusudur.

Araştırmanın Kapsamı, Metodolojisi ve Bulguların Analizi

Bu çalışma, çocukların aile içi şiddete karşı bakış açılarını ve tutumlarını ölçmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ebeveynler tarafından bizzat çocuğa uygulanan şiddet türleri ve anne ile babanın kendi aralarındaki iletişimde göstermiş oldukları şiddet davranışları ve türleri saptanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, konu ile ilgili hazırlanan soru ölçekleri çerçevesinde Ankara ilinde yaşayan çocuklara sorular yöneltilmiş ve onların şiddet ve türlerine ilişkin algı ve tutumları, yaşadıkları deneyimler ışığında saptanmaya çalışılmıştır.

Şiddet, gündelik hayatın hemen hemen her alanında karşımıza çıkmakla birlikte, şiddet olaylarının çoğu açığa çıkmadan saklı kalmaktadır. Özellikle aile içinde yaşanan ve en fazla da çocukları etkileyen şiddet olayları, çoğu kez gizli kalmakta ve en azından bu yönüyle araştırılmayı hak etmektedir. Şiddetin tarafları olan ebeveynler üzerine yapılmış birçok çalışma olmakla birlikte, çocukların konuyla ilgili algılarına yönelik çalışmalar oldukça yetersiz olup, bu çalışmada konunun bu yönüne ilişkin eksikliği azaltmaya yönelik bir katkı amaçlanmaktadır. Şiddete maruz kalan taraf olarak çocuklar; şiddetin açığa çıkarılması veya şiddeti engellemeye veya ortadan kaldırmaya yönelik herhangi bir girişimde bulunma noktasında, yetişkinlerin sahip olduğu donanıma ve güce sahip değildir. Zira çocukluk, yaşam koşulları itibarı ile “özerk” olmayan bireyler anlamına gelmekte, yaşantısını ebeveyne bağımlı-muhtaç sürdürmek zorunda olan bir kesimi ifade etmektedir. Dolayısıyla genel bir toplumsal kategori olarak çocuklar, çoğunlukla onaylamamakla birlikte şiddeti, söz konusu bağımlılıktan ötürü kabullenmek zorunda kalmaktadırlar.

Bu araştırmada, aile içindeki şiddet ile ilgili çocuklara sorular sorularak, çocukların bu konudaki algısı ve görüşlerine yer verilmekte, şiddet gören çocukların gelecekte de şiddet gösterme eğilimi gösterme ihtimallerinin daha yüksek olacağı düşüncesinden hareketle, bu eğilimin boyutları saptanmaya çalışılmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda; Ankara ilindeki çocukların, ailelerinde şiddet uygulanıp uygulanmadığı ya da çocukların herhangi bir şiddet türüne maruz kalıp kalmadıkları araştırılmaktadır. Araştırma lisans bitirme çalışması olarak gerçekleştirilmiş ve bu çalışmadan elde edilen veriler ışığında makaleye dönüştürülmüştür.

Bu araştırma çocukların aile içindeki şiddete karşı tutumlarını içermektedir. Araştırmada likert tipi anket ve mülakat tekniğinden yararlanılmıştır. Böylece, nicel verilerden elde edilen genel bulguların nitel veriler aracılığıyla derinlemesine analizi amaçlanmıştır. Araştırmada anne ve babanın çocuğa yönelik ve birbirlerine yönelik göstermiş olduğu şiddet davranışları çocuklara sorularak bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada kullanılan nicel araştırma tekniği, olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan bir araştırma türüdür. Biyoloji, kimya, fizik, mühendislik gibi doğa bilimleri alanlarında araştırmalar gözlem ve ölçmeye dayanır. Gözlem ve ölçmelerin tekrarlanabildiği ve objektif yapıldığı araştırmaya niceliksel (sayısal) “Quantitative” araştırma denir. Niceliksel araştırma yönteminde, araştırılan konuya ilişkin, evreni temsil edecek örneklemden sayısal sonuçlar elde edilmekte, araştırma evreninin araştırma konusu hakkındaki fikrinin yönü sorgulanmaktadır. Yani, konu hakkında yoğun bir analiz değil aksine, daha yüzeysel daha çok sayısal verilere dayalı bulgulara ulaşma esas alınmaktadır. Nicel araştırmalarda, sayısal temsiliyet söz konusu olduğundan araştırma evrenini temsil edecek örneklemin mümkün olduğunca hatasız tespit edilmesi ve bu örneklem grubuna, doğru soruların sorulması önemlidir. Nicel araştırma yöntemlerinin üstün bir tarafı objektif olmalarıdır ve bu yöntemlerin uygulamalarında belgeler, bir araştırmacı grubu tarafından incelenebilmektedir (Öztürk, 2015:2). Yapılan araştırma için kullanılan soru ölçeğinde kapalı uçlu ve açık uçlu sorular kullanılmıştır. Bu soruların ilk bölümü çocukların ve ebeveynlerin demografik bilgilerini saptamaya, daha sonraki kısımları ise ailenin çocuğa ve ebeveynlerin birbirlerine uyguladığı şiddeti ortaya çıkarmaya yöneliktir.

Araştırmanın evreni, Ankara ilindeki 5-17 yaş arasındaki çocukları kapsamaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Ankara ili sınırı içerisinde yer alan, “Elmadağ ve Kızılay”da bulunan 300 çocuk oluşturmaktadır. Örneklemini oluşturan çocukların; 182’si erkek 118’i kız çocuğudur. Öncelikle, çalışmaya temel zemin oluşturma bağlamında, ilgili literatürde konuyla

ilgili tartışmalara yer verilmiştir. Ardından oluşturulan soru formu ile alan çalışması gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, çocukların aile içi şiddete bakış açılarını belirlemek amacıyla, 25 sorudan oluşan “Aile İçi Şiddet” formu uygulanmış; form, likert tipi ölçme aracı şeklinde oluşturulmuştur. Likert tipi anket; araştırılan konu ile ilgili görüşülen kişilerin tutumunu baştan sona kadar verilen seçenekleri kullanarak ölçen bir tekniktir. Teknik, sorulan soruların içeriğine bağlı olarak şık sayısının değiştirilebilmesine olanak sağlamakta, bu yönüyle soruların içeriği ve boyutu itibarı ile amaçlanan detay veya sınırlandırmaları yapabilmeyi mümkün kılmakta, böylece ölçümün kesinlik gücü artmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmada bazı sorularda; yazarların kendi bakış açısına bağlı olarak, ele alınan sorunun içeriğine göre, bazı sorularda dört bazı sorularda yedi seçenek yer almıştır. Bu durumun temel nedeni, bazı sorularda yer alan hususların daha geniş, bazılarının ise daha dar bir çerçeve içermesidir.

Buna göre, şiddetin niteliği, çocukların maruz kaldıkları şiddet türleri ve şiddetin deneyimlenme biçimleri, hazırlanan anket formu ile saptanmaya çalışılmıştır. Anket formlarından sağlanan verilerin (nicel verilerin SPSS programı aracılığıyla frekans dağılımları ve frekans tablolarının elde edilmesi) yanı sıra, 7 (yedi) çocuk katılımcı ile gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen verilerle yukarıda belirtilen hususlara ilişkin daha detaylı veriler elde edilerek konu analiz edilmiştir.

Çalışma, Ankara ili ile sınırlandırılmış; anket ve mülakat teknikleri Elmadağ ve Kızılay ilçelerinde uygulanmıştır. Bu ilçelerde 300 çocuğa ulaşmada ve ailelerinden izin almada yaşanan zorluklar, araştırmanın sınırlılıkları açısından belirtilmesi gereken hususlardır. Bazı çocukların aileleri konunun "hassasiyeti" gerekçesiyle çocuğu ile anket yapılmasını istememiş, bu durum alan çalışmasının tasarlanandan daha uzun sürmesine neden olmuştur. Bazı çocuklar özellikle mülakatta konuşmak istememiş veya sorulara çok kısa cevaplar vermişlerdir.

Bu çalışma, büyük ölçüde çalışmanın yapıldığı alanın özgün niteliklerini yansıtmaktadır. Elde edilen veriler, sonuçların genellenebilirliği açısından bazı sınırlılıklara sahip olmakla birlikte, şiddet bağlamında çocukların içinde buldukları ortama ilişkin önemli bilgiler ortaya koymaktadır.

Araştırma Bulguları ve Analizi

Nicel Araştırma Bulguları ve Analizi

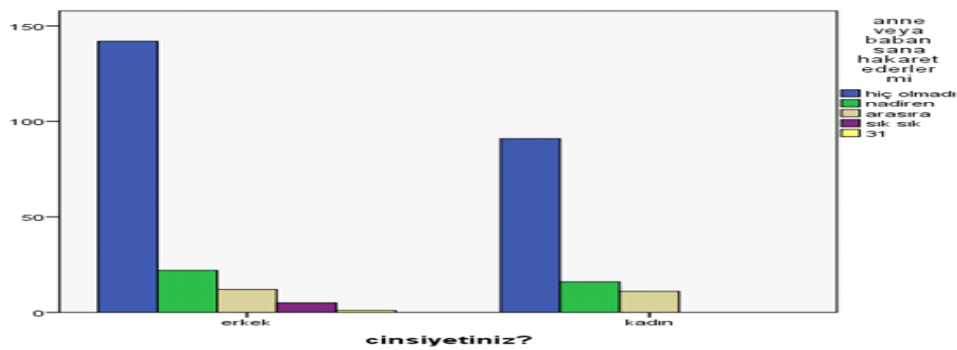
Cinsiyet Faktörü İle İlgili Bulgular

Tablo 1: Araştırmada yer alan örneklem grubunun cinsiyet faktörüne göre dağılım durumu:

Cinsiyetiniz?					
		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
	erkek	182	60,7	60,7	60,7
	kadın	118	39,3	39,3	100,0
	Total	300	100,0	100,0	

Araştırma örneklemindeki toplam 300 çocuktan 182'si erkek çocuk, 118'i ise kız çocuk oluşturmaktadır.

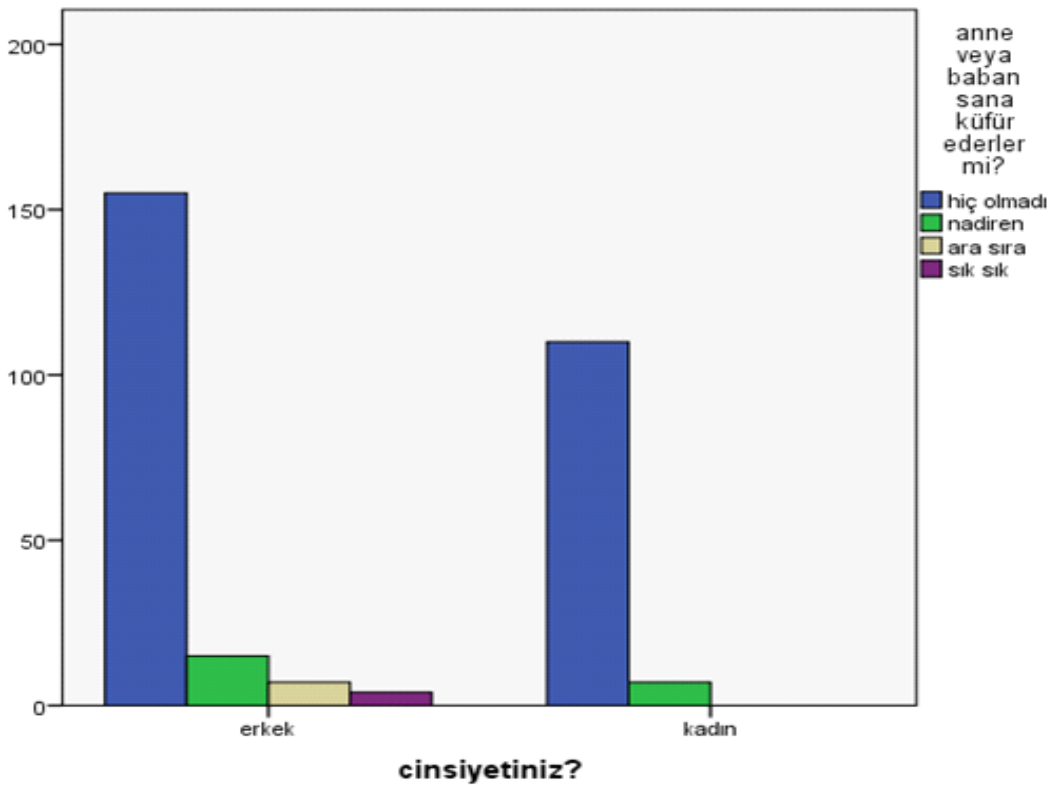
Grafik 1: Araştırmaya katılan çocukların, "anne veya baban sana hakaret ederler mi?" sorusuyla çocukların cinsiyeti arasındaki ilişki:



Araştırmaya katılanlar arasında, erkek çocuklarının anne ve babasının hakaretine maruz kalma yoğunluğu kız çocuklarına göre daha fazladır. "Sık sık şiddete maruz kalma" seçeneği sadece erkek çocuklarının olduğu grupta yer almakta olup, kız çocukları için bu durum söz konusu değildir. Genel anlamda, daha fazla şiddete, özellikle de hakarete maruz kalan erkek

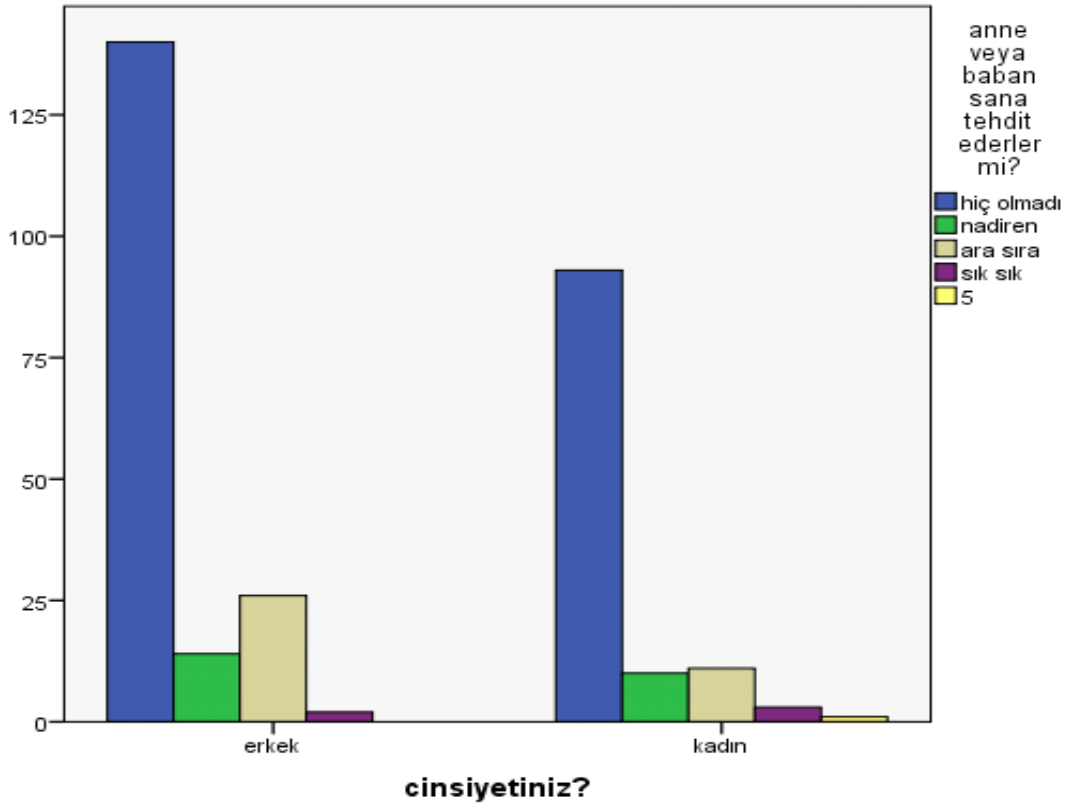
çocuklarının yoğun olarak hakarete maruz kalmasının sebepleri olarak; söz dinlememe, kız çocuklarına göre daha "şımarık olma", kız çocuklarının daha "narin" olması gibi gerekçeler öne sürülmektedir. Söz konusu gerekçelerin olumlu görülebilecek yanı, öteden beri yaygın olarak görülen, kadınlara ve kız çocuklarına karşı olumsuz yargı ve davranışları içeren, ataerkillikten kaynaklanan cinsiyet ayrımcılığının belli oranda zayıflamış olmasıdır.

Grafik 2: Araştırmaya katılan çocukların “anne veya baban sana küfür ederler mi?” sorusuyla çocukların cinsiyeti arasındaki ilişki:



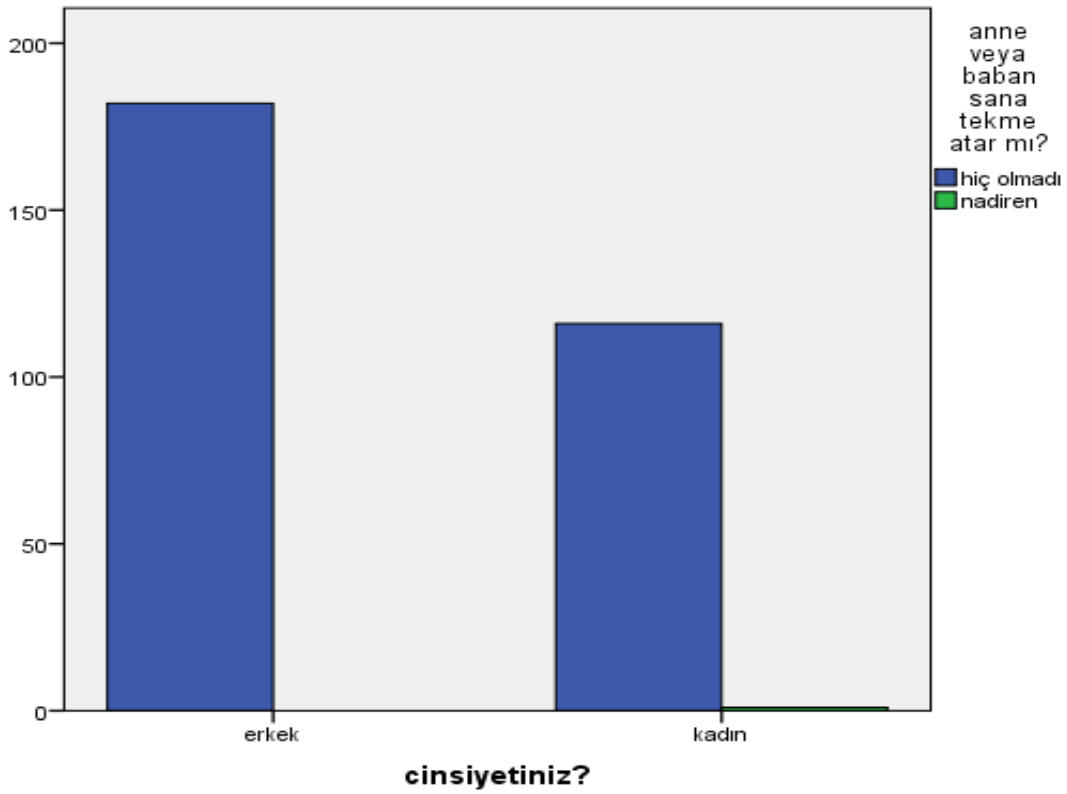
Araştırmaya katılan çocuklardan anne ve babasının küfrüne maruz kalan çocuk sayısının yoğunluğunun fazla olduğu grubun cinsiyeti erkektir. “Sık sık” ve “ara sıra” seçeneğinin işaretlendiği grubu erkek çocuklar oluşturmaktadır. Yani, erkek çocukların küfre maruz kalma durumu daha fazla iken, kız çocuklar için bu durum geçerli değildir.

Grafik 3: Araştırmaya katılan çocukların “anne veya baban seni tehdit ederler mi?” sorusuyla çocukların cinsiyeti arasındaki ilişki:



Araştırmaya katılan çocuklar arasında, erkekler kızlara göre anne ve babasının tehdidine daha fazla maruz kalmaktadır. Ancak, "ara sıra" şiddete maruz kalma oranı erkek çocuklarda fazla iken, kız çocuklarında "sıklıkla" şiddete maruz kalma oranı daha yüksektir.

Grafik 4: Araştırmaya katılan çocukların “anne veya baban sana tekme atarlar mı?” sorusuyla çocukların cinsiyeti arasındaki ilişki:



Araştırmaya katılan çocuklardan anne ve babasının, şiddet unsuru olan tekme atmasına maruz kalma durumu grafiği incelendiğinde; kız çocukların tekmeye maruz kalmalarına karşın, erkek çocuklarının bu şiddet biçimine hiç maruz kalmadıkları görülmektedir. Bunun başlıca nedeni, ailelerin “erkek onuru” adı altında nitelendirdikleri bir değer kalıbıdır. Ayrıca, erkek çocukların belli başlı şiddet davranışlarına karşı daha çok tepki gösterdiği ve "çok asi" olduğu belirtilmekte, ailelerin, çocuklarına karşı davranışlarında bu sebepleri göz önüne alarak davrandığı görülmektedir.

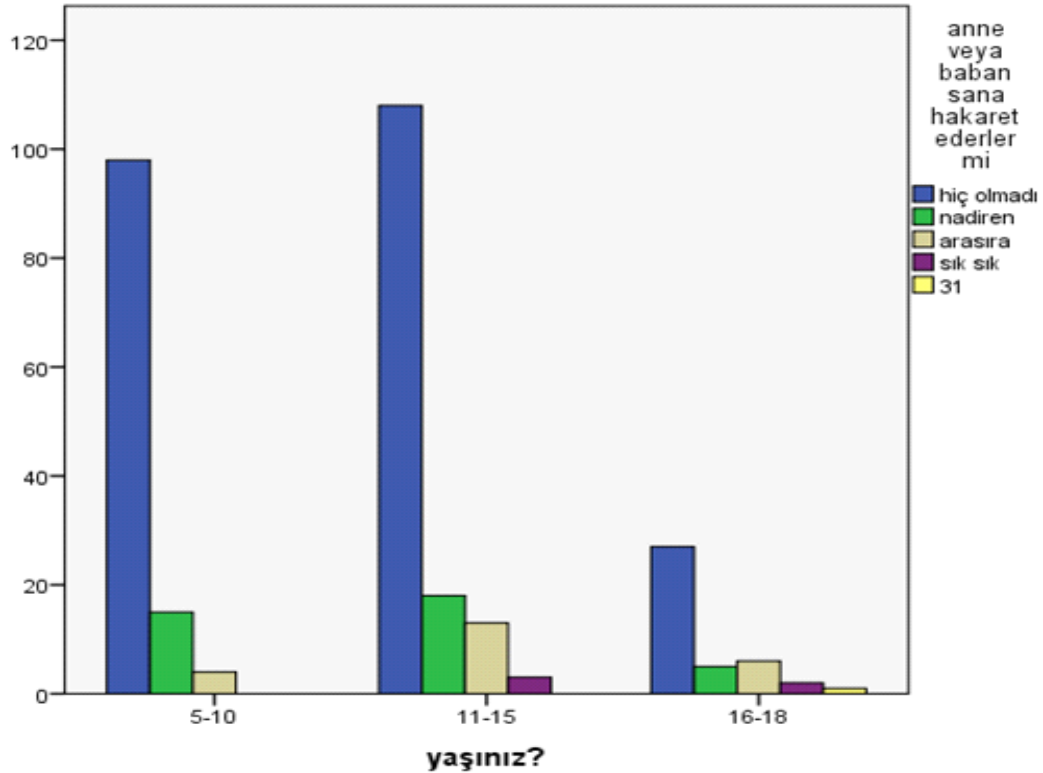
Tablo 2: Araştırma grubunda yer alan örneklemin yaş faktörüne göre dağılım durumu:

Araştırma örneklemindeki çocukların yaşları gruplandırılmıştır. Toplam 300 çocuktan 117 çocuk 5-10 yaş arasında, 142 çocuk 11-15 yaş arasında ve 41 çocukta 16-18 yaş arasında bulunmaktadır. Araştırmada 11-15 yaş grubunun oranı daha fazladır.

Yaş Faktörü İle İlgili Bulgular

Yaşınız?		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
	5-10	117	39,0	39,0	39,0
	11-15	142	47,3	47,3	86,3
	16-18	41	13,7	13,7	100,0
	Total	300	100,0	100,0	

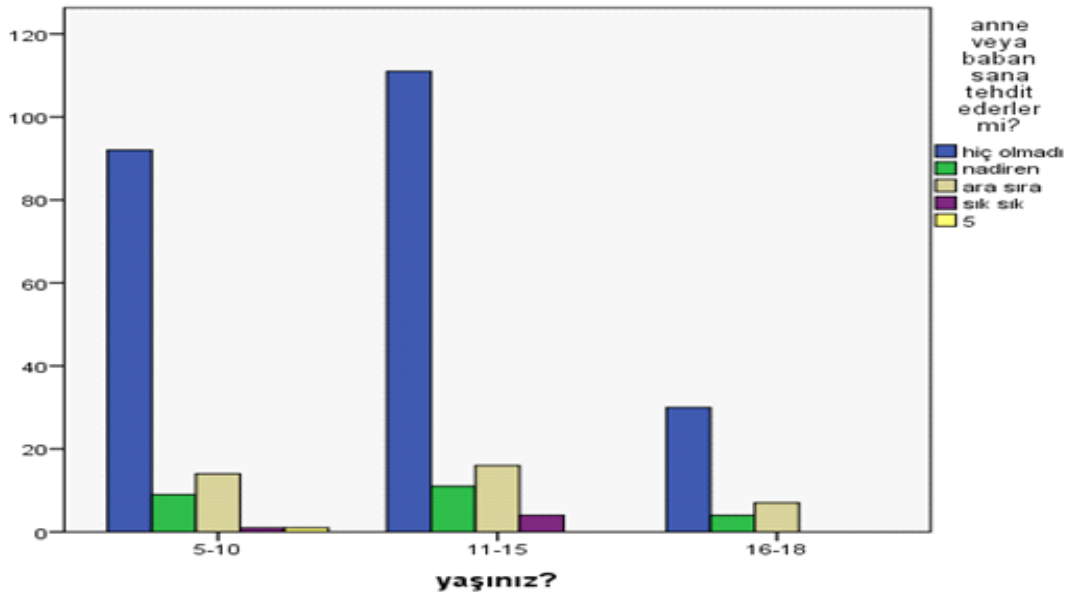
Grafik 5: Araştırmaya katılan çocukların “anne veya baban sana hakaret ederler mi?” sorusuyla çocukların yaşı arasındaki ilişki:



Araştırmaya katılan çocuklardan anne ve babasının hakaretine maruz kalan çocuk sayısının yoğunluğunun fazla olduğu grup 11-15 yaş arasını kapsamaktadır. Çocuklar arasında hakarete maruz kalma oranının en fazla olduğu yaş grubu ise 16-18 yaş aralığı iken, 5-10 yaş

arasındakilerin daha az hakarete maruz kaldığı görülmektedir. 5-10 yaş arası çocukların, henüz özerkliklerini kazanmamış, dolayısıyla da ebeveynlere bağımlı olmaları, ebeveyn kontrolü dışında sergileyecekleri davranışların, diğer yaş gruplarına oranla daha sınırlı olmasını beraberinde getirmekte, bu da çocukların hakarete uğrama ihtimalini azaltmaktadır. 11-15 yaş grubu, ergenlik dönemini kapsayan yaş dilimi içerisinde yer almakta, bu nedenle ebeveynlerin isteklerinin ve kontrollerinin dışında davranışlar sergileme ihtimali artmakta, bu durum aile ile sorun yaşama, dolayısıyla hakarete uğrama oranını artırmaktadır.

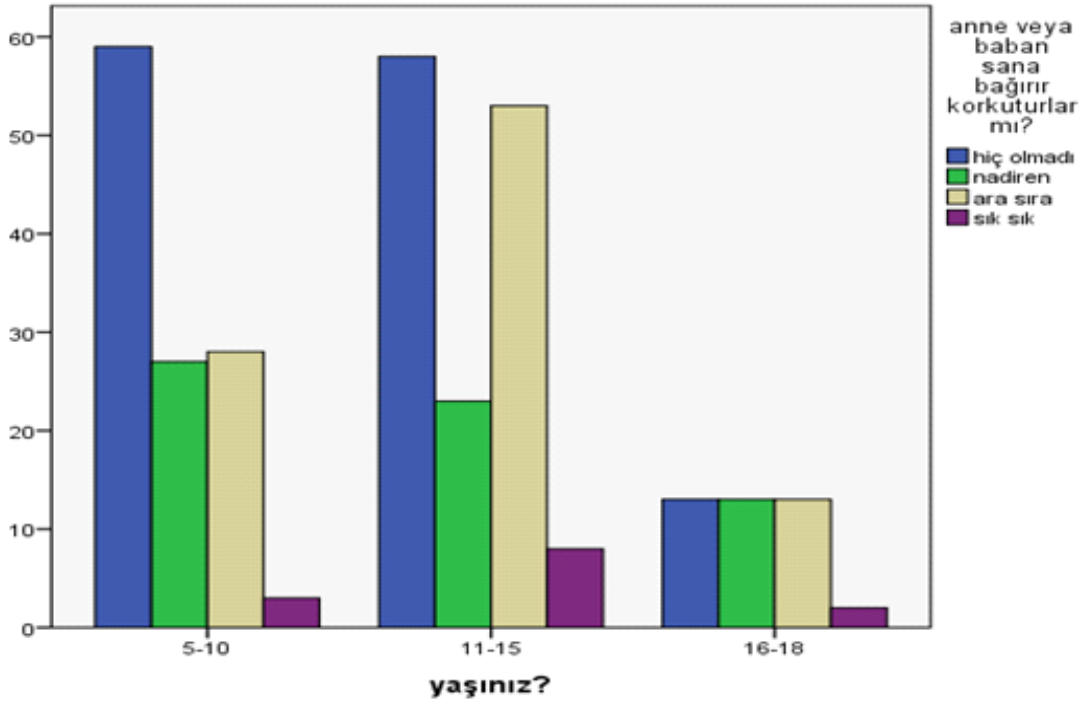
Grafik 6: Araştırmaya katılan çocukların “anne veya baban seni tehdit ederler mi?” sorusuyla çocukların yaşı arasındaki ilişki:



Araştırmaya katılan çocuklardan anne ve babasının tehdidine maruz kalan çocuk sayısının yoğunluğunun fazla olduğu grup 11-15 yaş arasını kapsamaktadır. Çocuklar arasında anne ve babasının tehdidine maruz kalma oranının en fazla olduğu yaş grubu ise 16-18 yaş aralığındakilerdir. 5-10 yaş aralığındakilerin daha az tehdiye maruz kaldığı görülmektedir. 5-10 yaş aralığındaki çocukların, yaşça küçük olması ve ebeveynin onaylamayacağı davranışlarda bulunma ihtimallerinin diğer yaş gruplarına oranla daha sınırlı olması çocukların, anne ve babaları tarafından tehdit edilme oranlarını azaltmaktadır. Ergenlik dönemi olan 11-15 yaş dönemi ve 16-18 yaş dönemi, çocuklar açısından aileyi dinlememe ve ebeveynlerin

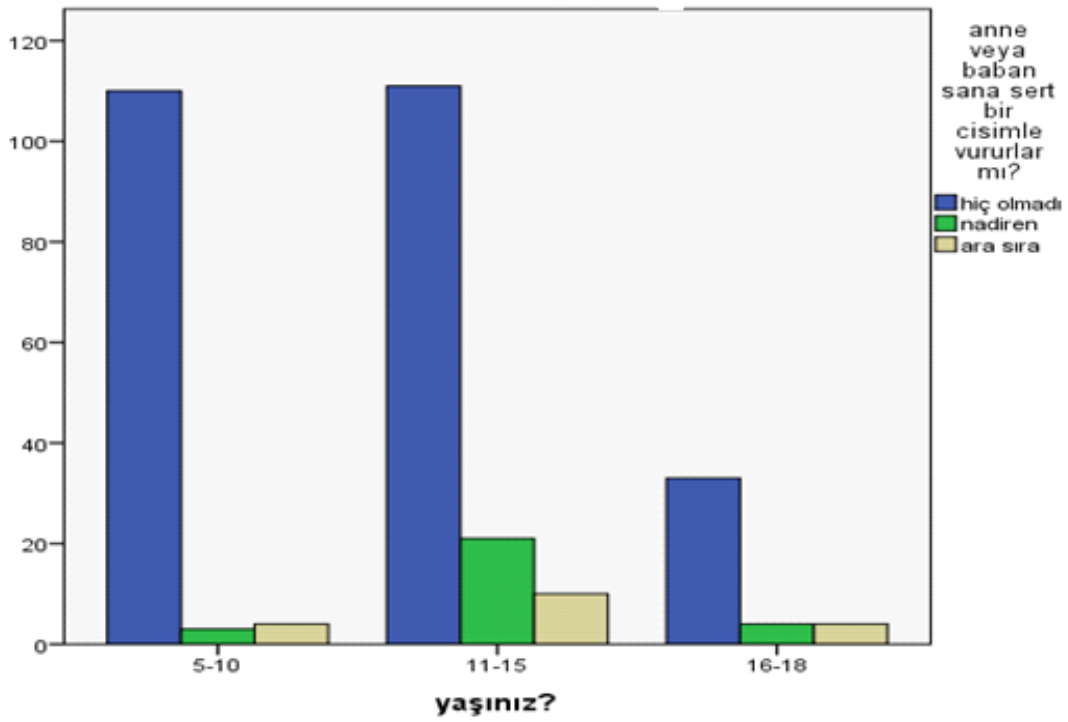
söylediklerinin tersini yapma eğiliminde oldukları bir dönemi kapsar. Bu sebeple en çok tehdide maruz kalma yaşı bu yaş aralıkları içerisinde görülmektedir.

Grafik 7: Araştırmaya katılan çocukların “annen veya baban sana bağırır ve seni korkuturlar mı?” sorusuyla çocukların yaşı arasındaki ilişki:



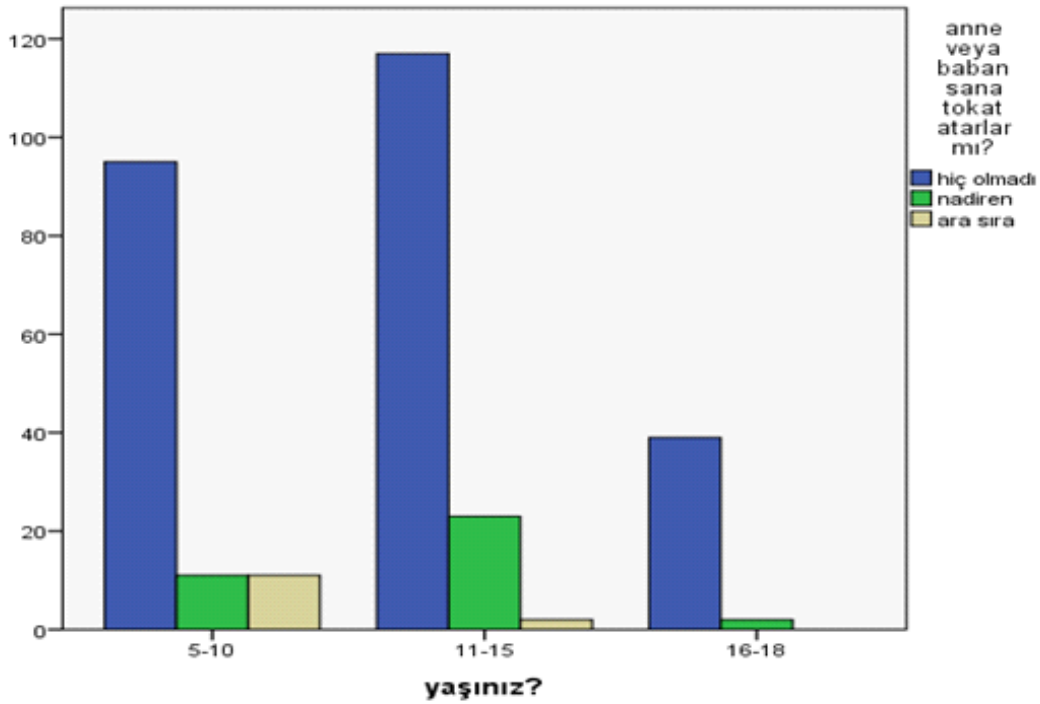
Araştırmaya katılan çocuklardan anne ve babasının bağırmasına maruz kalan çocuk sayısının yoğunluğunun fazla olduğu grup 11-15 yaş arasını kapsamaktadır. Çocuklar arasında anne babasının bağırmasına maruz kalma oranının en fazla olduğu yaş grubu ise 16-18 yaş dilimindekilerdir. Ayrıca bu yaş grubunda “hiç olmadı”, “nadiren” ve “ara sıra” seçenekleri birbirlerine eşit seviyededir. 5-10 yaş arasındaki çocukların anne ve babalarının bağırmalarına daha az maruz kalmaları söz konusudur. Ayrıca bu şiddet türü, diğer şiddet türleri arasında en yaygın olarak kullanılanı olarak dikkat çekmektedir.

Grafik 8: Araştırmaya katılan çocukların “annen veya baban sana sert bir cisimle vurur mu?” sorusuyla çocukların yaşı arasındaki ilişki:



Araştırmaya katılan çocuklardan anne ve baba tarafından sert bir cisim ile dövülen çocuk sayısının en çok olduğu grup 11-15 yaş arasını kapsamaktadır. Çocuklar arasında sert bir cisimle vurularak dayığa maruz kalma oranının en fazla olduğu yaş grubu ise 16-18 yaş arası çocuklardır. Ayrıca, bu yaş grubunda “nadiren” ve “ara sıra” sert bir cisimle dövülme oranı eşit seviyededir. 5-10 yaş arasındaki çocukların sert bir cisimle dayak yeme oranları diğer yaş gruplarına oranla daha az görülür.

Grafik 9: Araştırmaya katılan çocukların “annen veya baban sana tokat atarlar mı?” sorusuyla çocukların yaşı arasındaki ilişki:



Araştırmaya katılan çocuklardan anne ve babası tarafından tokat yeme şeklinde fiziksel şiddete maruz kalan çocuk sayısının yoğunluğunun fazla olduğu grup 11-15 yaş arasını kapsamaktadır. Çocuk yaş grupları arasında en fazla tokada maruz kalan grup ise 16-18 yaş arasındakilerdir. 5-10 yaş arasındaki çocukların “nadiren” ve “ara sıra” tokat yeme oranı eşit seviyededir.

Yukarıda yer alan ve grafiklerle gösterilen bulgulara ek olarak; kardeş sayısı ve babanın eğitim seviyesi ile aile içi şiddet görülme eğilimi arasındaki ilişki de ankette sorgulanmıştır. Buna göre: Görüşülen 300 kişinin 250’si 1-3 kardeşe sahip ailelerde, 50 kişi ise 4-5 kardeşli ailelerde yaşamaktadır. Yukarıda sözü edilen bütün şiddet davranışlarında; daha fazla çocuğun yer aldığı ailelerde şiddet davranışları daha fazla görülmektedir. Yani ailede çocuk sayısı arttıkça aile içi şiddet de artmaktadır.

Babanın eğitim seviyesi ile aile içi şiddet arasındaki ilişkiye bakıldığında ise; bağırma-korkutma ve tekme atma şeklindeki şiddet davranışlarının en çok görüldüğü aileler, babanın ortaokul mezunu olduğu ailelerdir. Tehdit ve küfür şeklindeki şiddet davranışlarına en çok babanın ilkökul mezunu olduğu ailelerde rastlanmakta, tokat atma davranışı ise babanın okuryazar olmadığı ailelerde daha fazla yaşanmaktadır. Şiddeti hak ettiğini düşünen çocukların yer

aldığı aileler çoğunlukla babanın okur-yazar olmadığı aileler iken, şiddet davranışlarını hak etmediğini düşünen çocukların babaları çoğunlukla üniversite mezunlarından oluşmaktadır.

Eğitim seviyesi ile aile içi şiddet arasındaki ilişkide sadece babanın eğitim düzeyinin sorgulanıp, annenin eğitim düzeyinin sorgulanmamasının nedeni; bütün sosyo-ekonomik düzeylerdeki ailelerde çocuğa yönelik şiddetin genel anlamda babadan kaynaklanıyor olması, annenin konuyla ilgili niteliğinin baba şiddetini engelleyici bir unsur olmamasıdır. Kısacası, aile içi şiddet genel anlamda “baba” şiddetidir denebilir.

Nitel Araştırma Bulguları

Nitel araştırma, teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır. Bu tanımda ‘teori oluşturma’; toplanan bilgilerden yola çıkarak daha önceden bilinmeyen birtakım sonuçları birbiri ile ilişkisi içinde açıklayan bir modelleme çalışması anlamına gelmektedir. Bu da araştırmacının esnek olmasını, toplanan bilgilere göre araştırma sürecini yeniden şekillendirmesini ve gerek araştırma deseninin oluşmasında gerekse toplanan bilgilerin analizinde tümevarıma dayalı bir yaklaşım izlemesini gerektirir (Yıldırım, 1999:9-10).

Nitel araştırmada çoğunlukla üç tür bilgi toplanır: Çevresel bilgi, süreçle ilgili bilgiler ve algılar. Çevresel bilgiler, araştırmanın yer aldığı sosyal, psikolojik, kültürel, demografik ve fiziksel özelliklere ilişkindir. Bu tür bilgiler sürece ve algılara ilişkin bilgilere temel teşkil eder ve diğer ortamlarla karşılaştırma olanağı yaratır. Süreçle ilgili bilgiler, araştırma süresince neler olup bittiği ve bu olanların araştırma grubunu nasıl etkilediğine ilişkindir. Algılara ilişkin bilgiler, araştırma grubunun süreç hakkında düşündüklerini ortaya koyar (Geray, 2004).

Bu tür bilgilere ulaşmak için araştırmacı genellikle görüşme, gözlem ve yazılı dokümanların incelenmesi yöntemini kullanır. Bu veri toplama yöntemlerinin içinde en çok kullanılanı genellikle görüşme tekniğidir. Görüşme insanların perspektiflerini, tecrübelerini, duygularını ve algılarını ortaya koymada kullanılan oldukça güçlü bir yöntemdir (Demir, 2014).

Araştırma grubu içerisindeki çocuklar arasından 4 erkek, 3 kadın olmak üzere toplam 7 kişi ile gönüllülük esasına bağlı olarak görüşme yapılmıştır. Araştırma grubu içerisindeki öğrencilerin sadece yaş ve cinsiyet bilgileri alınmıştır. Görüşme sırasında araştırma grubu içerisindeki çocuklara ses kaydı alınmasından rahatsız olup olmadıkları sorulmuş, ses kaydından rahatsız olmadıklarını belirten çocuklarla yapılan görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

Nitel Araştırma Bulguları ve Analizi

Araştırma grubu içerisindeki çocuklardan, başta şiddeti tanımlamaları istenmiştir. Şiddet ve şiddet türleri sorulmuştur. Anne-baba, arkadaş çevresi gibi ortamlarda herhangi bir şiddete maruz kalıp kalmadığı ve kaldığında ise bunun çocukta oluşturduğu duygular öğrenilmeye çalışılmıştır. İleride yetişkin olduğunda çocuğuna şiddet türlerinden birini uygulayıp uygulamayacağı sorulmuş, annenin ve babanın birbirleriyle iletişiminde şiddet ögesi içeren bir durumun olup olmadığını saptamaya yönelik sorular da yöneltilmiştir. Böylece ev içerisinde herhangi şiddet türlerinden birine maruz kalıp kalmadığı veya tanık olup olmadığı anlaşılmasına çalışılmıştır. En sonunda ise, "şiddet gerekli midir" sorusuyla çocuğun şiddete bakış açısı ve farkındalığının saptanması amaçlanmıştır.

Çocuk katılımcıların anlatımlarından elde edilen veriler: Şiddetin tanımları, şiddet uygulayıcısı olarak anne-babaya karşı tepkiler, arkadaşlarıyla kavga etme durumu, anne-baba olduğunda kendi çocuğuna davranışı, anne baba arasındaki şiddet içeren iletişime ilişkin tutumları, anne-baba arasında ortaya çıkan sözlü tartışmalara ilişkin çocukların tutumu, geleceğe yönelik davranış modelleri ve şiddet ilişkisi şeklinde sınıflandırılarak analiz edilmektedir.

Şiddetin Tanımları

Çocuklara şiddetin ne olduğu ve nelerin şiddet kapsamına girdiği sorulmuştur. Çocuklar şiddetin tam bir tanımını yapamamakla birlikte, çocukların tamamına yakının ifadelerinde, şiddetin fiziksel ve psikolojik türlerinin betimlendiği görülmektedir. Şiddeti olumsuzlama ve şiddetin olumsuz içeriklerine yönelik bir farkındalık dikkat çeken bir diğer husustur:

“Bana göre şiddet bir olay olduğunda ona karşı sert çıkışmak ve davranmaktır. Birine vurarak ona kızarak şiddet uygularız.” (G (Görüşmeci) 2, K (Kadın), 9 (yaş)) Bana göre şiddet birinin birine uyguladığı zarar verici harekettir. Bu hareketler tekme, yumruk, bir şey atma olabilir. Bağırma bir şiddettir.” (G3, E (Erkek), 11 “ Şiddet bana göre çok kötü bir şeydir. Mesela annemiz bize kızdığına, bize terlik atması şiddettir ama hakaret etmesi, küfür etmesi şiddet değildir” (G5, E, 9)

Şiddete ilişkin "yetişkin" insanlar düzeyinde farkındalık olmasa da, çocuklar açısından şiddet içeren birçok davranışın "normal" davranıştan ayırt edilmesi söz konusudur. Ancak, şiddet içeren bazı davranışlar da şiddet olarak değerlendirilmemektedir.

Şiddet Uygulayıcısı Olarak Anne-Babaya Karşı Tepkiler

“Anne veya baban sana kızdıklarında ya da seni dövdüklerinde içinden onlara bir şey yapmak geliyor mu?” şeklindeki soruya, araştırma grubundaki çocuklardan çoğu genellikle bu soruya cevap olarak anne ve babalarını haklı gördüklerini ifade etmişlerdir. Yaramazlık yaptıkları için ve söz dinlemedikleri için anne ve babalarının kendilerini kızdığını belirtmişlerdir:

“Anne ve babam bana kızdığında içimden bir şey yapmak geliyor. Bende onlara karşılığını vermek, onlara kızmak ve bağırarak istiyorum. Büyüklerim olmasaydı bende onlara kızdım, bağırırdım. Çünkü bazen kavga ettiğimizde ben haklı oluyorum.” (G3, E, 11) “Anne ve babam bana kızdıklarında içimden onlara bir şey yapmak gelmiyor. Çünkü genellikle anne ve babam, ben onları kızdırdığımda bana kızıyorlar.” (G6, K, 10) “Anne ve babam bana kızdıklarında genellikle onlar haklı olduğu için onlara karşı içimden bir şey yapmak gelmiyor. Çünkü ben yaramazlık yapıyorum ve onları sinirlendiriyorum.” (G7, E, 12)

Bazı çocuklar açısından, karşı karşıya kaldıkları bazı şiddet içeren davranışlara, benzer şekilde cevaplar verme eğilimi açıkça görülmektedir. Bu durum, çocukların ebeveyn davranışlarını örnek alıp kendi davranışlarına uyarladıkları yönündeki yaklaşımı doğrulamaktadır.

Arkadaşlarıyla Kavga Etme Durumu

Araştırmaya katılan çocuklar, arkadaşları ile zaman zaman şiddet içeren sorunlar yaşamaktadır. Çocukların, etraflarında gözlemledikleri davranış tarzını ilişkilerine yansıttıkları düşünüldüğünde, arkadaşlarına karşı şiddet içeren davranışları, aile içi sosyalleşme sürecinde öğrenmiş olmaları muhtemeldir:

“Bazen arkadaşlarımla kavga ederim. Çünkü beni sıkboğaz ediyorlar ve sinirlendiriyorlar. Mesela geçen gün arkadaşlarım ile birlikte maç yapıyorduk. Ben gol attım ve gol atınca sevindim. Karşı takımda yer alan bir arkadaşım ben gol atınca, kafama taş attı ve benim canım çok yandı. Ben onu uyardım yapma dedim ama dinlemedi beni, daha üstüne tekme atmaya başladı. Bende en son kendimi tutamadım ve ona vurdum. Yere düştü ama ben kendimi korumak için ona vurdum. Arkadaşımın yaptığı davranış çok yanlış. Çünkü oyun oynarken yenilmeyi göze almalıyız. Oyunda yenmekte var yenilmekte...” (G1, E, 13) “Okul arkadaşlarımla bazen kavga ediyorum. Çünkü beni kızdırıyorlar ve sinirlendiriyorlar. Okul arkadaşlarımla sadece birbirimize vururuz. Kötü bir söz ya da küfür etmeyiz.” (G4, K, 8)“

Ailenin yanı sıra, sosyalleşme sürecinde önemli unsurlardan biri olan "arkadaşlar" arası etkileşimde de, kurulan iletişimin yönüne göre şiddet davranışlarının benimsenmesi, meşru görülmesi söz konusu olabilmektedir:

“Arkadaşlarım beni bazen sinirlendiriyorlar. Bende onları ilk başta sakin bir şekilde uyarıyorum. Daha sonra aynı harekete devam ederlerse onlarla, yüksek sesle konuşurum ve onlara bağırırım. Arkadaşlarımla sözlü tartışmanın normal olduğunu düşünüyorum ve onlarla fiziksel bir şekilde tartışmıyorum. Ama anne ve babamla tartışmak bana göre normal değil çünkü onlar benim anne ve babam” (G3, E, 11)“Arkadaşlarım beni sinirlendirecek bir davranışta bulunursa, ilk önce görmezden gelirim. Daha sonra eğer beni sinirlendirmeye devam ederlerse onları kovalarım. Yakalayınca yapma diye bağırırım baktım hala anlamıyor en son vururum.” (G5, E, 9) “Arkadaşlarım beni sinirlendirdiğinde öncelikle uyarırım. Uyarımı dinlemezse bir büyüğüme başvururum. Hala çözüm bulamamışsam, en son çare olarak o kişiyi döverim.” (G6, K, 10)

Türkiye'de sıklıkla rastlanan bir uygulama olarak, istenmeyen bir davranış karşısında, davranışı gerçekleştirenin uyarılması, uyarıya uymaması halinde ise şiddete başvurmanın meşru kabul edilmesi, çocuklar arasında da yaygın kabul görmüş bir yaklaşımdır. Bu durum, bir sosyal davranışın nasıl kuşaklar boyu aktarıldığına ilişkin de somut bir örnektir. Söz konusu durum kardeşler arası iletişimde de geçerli olmaktadır:

“Kardeşim beni sinirlendirecek bir davranışta bulunursa ilk başta anneme başvururum. Eğer annemi dinlemiyorsa bende bir şey yapamayacağımı düşünüyorum bu konuda. Ama bazen kardeşim gelip bizzat bana vuruyor. Öyle zamanlarda sinirleniyorum bende ona vuruyorum.” (G1, E, 13) “Benim ablam var. Ablam bazen bana bilerek sataşıyor ve beni sinirlendiriyor. Bende onu döverim. Genellikle ablam haklı olur ama dayak yiyende ablam olur.” (G4, K, 8)

Ancak konu, çocuğa (kendilerine) davranış özelinde değerlendirildiğinde, çocuklar tarafından benimsenen davranış tarzında şiddetten belli oranda uzaklaşma, şiddeti olumsuzlama eğilimi göze çarpmaktadır.

Anne-Baba Olduğunda Kendi Çocuğuna Davranışı

Araştırmaya katılan çocuklara sen de anne-baba olduğunda, çocuğun seni kızdırdığında ne yaparsın sorusu sorulduğunda; çocukların hepsi, kendi çocuklarını dövmeyeceklerini, herhangi bir olumsuz davranışta, onlara sadece uyarılarda bulunacaklarını belirtmişlerdir.

“Çocuğum beni çok kızdırsa bile ben ona bir şey yapamam. Onu sadece uyarırım. Mesela çocuğum çok bilgisayar oynarsa, ilk başta onu uyarırım. Hala kalkmazsa ben kendim kalkıp onu kucağıma alarak kaldırım. Onu dövmem. Benim onu dövmeye hakkım yok. Kimseye zorla bir şey yaptırمام. (G6, K, 10) Çocuğum beni çok sinirlendirince sadece onu uyarırım. Çok yaramazlık yapsa bile ona kıyamam. Çocuğu dövmek normal değildir. Çünkü çocuğu döversen, çocuk daha çok şımarır.” (G7, E, 12)

Görüşülen çocukların, ileride çocuklarına nasıl davranacaklarıyla ilgili ifadelerini, “kendilerine bu şekilde davranılmasını istedikleri” şeklinde yorumlamak da mümkündür. Zira, bazı durumlarda şiddet davranışlarını meşru gören bir yaklaşım sergilemelerine rağmen, kendilerini ifade eden bir durum söz konusu olduğunda çocukların yaklaşımı; "şiddetten uzak" bir yöne kayabilmektedir.

Anne-Baba Arasındaki Şiddet İçeren İletişime İlişkin Çocukların Tutumları

Baba ile anne arasında bazı ailelerde, zaman zaman gerilimli bir iletişim gerçekleşmektedir. Alınan cevaplar doğrultusunda; genellikle babanın anneye bağırması, hakaret etmesi, küçümsemesi, küfür etmesi, tehdit etmesi gibi sözel şiddet unsurları yaygın olarak görülmekle birlikte, fiziksel şiddete başvurma, çok az sayıda ailede söz konusu olmaktadır. Ailelerin büyük kısmında genellikle baba; şiddet unsuru içeren iletişimi başlatmakta, ailelerin çoğunda annenin babaya karşılık bir tepkide bulunmadığı belirtilirken, az sayıdaki bazı ailelerde annenin de babanın gerilim-şiddet içeren yaklaşımına karşılık verdiği belirtilmektedir:

“Babam anneme bağırduğunda annem babama bağırmaz. Karşılığını vermez.” (G1, E, 13)

“Babam anneme bağırduğunda annemde babama karşılığını verir. Annem babama genellikle bağırır.” (G5, E, 9)

Ailedeki tüm bireyleri kapsayan ve belli oranda ailenin her üyesinin zaman zaman başvurduğu şiddet, evde çoğunlukla babanın başlattığı ve yoğun olarak sergilediği bir davranıştır. Bir başka deyişle; aile içi şiddet büyük oranda erkek şiddetidir.

Anne-Baba Tartışmasında Çocukların Tutumu

Araştırmaya katılan çocuklara annenle babanın tartışmalarında kimi haklı görüyorsun diye sorulduğunda; erkek çocuklar daha ziyade babasını haklı bulurken, kız çocuklar ise annesini haklı görmektedir. Erkek çocukların geneli annelerinin çok konuştuğunu belirtirken, bazı çocuklar ise, her iki ebeveyni de haklı bulmamaktadır. Bu durum, sosyalleşme sürecinde rol-model olarak görülen ebeveynin cinsiyeti ile çocuğun cinsiyeti arasındaki paralelliği yansıtmaktadır. Bir başka deyişle; sosyalleşme sürecinde babayı rol-model olarak görmeyi öğrenen erkek çocuk, babayı anneye göre daha fazla benimsemiş, veya aynı şekilde anneyi rol-model olarak gören kız çocuğu anneyi daha fazla benimseyerek, ikisi arasındaki tartışmada “haklı” görme yönünde bir eğilim gösterebilmektedir. Bu durum, cinsiyet rollerinin yeni kuşaklara aktarımının sürekliliğini ve çocukların bu rolleri benimsemeyi öğrendiğini göstermektedir:

"Bugüne kadar ama genellikle babamı haklı buluyorum. Çünkü annem her şeyi sorun ediyor ve babama çok karışıyor." (G1, E, 13) "İkisini de dinlerim öyle karar veririm. Ama genellikle annemi haklı buluyorum. Çünkü bazen babam anneme çok kızıyor. Olmadık şeylere, en ufak şeylere bile kızıyor. Bu yüzden annem daha haklıdır." (G3, E, 11) "Bence ikisi de haklı değil. Tartışmalarına gerek yok. Konuşarak halletmeleri gerekiyor." (G5, E, 9)

Görülmektedir ki; çocuklar, anne ile baba arasında gerçekleşen gerilimli veya şiddete dayalı iletişimi anlamlandırmada bir farkındalığa sahiptir ve kendilerince bir durum değerlendirmesi yapıp duruma ilişkin yargısal bir sonuca varabilmektedir.

Geleceğe Yönelik Davranış Modelleri

Araştırmaya katılan çocuklara "anne-baba, çocukları kötü bir şey yaptığında kızmalı/dövmeli mi?" sorusu soruldu. Çocukların geneli bu soruya "evet kızmalı" yanıtını vermiştir. Çocukların geneli, anne ve babanın; çocukları bir hata yaptığı zaman önce uyarıp sonra kızıp en son çare olarak fiziksel şiddeti uygulayabileceğini belirtmekte, belli şartlar altında şiddeti meşru görmektedir:

"Mesela ben, anne ve babam bana şiddet uygulamasa şiddetin kötü bir şey olduğunu düşünüp, uygulamazdım. Ben şiddeti anne ve babamdan örnek alarak uyguluyorum." (G3, E, 11) "Anne ve baba şiddet uyguluyorsa haklıdır. Çünkü çocuk şımardığı için şiddet uygulanmaktadır. Ama şiddet uygulanmadan önce çocuğu uyarmalıdır. Dinlemezse şiddete başvurmaları gerekir." (G4, K, 8) "Anne-baba çocukları onları sinirlendirecek bir davranışta bulunursa, çocuğa kızmalıdır. Ama ondan önce uyarması gerekmektedir. Eğer çocuk anne-babasını dinlemezse o zaman kızılmalıdır. Yine dinlemezse çocuğun dövülmesi gerekmektedir. Mesela annemin sözünü dinlemediğim zaman annem bana kızıyor. Ama evde kızıyor. Arkadaşlarımın yanında kızmasın çünkü utanırım. Bu yüzden evimizde kızsın." (G6, K, 10)

Çeşitli şekillerde ortaya çıkan şiddet, toplumun huzurunu bozmakta ve birçok insanın ve dolayısıyla ailenin yaşantısını olumsuz etkilemektedir. Bu durumun aile içinde en çok etkilediği kesim, çocuklar olmaktadır. Genellikle bir evde baba, anneye şiddet uygulamakta ve çocuk da bu şiddetin izleyicisi konumunda bulunmaktadır. Bununla birlikte çocuk, bizzat şiddetin mağduru da olabilmektedir. Bu şekilde ev içerisinde öğrenilen şiddet yüzünden, çocuk şiddetin uygulayıcısı da olmaktadır. Çünkü çocuklar davranış geliştirmede büyük oranda ebeveynlerini taklit etmekte, böylelikle her çocuk belli ölçüde kendi ebeveynini yansıtmaktadır.

Buna göre, annesinin şiddet gördüğünü ve sustuğunu gören bir kız çocuğu, kendisi de ileride eşinden şiddet gördüğü zaman susmayı, göz yummayı öğrenecektir. Eğer bir çocuk evde babasının annesi üzerinde otorite kurup, her dediğini yaptırmak için annesini dövdüğünü

görürse bunun kötü bir şey olmadığını aksine gücünü göstermek için, gerek kardeşi gerekse arkadaşları üzerinde şiddet uygulamanın iyi bir şey olduğunu düşünecektir. Bu anlamda da çocuk, karşımıza bizzat şiddetin taşıyıcısı ve uygulayıcısı olarak çıkmaktadır. Şimdinin çocuğu geleceğin anne babası olduğunda, babasından gördüğü şiddeti eşine uygulamaya devam edecek ve şiddet kısırdöngü şeklinde toplumda var olmaya devam edecektir (Ataş, 2013: 2). Genellikle çocuklar şiddetin kötü bir unsur olduğunun farkındalar ama ailelerinin davranışlarının bir uygulayıcısı olarak şiddeti günlük hayatlarında uygulamaktadırlar. Görüşme yapılan 7 çocuk da aile içinde psikolojik bile olsa şiddet görmektedir. Evde görülen şiddet, onların yaşamlarını farklı biçimlerde etkilemekte, şiddet; arkadaş ortamlarına da taşınan, arkadaşlar arası ilişkilerde de açığa çıkan bir davranış türü olmaktadır. Aile içi şiddete maruz kalan ve tanıklık eden çocuklar, şiddeti farklı oranlarda da olsa meşru görebilmekte, bir şiddet taşıyıcısı ve uygulayıcısı olabilmektedir.

SONUÇ

Şiddet, toplumsal bir sorundur, hem bireyi hem toplumu etkileyen bir olgudur ve önüne geçilmedikçe toplumda huzursuzluklar, problemler meydana getirmektedir. Literatürde başta fiziksel ve psikolojik olmak üzere birçok türü tanımlanan şiddet, günümüzün en büyük sorunlarından birisidir ve genel olarak başlangıç itibarı ile ailede öğrenilmektedir. Gerek söz konusu öğrenmeye gerekse fiili olarak şiddete en çok maruz kalan kesimlerin başında ise çocuklar gelmektedir. Tarihin farklı dönemlerinde farklı biçimlerde anlamlandırılan çocukluk, özellikle batılı toplumlarda yetişkinlikle aynı biçimde değerlendirilen bir konum iken, modern zamanların görece daha günümüze yakın döneminde, yetişkinlikten farklı ve kendine ait özellikleri olan bir kategori olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama, çocukluğun “önemsenmesini” beraberinde getirmekte ancak bu durum çocukları şiddetten uzak tutmaya yetmemektedir. Bunun en temel nedeni, sosyalleşme sürecinde geçmişten getirilen birçok toplumsal öğenin hala varlığını sürdürüyor olması ve yanı sıra, görülen birçok toplumsal problemin en azından aile içinde kolayca yansıtılabileceği kesimin çocuklar olmasıdır. Geçmişten getirilen geleneksel birçok adet-alışkanlık, çocuklara özellikle ebeveynler tarafından şiddet uygulanmasını meşrulaştırıcı (anne-baba hem sever hem döver vb.) işlev görürken, çocukların özellikle ebeveynlere bağımlı, dolayısıyla da şiddete yanıt verme, şiddeti engelleme yetisine-gücüne sahip olmayan bir kesim olması şiddetin özellikle aile içinde çocuklara “kolaylıkla” uygulanmasına neden olmaktadır. Bu durumun yarattığı en temel sonuç; ebeveyn davranışlarını kendisine örnek alan çocuğun, zaman içinde şiddeti meşru ve normal bir davranış

biçimi olarak algılaması ve kendi davranışlarına yansıtmasıdır. Şiddet sergileyen babayı veya anneyi gören çocuk kendi ailesini kurduğunda eşine veya çocuğuna şiddet uygulayabilmekte ve bu kısır döngü devam etmektedir.

Türkiye'de sıklıkla aile içi şiddete rastlanmaktadır. Şiddetin toplum tarafından onaylanmasına ve göz yumulmasına etki eden temel faktör ebeveynlerin çocuk üzerinde hak sahibi olduklarının toplumca onaylanmış olmasıdır. Uygulanan şiddet sadece fiziksel boyutta olmayıp, sözlü, duygusal, cinsel olarak da ortaya çıkabilmektedir. Yapılan araştırmalar, şiddete maruz kalan ya da tanıklık eden çocukların, şiddeti görmeyen çocuklara oranla daha saldırgan bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kuşkusuz bu durum bütün aileler için geçerli olmayıp, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ile ilgili farklılıkları da içermektedir. Bütün sosyo-ekonomik düzeylerde görülen şiddet, aileler açısından özellikle eğitim ve ekonomik gelir düzeyi arttıkça daha az, azaldıkça daha çok rastlanan bir olgudur.

Yapılan bu çalışma ile Ankara ilinde yer alan çocukların, aileleri tarafından bizzat maruz kaldıkları şiddet ya da uygulanmasa dahi şiddete tanıklık etme durumları ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre; çocukların şiddet görme oranlarını yaş faktörü, cinsiyet faktörü, babanın eğitim seviyesi, kardeş sayısı gibi olgular etkilemektedir. Erkek çocukların, kardeş sayısı fazla olan çocukların, ergenlik çağında olan ve ailesinin eğitim düzeyi düşük olan çocukların daha fazla şiddet gördüğü saptanmıştır. Bunların sebepleri ele alınacak olursa; erkek çocukların daha fazla şiddet görmesinin nedeni olarak söz dinlememe, başına buyruk olma, toplumda daha serbest yetişmesi gibi nedenler sıralanabilir. Ayrıca erkek çocuklar, ebeveynlerin sözünü dinleme konusunda daha az istekli bir yapıya sahiptir. Tüm bu nedenlerden ötürü, şiddet oranları erkek çocuklarda daha fazladır. Kardeş sayısı fazla olan çocukların şiddete maruz kalma oranının fazla olma nedeni ise; fazla çocuğun getirdiği sorumluluk nedeniyle, ebeveynlere vermiş olduğu bir bunalma hissinin yarattığı gerilimdir. Çocukların ergenlik çağına girmeleriyle birlikte; suç işleme oranları, şiddete başvurma oranları, çetelere katılma oranları, aile ile iyi geçinememe gibi unsurlar artmaktadır. Aile içinde başkaldırma, ergen çocukları ile baş edemeyen ebeveynleri şiddete yöneltmektedir. Bu nedenle ergenlik çağında, çocukların aile içi şiddete maruz kalma oranları yüksektir. Eğitim seviyesi faktörü açısından ele alındığında; eğitim seviyesi düşük babanın olduğu ailelerde şiddet yoğunluğu daha fazladır. Buna göre, çocuklar bizzat maruz kaldıkları şiddet, yani şiddet mağduru olmaları dışında, şiddetin seyircisi konumundadır. Ayrıca, çocukların şiddetin farkında olma, şiddeti anlamlandırma ve şiddete tepki verme davranışları söz konusudur ve bu davranışlar bazı durumlarda benzerlikler bazı durumlarda ise farklılıklar göstermektedir.

Görüşülen çocukların neredeyse tamamı, şiddet denildiğinde en başta fiziksel şiddeti anlamaktadır. Özellikle derinlemesine mülakat yapılan çocuklar, çoğunlukla kendilerine yönelik şiddet davranışlarını olumsuz görmekle birlikte, genel anlamda şiddet davranışlarını meşru görme eğilimi sergilemektedirler. Örneğin gelecekte anne-baba olduklarında çocuklarına şiddet uygulamayacaklarını söylerken, farkında olmadan çelişkili bir biçimde arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde bazen şiddet davranışlarına başvurduklarını söylemekte, “kızdırıldıklarında” şiddete başvurmayı haklı görmektedirler. Ayrıca, anne-babanın kendilerine yönelik şiddet içeren davranışlarını çoğunlukla meşru kabul etmektedirler. Bu durumun temel nedeni, şiddet içeriyor olsun olmasın genel anlamda ebeveyn davranışlarını sosyalleşme sürecinde öğrendikleri şekliyle içselleştirmiş, doğal kabul etmiş olmalarıdır. Söz konusu davranışların içselleştirilmesinin bir etkisi de, çocukların toplumsal cinsiyete ilişkin konumlarını farkında olmadan doğallaştırmalarıdır. Örneğin, anne-baba arasındaki şiddet içeren iletişimde erkek çocuklarının çoğunlukla babayı, kız çocuklarının ise anneyi haklı görmeleri bu durumu tanıtlamaktadır. Ailede şiddeti başlatan aktör genel anlamda baba olup; anne; babanın sergilediği davranışlara zaman zaman tepki veren, bazı ailelerde ise sessiz kalan edilgen bir konumdadır.

Tüm bunlardan hareketle toplumda aile içi şiddet için çözümler aranması ve daha sağlıklı nesiller için şiddet olgusunun önüne geçilmesi gerekmektedir. Ailelere şiddet hakkında genel bir eğitim verilmesi, şiddet yaşanan ailelerde anne ve babaların, şiddetin çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri konusundaki farkındalıklarını sağlama noktasında bir sonuç yaratacak ve şiddeti tamamen ortadan kaldırmaya bile azaltmaya katkıda bulunacaktır. Ayrıca, şiddeti artırıcı etkenlerin başında olan iktisadi problemlerin minimuma indirilmesi de şiddeti azaltıcı bir sonuç yaratacaktır. Türkiye’de aile içi şiddete gösterilen “hukuki toleransın” da ortadan kaldırılması ve şiddet uygulayıcılarına caydırıcı yaptırımlar uygulanması yine şiddetin azaltılmasına katkıda bulunacak bir diğer etkidir.

KAYNAKÇA

- Ataş S., (2013), Üniversite Gençlerinde Şiddet Eğilimliliği ve Öğrencilerin Aile İçi Şiddete Bakış Açıları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bergen T. M., (2005), John Dewey'nin Eğitime Bakış Üzerine Yeni Bir Yorum, (6), Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi.
- Canatan K., Yıldırım E., (2013), **Aile Sosyolojisi**, İstanbul: Pınar Yayınları.
- De Mause L., (1974), The Evolution of Childhood: The History of Childhood, New York: Psychohistory Press.
- Demir, O.Ö., (2014). Nitel araştırma yöntemleri. K. Böke (Ed.), **Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri içinde** (ss.285-318). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gander M. J., Gardiner H. W., (1993), **Çocuk Ve Ergen**, (Çev. Ali Dönmez ve Diğerleri), Ankara: İmge Kitapevi.
- Geray, H., (2004). Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- <https://www.who.int/data/data-collection-tools>
- Özerkmen, N., (2012), Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet, Akademik Bakış Dergisi, (28), 1-19.
- Öztük H. B., (2014), **Aile İçi Şiddet Ve Çizgi Film İzlemenin Akademik Başarı Ve Saldırganlıkla İlişkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Polat O., (2016), Şiddet, Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, (22/1), 15-34.
- Tan M., (1989), "Çağlar Boyunca Çocukluk", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, (1), 71-88.
- Tezcan M., (2012), **Çocuk Sosyolojisi**, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Topçuoğlu A. R, Akbaş E., (2009), Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu- Eleştirel Bir Değerlendirme, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, (1), 95-103.
- Yıldırım, A., (1999), "Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi, "Eğitim ve Bilim dergisi, (112), 7-17.

1930’LAR TÜRKİYE’SİNİN KÜLTÜREL HAREKETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ: NECİP FAZIL KISAKÜREK VE AĞAÇ DERGİSİ ÖRNEĞİ

İlker ASLAN¹

ÖZ

Erken Cumhuriyet Dönemi, beraberinde getirdiği pek çok problemle birlikte bir yeniden yapılanma süreci olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi ve kültürel olarak bütün ağırlığını omuzlarında taşıyan yeni devlet, bir yandan kendisini var edebilmeye çalışırken diğer yandan da imparatorlukla olan gerilimli ilişkisini her anlamda sürdürmek zorunda kalır. Her ne kadar diplomatik olarak yeni bir devletin varlığı söz konusu olsa da bu durum eski ile bağların tamamen kopmuş olduğunu göstermez. Bu ilişkinin en belirgin görüldüğü noktalardan birisi de kültürel hareketlerdir. Cumhuriyet sonrasında yayın yapan pek çok dergi ve gazete bu gerilimli ilişkinin yansımalarını gösteren birer ayna niteliğindedir. Genel yayın yönetmenliğini Necip Fazıl Kısakürek’in üstlendiği *Ağaç dergisi* de yeni bir medeniyet tasavvurunun farklı şekillerde yorumlarının görüldüğü 1936 yılında toplamda 17 sayı olarak yayımlanır. Kısa süreli yayın hayatına rağmen dergi Türk düşünce tarihi üzerinde iz bırakmış ve sonraki yıllarda daha da şiddetlenen İslamcılık akımının başlangıç noktalarından birini oluşturmuştur. Bu çalışma erken Cumhuriyet Döneminin siyasi ve kültürel atmosferini Ağaç dergisi üzerinden yorumlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, çalışmada faydalanılan yazıların büyük bir çoğunluğu dergiye esas vizyonunu veren Necip Fazıl Kısakürek’e aittir. *Ağaç dergisi*, sadece yayımlandığı dönemi anlamak açısından değil, yeni bir medeniyet tasavvurunun izlerini görmek, Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı İmparatorluğu ile kurduğu gerilimli ilişkiyi yorumlamak açısından da dikkate değer bir yayın olarak okunmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Ağaç dergisi*, Necip Fazıl Kısakürek, 1930’lar Türkiye’si

AN OVERVIEW OF THE CULTURAL MOVEMENTS OF THE 1930’S TURKEY: NECİP FAZIL KISAKÜREK AND AĞAÇ MAGAZINE EXAMPLE ABSTRACT

The early Republican era has been a restructuring process full of many problems it has brought with it. The new state, which carried all the political and cultural weight of the Ottoman Empire on its shoulders, had to maintain its tense relationship with the empire in every sense within its survival struggle. Although a new state exists diplomatically, this does not indicate that the ties with the old have been completely broken. One of the most prominent points of this relationship is the cultural movement. Many magazines and newspapers published after the establishment of the Republic are the mirrors showing the reflections of this tense relationship. *Ağaç* magazine, which was edited by Necip Fazıl Kısakürek, was published as a total of 17 issues in 1936 when different views of a new civilization conception were seen. Despite its short life, the magazine has left a mark on the history of Turkish thought and has become one of the starting points of the Islamist movement, which would be intensified in the following years. This study aims to interpret the political and cultural atmosphere of the early republican era through *Ağaç* magazine. In this framework, the vast majority of the articles used in the study belong to Necip Fazıl Kısakürek, who gave his vision to the journal. *Ağaç* magazine should be read as a publication not only to understand the period it was published within but also to catch the traces of a new imagination of civilization, as well as to interpret the tense relation with the Ottoman Empire and the Republic of Turkey.

Key Words: Ağaç Magazine, Necip Fazıl Kısakürek, 1930s Turkey

Atf Bilgisi: ASLAN, İ. (2020). “1930’lar Türkiye’sinin Kültürel Hareketlerine Genel Bir Bakış: Necip Fazıl Kısakürek ve Ağaç Dergisi Örneği”, İMGELEM, 4 (6): 107-129.

Citation Information: ASLAN, İ. (2020). “An Overview of the Cultural Movements of The 1930’s Turkey: Necip Fazıl Kısakürek and Ağaç Magazine Example”, İMGELEM, 4 (6): 107-129.

Başvuru / Received: 03 Mart/March 2020.

Kabul / Accepted: 30 Mart/March 2020.

¹ Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, e-posta: ilkeraaslan@gmail.com, ORCID Number: 0000-0002-3133-018X.

1. GİRİŞ

Yeni Türk devleti, Osmanlı'dan devraldığı mirası büyük ölçüde beraberinde taşır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte sosyal ve siyasal olarak pek çok yenilik gerçekleştirilmiş olsa da yeni Türk devleti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok da farklı olmayan bir şekilde, uygulamaya çalıştığı modernleşme çabalarının çıkış noktası olarak kendine Batı'yı örnek alır. Bu özelliğiyle Cumhuriyet Dönemi Türk modernleşmesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun neredeyse iki yüz yıllık modernleşme sürecinin son halkasıdır. Lale Devri'ne kadar götürülebilecek olan modernleşme çabalarıyla, önce askeriyede birtakım değişiklikler yaşanır. Ardından buna bağlı olarak eğitim ve teknik alanındaki çeşitli değişimlerle devletin ve toplumun içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması planlanır. Bununla beraber Osmanlı'nın son dönemlerinde iyice radikalleşen reformların, devlet nezdinde belli bir karşılık bulmuşsa da, toplum tarafından kabullenilmesi kolay olmaz. Her değişimin altında düşünsel bir temel olduğu göz önünde bulundurulursa Türk modernleşmesinin de özünde zihinsel bir dönüşüm olduğu gerçektir. Bu zihinsel dönüşüm, devletin çeşitli kademelerinde yapısal olarak gerçekleştiği gibi toplumsal hayatın hemen her alanında da kendini var eder.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin belli başlı özelliklerini taşıyan yenileşme hareketleri, sosyal hayatın pek çok alanında kendisini hissettirir. Her reform hareketinde olduğu gibi Cumhuriyet de yenileşme çabalarıyla kendi çağdaş dünyasını oluşturmaya çalışırken, bu yeniliklerin toplumda karşılık bulması için belli ölçülerde baskı yolunu seçer. Cumhuriyet seçkinleri, Batı'dan devşirdikleri kurum ve değerlerle, toplumla aralarında kurulup kurulamayacağı belli olmayan bağı kendileri yorumlayıp; yenilikleri, kendilerini merkeze alan bir konumdan yaratma yoluna giderler. En basit bir örnekle kılık kıyafet devrimleri, ilk etapta toplumda karşılık bulmaz; şapka takmaya dair bile ciddi bir dirençle karşılaşılır. Buna rağmen otorite bu radikal değişikliklerden vazgeçmez. Nasıl ki sarıktan fese geçildiğinde halk arasında bir direnç yaşanmışsa, festen şapkaya geçildiğinde de benzer bir refleks oluşur. Bu durumun temel sebebi toplumun yenilikleri kolay kabul etmeyen muhafazakâr yapıda olmasıdır. Bundan ötürü sıkıntılı geçen Erken Cumhuriyet Dönemi yenileşme hareketleri, bahsi geçen seçkin sınıfça çabucak kabullenilmiş gibi görünse de halkta tam anlamıyla karşılığını bulmaz. Bu çerçevede Cumhuriyet aydınının halk ile kurduğu münasebet ve organik bağın ne kadar gerçek olduğu meselenin bir başka önemli tartışma boyutunu göstermektedir.

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte bir yandan siyasi olarak hem uluslararası arenada hem de ulusal sahada rüşünü ispat etmeye çalışan yeni devlet, diğer yandan sürdürdüğü kültürel ve sosyal yenilik hareketleriyle modern dünyaya uyum sağlamaya çabalar. Ayakları yere sağlam basan bir devletin önemli bir kültür politikasına sahip olması gerektiğine dair inançtan hareketle yönetici kadro, hem devlet ideolojisinin kültürel alanda ağırlığının hissedileceği hem de Batılılaşmayı temsil ettiği düşünülen farklı sanat dallarının toplum nezdinde yaygınlık kazanacağı fikriyle çeşitli kültürel faaliyetlere girişir. *Ağaç* dergisi de bu dönem kültür faaliyetlerinden biri olarak hem edebiyat dünyasında şahsına münhasır bir yer edinir hem de dönemin entelektüel çevresini yakından gözlemleyebilmek açısından bir harita işlevi görür. Bu çalışmada, kendini arayış dönemi olarak değerlendirilebilecek 1930’ların çalkantılı Türkiye’sini *Ağaç* dergisi üzerinden incelemek amaçlanmaktadır. Bu çerçevede dergi ele alınırken özellikle dergiyi çıkaran ve derginin yayın politikasına yön veren Necip Fazıl’ın yazılarından faydalanılacaktır.

2. Erken Cumhuriyet’in Kültürel Reformlarına Kısa Bir Bakış

Cumhuriyet’in kültürel alandaki atılımlarının miladı 1930’lu yılların başlarına dayanır. Bu tarihlerden itibaren kültürel ortamı canlandırmaya ve etkin kültür politikalarıyla devletin bu alanda da gücünü göstererek, diğer reformların temellerinin sağlam zemine oturtulmasına çalışılır. Özellikle 1930’ların ortalarından itibaren ivme kazanan girişimlerde 1938-1939 yılları sonrasındaki uygulamaların tortularını görmek mümkündür. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’nin (Türk Tarih Kurumu) kurulması (1931), Halkevlerinin kurulması (1932), Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin (Türk Dil Kurumu) kurulması (1932), Ankara’da Müzik ve Temsil Akademisi kurulması kararı (1934), Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası’na Almanya’dan şef getirilmesi ve orkestranın sürekli konserlere başlaması (1935), İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi’nde reform (1936) gibi uygulamalar bu dönemde yapılan belli kültürel faaliyetlerden sadece birkaçıdır (Katoğlu, 2013).

Dönemin, özellikle dergicilik faaliyetlerini de birinci dereceden ilgilendiren en önemli hareket, 1-5 Mayıs 1939 tarihinde toplanan “Birinci Türk Neşriyat Kongresi” olur. Bu kongrede, çocuk eserlerinden çeviri eserlere dek pek çok eser için kapsamlı değerlendirmelerde bulunulurken, bu eserlerin nasıl ve hangi şartlarda yayımlanacağına dair hususlar farklı ayrıntılarıyla gündeme getirilir. Bununla birlikte devlet desteği, okumaya teşvik gayesi güden propagandalar ve farklı neşriyatların yayın programları üzerinde ortak kararlara varılmaya çalışılır.

Kültürel yenilik hareketlerinden bir başkası da bizzat Mustafa Kemal'in ilgilendiği müzik alanında gerçekleşir. Öncesinde besteci Paul Hindemith'in konservatuvar kurulmasına yardımcı olması için ülkeye çağırılması ve "Türk Musiki Hayatını Kurmak İçin Teklifler" başlıklı bir rapor sunmasının ardından 1940'ta Devlet Konservatuvarı Kanunu çıkarılmasıyla birlikte Devlet Konservatuvarları kurulur (Kayalı, 2011: 79). Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi gibi kurumlar yine bu gayretler içerisinde açılır. "Devlet Tiyatrosu ve Operası Kanunu 16 Haziran 1949 tarihinde yürürlüğe girdiyse de, bu alandaki çalışmalar yabancı uzmanların da katkısıyla çok önceleri baş[ar]" (Kayalı, 2011: 81). Bu dönemdeki bir başka reform hareketi de ders müfredatlarına Latince ve Yunanca derslerinin eklenmesi ve böylece eğitimde de bir yönüyle Batılılaşma yanlısı politikalar izlenmesi olur. Ayrıca, "Cumhuriyet'in 1930'lardan sonraki döneminin kültür alanındaki ihmal edilmemesi gereken bir uygulaması da Doğu ve Batı klasiklerinin çevrilmesidir" (Kayalı, 2011: 77).

Türkiye'de Cumhuriyet'in temel yapıtaşını tercüme seferberliğinin teşkil ettiği söylenebilir (Tekeli ve İlkin, 2014: 69). Bu doğrultuda, çeviri faaliyetlerine büyük bir gayretle hız verilmiş ve Hasan Âli Yücel'in desteğiyle kurulan tercüme bürolarında pek çok yabancı eser Türkçeye çevrilir. Bu eserlerin büyük çoğunluğunu Batı kökenli edebî eserlerin (roman, hikâye, şiir vb.) oluşturduğu da özellikle belirtilmelidir. Hasan Âli Yücel, Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde yaptığı konuşmada çeviri çalışmalarına dikkat çeker ve bu çalışmaların yeni Türk devletine sadece kültürel olarak değil aynı zamanda siyasi olarak da nasıl faydası olacağını vurgular: "Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medeni dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve âlemin duyuş ve düşünüşü ile benzerliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir, bu mecburiyet, bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor" (Yücel, 1939: 12). Hasan Âli Yücel öncülüğünde girilen tercüme faaliyetlerinin, bugünün şartlarında bakıldığında bile son derece önem arz ettiği görülecektir. "1940 ilâ 1966 arasında toplam 1120 (1247 cilt) eser Türkçeye tercüme edil[ir]. Bu eserlerin 482'sinin, başka bir deyişle, 26 yıllık bir süreçte yayınlanan klasik eserlerin tercümelerinin yaklaşık %39'luk bir kısmının 1940-1946 arasında yayınlanmış olduğunu belirtmek, sanırız, Hasan Âli Yücel'in Maarif vekilliği döneminde klasik eserlerin tercümesine verilen önemin bir göstergesi olarak yeterli olacaktır" (Bulut, 2008: 676).

Cumhuriyet yeniliklerinin, ideolojik bir yaklaşımla, halk tabanında karşılık bulması adına gerçekleşen faaliyetlerin önemli adımlarından biri de 1932'de Halk Evleri'nin ve

1940'da Köy Enstitüleri'nin kurulması olur. Bu kurumlarla birlikte amaçlanan, Cumhuriyet'i daha geniş bir tabana yaymak ve bu çabaların halk nezdinde karşılık bulmasını sağlamaktır. Özellikle tarihsel süreçte farklı tartışmaların da odağı olmuş olan "Köy Enstitüleri, Türkiye'nin köylerine Cumhuriyet yönetiminin değerlerini özümsemiş ilkokul öğretmenleri göndererek Cumhuriyet'in amaçladığı insan tipini yaygınlaştırmayı amaçlar" (Kayalı, 2011: 76).

Cumhuriyet Döneminin kültürel hareketliliğini gösteren önemli dinamiklerden birisi de 1930'lardan itibaren yayınlanmaya başlayan fikir ve sanat dergileri olur. Bu dergilerden bazıları şunlardır: 1932-1935 yılları arasında Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Burhan Belge'nin çıkardığı, kısa yayın hayatına rağmen, Cumhuriyet ideolojisinin bir nevi sözcülüğünü yapan ve neredeyse devletin resmi yayın organı olarak çalışması hasebiyle tek parti döneminin kültürel, sosyal ve siyasal programlarına damgasını vuran *Kadro*, 1934-1978 yılları arasında yayın yapan İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun çıkardığı *Yeni Adam*, 1933-1949 yılları arasında çıkan, ismini bizzat Atatürk'ün koyduğu ve özellikle folklorik çalışmalara yer veren *Ülkü*, 1936 yılında Peyami Safa ve ağabeyi İlhami Safa tarafından toplamda 21 sayı olarak çıkarılan *Kültür Haftası*, Hilmi Ziya Ülken öncülüğünde 1938-1943 yılları arasında toplam 25 sayı yayınlanan ve hümanist bir dünya görüşünü benimseyen *İnsan*, 1940'da kurulan tercüme bürolarıyla birlikte yayın hayatına başlayan *Tercüme Mecmuası*, 1941-1944 yılları arasında Adnan Cemgil, Pertev Naili Boratav ve Behice Boran tarafından çıkarılan *Yurt ve Dünya*, *Yurt ve Dünya* dergisinden ayrılan Behice Boran'ın Muzaffer Şerif'le birlikte 1943-1944 yılları arasında çıkardığı *Adımlar* (Günyol, 1996).

3. Erken Cumhuriyet Döneminde Ağaç Dergisi ve Necip Fazıl Kısakürek Üzerine Bazı Dikkatler

Ağaç dergisi Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yayın hayatını sürdüren, haftalık bir mecmua olarak 14 Mart 1936 tarihinde yayın hayatına başlar ve 17 sayılık görece kısa bir ömre sahip olur. Dergi kısa yayın hayatına rağmen Türk fikir hayatında, yayın hayatını sürdürdüğü tarihsel süreç de göz önüne alındığında, önemli bir yer işgal etmektedir. Bu önem, derginin dünya görüşüyle ülkenin o dönemki sosyal ve siyasal şartları arasındaki ilişki odağında daha net görülecektir. Necip Fazıl, kendisini "mistik şair" olarak niteleyip üçüncü ağızdan anlattığı *Ağaç* dergisinin çıkış hikâyesini şu şekilde anlatır:

“Tutmayan ‘Tohum’dan sonra tutmayan ‘Ağaç’... İktisat Vekili Celâl Bayar'ın evine gidiyor ve teklifini yapıyor: -Yedi yıldan beri İş Bankasındayım ve kendimi fikir ve sanat faaliyetlerine ancak dağınık şekilde verebilmekteyim. Halbuki artık o yolda merkezleşmek ve bankaya pratik bir ihtisasa ait kalmak istiyorum. Emelim haftalık bir fikir ve sanat mecmuası çıkarmaktır. Memleketin buna ihtiyacını takdir edersiniz. Eğer emrinizdeki bankalardan İş Bankası ve Sümerbank bana bir senelik peşin ilân karşılığı muayyen bir para verirlerse mesele kalmaz. Celâl Bayar, teklifi gayet müsait karşılıyor ve Mistik Şair'in eline o zamanın parasıyla 1600 lira toslanıyor. Bugünün 200 bin lirası denilse yanlış olmaz. Bir mebusun ayda 200 küsur lira aldığı devir... Başlıyor ‘Ağaç’ın hazırlığı... Sıhhiye Vekâletinin bulunduğu taraflarda bir apartmanda oturmaktadır. Etrafında da iki nesildaşı Ahmed Kutsi Tecer, Ahmed Hamdi Tanpınar; ve bir sürü, kanatları yeni çırpınmaya başlayan piliç şair... Şevket Rado, Feridun Fazıl Tülbentçi, Ahmed Muhip Dranas vesaire... Hikâyede Sait Faik, Sabahattin Ali, Samet Ağaoğlu vesaire... Tetkik ve tercümede o zamanlar Maarif Müfettişi Burhan Toprak, Abdülhak Şinasi, Salih Zeki Aktay vesaire... Mecmua mihrakının aydınlattığı fikir ve sanat sohbetlerindeyse kadrodan olmadıkları halde, Hasan Âli Yücel, Muslih Fer, Nahit Sırrı Örik, Teneşir Horozu Yazar Nâbi Nayır, Suut Kemâl Yetkin, Adnan Saygun vesaire... Ayrıca İstanbul’dan yardımcı birkaç kalem arasında, Büyük Doğularda da olduğu gibi, Mistik Şair'den hiç ayrılmayacak olan eski hocası Mustafa Şekip Tunç” (Kısakürek, 2017: 205-206).

Dergi, temel olarak maddi dünyanın çarkları arasında sıkışmış insan(lık) için manevi dünyada bir reçete arama iddiasındadır (Kısakürek, 1936a: 1-2). Bu tavırda Necip Fazıl'ın geçirdiği ruhsal dönüşümün etkisi vardır. Her ne kadar Necip Fazıl 30’lu yaşlarının henüz ortalarına gelmeden, maddecilikten uzak, ruhçu, dindar bir kimse olsa da bu zamana kadar son derece bohem bir hayat yaşar ve maddi dünyanın “güzelliklerine” kendisini fazlasıyla kaptıran bir tiptir (Adil, 2018). Ayrıca dönemin siyasal iktidarı ile kurduğu yakın temas onun hayatının nasıl çalkantılı bir atmosferde sürdüğünün göstergesidir. Hasan Aksakal, Necip Fazıl'ın bu hayat hikayesi ve siyasal tavrı ile ilgili dikkate değer tespitlerde bulunur:

“[...] Necip Fazıl’ın İnönü’nün CHP’sine mebusluk başvurusu, İş Bankasındaki torpilli memuriyeti, Bayar ile maddi ilişkisi (en azından İş Bankası hibesiyle 1936’da çıkan Ağaç dergisinin yayın hayatına başlamasından itibaren), bütün bunlar Abdülhâkim Arvasi’yle yarı efsanevi tanışma hikâyesi ve o meşhur dine dönüşünü yaşadktan sonra gayet tabii şeyler olarak devam ed[er]. Yahudilerin tekelinde olduğu inancıyla lanetlediği finans-kapital sektöründe memurluk, ‘din düşmanı CHP’de siyaset yapma çabası, ‘Atatürk dirilecektir’ diye yazdığı coşkulu metinler, 27 Mayıs darbesini ‘militarist bir insanım, tek kelimeyle orducuyum’ diye anlatması; ve kumar, uyuşturucu, cinayet teşebbüsüne azmettirici olmak gibi bugünün Necip Fazılcılarının asla görmek-duymak istemediği daha başka bir sürü şey unutturulup, yerine yıllarca din düşmanı zalimlerle göğüs göğse çarpışmış bir kahraman, bir aziz figürü çizil[mektedir]” (Aksakal, 2017: 19).

Hasan Aksakal’ın bu sert tespitlerine rağmen Necip Fazıl’ın görece genç bir yaşta geçirdiği ruhsal dönüşümü Rasim Özdenören (2005), “[...] 1930’lu yılların başlarında şeyhi olan Abdülhakim Arvasi ile karşılaştığında, bütün birikimini İslam yolunda kullanmaya seferber etmekte tereddüt etmedi.” şeklinde aktarır. Nihayetinde nasıl yorumlanırsa yorumlansın, bu dönüşüm Necip Fazıl’ın sonraki hayatını sosyal ve siyasal olarak bütünüyle etkiler ve yer yer karşıt fikirde konumlananlara oldukça sert bir şekilde saldırmaktan imtina etmez. *Ağaç* dergisi bu fikirlerin nüvelerini oluşturması bakımından önemlidir. Necip Fazıl’ın yer yer hırçınlaşan tavrına rağmen dergi onun için sadece bir basamak olur, onunla politik olarak zıt kutuplarda konumlansalar da dergide pek çok başka fikirden isim yer alır. Bununla birlikte Necip Fazıl, vaktiyle aynı dergide yazdığı, arkadaşlık ettiği isimlere sonradan bir hayli olumsuz ifadelerle yaklaşır. Örneğin Sait Faik’in “alelade sayılabilecek bir hikayeci bile olmadığını” söylerken soyadı üzerinden de “Abasıyanık değil kafası yanık” şeklinde bir tabir kullanır. Sabahattin Ali için “şiiirden zerrece nasibi olmayan kupkuru bir amele” der. Ahmet Hamdi Tanpınar ise onun için “tıknafeslikten kurtulamayan, şiir adına nakış yerine kütük” bir yazardır (Kısakürek, 2017: 208-212). Bütün bu ifadelerin hedefi olan yazarlar Necip Fazıl ile siyaseten farklı düşen isimlerdir. O dönem için böylesi farklı isimlerin aynı çatı altında yer aldığı tek dergi *Ağaç* değildir. Fakat muhafazakâr/İslamcı çevrelerde yer alan belli entelektüel isimlerde bile Erken Cumhuriyet’le açık bir kavgaya tutuşulmaz. Tanıl Bora’nın, Erken Cumhuriyet Dönemi’nin entelektüel çevresini tanımlarken söyledikleri, dönemin en temel özelliklerini görmek bakımından önemlidir:

“[...] Erken Cumhuriyet Döneminde muhafazakâr aydınlar, biçimlenmekte olan Kemalizmle zımni bir tartışma halindeydiler fakat topyekûn bir anti-Kemalizmden bahsedilemez; bu aydın çevresi içinde aralarında kendini pekâlâ Kemalizmin içinde görenler de bulunuyordu. [...] Muhafazakâr aydınlar Cumhuriyet’i benimsiyorlar, fakat Eski’nin ihtişamından, zevkinden bir şeyleri özlüyorlardı. Aynı zamanda, kendi modernlik hedeflerini de özlüyorlardı; onlar da pekâlâ bir tasarım olarak görüyorlardı Cumhuriyet’i ve modernliği” (Bora, 2017: 346).

Tek parti döneminde İslami cenahın Kemalizm, Cumhuriyet ve bunlara paralel veya karşıt olarak geliştirdikleri refleks *Ağaç* dergisinin politik duruşuna uygun gibi görünmektedir. “İslamcıların batılılaşma hareketleri sürecinde ve özellikle Cumhuriyet Dönemi’nde uyguladıkları siyasetler, geliştirdikleri mekanizmalar hiçbir zaman siyasi merkezinkilerden geride olmaz. Söylenenlerin aksine Cumhuriyet Dönemi’nde din kaynaklı aktif bir siyasî muhalefet hareketi yoktur. Bu bazı İslâmcıların da iddia ettikleri gibi Müslümanların pasif ve pısırıklıklarından değil, böyle bir zeminin olmayışını tespit etmiş olmalarından kaynaklanıyor[dur]” (Kara, 1998: 258).

İslamcılığın seküler çizgideki Cumhuriyet reformlarına karşı bir muhalefet geliştir(e)memesi, kendini milliyetçilik çizgisinde farklı bir noktada var etmesine sebep olur. Bu anlamda İslamcılık, Cumhuriyet ile birlikte yok olup gitmiş değildir, yalnızca önceki döneme göre farklı bir biçimde yeniden üretilir. Bu aslında Cumhuriyet ile ortaya çıkan bir süreç de değildir. “Cumhuriyet’in milli kimlik kurgulamasını fazla seküler bulan ve İslamileştirerek ‘alternatif bir milli kimlik inşasına’ yönelen Türk muhafazakarlığı ile benzer paydalara sahip olan İslamcılığın milliyetçiliği dinileştirme ve gelmekte olan ulus-devlet modelini ister istemez sahiplenme refleksi II. Meşrutiyet dönemine uzanmaktadır” ve bu açıdan bakıldığında “Cumhuriyet’in laik reformlarının radikal bir şekilde İslam’ı kamusal hayattan uzaklaştırdığı ve İslamcı muhalefet imkanının kalmadığı yıllarda İslamcılar için milliyetçilik bir sığınak rolü oynar” (Duran, 2005: 135).

İslam ve İslamcılık, siyasal bir ideoloji olarak sahnede yeni değildir ancak dönemin şartları, Osmanlı’nın son zamanlarındaki gibi İslamcılığın bir kurtuluş reçetesi olarak sunulmasını pekâlâ imkânsız kılar. Bununla beraber Erken Cumhuriyet’te İslam’ı Kemalizm’e rağmen görünür kılabilecek en büyük imkân (özünde belli farklılaşmalar içerse de) bir devlet politikası olarak kendine yer bulan milliyetçilik anlayışıdır. Böylesi eklektik bir siyasal

ortamda İslamcılığın kendisine sesini bir şekilde yükseltebilecek kanallar araması son derece doğaldır ki nihayetinde *Ağaç* dergisi de Necip Fazıl ile birlikte, daha sonraki harareti döneminde olduğu kadar yoğun olmasa da, bu çabanın içerisine girer. Rasim Özdenören (2005), Erken Cumhuriyet'in "Müslüman" aydınları için, "bu dönemde, kimliğini Müslüman olarak belirleyen aydın kesim, hedef kitlesine yeniden bir İslami bilinç kazandırmak, bu insanlara Müslüman olduklarını yeniden hatırlatmak gibi bir görev üstlendiğini hissediyordu." ifadelerini kullanır. *Ağaç* dergisinin, özellikle Necip Fazıl'ın yazıları merkeze alındığında, Özdenören'in bu tanım çerçevesine uygun bir yayın politikası izlediği görülür.

1930'lar Türkiye'sinde yayın hayatını sürdüren pek çok fikir dergisinde olduğu gibi *Ağaç* dergisinde de kurucusunun, yani Necip Fazıl'ın ağırlığı hissedilir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve *Yeni Adam* (1934); Peyami Safa ve *Kültür Haftası* (1936); Hilmi Ziya Ülken ve *İnsan* (1938) arasındaki ilişki Necip Fazıl ve *Ağaç* arasında da vardır. Dergideki yazılarda Necip Fazıl dışındaki isimler de ruhçu, madde alemine karşı fikirler içeren metinler ve şiirler kaleme alır. Ancak derginin fikir haritasını oluşturan kişi bizzat Necip Fazıl'dır. Necip Fazıl dışında, dönemin önemli simalarından Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Ali, Sait Faik Adalı (Abasıyanık), Ahmet Muhip Dranas, Ahmet Kutsi Tecer, Cahit Sıtkı Tarancı, Şevket Hıfzı Rado, Ziya Osman Saba, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Fikret Adil, Asaf Halet Çelebi, Abdülhak Şinasi Hisar, Suut Kemal Yetkin, Mustafa Şekip Tunç, Falih Rıfkı Atay, Sabahattin Eyüboğlu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cevdet Kudret gibi isimler şiir ve hikayelerin yanı sıra; sanat anlayışına dair makaleler, şiir ve roman üzerine denemeler, tiyatro, resim, müzik gibi sanatın farklı alanlarına dair eleştiri ve inceleme yazılarıyla da derginin içeriğine katkı sağladılar. Bu açıdan *Ağaç* dergisinin sanatın hemen her alanında, kendi vizyonu doğrultusunda, söz söylemeye çaba göstermiş bir neşriyat olduğu görülür. Fikret Adil Kamertan imzalı "*Şarlo ve Son Filmi*" (Sayı: 1, 14 Mart 1936); İ. Galip Arcan imzalı "*Tiyatro Kültürü – I, II ve III*" (Sayı: 3, 28 Mart 1936; Sayı: 6, 18 Nisan 1936 ve Sayı: 7, 16 Mayıs 1936); Nurullah Cemal Berk imzalı "*Resim Nedir – I ve II*" (Sayı: 4, 4 Nisan 1936 ve Sayı: 5, 11 Nisan 1936); Cevat Memduh Altar imzalı "*Müzikte Madde ve Problem – I ve II*" (Sayı 5, 11 Nisan 1936 ve Sayı: 6, 18 Nisan 1936) gibi yazılar bir sanat dergisi olma iddiasındaki *Ağaç*'ın bu iddiasını sağlamlaştırır niteliktedir. Bu isimlerden bazılarının İslamcılıkla herhangi bir ilgilerinin olmadığı, sosyal anlamda belli bir dini hassasiyetlerinin de bulunmadığı görülecektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında -en azından somut olarak- henüz siyasal anlamda yeterince farklılaşmamış kültürel ortam bu tip birlikteliklerin doğmasına yol açar.

Necip Fazıl'ın sonradan İslamcılık akımının önde gelen isimlerinden birine dönüşmesinin temellerinin atıldığı bu yıllarda, dergide yer yer takındığı polemikçi ve saldırgan tavır, daha sonra Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* dergisinde, sonradan jurnalcilikle suçlanmasına kadar varacaktır. Ancak 1950'lerin siyasi ortamı ile 1930'ların siyasi ortamı aynı değildir. Dilini her ne kadar sivriltilmiş gibi görünse de Necip Fazıl'ın *Ağaç* dergisini Cumhuriyet ideolojisinin kendini her alanda hissettirdiği 30'lar Türkiye'sinde çıkardığı unutulmamalıdır. Bununla beraber, dönemin güncel siyasetine eklemleme biçimini görmek açısından, derginin finansörlüğünü bizzat Atatürk'ün emriyle kurulan ve genel müdürlüğünde Celal Bayar'ın olduğu (o dönem *Varlık*'a da destek veren) İş Bankası'nın üstlendiği akıldan çıkarılmamalıdır.

Böylesi bir ortamda yayın hayatını sürdüren *Ağaç* resmî ideoloji söylemine mesafeli durmakla beraber, belli sebeplerini saydığımız siyasal atmosferden ötürü, net bir muhalefet geliştirmez; düşünsel ve pratik olarak böyle bir muhalefet geliştirme çabası içerisine girmez. Bütün bunlar ışığında 30'lar Türkiye'sinin bir "yeni" inşa etme sürecinde *Ağaç*'ın nerede durduğu; sorusu da derginin pozisyonu çerçevesinde düşünülmesi gereken bir konudur. Temel iddiasının madde alemine karşı manayı savunmak olduğu söyleminden hareketle, dönemin pozitivist ve materyalist anlayışlarına bir karşı duruş olarak kendini var ettiği unutulmamalıdır. (Kısakürek, 1936a: 1-2) Bununla beraber şiiri, romanı, tiyatroyu, resmi, müziği ve sanatın başka alanlarını gündem maddesi yaparak, sanat ve sanatçı hakkında belli birtakım sorular ve sorunlar eşliğinde güncel tartışmalar yürütülmesi, *Ağaç* dergisinin modernleşen Türkiye içerisindeki yerini görmek açısından önemlidir.

Ağaç dergisi, Cumhuriyet'in ilk yıllarıyla birlikte toplumun her köşesinde hissedilen Batı odaklı reformlar ve buna bağlı ilerleyen Doğu-Batı sentezini, madde-ruh ayrımı olarak okuma eğilime girer. Tanıl Bora, Necip Fazıl'ın bu fikirlerinden şu şekilde bahseder:

"[...], 'dünyanın beklediği... mesut Doğu-Batı terkiibinden' söz eder ama bir yandan da Yabancı İdeolocylalarla Mücadele Dairesi kurulmasını önerecek kadar ksenefobiktir o. Özlediği sentezde Batı'nın payı, safi maddiyattan ibarettir: 'Garp medeniyeti, müsbet bilgiler istifidir, maddiyattan başka herhangi bir konuda rehberliği olamaz.' Batı'nın maddi ve teknik bilgisini edinmeyi, fetih ve gasp ilişkisi içinde düşünür zaten Necip Fazıl: Garp'tan 'akıl ve teknika çalmak'tan söz eder" (Bora, 2017: 69).

Bu duruş, madde ve mana arasındaki ayrım, Necip Fazıl'ın ve *Ağaç* dergisinin duruşunu temsil eder. Henüz 30'lu yaşlarının başında çıkardığı derginin ilk sayısının *Adımız* başlıklı giriş yazısında dergiye rengini verecek olan bu tavrı şu sözlerle açıklar: “Ağaç, madde ve ruh gibi, her şeyin bir dış ve bir iç yüzünü, toprak üstünde ve toprak altındaki gür ve dolaşık varlığıyla çizgi ve biçime sokmuş bir semboldür” (Kısakürek, 1936a: 1).

Cumhuriyet ideolojisinin getirdiği yeni reform hareketlerinin muhtevası, belli ölçülerde maddeci olduğu gerekçesiyle eleştirilere maruz kalır. Bu eleştiriler özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında (hatta belli kırılmaların yaşandığı 1950'ler Türkiye'sine kadar) ya üstü kapalı olarak dile getirilir ya da hiç gündeme gelmez. İslamcılık akımının ideoloğu diyebileceğimiz Necip Fazıl'ın çıkardığı *Ağaç* dergisi gibi bir dergide dahi, çok farklı ideolojilerden yazarların yazılarına yer verilir. İslamcılığa sosyal ve siyasal olarak mesafeli olan Sabahattin Ali, Sait Faik ve komünist olduğu gerekçesiyle sonradan Necip Fazıl'ın hedef tahtasına oturtulacak Ahmet Hamdi Tanpınar gibi isimler *Ağaç*'ta yazar. Necip Fazıl'ın bu antikomünist propagandası derginin çeşitli sayılarında kendini hissettirir ki Türkiye siyasi hayatında bahsi geçen antikomünist propaganda, etkisini uzun yıllar sürdürecektir. Örneğin Necip Fazıl, derginin 5. sayısında, N.F.K. imzasıyla “*İlk ve Son Hitap*” başlıklı bir yazı kaleme alır ve bu yazısında Nazım Hikmet'e seslenir:

“Şimdi bana -tam da senden beklileyebileceğim bir tarzda- çatıyorsun. Devlet günlerinde seni rakip diye almaya tenezzül etmeyen adam, bu bahtsız halinde sana nasıl tenezzül eder? Artık sen benim gözümde hiçbir şeyi temsil etmiyorsun. Ne hokkabaz şiirini, ne işportacı komünizmasını, ne hile ustalığını, ne 24 saatlik reklam açığözlülüğünü... Senin nene mukabele edeyim?” (Kısakürek, 1936d: 12).

Bu ve benzeri saldırgan ifadelerle doldurulmuş yazıda açık hedef haline gelen Nazım Hikmet'in, Necip Fazıl'la arasındaki kişisel münasebet bir yana, aynı zamanda bir anti-komünist reflekse kurban gittiği açıktır.

“Cumhuriyet'in radikal reformlarının materyalist ve pozitivist yönlerine bir tepki olarak hem inkılâbı makul düzeyde tutmak isteyen Cumhuriyetçi muhafazakârlar hem de İslami geleneği savunmak isteyen İslamcılar spiritualist felsefeye sarılırlar. Kısakürek'in *Ağaç* dergisini çıkardığı dönem, Mustafa Şekip Tunç ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu -ki her ikisi de İstanbul Darülfünunu Felsefe Şubesi'nde, Kısakürek'in hocasıdır- gibi

Cumhuriyetçi muhafazakarların Batı'nın ve Türk insanının krizinden bahsettikleri bir dönemdir. Kemalist ortamın içinde barındırdığı 'inanç krizini' gündeme getiren Kısakürek, 1943 yılında Büyük Doğu dergisinin yayına başlamasıyla, İslam'ı bir ideoloji olarak sunma noktasına gelir" (Duran, 2005: 132).

Ağaç, maddeye karşı mana âlemini savunan, Batı'nın değerlerine karşı yerel olana odaklanan ilk dergi değildir. Abdullah Uçman (1983), pozitivist ve materyalist akımlara karşı gelişen dergilerden biri olarak gördüğü; daha çok ruha ve manevi değerlere dayanan bir kültür ve sanat anlayışını savunan *Ağaç*'ı (ve Peyami Safa'nın fikir haritasına yön verdiği Kültür Haftası'nı), özellikle "hamle gücünü insan ruhunda gören ve bu açıdan tesirleri Cumhuriyet'ten sonra da uzun yıllar devam eden Bergsonizm"ın de etkisiyle çıkan Dergâh'tan sonra o "mistik" çizgiyi sürdüren bir(er) dergi olarak görmekte haklıdır. Bununla birlikte Uçman derginin sonraki dönem üzerindeki etkisinden de şu şekilde bahseder:

"1936'lı yılların sanat, kültür ve edebiyat dünyasında son derece önemli bir yeri olan ve milli-manevi değerler adına gerçek bir kıpırdanma manası taşıyan dergiyi, daha sonraki yıllarda ortaya çıkan ve birer nesil yetiştiren Hareket (1939), Büyük Doğu (1943), Türk Düşüncesi (1953-1960), Diriliş (1960) Edebiyat (1969) ve Maveria (1976) gibi yayın organlarının bir nüvesi şeklinde değerlendirmek hiç de yanlış olmaz" (Uçman, 1983: 82-86).

1930'lar Türkiye'si, pek çok radikal yenileşme hareketine tanık olmuş ve toplumun yoğun, sancılı bir süreçten geçtiği; toplumda belli birtakım kopuklukların da yaşandığı bir dönemdir. Bu kopuklukların sebeplerinden biri, temel olarak milli mücadele yıllarına damgasını vuran dini motiflerin yoğun olarak kullanıldığı, İslamcı şahsiyetlerin yeni devletin kurulmasında aktif rol oynadığı dönemden sonra gerçekleşen laikleşme hareketlerinde yatar. Bütün bu dini altyapı, yeni devletin kurulmasıyla bertaraf edilmeye çalışılır, bu da sonrasında belli bir reaksiyona sebep olur. Saltanat ve hilafet kurumlarının kaldırılması, harf devrimi, anayasada laiklik odaklı düzenlemeler ve hatta Türkçe ezan gibi radikal dönüşümlerin toplumda belli bir kesimin tepkisini çekmemesi beklenemezdi.

"Birinci Savaş sonrası dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığının hukuken sona ermesi ve yerine laik bir cumhuriyetin kurulması, İslâmcıların, kendilerini, değişen koşullara yeniden uyarlamalarını zorunlu

kılar. Fakat cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen reformlar ve İslâmî muhalefet üzerinde uygulanan sıkı baskı politikaları, bu dönem İslâmcılarını, sahip oldukları düşünce ve projelerini açıkça dillendirme imkânlarından yoksun bırakır. İslâmcılar, II. Meşrutiyet döneminde açıkça dillendirdikleri “İslâmî bir siyasal rejim” talepleri yerine, ‘imanı kurtarma’ ve ‘Kur’an alfabesinin unutulmasını engellemek’ şeklindeki çalışmalarla yetinmek durumunda kalır” (Bulut, 2013: 347).

İslamcı refleksi hareket eden *Ağaç*’ın 2. sayısında Necip Fazıl’ın, Karl Marx’ın “Katı olan her şey buharlaşıyor” veya Nietzsche’nin “Tanrı öldü” cümlelerine nazire yaparcasına başlığını “*Allahsız Dünya*” şeklinde belirlediği yazısı dikkate değerdir. Ağaç’ın genel çizgisini belli eden bu yazısında Necip Fazıl, adeta sekülerleşen dünya ile bir hesaplaşma içerisine girer. Bu hem dünyaya hem de Türk toplumunun Osmanlı sonrası dönüştüğü noktaya dair eleştirileri gösterir. “Niçin o kadar tapındığı müspet ilimler ona tesellisini vermiyor? Ölülerin kalbini şişelerde zıplatan doktorları, suyun altına havanın üstüne merdiven kuran mühendisleri, Londra’daki fısıltıyı Tahran’da dinleten kaşifleri var. Bütün bunlar içinin yıkıntısına niye ilaç değil?” şeklinde, bilimi yani maddeyi eleştiren Necip Fazıl’ın cevabı son derece uhrevi ve mana alemine dikkat çekecek cinstendir:

“Allah dünyamızdan çekildi. Artık ne bir (harikulade) telakkisi, ne bir sonsuzluk duygusu, ne bir gizlilik idraki, ne bir istikbal iştihakı. [...] Allah dünyamızdan çekildi. Bu çekiliş bir insandan cesaretin çekilişi, bir çehreden muhabbetin uçuşu, bir bahçeden baharın gidişi gibi kaba madde üzerinde takibi mümkün bir iş değil. [...] Perişan ruhumuzu düzene sokacak iman! Davamız seninle!” (Kısakürek, 1936d: 2).

Necip Fazıl, derginin 4. sayısından itibaren “*Manzara*” başlıklı bir yazı dizisine başlar. Bu dizide modernleşmenin temel paradigmasını oluşturan “değişim/dönüşüm” mefhumunu merkeze alır. Geçmişten o güne değin sanat anlayışı ve bir entelektüel olarak sanatçı tipini hedef tahtasına oturtur. “*Manzara I*” başlıklı dizinin ilk yazısında dönüşümün gerekliliği üzerinde durarak sanatçıyı da bu anlamda aksiyona geçmeye çağırır:

“Bütün nezaketlerimizi, pazarlıklarımızı, temkinlerimizi, kanaatkarlıklarımızı, oluruna bağlama tesellilerimizi bir tarafa bırakarak, dünya ölçüleri önünde, bu güne kadar gelmiş bütün kıymetleri (revision)a çağırmanın ve temizleyici kritiği bina etmenin günü bu gündür. [...] Klasik

çatının klasik temeli oluncaya kadar üzerinde işlemeye mahkum olduğumuz bu hesaplaşma borcu önünde, büyük şahsiyetin tek humması olan ÖLÜM KORKUSU ve YAŞAMA HIRSINI duymuş her Türk sanatkarı taahhüt altındadır” (Kısakürek, 1936c: 1-2).

Necip Fazıl’ın Türk sanatkarına yaptığı bu “yumuşak” çağrı, aslında kendisine bir sanat politikası çizmeye çalışan Erken Cumhuriyet’in kültürel ortamında hemen her entelektüelin kafasını kurcalayan meselelerdendir. Bir yeni inşa etme sürecinde eski ile kurulan ilişki her anlamda üzerine düşünülmesi gereken bir zemin içerir. Bu anlamda *Ağaç* da diğer dönem dergileri gibi kendine bir nevi “manifesto” üretirken, sanatın ve sanatçının durumunu masaya yatırır. Dizinin ikinci yazısı “*Manzara 2: Türk Orta Çağ Sanatkâr ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış*” başlığını taşır. Bu yazı Necip Fazıl’ın eski ile kurduğu ilişkiyi daha net gösterir ve Türk sanatkarını “İslam, iman ve ideolojisi” arasında bir bağ kurarak güzellemeye çabalar:

“İmdi, kalite ve kıymet hükümleri üstünde hiçbir teşhise yanaşmadan kabul etmeliyiz ki, Türk orta çağ sanatkâr ve entelektüeli, belli başlı bir idrak mihrakı etrafında, saiklerini, sebeplerini ve neticelerini çerçevelemiş; zamanı, mazi, hal ve istikbal olarak, üç ritmile temsil etmiş; kendi ömrü ve anlayışı içinde, düne, bu güne ve yarına tahakküm etmiş nizamlı bir cemiyetin halis yemişidir. [...] Türk orta çağ sanatkâr ve entelektüeli, kendisine göre, içinde: 1- Bir dünya anlayışı, 2- Bir eşya ve hadise görüşü, 3- Bir ‘güzel’ ve ‘doğru’ hükmü, 4-, Bir kemal ölçüsü, 5- Bir ‘yarın’ iştiağı, 6- Bir tenkit ve tayin terazisi, 7- Bir kültür bağı, 8- Bir ferdiyet örgüsü, 9- Bir cemiyet alakası gibi ‘criterium’ları taşıyan ve mesafelerle, istikametlerle, hacimleri ve nispetlerle, reel ve orijinal bir dünyayı temsil eden hakiki sanatkâr ve entelektüel örneğidir” (Kısakürek, 1936e: 1-2).

Her yeni oluşum bir yıkıntının üzerinde yükselir ve yoktan var olmaz. Mutlaka arkasını yaslaması gereken bir eskiye ihtiyaç duyar. Necip Fazıl bu ihtiyacı ilk etapta kendi zihin dünyasındaki “orta çağ sanatkarı” ile giderir. Ancak ilgili yazıda bahsi geçen sanatkârlar konusunda belli ki kafası karışık çünkü tarihsel olarak saydığı isimler orta çağın zamansal olarak dışında kalan isimlerdir. Necip Fazıl’ın “orta çağ” ile vurguladığının lineer tarih akışı içerisindeki tarih devirlerinden biri mi yoksa kendi düşünsel dünyasındaki bir dönemi mi

temsil ettiği belirgin değildir. Hasan Aksakal’ın Necip Fazıl’ı “tarihi bilmemekle” itham ettiği eleştirileri bir ölçüde dikkate değerdir:

“Manzara 2: Türk Orta Çağ Sanatkâr ve Entellektüeline Kısa Bir Bakış’ Necip Fazıl’ın inanılmaz derecede sathi bir tarih bilgisine sahip olduğunu göstermesi bakımından hayret uyandırıcıdır. Hayli bulanık, tutarsız bir kompozisyonla kaleme aldığı bu yazıda [...] Fuzuli (1483-1556), Baki (1526-1600), Nefi (1572-1639), Nedim (1681- 1730), hatta Şeyh Galip (1757-1799) ve Dede Efendi (1778-1846) gibi suretleri ortaçağda yaşamış gibi tasvir eder; bu belirsizlik içinde onları ortaçağın estetiğini, siyasi iradesini, İslam kudretini taşıyan değerlerin taşıyıcıları olarak aksettirir” (Aksakal, 2016: 50).

Derginin 12. sayısında, “Ahlakımız” başlıklı yazıda Necip Fazıl, yıldızının bir türlü barışmadığı Tanzimat devri sanatçısını ahlaki olarak orta çağ sanatkarı ile mukayese eder ve şunları söyler:

“Türk sanat ve fikir hayatında ahlak bozukluğu (Edebiyatı Cedide)den sonra başlar. Tanzimattan evvelkilerde ve sonrakilerde ahlak yerindedir. Şu kadar ki Tanzimat’tan evvelkilerde, yani orta çağ Türk sanatkâr ve entelektüelinde ahlak, bir telakki ve şuur halinde, Tanzimattan sonrakilerde ise bir de itiyat şeklindedir. (Manzara)lar yazımızda iddia ettiğimiz gibi Tür orta çağ sanatkâr ve entelektüeli, dünyasının bütün kanunlarına malik olduğu kadar ahlakına da sahipti. Tanzimat ve Tanzimat sonrası sanatkâr ve entelektüelinde ise, eski dünyanın zihin yapısı yıkılmaya yüz tuttuğu halde, ruh yapısı yerinde kalmış ve tesirleri göze görünmez bir planda, dünya harbine yakın senelere kadar ulaşmıştır” (Kısakürek, 1936j: 1).

Alıntılanan pasajdan çıkabilecek sonuçlardan biri, Necip Fazıl’ın “orta çağ sanatkarı”ndan kastının, Tanzimat öncesi olabileceğidir ki eğer öyleyse bu 18. yüzyılı dahi kapsayacak geniş bir aralığa denk gelir. Bütün bu muğlak betimlemeye rağmen Necip Fazıl’ın kendisine bulduğu dayanak önemlidir. Nasıl ki yine Erken Cumhuriyet’in önemli fikir akımlarından Türk hümanizmi kendisine yeniliklerin kayıtsız şartsız dayanağı olarak Batı’yı seçer ve eski (Osmanlı Devleti ve medeniyeti) ile arasına mesafe koyarsa, Necip Fazıl da bu

yeni dönemin kendini anlamlandırma sürecinde fikir dünyasının dayanağı olarak orta çağ sanatkarlarını seçer ve kendi yenisini kurarken bunu baz alır.

Necip Fazıl'ın Türk sanatkârı üzerine fikirleri, bir sonraki yazıda değişir. “*Manzara 3: Tanzimat Sanatkâr ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış*” başlığıyla kaleme aldığı yazısında, orta çağ sanatkarına methiyeler düzdüğü bir önceki yazısına göre bir hayli agresiftir. Tanzimat'ın bir yenilikler dönemi ve karşı karşıya olunanın yepyeni bir şuur olduğunun farkındadır ancak Tanzimat'ı doğuran şuurun “ufak ve sığ” olduğundan yakınıır. Tanzimat sanat ve entelektüelinin psikolojisini “kayıtsız ve şartsız HAYRANLIK” ve şuurunu “kayıtsız ve şartsız TAKLİT” olarak niteler. Necip Fazıl'ın kabına sığmayan ruh halinin en belirgin olarak ortaya çıktığı yazılardan biri budur. Tanzimat aydınını taklitçilik ve hayranlık suçlamasıyla hedef tahtasına oturtan Necip Fazıl yazıyı şu cümlelerle bitirir: “Garp artık onun için kanunları aranacak ve kendi kemal kalitesi içinde pişirilecek bir ‘Probleme’ değil, illiyeti meçhul ve düşünmeden tapınılacak bir ‘Phenomene’dir” (Kısakürek, 1936j: 2). Bununla beraber Necip Fazıl'ın bu saldırgan ve aşağılayıcı tavrının, dizinin sonraki yazılarında da sürdürdüğü görülür. “*Manzara 4: Dünya Harbine Gelinceye Kadar Tanzimat Sonrası Türk Sanatkâr ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış*” başlıklı dizinin dördüncü yazısında bir önceki yazıya benzer ifadeler kullanır ve bu devrin aydın kesimini fikriyat bakımından kendinden bir önceki döneme yakın görür: “Dünya harbine gelinceye kadar Tanzimat sonrası Türk sanatkâr ve entelektüeli, Tanzimat ana karakterinin başka zaman ve mekanlarda ve farklı şartlar ve makyaslar altında devamından fazla bir şey getirmez” (Kısakürek, 1936g: 1). Necip Fazıl, bu yazısında bu sıralarda ortaya çıkan “züppe” tipi için “korkunç cahil” ve “şahsiyetsiz alkışçı” diyecek kadar ileri gidecektir. Yazısını, “Dünya harbine gelinceye kadar Tanzimat sonrası sanatkâr ve entelektüeli, satıh üzeri idrakile Avrupalılaşıma fikrinin, artık züppelik ve tereddisini vermeye ve Tanzimatın öz karakterini daha iyi ifşaya yarar” (Kısakürek, 1936g: 2) şeklinde bitiren Necip Fazıl, sadece Tanzimat dönemini eleştirmekle kalmaz, belki de Erken Cumhuriyet'in modernleşme eğrisinin ne yönde olması gerektiğini de ifade etmeye çalışır.

Dizinin bir sonraki yazısı “*Manzara 5: Büyük Harp Sonrası Türk Sanatkâr ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış*” başlığını taşır ve Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarından; fikir ve sanat dünyasındaki etkilerinden bahsederek başlar. Bununla beraber yazı önceki yazılardan farklı olarak nispeten daha olumlu bir hava ile kaleme alınır. Necip Fazıl, “Büyük harp çerçevesi içinde Türk cemiyeti, hemen ilk defa olarak halis ve şahsi, öz

entelektüeline kavuşur” (Kısakürek, 1936h: 1) cümlesi ile Tanzimat ve sonrasında topa tuttuğu aydın tipine bir alternatif bulur. Bu kişi Ziya Gökalp'tir:

“Hiçbir felsefe mektebinin ve fikir sisteminin tam ve tek mübdii olmasa da, Ziya Gök Alp, okuduğunu anlamış, meyil ve nisbet gösterdiği Avrupalı fikir sistemini kendi ferdî ve içtimaî şartlarile yuğurabilmiş, onu orijinal bir fert ve millet davası haline getirebilmiş, ideal çilesi ve fikir azabı çekmiş ilk Türk tefekkür adamıdır. [...] İşin en kaba planda başlangıcı bil olsa birdenbire bir TÜRK, TÜRKÇE, TÜRKİYE şuuru, asırlardan beri hakkını bekleyen ve en göze görünmez his tabakalarında uyuyan bir, KENDİSİNİ BULMA ve KENDİNE GELME cezbisinin ilk hamlesidir” (Kısakürek, 1936h: 1).

Ahlaki bakımdan dikkate değer bulduğu bir başka isim ise Tefvik Fikret'tir. Tefvik Fikret, hayatının belli bir döneminden sonra İslam dini ile arasına bir hayli mesafe koymuş olmasına rağmen Necip Fazıl'ın övgüsüne mazhar olması bakımından önemlidir. Necip Fazıl'ın Fikret'i anarken onun “İslam terbiyesi” ile yetiştiğini söylemesi, her şeye rağmen onu kendi zihinsel evreninde bir yere yerleştirme çabası olarak yorumlanabilir:

“Tefvik Fikret, hayatının sonlarına doğru, fikir bakımından en büyük reaksiyonlarını İslam dinine karşı göstermesine ve Allah'ı inkâr etmesine rağmen, his bakımından ölümüne kadar ailesinden aldığı İslami ahlak terbiyesine sadık kalmış ve naslarını inkâr ettiği bu kaynağın, farkına varmaksızın, ahlakını taşımıştır. Tefvik Fikret'teki Avrupalı tesir ve terbiye, ki bir İslam familyasından gelen çocuğun ruhunda, şuur altı terbiye temeline dayanır. Yoksa bir Garp cemiyeti içinde yuğrulmadan ve Garplı bir ailenin hassasiyet havası içinde yetişmeden veya bu havanın kendi memleketinde ocağını kurmadan Garplı ahlakına tevarüs mümkün değildir. İlmine tevarüs belki” (Kısakürek, 1936j: 1).

Necip Fazıl'ın Batı medeniyeti ile kurmaya çalıştığı ilişki sadece Tefvik Fikret özelinde değil, genel çerçevede de İslam dini üzerindedir. İyi terbiye almış olmanın yolunu İslamiyet'in rahle-i tedrisinden geçmek olduğunu düşünen Necip Fazıl, entelektüel olarak bir ölçüde “hayranlık” beslediği Tefvik Fikret'i de bu ahlak zeminine yerleştirmekte bir beis görmez. Ziya Gökalp üzerinden açıkladığı “kendine gelme” ve “kendini bulma” tabirlerini, Türklükle birlikte değerlendiren Necip Fazıl'ın bu tavrı, Erken Cumhuriyet için kabul

edilebilir bir yaklaşımdır. İslamcılığın, henüz kendini belirgin bir şekilde ifade etme imkânı bulmakta zorlandığı bu dönemde milliyetçiliğe sarılması göz önüne alındığında Necip Fazıl'ın İslamiyet'i Türklük ile birlikte zikretmesi şaşırtıcı değildir. Ayrıca yine aynı yazıda, şiir için Yahya Kemal, Ahmet Haşim; roman içinse Yakup Kadri'nin isimlerinden olumlu yönde bahsedilir ancak Necip Fazıl bütün bu pozitif vurgulara rağmen dip toplamda tablodan memnun değildir:

“Büyük harp sonrası ve mütareke yılları Türk sanatkar ve entelektüeli, bir evvelki kaba (zümre) ve (mekteb)in seviyesini aşmış, ferdiyet kıymetlerine sokulmuş, fakat bu kıymetleri kanunlaştıramamış ve her tarafı kopuk, kırık, küçük (tendance)lar halinde birtakım başkalıkları, ayrılıkları, rekabetleri temsil etmiş, (kötü)yü, (eksik)i, (bayat)ı sezmiş, fakat (iyi)yi, (güzel)i ve (yüksek)i bulamamış, (tereddi)nin yanında (kemal)i, (sefil)in yanında (ulvi)yi vadeder gibi olmuş ve netice itibarile gelenden ziyade gidene ifade etmiş, bulanık, karışık, dağınık bir tablo çizer” (Kısakürek, 1936j: 3).

Necip Fazıl'ın buradaki üslubu ve meseleye yaklaşımı saldırgan olmaktan uzaktır. Ziya Gökalp gibi bir ismi, yeninin öncüsü olarak görür, Türklüğünü anlamanın kendini var etmek olacağı fikriyle hareket eder. Bu tavrında Ziya Gökalp'in Türkçülük üzerine yaklaşımları, medeniyet ve hars ayrımı odağında resmetmeye çalıştığı yeni medeniyet tasavvurunun etkilidir. Ziya Gökalp'in çizdiği bu resim Türk modernleşmesinin yol haritası olarak da okunmaktadır. Gökalp'e göre kendi kültürümüzden, geçmişimizden kopmadan Batı medeniyetine entegre olmak ve modernleşebilmek yani çağa ayak uydurabilmek mümkündür. Gökalp hars ile medeniyeti, duygu ve bilgi ile anar. Harsın kaynağı milletin duygularıdır. Duygular, ortaya çıkış şekli fark etmeksizin, taklit edilemezler. Bu sebeptir ki bir milletin kültürü de taklit edilemez ve sadece o millete hastır. Osmanlı medeniyeti ile Türk kültürü arasında bir ayrıma giden Gökalp, Osmanlı medeniyetinin, Türk, Arap, Acem kültürleriyle İslam dinine, Şark medeniyetine ve son dönemlerde de Garp medeniyetine ait müesseselerden oluşan bir toplamı oluşturduğunu ifade eder. Bu çerçevede Ziya Gökalp (1968)'in Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük akımlarına ayrı noktalardan bakmadığı; bu akımların bir potada eritilerek yine kendi köklerinden doğan bir modernleşmenin mümkün olduğunu düşündüğü söylenebilir. Gökalp'in bu fikirlerinden hareketle Necip Fazıl'ın da

Gökalp'i kutsiyetle anması ve çağının en önemli ve belli ilkleri barındıran bir entelektüeli olarak vurgulaması tesadüf değildir.

Necip Fazıl, “*Manzara 6: Bugün ve Netice*” başlığını taşıyan müteakip yazıda benzer bir karamsar tavrı sürdürür. “Bugün, günlerin en acıklı ve en bahtsız, en büyük hayata namzet ve hiçbir şeye malik olmayan gün” (Kısakürek, 1936: 1) derken yaşadığı çağdan hoşnutsuzluğunu, sadece sanatkâr ve sanat üzerinden değil, sosyal ve politik olarak da vurgulamış olur. Sanat ve fikir mecmuaları için “ilan parası ve devlet rahmetile adım al[dıkların]” söyler ancak *Ağaç* da benzer bir maddi destekle ayakta durmaktadır ki derginin kapanış sürecinde yine Necip Fazıl “ilgi görmediklerini” gerekçe olarak sunar. Bu kısa yazının sonunda yine Tanzimat'tan itibaren edebiyat ve sanatta herhangi bir “cevher” yetişmediği vurgusunu yapacaktır:

“Tanzimattan bu güne kadar Türk edebiyatında, bir dünya anlayışı, bir eşya ve bir hadise görüşü, bir (güzel) ve bir (doğru) hükmü, bir kemal ölçüsü, bir mavera humması, bir tenkit ve tayin terazisi, bir kültür bağı, bir ferdiyet mayası, bir cemiyet alakası ve bir iç ve dış murakabesi cevherlerini taşıyan tek bir nesil ve tek bir şahıs gelmez” (Kısakürek, 1936: 1).

Bu yazı ile *Manzara* serisi sona erer. Dizide Necip Fazıl'ın Türk sanat ve sanatkarına bakışının genel çerçevede son derece karamsar olduğu görülmektedir. Bununla beraber fikirlerinin ne kadarının sağlam bir temele oturduğu, ne kadarının tarihsel ve sosyolojik olarak geçerli olduğu tartışmaya açıktır. Bu açıdan bakılınca kendisi de bu durumun farkındadır ve derginin bir sonraki sayısında kaleme aldığı “*Manzarayı Kapatırken*” başlıklı yazısında bunu ifade eder:

“Bu yazılarla, herhangi uzun, etraflı ve derin bir tahlile dayanan ve hükmünü, bir şeyi isbat etmiş olmanın gülünç iddiasile mühürleyen bir iş gördüğümüze inanmıyoruz. Üstüne, kendi zevk ve idrakimize göre bir ev kuracağımız bir arsanın, her şeyden evvel kısaca temizlenişi, gözden geçirilişi ve ana çevrelerinin çabucak dolanışı gibi, (Manzara)lar da Türk edebiyatının, ilk günlerden bugüne kadar en kaba ve en kısa yollardan basit bir karalama halinde ve küçücük bir çerçeve içinde telakkisidir” (Kısakürek, 1936: 1).

Yer yer fikir paradokslarına, açmazlara hatta bilgi hatalarına rağmen Necip Fazıl'ın kendi zaviyesinden yapmaya çalıştığı, modernleşen dünyada Türk toplumunun kendisine nasıl

bir yer bulacağını tayin etmektir. Bunun için çabalarırken bir yeni inşa etmeyi “bina çıkmak” metaforu ile açıklayan Necip Fazıl, “Bu bina çıktıkça arsaya ve evvelki binalara ait kıymet ölçüleri de meydana çıkacak, nispetler kendi kendine kurulacak ve hükümler sığ bir inkar seviyesinde kalmayacaktır” (Kısakürek, 1936i: 1) ifadelerini kullanarak geçmiş ile olumlu bir bağ kurmaktan da imtina etmez. Dergide Asaf Halet Çelebi tarafından kaleme alınan “*Mevlana'nın Rubailerini*” başlıklı yazı dizisi, aynı zamanda “*Şarkın Kaynakları*” üst başlığını taşır. Salih Zeki Aktay tarafından kaleme alınan “*Klasizma ve Klasikler*” başlıklı, 10. sayı ile 17. sayı arasında toplamda 8 sayı süren yazı dizisi klasik metinlerle kurulan bir ilişkinin ürünüdür. Bir yandan Doğu ile güçlü bir bağ kurmaya çalışan *Ağaç* dergisi Batı ile de mutlak bir temas içinde kalmaktan geri durmaz. Doğu'nun ve Batı'nın kaynaklarını aynı anda gündem maddesi yapar ve bu da kadim Anadolu geleneğine bir göndermedir. Derginin muhtelif sayılarında çeşitli çeviriler olması yeni bir medeniyetin inşa sürecinde çeviriye büyük önem verildiğinin bir göstergesidir. Bu anlamda dergideki en önemli çevirilerden biri, Burhan Toprak'ın, eserlerinde ruh-beden çatılmasını da ele alan François Mauriac'tan tercüme ettiği ve derginin ilk altı sayısında tefrika edilen “*Roman*” başlıklı dizidir (Mauriac, 1936). Bir diğer yazı dizisi ise, Georges Cattau tarafından yazılan ve S. Tevfik Siber tarafından tercüme edilen “*Proust Dostluğu*” başlıklı yazı dizisidir (Cattau, 1936). Gerek Doğu-Batı eksenli yazılar gerekse tercümeyle verilen ehemmiyet bakımından *Ağaç dergisinin* takındığı tavır, belli çerçevede, erken Cumhuriyet'in modernleşme paradigmasına uygundur. İçerikte farklılaşmalar olsa da pratikteki uygulama dönemin pek çok başka fikir ve sanat dergisiyle benzerdir.

4. SONUÇ

Ağaç dergisi, Erken Cumhuriyet'in kültürel olarak belli bir hareketlilik yaşadığı; yenileşme çabalarının ve radikal reformların kendisini her alanda hissettirdiği bir dönemde yayınlanır. Cumhuriyet'in kendisini inşa etme sürecinde Osmanlı ile arasındaki süreklilik ve kopuşlar, dönemin fikir-sanat dergilerinde hissedilen bir durumdur. Arada kalmışlık, sıkışmışlık, ne tarafa döneceğini tam olarak bilemiyor olmanın getirdiği alacakaranlık, dönemin siyasetçileriyle birlikte sanat camiasını da etkiler ve kendileri üzerine düşüncelerine yol açar.

Ağaç dergisi böylesi bir ortamda kısa da olsa yayın hayatını sürdürür. Şüphesiz *Ağaç* dergisinin en önemli özelliklerinden birisi Necip Fazıl'ın öncülüğünde çıkmasıdır ki bu durum, Erken Cumhuriyet Dönemindeki Necip Fazıl'ın fikir haritasını görme imkânını sağlar.

İslamcı hassasiyetler ve reaksiyonlarla *Ağaç*'ın yayın çizgisine yön veren Necip Fazıl, madde âlemine karşı ruh âlemini savunan, Erken Cumhuriyet'in belli reformlarını bu çerçevede üstü kapalı da olsa eleştiren ve kalemini özellikle sanat ve sanatçı camiasına karşı sivrilten bir tavır sergiler. Buna rağmen ne Necip Fazıl'da ne de derginin herhangi başka bir yazarında Cumhuriyet'in; Cumhuriyet'in getirdiklerinin veya dönemin reformist hareketlerinin net bir biçimde eleştirildiğini görmek mümkün değildir. Bu, dönemin sosyal ve siyasal şartları düşünüldüğünde normal karşılanması gereken bir durumdur. Dikkatle incelendiğinde, sadece *Ağaç*'ta değil, yakın dönemlerde çıkmış; *Ağaç*'la ideolojik olarak (özellikle sonraki yıllarda) belli bir ayrışmaya düşecek olan *İnsan* (1939-1943), *Kültür Haftası* (1936), *Hareket* (1939), *Yeni Adam* (1934-1938) gibi dergilerde de Cumhuriyet'e dair herhangi bir eleştiriye denk gelmek bir hayli zordur. Cumhuriyet'in alacakaranlık döneminin ortadan kalktığı, herkesin kendi kalesine çekilmeye başladığı İkinci Dünya Savaşı yıllarından sonra ise bu eleştirel dilin daha belirginleştiği görülecektir. Bu anlamda *Ağaç dergisinden*, her ne kadar İslamcı bir söyleme sahip olduğu düşünülse de, böyle bir eleştirel dil veya Cumhuriyet'le bir hesaplaşma çabası içerisine girmesini beklemek zaten doğru olmaz.

Bütün bunların yanında *Ağaç*, hem Necip Fazıl'ın kişisel hayatındaki fikir çalkantılarını görmek hem de bir Türkiye haritası izlemek açısından dikkate değerdir. Farklı fikirlerdeki isimlerin *Ağaç* dergisinde yer alması dönemin tipik özelliklerinden biri olarak görülmelidir. Nihai kertede Necip Fazıl'ı *Büyük Doğu*'ya kadar taşıyacak olan *Ağaç*, dönemin kültürel ve düşünsel bir havuzunu oluşturması bakımından, kısa yayın hayatına rağmen, son derece önemli bir neşriyat olarak okunmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adil, F. (2018). *Asmalımescit 74 (Bohem Hayatı)*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Aksakal, H. (2016). “Ağaç dergisi ve Necip Fazıl’ın Kozasından Çıkışı”, *Evrensel Kültür Dergisi*, Sayı: 297, s. 46-54.
- Aksakal, H. (2017). *Türk Muhafazakarlığı: Terennüm, Tereddüt, Tahakküm*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2002). "Kültür Haftası", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kultur-haftasi> (Erişim tarihi: 22.07.2019).
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulut, Y. (2008). “Hasan Âli Yücel: İcraatları ve Eserleriyle Bir Eğitim Bakanı'nın Portresi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, s. 665-684.
- Bulut, Y. (2013). “Türkiye’de İslâmcılık ve Tercüme Faaliyetleri” Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Editör: İsmail Kara ve Asım Öz.
- Cattai, G. (1936). “Proust Dostluğu”, Çev. S. Tefvik Siber, *Ağaç*, Sayı: 8-15.
- Duran, B. (2005). “Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı: İdeolojik Konumları, Dönüşümü ve Evreleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökalp, Z. (1968). *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Günyol, V. (1996). *Sanat ve Edebiyat Dergileri*, İstanbul: Alan Yayınları.
- Kara, İ. (1998). *Şeyhendifinin Rüyasındaki Türkiye*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Katoğlu, M. (2013). “Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür, Sanat”, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980 içinde*, Yayın Yön. Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi, 12. Basım.
- Kayalı, K. (2011). *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım.
- Kısakürek, N. F. (1936a). “Adımız”, *Ağaç*, 14 Mart 1936, Sayı: 1.
- Kısakürek, N. F. (1936b). “Allahsız Dünya”, *Ağaç*, 21 Mart 1936, Sayı: 2.

- Kısakürek, N. F. (1936c). “Manzara 1”, *Ağaç*, 4 Nisan 1936, Sayı: 4.
- Kısakürek, N. F. (1936d). “İlk ve Son Hitap”, *Ağaç*, 11 Nisan 1936, Sayı: 5.
- Kısakürek, N. F. (1936e). “Manzara 2: Tük Orta Çağ Sanatkâr ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış”, *Ağaç*, 11 Nisan 1936, Sayı: 5.
- Kısakürek, N. F. (1936f). “Manzara 3: Tanzimat Sanatkâr ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış”, *Ağaç*, 18 Nisan 1936, Sayı: 6.
- Kısakürek, N. F. (1936g). “Manzara 4: Dünya Harbine Ginceye Kadar Tanzimat Sonrası Türk Sanatkâr ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış”, *Ağaç*, 16 Mayıs 1936, Sayı: 7.
- Kısakürek, N. F. (1936h). “Manzara 5: Büyük Harp Sonrası Türk Sanatkâr ve Entelektüeline Kısa Bir Bakış”, *Ağaç*, 23 Mayıs 1936, Sayı: 8.
- Kısakürek, N. F. (1936i). “Manzara 6: Bugün ve Netice”, *Ağaç*, 30 Mayıs 1936, Sayı: 9.
- Kısakürek, N. F. (1936i). “Manzarayı Kapatırken”, *Ağaç*, 6 Haziran 1936, Sayı: 10.
- Kısakürek, N. F. (1936j). “Ahlakımız”, *Ağaç*, 20 Haziran 1936, Sayı: 12.
- Kısakürek, N. F. (2017). *Bâbîâli*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 20. Basım, (İlk baskı 1975).
- Mauriac, F. (1936). “Roman”, Çev. Burhan Toprak, *Ağaç*, Sayı: 1-6.
- Özdenören, R. (2005). “Necip Fazıl Kısakürek”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ ve İlkin S. (2003). *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ ve İlkin S. (2014). *İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, C. III, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uçman, A. (1983). “Necip Fazıl ve Ağaç dergisi”, *Mavera*, Yıl: 7, Cilt: 7, Sayı: 80-81-82.
- Yücel, H. A. (1939). *Birinci Türk Neşriyat Kongresi: 1-5 Mayıs 1939: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, Ankara: Edebiyatçılar Derneği Yayınları.

DİNİN YENİDEN DEVLET ALANINA TAŞINMASINDA MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ'NİN ROLÜ

Mehmet Ali MERT*

ÖZ

Türkiye'nin sekülerleşme süreci on yedinci yüzyılda başlamış ve cumhuriyetin kuruluşuyla (1923) hız kazanmıştır. Cumhuriyetle birlikte uygulanagelen laiklik politikaları Türkiye'de din-devlet ilişkisi tartışmalarının odağını oluşturmuştur. Millî Görüş partileri temelde Türkiye'de gelişen laiklik politikalarını eleştiren politikalar geliştirmiştir. Bu makalede, Millî Görüş Hareketi'nin dış politika, ekonomi ve eğitim konularındaki dini söyleminin Türkiye'de dinin gayri-hususileşmesinde ve yeniden kamusal alanda görünür olmasında etkin rol oynadığı iddia edilmiştir. Jose Casanova dinin gayri-hususileşmesi ve yeniden kamusal alana dönüşü konusunda özgün bir teorik yaklaşım geliştirmiştir. Bu çalışma da Casanova'nın bakış açısından hareketle Millî Görüş Hareketi'nin laiklik anlayışını odak noktası almaktadır. Bu çalışma sonucunda Millî Görüş partilerinin dini söylemlerinin dinin kamusal alanda etkinlik kazanmasına yol açtığı tespit etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Laiklik, sekülerleşme, dinin gayri-hususileşmesi, Millî Görüş Hareketi, din-devlet ilişkileri

THE ROLE OF THE MILLI GORUS (NATIONAL OUTLOOK) MOVEMENT IN DE- PRIVATIZATION OF RELIGION

ABSTRACT

Turkey's secularization process dates back to the 17th century and continued in the aftermath of the declaration of the Republic (1923). The secularizing policies implemented with the establishment of the Republic became a focal point of the discussions on religion-state relations. The National Outlook parties proposed policies that criticized Turkey's secularism policies. This study maintains that National Outlook Movement's religious discourse on foreign policy, education and economy issues played an active role in the de-privatization and visibility of religion in the public sphere. Jose Casanova put forward a unique theoretical approach about the de-privatization and visibility of religion in the public sphere. This article mainly focuses on National Outlook Movement's understanding of secularization based on religion-state relations from Casanova's point of view. This research concludes that the National Outlook Movement's religious discourses caused religion to become effective in public sphere.

Keywords: Laicity, secularization, de-privatization of religion, National Outlook Movement, religion-state relations

Atf Bilgisi: MERT, M. A. (2020). "Dinin Yeniden Devlet Alanına Taşınmasında Millî Görüş Hareketi'nin Rolü", İMGELEM, 4 (6): 131-155.

Citation Information: MERT, M. A. (2020). "The Role of the Milli Gorus (National Outlook) Movement In De-Privatization of Religion", İMGELEM, 4 (6): 131-155.

Başvuru / Received: 30 Nisan/April 2020.

Kabul / Accepted: 17 Mayıs/May 2020.

GİRİŞ

XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde, önceki yüzyılın ikinci evresinde olduğu gibi, Türkiye'de din-devlet ayrımı, İslâm laiklik ilişkisi, dinî ve seküler özgürlükler gerek akademik alanda gerekse

* Arş. Gör. Dr., Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Rize/Türkiye
E-posta: Mehmetali.mert@erdogan.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-1436-7888

medya ve siyaset alanında ilgi odağı olmayı sürdürmektedir. Dinin küresel çapta uluslararası politika alanında etkin faktör olarak ortaya çıkması, dinin toplumsal rolünün kademeli bir şekilde azalacağı iddiasındaki sekülerleşme tezlerinin geçerliliğini tartışmaya açmış oldu. Modernleşme yaklaşımlarının siyasî ve toplumsal yaşamın dünyevîleşmenin hâkimiyetine girdiği iddialarının kabul gördüğü 20. yüzyılın ortalarında, modernitenin gücünün en görkemli olduğu bir dönemde dine yönelik yaklaşımlarda çarpıcı bir değişim yaşandı. Bu değişimin sağladığı tesir neticesinde son yarım yüzyılda dinin yeniden dünyaya dönüşüne şahit olunmaktadır (Casanova, 2009). Bu çalışmanın konusunu oluşturan Milli Görüş Hareketi (MGH) de Türkiye’de dinin, modern bir biçimde de olsa, siyasal alana çıkışının göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemden sonra din Türk siyasî hayatında gerilimlerin başat aktörü olarak yer almıştır. Ancak, sekülerleşme sürecine bir meydan okuma olarak ortaya çıkan Milli Görüş, siyasal alanın seküler sınırları içinde hareket alanını belirlemek zorunda idi. Bunu yaparken, çoğunlukla hareketin dinsel göstergelerle siyaset alanına çıkmasından kaynaklanan laik değerleri aşındırıcı tutumu sorgulanmıştır.

Türkiye’de laikliğin düşünsel temellerinin Fransız laikliğini oluşturan geleneğe dayandığını söyleyebiliriz. Şöyle ki, Türkiye Fransa’da olduğu gibi cumhuriyetçi sekülerizm anlayışını benimsemiştir. Türkiye’de, Cumhuriyet’e geçişin ardından uygulamaya konulan politikalar laiklik ekseninde gelişmiştir. Sosyal ve siyasal alanda laikliğe referansla gelenekten radikal kopuş amaçlanmıştır. Bu dönüşüm daha çok Fransız düşünce geleneğine aşina askerî ve siyasal elitlerin iktidar üzerindeki etkinliğinden kaynaklanmıştır. Devletin din karşısındaki tutumu, dinî değer ve kurumların devlet alanından temizlenmesi ve yerlerine Batılı kurum ve değerlerin ikamesi şeklinde gerçekleşmiştir. Çeyrek asır devam eden tek parti dönemi siyasal elitinin laiklik tasavvuru büyük ölçüde Osmanlı’dan tevarüs edilen gelenek ve dinî anlayışların bakiyesi ile mücadele şeklinde süregelmiştir.

1946 sonrası çok partili döneme geçilmesiyle yer altına çekilmiş olan İslâm’ın, liberalleşmeye paralel olarak görünürlüğünün artması din ve siyaset ilişkilerinin ne olacağı sorusunu beraberinde getirmiştir. Tek parti rejiminin ortadan kalkmasıyla ülkenin yaşadığı sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşümler karşısında İslâmî değerleri önemseyen topluluklar da kendilerini bu yeni durum içinde konumlandırmaya çalışmışlardır. Ancak devletin laiklik politikalarının gereklilikleri ile söz konusu grupların değerleri arasındaki açmaz onları devletle nasıl bir ilişki kurmaları gerektiği hususunda tavır belirlemeye zorlamıştır. Yeni dönemde laikleşme

sürecindeki din alanının özel alanla sınırlı rolü yerine siyasal, kamusal ve toplumsal alanda aktif bir dinsel alan ortaya çıkmıştır. İlk olarak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) 1945 sonrası iktidarında daha sonra ise Demokrat Parti (DP) iktidarıyla din alanında her ne kadar bir yumuşama gerçekleşmiş olsa da uzun süreçte devletin laiklik politikalarında ne din-devlet ayrımı ne de devletin din alanına tarafsız, özgürlükçü bir yaklaşımı oluşabildi. Devlet bir taraftan dinî değerlerin yerine akla dayandırıldığına inanılan laik değerleri toplum alanına ikame ederken bir taraftan da din alanına yönelik katı müdahalesini farklı biçimlerde sürdürmüştür.

MGH'nin kurduğu partiler de (Millî Nizam Partisi (MNP), Millî Selamet Partisi (MSP), Refah Partisi (RP), Fazilet Partisi (FP) ve Saadet Partisi (SP)) Türkiye'de ve dünyada ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve siyasal değişimlerden etkilenecek parti kurumunda, stratejilerinde ve politikalarında değişime gitmişlerdir. Bu partilerden ilk dördü aynı siyasî ve ideolojik gerekçelerle yani laiklik karşıtı eylemler, anayasal düzeni yıkma ve din devleti kurma gerekçeleriyle kapatılmıştır. Millî Görüş, rejimin temel karakterini oluşturan laiklik ve ulusçuluk anlayışına muhalifti ve bunların karşısına din özgürlüğü ve ümmet şuurunu koymuştu.

Bu çalışmanın amacı Casanova tarafından dinin kamusal alana ve siyasî mücadele alanına çıkışı olarak nitelendiği yeni dönemde MGH'nin dini marjinal olmaktan ve özel alanla sınırlı kalmaktan çıkarmak suretiyle kamusalallaştırma yönündeki söylemini analize tabi tutmak olmuştur. Bu çerçevede MGH'nin dış politika, eğitim ve ekonomi alanlarına yönelik politikaları ele alınacaktır. Bu çalışma dinî idealleri ön plana çıkaran ve dinî misyonla hareket eden bir görüşün birinci parti olarak iktidara gelişinin, "dinin, ülkeler modernleştikçe kamusal alandan uzaklaşacağı" (Wilson,1966; Berger, 1967; Martin, 1969; Bruce, 2002) öngörüsünü destekleyen sekülerleşme tezlerine bir meydan okuma olduğu iddiasındadır. Bu çerçevede MGH'nin farklı alanlardaki dinî söylemleri analiz edilerek, dinin özel alana çekileceğine yönelik seküler iddialara zıt bir gelişmenin olduğu ortaya konulmuştur.

Bu çalışma, birincil ve ikincil verilerin bir arada kullanılacağı nitel bir araştırmaya dayanmıştır. Çalışma, literatüre dayalı olarak verilerin toplanması ve bu verilerin değerlendirilmesi ile meydana gelmiştir. Bu çerçevede çalışmanın konusuna uygun bir şablon oluşturabilmek için öncelikli olarak MGH ile ilgili parti yayınları, hareketin önde gelen şahsiyetlerinin eserleri,

hareketin başlangıcından günümüze yayın hayatını sürdüren Millî Gazete ve konuyla ilgili olabilecek diğer yazılı ve sözlü yayınlar incelenmiştir. Bu kapsamlı literatür içerisinde çalışmanın amacına hizmet edebilecek kaynaklar değerlendirilmiştir.

Sekülerleşmeyi Tanımlamak: Kavramsal Analiz

1980 sonrası dönemde modern ülkelerde dinin konumu ile ilgili yaygın tartışmaların başladığına şahit olmaktayız. Dinin statüsü, alanı ve etkinliği bu dönemden sonra sekülerlik tartışmalarının odağında yeniden yer almaya başlamıştır. Batı’da şekillenen modernleşme ve sekülerleşme kuramları bilimin gelişmesi ve gündelik yaşamın farklılaşması sonucu dinin görünürlüğünün kamusal alandan tamamen çekileceğini öngörmüştü. Oysa bu iddianın aksine günümüzde dinin daha belirgin bir biçimde kamusal alanın dinamik bir unsuru haline gelmeye başlaması din-devlet ilişkisi ve sekülerleşme tartışmalarına olan ilgiyi artırmıştır. Esasında ne modernleşme kuramcılarının ileri sürdüğü gibi din herhangi bir şekilde ortadan kayboldu ne de sekülerleşme eleştirmenlerinin dediği gibi dinin yeniden geri dönüşü diye bir süreçten bahsetmek anlamlıdır (Aktay, 2017). İnsanlık tarihi içinde hemen hemen her dönemde sekülerliğin farklı biçimleri ve formları yaşanıla gelmiştir. Sekülerleşme süreci olarak tasvir edilen dönemde sekülerleşmenin bu zamana özgü formu olarak karşımıza çıkar.

Eimolojik olarak incelendiğinde, Batı literatüründe öne çıkan birçok kavram gibi Sekülerleşme kavramı da Latince kökenlidir. Daha çok Anglikan ve Protestan mezheplerinin hakim olduğu İngilizce ve Almanca dillerinde kullanılmaktadır. Buna karşın Katolik ve Ortodoks anlayışın hakim olduğu Fransızca gibi dillerde kullanılmaz. Latin dilinde emsallerinin “yüzyıl, çağ, dünya olarak isimlendirildiği saeculum kelimesine dayandığı görülmektedir. Ancak günümüz dünyasında zaman ve mekanın dünyevî ve kutsal olarak ayrılması “çağ” ve “dünya” anlamlarının kaybolmasına neden olmuştur. Farklı bir semantik bağlamda ise dünyadan (seaculum) çekilip kendilerini tanrıya adayan rahiplere dinî ruhban denilirken dünya hayatını yaşamaya devam edenlere seküler ruhbanlar denirdi. Weber’in insanî faaliyetlerin dinî olandan dünyevî olana taşınmasını ifade eden sekülerleşme tanımı da bu anlam kullanılarak oluşturulmuştur (Casanova, 1994: 21). Bu dünya ile öteki dünya arasında ayırım yapılması aslında tüm zamanlarda geçerli olmuş bir tutumdur. Ancak muhtemelen öncekilerden farklı olarak modern dönemde bu iki dünya arasındaki ayrışmaya ideolojik bir boyut kazandırılmış olduğu söylenebilir. Bu ideolojik yaklaşımın sanayi toplumunun ortaya çıkardığı köklü

değişimin etkisi boyutuyla geçmişe ait olan her şeyden bir kopuş anlamına geldiğini kaydetmek gerekir.

Sekülerleşme teorisyenleri arasında sekülerleşme (sekularization) kavramının şimdiye kadar “efradını cami, ağyarına mani” bir sekülerleşme tanımının ortak kabul gördüğünü söylemek mümkün değildir. Sekülerleşme teorisyenleri sekülerleşmenin tanımını yerine sekülerleşme sürecinin dinamikleri üzerinde durmuşlardır. Daha çok modern sanayi toplumlarında dinin ne derece toplumsal önemini kaybettiği ile ilgilenmişlerdir. David Martin sekülerleşmenin genel geçer bir tanımını yapmak yerine farklı ülke ve dinlerdeki sekülerleşme biçimlerini ortaya koyar. Sekülerleşmeyi tanımlayıcı ve analitik bir terim olarak kullanan kişi Max Weber olmuştur ve sonrasında bu kullanım hızla yaygınlık kazanmıştır. Dünya dinlerinin farklı sınıflar arasındaki şekil alış biçimlerini inceleyen Weber rasyonelleşmenin artması ve teknolojinin daha sofistike hale gelmesiyle dinin kamusal alandaki rolünü kaybedeceğini ve özel alana çekileceğini öne sürer (Rowe, 2012: 13). Yine benzer biçimde Peter Berger de sekülerleşmeyi dinî kurum ve sembollerin toplumsal ve kültürel kurumlar üzerindeki egemenliğini kaybetme süreci olarak görür (Berger, 1967: 113).

Taylor, sekülerleşme ile kastedilen şeyin ne olduğunun tam olarak açık ve net olmadığını öne sürmekte, bununla birlikte sekülerleşmenin kapsamından bahsetmektedir (Taylor, 1999: 31). Taylor'un yaklaşımında sekülerleşmenin 3 farklı özelliği öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, Batı toplumlarında dinî kurumların dünyevî kurumlardan ayrılması şeklindedir. Bu yaklaşıma göre kamu ile ilgili konularda ruhanî alana yönelik referanslar ortadan kalkmıştır. Böylece din özel alanla sınırlandırılmıştır. İkinci olarak, dinî inanç ve pratiklerde düşüş yaşanmasıdır. Sekülerleşmenin üçüncü özelliği tanrı inancının tartışılmaz ve zorunlu görüldüğü toplumdan bu inancın yalnızca seçeneklerden biri olduğu topluma geçmeyi ifade eder. Yani din ve vicdan özgürlüğü niteliğini vurgular (Taylor, 2007: 1-4).

Sekülerizmin anlamını açıklığa kavuşturmak için Nader Hashemi bu kavramın sosyal bilimlerin temel disiplinlerini teşkil eden felsefe, sosyoloji ve siyaset bilimi ile ilişkisi çerçevesinde ele alınması gerektiğinin altını çizmektedir. Felsefi olarak sekülerizm, metafiziksel olanı ve aşkınlığı reddederken varoluşsallığı ve deneyimlere dayanmayı savunur. Bu tam olarak iman yerine aklın egemenliğinin kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Sekülerizmin daha yaygın olarak kullanımını gördüğümüz sosyolojik alanda ise modernite ile

ilişkisi bağlamında dinin toplumsal kurumlarda, sosyal hayatta ve insanî ilişkilerde etkisini yitirmesini öngörür. Siyasî olarak ise kamusal ve özel alanın ayırımına dayanır. Bu da devlet kurumlarının dinî sınıfın müdahalesinden bağımsız olmasını gerektirir (Hashemi, 2010: 326-327).

Sekülerleşme kuramlarının ileri sürdüğü temel argümanlardan hareketle sekülerleşmenin biri kurumsal diğeri bireysel olmak üzere iki farklı boyutu olduğunu söylemek mümkündür. Kurumsal düzeyde gelişen sekülerleşme yaklaşımının temel öngörüsü dinden uzak bir dünya algısı olmuştur. Bu anlayışa göre kurumsal ve toplumsal alanlar hakim dinî anlayıştan soyutlanacaktır. Bunun sonucunda dinî semboller, prensipler ve kurumlar etkinliğini ve saygınlığını kaybedecektir. Böylece, dinin kamusal alandaki görünümü yok olarak, din özel alanla sınırlı kalacaktır. Dolayısıyla dinin dışa dönük bir işlevi olmayıp içe dönük bir rol üstleneceği öngörülmüştür. Bu çerçevede dinin toplumsal kurumlar üzerinde herhangi bir etkinliği öngörülemez. Bunun sonucunda ruhanî meşruiyet dünyevî olana devredilmiş olacaktır. Kamusal hayatta geçerli kurallar ve alınan kararlar dinî gerekçelere göre değil, akli ilkeler doğrultusunda faydaya dönük olarak alınacaktır (Shiner, 1967: 216-217).

Sekülerleşme teorileri bir bütün olarak toplumun dünyevîleşme sürecini vurgulamaktadır. Bu teoriler dinî kuruluş ve öğretilerin devletin düzenlenmesinde dikkate alınmayacağını, toplumsal ilkeler ve kültürel yapılar üzerinde etkisini yitireceğini, dinin bireysel alana çekilip kamusal alandaki görünümünün yok olacağını öngörmekteydiler. Ancak günümüzde sekülerleşme teorileri eleştiriye tabi tutulmaktadır. Eleştirilerden bazıları dinî sekülerleşme teorilerinin bazı öngörülerinde isabetli olduğunu ancak bazı varsayımlarında aşırılığa kaçtıklarını ileri sürmektedir (Casanova, 1994). Son döneme bakıldığında da sekülerleşme teorilerinin aşırı varsayımlarının aksine dinî eğilimli hareketler ve organizasyonların toplumsal hayattaki etkisini artırdığına şahit olunmaktadır.

Dinin Yeniden Kamusal Alanda Rol Alması

Casanova sekülerleşmenin üç farklı boyutta değerlendirildiğini ifade etmektedir. Sekülerleşmenin birinci boyutunu farklılaşma ve özerkleşme olarak nitelendirir. Bu düzeyde devlet, bilim, ekonomi gibi alanlar dinsel alandan farklılaşır. Bu farklılaşma ve onun yol açtığı özerk alanların oluşması sekülerleşmenin temel dinamiğini oluşturur. Sekülerleşmenin ikinci boyutunu dinin etkinliğinin ve kapsamının gerilemesi oluşturmaktadır. Üçüncü boyutunu ise

dinin özel alana çekilerek marjinalleşmesi oluşturmaktadır. Ancak dinler bunu reddederek kamusal ve siyasal alanda yer almak için mücadele vermişlerdir (Casanova, 1994: 19-20). Casanova, üç boyutun her birinin diğerinden bağımsız olarak sorgulanması ve buna göre yeniden formüle edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü sekülerleşme tezlerinin dinin ya özel alanla sınırlı kalacağı ya da kaybolacağı öngörüsüne 1980'lerde yaşanan dinî canlanmayla bir meydan okuma gerçekleşmiştir. Casanova, dinin “gayri-hususileşmesi” tezinden hareketle sekülerleşme teorisyenlerinin dine yükledikleri marjinal ve özele indirgenmiş rolünün gerçekliği yansıtmadığını ifade eder. Dinin toplumsal alandan çekilmediğinin işareti olan dinî hareketler yeniden kamusal alanda boy göstermeye başlamışlardır. Casanova'nın yaklaşımına göre dinin geriye dönüşü elbette geleneksel rolüne dönüşü anlamına gelmemektedir. Casanova dinlerin yeni rolünü şu şekilde ifade eder:

“Özel alan ile kamusal alan arasındaki, sistemle yaşam–dünyası arasındaki, yasallık ve ahlâkîlik arasındaki, birey ve toplum arasındaki, aile, sivil toplum ve devlet arasındaki, uluslar, devletler, medeniyetler ve dünya sistemi arasındaki modern sınırları tanımlamak ve şekillendirme mücadelesine katılmak için siyasî mücadele alanına girmektedir” (Casanova, 1994: 6).

Casanova sekülerleşme sürecinin gerçekliğinin olduğunu ancak yeni sosyal gelişmelerin sekülerleşme sürecinde geriye gidişin işaretini verdiğini dolayısıyla sekülerleşme teorilerinin yeniden formüle edilerek bu kavram üzerindeki kapalılığın giderilmesini önermektedir. Bu çerçevede sekülerleşme teorisini Katolikliğin tarihsel süreçteki konumlanışı bakımından sorgulayan Casanova sekülerleşmenin temel kabullerinden olan Luckmann'ın (1996) dinin özel alana çekilmesi (privatization of religion) kavramı yerine dinin yeniden özel alanın dışına çıkarak (de-privatization of religion) kamusal alanda iddia sahibi olacağı bir pozisyonun söz konusu olduğunu ileri sürmektedir (Casanova, 2011). Casanova'nın bakış açısına göre din, yeni şartların sunduğu imkânlardan yararlanarak modernitenin yol açtığı baskılardan kurtulmak suretiyle yeniden canlılık kazanma imkânı bulmuştur.

Casanova sekülerizmi biri ideolojik diğeri de devletin kapsamına giren bir ilke olmak üzere ikiye ayırır. Devletin kapsamına giren sekülerizm ilkesinin çerçevesini devletin farklı gruplar karşısında tarafsızlığı sağlaması, tüm vatandaşlara düşünce özgürlüğü sunması ve demokratik katılımı gerçekleştirmesi şeklinde çizer (Casanova, 2011: 66). Casanova'ya benzer bir ayrımı Taylor da yapmaktadır. O sekülerizmi politik ve sosyal olmak üzere iki kısımda inceler. Ona

göre politik sekülerleşme devletin dinden bağımsızlığını ifade ederken sosyal sekülerleşme toplumsal ve bireysel yaşamda dinin nüfuzunun azalmasını ifade eder (Maclure ve Taylor, 2011: 15).

Casanova, dinin kamusal bir biçim alabilmesinin meşruiyet yollarını üç farklı başlık altında sıralar. İlk olarak dinler kendi alanlarının özerkliği yanında bütün modern özgürlükleri ve hakları, demokratik sivil örgütlerin devlete karşı haklarını savunmak için kamusal alana girmelidir. Bu yaklaşımın liberal değerlerle örtüşen bir nitelik taşıdığını vurgulamaktadır. İkinci olarak seküler alanların mutlak hukuksal özerkliği yanında etik değerleri dikkate almadan işlevsel farklılaşmanın kurallarına göre organize olma iddiasına karşı koymak üzere kamusal alana çıkmalıdır. ABD’de dinî kuruluşların devletin silahlanma yarışını, nükleer politikaların “ahlâkîliğini” ve kapitalist sistemin “adil” olmasını sorgulamak buna örnek olarak verilebilecek aktivitelerin başında gelmektedir. Son olarak dinler kamusal alana geleneksel yaşam biçimlerini devletlerin hukuksal veya bürokratik müdahalesinden, pazar ekonomisinin adil olmayan şartlarından korumak için girdiğinde meşruluk kazanırlar. Dinler ikinci ve üçüncü durumlarda siyasal ve sosyal alanın sınırlarını sorgulayarak onlara karşı tavır alabilecektir (Casanova, 1994: 57-58). Dinî kurumlar muhalif oldukları meseleleri bu çerçeveler içerisinde kamuoyunun gündemine getirerek toplumun bu kurumlarla yan yana gelmesini sağlamak suretiyle devlet ve sistem içinde yıkıcı olarak gördüğü unsurların dönüştürülmesinde kuvvet kazanırlar (Casanova, 2001: 5).

Casanova sekülerleşme kuramının yeniden formüle edilirken dinî ve seküler dünya görüşleri arasında mutlak bir karşıtlık ve çatışma olduğunu varsayan sekülerleşme teorilerinin terk edilerek dinin kamusal alanda siyasî roller üstlenebilecek meşru biçimlerinin olabileceği gerçeğinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Amerika toplumunun çoğunluğunun hem dindar hem de seküler olmaya yatkın bir topluluk olduğunu vurgulayan Casanova azınlığı oluşturan köktenci dindar ve sekülerlerin dikkate alınarak kuramın geliştirilmesinin gerçekliğe aykırılık teşkil ettiğini vurgulamaktadır (Casanova, 1994: 38). Kısaca Casanova’ya göre yeni süreçte dinlerin siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda yeniden iddia sahibi olması söz konusudur. Bu durumda sekülerleşme kavramının tanımındaki muğlaklığın dinlerden gelen meydan okumayı da dikkate alacak şekilde giderilerek yeniden tanımlanması gerektiğini salık vermektedir.

MGH'nin İdeolojisi

Türkiye'de CHP ve DP çizgisini takip eden merkez partilerin iktidarı elde etme yolunda devlet ideolojisini bir araç olarak kullanma eğilimi söz konusudur. Sol ve sağ çizgide siyaset yapan bu iki geleneğin ideolojik yönde ciddi anlamda bir ayrışmaya gitmediği görülür. Sol cenahı temsil eden partiler ideolojilerinin temelinde laikliği koyarken sağ partiler laikliği vurgulamakla beraber daha popülist politikaları ön plana çıkarmışlardır (Mahçupyan, 1996: 1246). Bu iki çizginin dışında kalan MGH ise seçmen gözünde meşruiyetini, siyasetinin temel referansını geleneksel ve İslâmî değerlere dayandırarak devşirmeye çalışmıştır. MGH'nin bu yaklaşımı Cumhuriyet'in laiklik ilkesine bir meydan okuma olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan devletçi ve milliyetçi zeminden de ayrılmamıştır.

Cumhuriyet Türkiye'sinin tek partili döneminde İslâmî duyarlılığı yüksek olan kesimler Kemalist reformlar karşısında siyasal alanda mücadele imkânı bulamadığından kısıtlı faaliyetlerini daha çok yer altına çekilmek suretiyle sürdürmekteydiler. Çok partili hayata geçişle beraber mevcut siyasî partiler bünyesinde siyasal hayata katılmaya çalıştılar. Ancak 1961 Anayasası'nın ideolojik partilerin faaliyetlerine imkân veren düzenlemeleri sonrasında diğer ideolojik düşüncelere sahip partilerle beraber İslâmî değerleri ve Osmanlı geçmişini ön plana çıkaran Millî Görüş de İslâmî kesimin temsilcisi olarak siyasal hayata adım atmış oldu.

Millî Görüş ideolojisi 19. yüzyılın pozitivist anlayışının etkisinde gelişen Cumhuriyet politikalarına alternatif olarak İslâm ve Osmanlı kültürüne dayalı yeni bir yaklaşım getirme amacı taşımıştır. MGH'nin dünya görüşünde Osmanlı geçmişi önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Türkiye'de Cumhuriyet eliti devlet kurumlarını Osmanlı geçmişinin reddi üzerine bina ederken MGH bu geçmişi bir değer olarak önemsemektedir. MGH Türk etnisitesine dayalı modern ulus-devlet yerine, Millî olarak nitelendirilen, önce Müslüman toplumu içine alacak sonrasında ise tüm insanlığa şamil bir "ümme" inşa etme motivasyonuna sahiptir. Afgani, Abduh, Mevdudi ve Kutub gibi İslâmcılığın önde gelen temsilcileri toplumun yeniden Kur'an'a göre oluşturulması gerekliliğinden ve dinin, Kur'an'ın temel alınarak yenilenmesinden bahsediyorlardı (Guida ve Çaha, 2013: 580). Erbakan ise Osmanlı geçmişine referansla bir dönüşüm hedefliyordu. Onun yaklaşımına toplumu kökten yeniden inşa etmek yerine ona kaybettiği manevîyatı ve güveni aşılama kaygısı hakimdi. O manevîyat ve güvenle toplumun kendiliğinden yeniden dirileceğini düşünüyordu.

Millî Görüş'ün istikametini çizen esas özne İslâm olmuştur. MGH İslâm'ı dışlayan seküler yaklaşımların aksine İslâmî geçmişi önceleyen bir modernleşme yaklaşımı sergiler. Dolayısıyla Erbakan Millî Görüş'ün herhangi bir parti gibi salt bir siyasî hareketten ibaret olmadığını vurgulamıştır. Ona göre Millî Görüş'ün kuruluşu Hz. Adem'e kadar geriye gitmektedir. MGH, Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e Alparslan'dan Fatih Sultan Mehmet ve Abdulhamid'e kadar geçmiş tüm İslâm ve Türk büyüklerinin oluşturmuş olduğu ilkeler istikametinde kendisini şekillendirmiş bir hareket olmuştur (Erbakan, 2013: 22). Tek parti döneminin laiklik politikalarının esnetilmesi yolunda çaba harcayan Millî Görüş partilerinin "İslâmcılık" akımının bir parçası olmadığını söyleyen Mardin bunun gerekçesi olarak parti ideolojisinin İslâm'ın felsefi geleneğine dayanmasından çok, Batılılaşmanın Türk toplumu üzerine yarattığı tahribata yönelik alınacak maddî ve manevî tedbirler üzerine yoğunlaşmasını gösterir. Mardin, bu partilerin İslâmî söylemlerini "taşralı İslâm" nitelemesiyle açıklamaktadır. Felsefi boyut taşımayan bu İslâmî yaklaşım İslâmî bir sistem kurmanın ötesinde pratik ve popüler değerler üzerine odaklanır (Mardin, 1991: 35).

Millî Görüş partileri İslâmî kesimin siyasal alandaki temsilcisi olarak görülmüştür. Erbakan Ortadoğu'nun tüm Müslüman ülkelerinde görülen çatışmacı İslâmî tavır ile uyum arayışı içinde olan muhafazakâr tavrın birbiriyle çatışmasına mahal vermeden her iki uç arasındaki görüşlerin bir parti içerisinde birleştirilmesine olanak sağlamıştır. Mardin, MGH'nin savunduğu İslâmî değerlerin modernizmle sağlıklı bir sentezini gerçekleştirdiğini vurgulamaktadır (Mardin, 1991: 309).

Erbakan, Türkiye'deki mevcut siyasî partiler üzerinde ikili bir ayrıma gitmiştir. Bu ayrımı İslâmî kavramlar çerçevesinde "hak-batıl" şeklinde tasnif etmiştir. Bu ayrıma dayalı olarak Millî Görüş partilerini hakkın temsilcisi olarak zikrederken diğer partileri de batıl olanın çeşitli görünüşleri şeklinde taksim etmektedir (Erbakan, 1991a). Erbakan'a göre, Millî Görüş'ün kaynağını milletin tarihi ve özü oluşturmaktadır. Buna mukabil, batıl görüş olarak nitelendirdiği sol ve sağ kanat merkez partilerinin menşeyini Batı kaynaklı ve Müslüman kültürüne yabancı şeklinde tarif etmiştir. Erbakan, MNP'nin gayesini milletin büyük tarih tecrübesi ve ulaşılmış olduğu olgunluk sayesinde milletin fitratında mevcut olan ahlâk ve faziletlerin kuvveden fiile çıkarmak olarak izah eder. Bu sayede toplumun düzen, huzur, adalete kavuşması ve vatandaşların refah ve selamete ermesi hedeflenmiştir (Sarıbay, 2011: 577).

Kısaca ifade etmek gerekirse Millî Görüş'ün ideolojisinin ana eksenini oluşturan olgular İslâm, kültürel ve tarihsel değerler şeklinde zikredilebilir. Bununla beraber bazı politikalarında milliyetçi ve devletçi tutum sergilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. MGH milliyetçi, muhafazakâr söylemi İslâmî kavramlarla tevil ederek ideolojisini inşa etmiştir. Bu kimlikleri farklı zamanlarda daha fazla kabul göreceği umuduyla ön plana çıkarmıştır (Yavuz, 2004: 600). MGH'nin mesajları bölgelere göre de farklılık taşımıştır. Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde daha çok dine referans öne çıkarken bazı bölgelerde ise daha dünyevî mesajlar ortaya koymuşlardır. MGH partileri “Millî Görüş”, “maddî ve manevî kalkınma”, “yeniden büyük Türkiye”, “adil düzen”, “hakkı üstün tutan medeniyet”, “şahsiyetli dış politika” gibi sloganları öne çıkararak yeni bir düzen söylemi geliştirmiştir. Buna karşılık Batı taklitçisi zihniyet, faizci düzen, sömürü düzeni, modern müstemlekecilik ve uydu dış politika anlayışlarına karşı ağır eleştirisini siyasî söyleminin merkezine koymuştur (Sarıbay, 2011: 577).

MGH'nin Laiklik Yaklaşımı

MGH'nin laiklik yaklaşımı temelde iki çizgi üzerinde şekillenmiştir: Birincisi, laikliğin “din karşıtlığı” olduğu düşüncesidir. Bu yaklaşıma göre, laikliğin Cumhuriyet Türkiye'sinde dine karşı mücadelenin aracı olarak kullanıldığı, İslâm'ın görünürlüğünün siyasal alandan dışlanmasına yönelik tüm devrimlerin laiklik ilkesi merkeze alınarak yürütüldüğü görüşü hâkimdir. İnsan hayatının bütününe kuşatan bir İslâm anlayışına sahip bu yaklaşıma göre İslâm'da din-devlet ayrımı şeklinde bir olgu söz konusu değildir. Dolayısıyla laikliğin İslâm'la çelişen bir duruma karşılık geldiği anlayışı vardır. Laikliğin Hristiyan Batı geleneğinin bir mahsulü olduğu, İslâm'dan farklı olarak bu gelenekte kilise ile devletin birbirinden ayrı konumlandığı ancak İslâm'da din ile devletin bütüncül bir yapı arz ettiği, dolayısıyla İslâm'da din ile devletin birbirinden ayrılmayacağı kanaati egemendir.

İkinci anlayış ise, laikliği tümünden reddetmek yerine onun kavramsal olarak yanlış yorumlandığını iddia etmiştir. Bu yaklaşıma göre, dindar kitle ile mücadelenin bir aygıtı gibi kullanılan laikliğin yeniden yorumlanması gerekir. Bu yaklaşım laikliği din ve vicdan hürriyetini garanti altına alan bir ilke olarak tanımlamıştır. Demokratik Batı ülkelerine referansla yapılan bu tanımlamanın hedefi laikliğin Türkiye uygulaması olmuştur. Millî Görüş içerisinde egemen olan görüş başta birinci yaklaşım iken demokratik değerlere yönelik söylemlere paralel olarak ikinci görüş zamanla egemen yaklaşım haline gelmiştir. MGH

partilerinin resmi görüşü ikinci yaklaşımı benimserken partilileri ideolojik olarak besleyen kadrolar daha çok birinci yaklaşımı dillendirmişlerdir. Her iki yaklaşım da Türkiye’de uygulanagelen laiklik anlayışının temelde baskıcı ve yasakçı olduğu üzerinde mutabıktırlar.

MGH’ye göre Türkiye’de laiklik toplumsal sorunların temelini teşkil eden bir unsur olarak şekillenmiştir. Bunun temelinde, laikliğin anlaşılmamış olması ve yanlış tanımlamalardan dolayı din özgürlüğüne ters tatbikatlara sebebiyet vermesi yatmaktadır. MGH laiklik yaklaşımını laikliğin din düşmanlığı şeklinde yorumlanmaması gerektiği düşüncesi üzerine inşa etmiştir. Bu çerçevede gerek teorik bağlamdan gerekse anayasa maddelerinden ve mahkeme içtihatlarından yola çıkarak laikliğin farklı şekillerde yorumlanabileceğini ileri sürmüştür. Bu yorumlardan başta gelen tanımın din ve vicdan hürriyeti olduğunu vurgulayan MGH liderleri, devlet alanının dini kurallara bağlı olarak değil, akla ve bilime dayalı ilkeler doğrultusunda yönetilmesi anlamında kullanılan laiklik yaklaşımının dadinî özgürlükleri daraltıcı bir nitelik taşımadığının altını çizmektedir. Erbakan din-devlet ilişkisi bağlamında tüm toplumların yönetim ve hukuk sistemlerini oluştururken belli değer sistemlerinden yararlandıklarını savunmaktadır. Batılı devletlerin uzun geçmişe sahip oldukları Hristiyanlıktan etkilendikleri gibi Millî Görüşün ilkelerini benimsemesinde İslâm’ın etkisinin olması bakımından Batılı modellerden çok ayrı bir yaklaşıma sahip olmadığını vurgular. (Erbakan, 1997: 107).

Erbakan, laikliğin 3 unsuru olduğunu hatırlatmaktadır. Bunlardan birincisi herkesin dinî inancında serbest olduğu ilkesidir. Diğerleri ise devletin dine dinin de devlete müdahale etmemesidir. Erbakan Türkiye’de bu 3 unsur yanında laikliğe eklenen dördüncü unsur olarak gerçek İslâm dinine bağlı olmanın yasak olmasıdır. İslâm dinine bağlanmak isteyenlerin ancak devlet tarafından Diyanet İşleri Bakanlığı aracılığıyla icat edilmiş olan yeni dini kabul etmeleri imkânı tanınmıştır. Erbakan, buradan hareketle İslâm’la Batı arasında laikliğin farkını ortaya koymaktadır. Batı’da laikliğin Batılıların iddialarına göre dinin özüne dönmesi yani “sezar’ın hakkını Sezar’a verin, Allah’ın hakkını Allah’a verin” ifadesine uygun olarak devlet ve din arasındaki ilişkileri belirlemek istediklerini dile getirmektedir. Türkiye’de ise durumun Batı’dan farklı olarak Müslüman topluma göre dinin özüne dönmenin gereklilikleri de farklı olacaktır. Erbakan diyanet tarafından icat edilen dinin de Hristiyanlıkta olduğu gibi dünya ile ilgili hiçbir esas olmamasının istendiğini hâlbuki İslâm’ın devlet yönetimi, sosyal ve hukukî meseleler hakkında birçok prensip vaz ettiğinin altını çizmektedir (Erbakan, 1991a: 30). Erbakan’ın bu söyleminden hareketle onun İslâm’dan kopuk bir kamusal alan yaratılmasına

muhalif olduğunu söylemek zor olmayacaktır. O siyasî söylemlerinde ortaya koyduğu gibi laikliği İslâmî prensiplerin devlet alanına aktarılmasının önünde en büyük engel olarak görmektedir. Laiklik kavramının anayasadan çıkarılmasını istemesi de bu görüşü ile paralellik arz etmektedir.

RP ile beraber ekonomide değişen söylem demokrasi ve laiklik konularında da özellikle rejim güçlerini iknaya yönelik ılımlı tutum göze çarpmaktaydı. Yavuz, bu dönemde RP'de dinsel ve laik söylemin demokratik bir bakış açısıyla inşa edilmiş olduğunu ifade eder (Yavuz, 2011: 597). Batı tipi laikliğin makuliyetinin parti yöneticilerince dillendirilmesi önemli bir değişim olarak öne çıkmaktaydı. MGH kendisini din alanının devletin denetimine ve baskısı altına alındığı laiklik anlayışına karşı konumlandırmıştır. Kendilerinin herkesin inanç özgürlüğüne, hiç kimsenin inancından dolayı baskı görmemesi ve devletin herkesin inancını istediği gibi yaşamasını teminat altına alması anlayışına herkesten daha ileri düzeyde inandığını dile getirmekte, laikliğin bu şekilde anlaşılması durumunda kendilerinin bu ilkelere bağlı olduklarının altını çizmektedir (Erbakan, 1993). Türkiye'ye özgü bir laiklik tatbikatının söz konusu olduğunu vurgulayan Erbakan, laiklik kavramı üzerindeki müphemlik ve muğlaklığın giderilmesi için anlamının açık ve net ifade edilmesi gerekliliğini savunmuştur (Erbakan, 1993). Erbakan'ın temel itirazı Batı'da uygulanan laiklikten çok laikliğin İslâm'ın karşısına rakip bir ideoloji olarak sunulmasına olmuştur.

MGH'nın Dış Politika Yaklaşımında İslam Vurgusu

MGH, İslâm unsurunu Türk toplumsal kültürünün bir ifadesi olarak iç siyasette olduğu gibi dış siyaset söyleminde de belirleyici bir kaynak olarak kullanmıştır. MGH'nin dünya görüşünde İslâmî referansların en belirgin olduğu alan dış politika olmuştur. MGH'nin dış politikada öne çıkardığı unsur İslâm dünyası ile ilişkilerin geliştirilmesi ve bu çerçevede bağımsız bir dış politikaya sahip olması göz önünde bulundurularak İslâmî bir hüviyet taşıdığını söylemek mümkündür. MGH'nin dış politika anlayışının merkezinde din olgusu en önemli unsur olarak yer alır. Batı karşıtlığı ise Müslümanlık merkezli dış politika anlayışının mefhum-u muhalifi olabilir.

Müslüman devletlerin, özellikle de Osmanlı'nın Batı ile çatışmacı tarihsel tecrübesi MGH'nin Batı'ya karşı tavrını belirlemesinde en önemli unsuru teşkil etmiştir. Batı'ya karşı politik söylemini de söz konusu bu tarihsel bilinç oluşturmuştur. MGH'nin yaklaşımında Batı, Eski

Yunan düşüncesi ve pagan kültürün hâkim olduğu Roma geleneklerinin Hristiyanlık örfü ile bütünleştiği bir dünya görüşü ve hayat tarzı olarak tanımlanmaktadır (Erbakan, 1973). Bu anlayışta Batı ve Batı taklitçiliği yozlaştırıcı, sorun üreten, geri kalmamıza sebep teşkil eden bir olgu olarak karşımıza çıkar. MGH'ye göre Batı taklitçiliği şeklinde Osmanlı son döneminden günümüze tevarüs eden yönetim zihniyeti toplumun “Millî ve manevî değerlerden” uzaklaştırılması yolunda politikalar uygulamıştır. (Erbakan, 1973).

MGH'nin Batı algısı onun İslâmî değerlere yaklaşımına göre şekillenmiştir. Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve coğrafi olarak İslâm dünyasına ait olduğu gerçeğinden hareket eden MGH, ortak noktaların asgari düzeyde olduğu gerekçesiyle kendi konumunu Batı karşısında tanımlar. MGH dış politika söyleminin ötesinde Türkiye'nin iç meselelerini de Batılılaşma meselesi çerçevesinde ele alır. Yani MGH için Batı karşıtlığı yalnızca devletler bazında bir politika meselesi olmaktan öte iç siyasî meseleleri de kapsayan bir zihniyet meselesidir. Erbakan bu yaklaşımını özellikle seçim öncesi yaptığı mitinglerde ve hükümet icraatlarını eleştirdiği konuşmalarında “Batı taklitçiliği” söylemi üzerinden inşa eder:

“Türkiye’de iki parti vardır: Biri Millî Görüş; Tarihimiz, inancımız, kimliğimiz... Sultan Fatih’in görüşüdür. Bu milletin ruh köküdür. Öbürü ise taklitçi ve işbirlikçi görüşlerdir.” (Erbakan, 2016: 30)

MGH'ye göre uluslararası kurumlar başta Siyonizm olmak üzere Batılıların güdümünde işleyen kurumlardır. Erbakan, BM'yi İsrail'in kurulması ve vadedilmiş topraklara egemen olması için Siyonistler tarafından kurdurulmuş bir kurum olarak görmektedir (Erbakan, 1991: 51). BM Güvenlik Konseyi'nin Filistin, Keşmir, Azerbaycan, Çeçenistan ve Bosna Hersek kararları Müslümanlar aleyhine düşmanca tutumun göstergeleri olarak algılanmıştır. Bu durum MGH çevrelerince Batılı kurumların Müslüman topluluklara karşı olan düşmanlıklarının bir göstergesi olarak okunmuştur. Ayrıca toplumda da Batı'nın Müslümanlara çifte standart uyguladığı şeklinde bir izlenim oluşmasına neden olmuştur.

MGH'ye göre Müslüman ülkelerin genelinde kendi çıkarlarından ziyade, Batılı devletlerin dolayısıyla da İsrail'in bölgedeki çıkarlarıyla örtüşen politikalar takip eden bir hariciye zihniyeti oluşmuştur. Bu sebeple Müslüman ülkeler kendi çıkarlarına hizmet edecek birlik oluşturma politikası gütmek yerine Körfez Savaşı'nda olduğu gibi Batılı çıkarları savunmak

için birbiriyle çatışma durumuna gelmişlerdir. Müslüman ülkelerde kurulan askerî üsler, bu ülkelere yönelik Batılıların zoruyla uygulanan ambargolar ve diğer izolasyon politikaları Müslüman ülkelerden çok Batılıların bölgedeki emellerine hizmet eden politikalar olarak görülmektedir. Kısaca, MGH'ye göre Müslüman ülkeler Batılı güçlerin ve İsrail politikalarının uygulamaya sokulması için alet edilmiştir. MGH'nin yaklaşımına göre Türkiye Batılı güçlere yaklaştığı oranda İslâm Birliğini kurma hayalinden o derece uzaklaşmış olacaktır (Erbakan, 1991: 30).

MGH'nin dış politika söyleminde İslâm ve İslâm dünyası merkezî konumda yer almaktadır. MGH'nin İslâm birliği hedefinin çıkış noktasını binlerce yıllık tarihi geçmişe dayanan hakkı üstün tutan medeniyetlerin temsilcileri olan peygamberler ve onları takip eden İslâm devletleri oluştururken nihai hedefi de yine bu medeniyetin günümüz versiyonunu oluşturacak olan “adil düzen”dir (Erbakan, 2010: 65). MGH'ye göre İslâm ortak paydası altında siyasî, ekonomik, askerî ve kültürel alanlarda entegrasyon sağlayacak İslâm ülkeleri tarihsel olarak zaten oluşturmuş oldukları birlikteliğe yeniden kavuşacaklardır. Bu bakımdan MGH İslâm birliği projesini savunurken, bunun tarihsel bir olgunun yeni biçimiyle diriltilmesi olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Erbakan ve arkadaşları tarih boyunca birbirleriyle çatışmacı ilişkiler sürdüren Batı ülkelerinin Hristiyan birliğinin çatısı olarak gördükleri AB'nin başarısına atıfla Müslüman ülkeler arasında gerçekleştirilecek birliğin temellerinin daha sağlam dayanaklara sahip olduğunun altını çizmektedirler. MGH 1996-97'deki bir yıla yakın iktidarı döneminde bu amaç doğrultusunda D-8 (Developing 8- Kalkınmakta olan 8'ler) örgütünü hayata geçirmiştir.

MGH'nin Eğitim Yaklaşımında İslâm Vurgusu

Eğitim, Türkiye'de laiklik üzerine yapılan tartışmalarda önde gelen alanlardan birisi olmuştur. Cumhuriyet eliti laik reformlarla toplumun kültürel yapısını Batılı referanslar gereğince değiştirmek istiyordu. Batılılaşma istikametinde ciddi bir engel olarak görülen Osmanlı mirasından kurtulmak istiyorlardı (Kafadar, 2002: 352). Bunu yapmanın yolu da eğitimden geçiyordu. Birçok alanda olduğu gibi eğitim sisteminde de radikal bir değişime gidildi. Kurulacak yeni rejimin taleplerine göre sosyal alanı yeniden düzenlemek isteyen yönetici sınıfın yeni vatandaş tipi, dini öğretilerden beslenmeyip, bilimsel kaynaklara dayanan laik eğitim anlayışı ile şekillenecekti (Tunaya, 2010: 124). . Bu durum sonucunda eğitilmiş laik devlet elitleri ile geniş toplum kesimlerinin düşünce ve yaşam biçimleri arasında bağdaşmaz

çelişkiler ortaya çıkmıştı (Ahmad, 2015). MGH'yi ortaya çıkaran da büyük ölçüde bu paradoks olmuştur.

MGH'nin siyasî söylemlerinde eğitim çok yönlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir taraftan toplumsal yapıya yüklenen anlam dolayısıyla toplumun sosyal, siyasal, ekonomik ve ahlâkî yönde değişiminin itici gücü olarak görülürken diğer taraftan Cumhuriyet rejiminin uyguladığı eğitim politikası çerçevesinde toplumsal yapıda Batılılaşma yönünde meydana gelen değişim MGH'nin eğitime yönelik düşüncesini belirlemiştir. MGH, Cumhuriyet dönemi eğitim politikasının yanlışlığı yüzünden genç neslin kendi tarihi değerlerini reddeden ve Millî gayeyi hedeflemeyen bir istikamette eğitildiğini ileri sürmüştür (Mardin, 2012: 125).

Eğitim MGH'nin kültür, sanayileşme, sosyal adalet ve eğitim olmak üzere İslâmî prensipler çerçevesinde oluşturduğu dört temel esastan birisi olmuştur. MGH'nin eğitim alanında temelde gerçekleştirmek istediği hedef ve prensipler gerek mecliste yapılan konuşmalarda gerekse partinin yayınlarında açıkça ortaya konulmuştur. MGH'nin eğitim anlayışının temelinde, hareketin sloganını oluşturan maddî ve manevî kalkınma anlayışının etkileri vardır. Bu itibarla, MGH'nin eğitim anlayışı, kaynağı Batı olan ve Batılılaşma anlayışıyla yoğrulmuş diğer eğitim anlayışlarından ayrılır. MGH'ye göre tüm bu yaklaşımlar kendilerinin savunduğu manevî ve ahlâkî zihniyeti temel alan eğitim anlayışının aksine, mazarından, Millî şuur ve şahsiyetten kopuk, maddeci zihniyeti temel alan anlayışlardır (Erbakan, 1975: 90-91). Batı bilimi ile İslâm ilmi arasında ayırım yapan Erbakan'a göre İslâm'da ilim Allah'ın yarattıklarını anlama ve keşfetme çabası iken Batı bilimini başka toplulukları baskı altına almak için güç elde etme çabası içinde olmak şeklinde tasvir eder. Dolayısıyla Batı biliminin İslâmîleştirilmeden alınmasının Batı'nın bir nesnesi olma anlamına geldiğini vurgular (Erbakan, 1993). İnsanı manevî yönden eğitiminin gerçekleşmesi Adil Düzen sayesinde olacaktır, Ahlâklı, faziletli ve dürüst insanların yetişeceği bu sistemde düzenbaz, haksız kazanç sağlayan ve azgın kişiler itibar görmeyecektir (Asiltürk, 1991: 6).

Erbakan, bir asrı aşkın bir zamandır madden ve manen Batı'nın istilasına maruz kalmış bir memlekette, ülkenin kalkınarak Batılı devletlerin önüne geçmesinin başarılı bir eğitim politikası ile mümkün olacağı anlayışıyla hareket etmiştir. Ona göre eğitimde başarılı olmak demek, milletin fitratı ve tarihi kişiliği ile örtüşen, ahlâk ve manevîyatı önceleyen bir temele dayanarak toplumu yeniden canlandırmak demektir (Erbakan, 1975: 109). Onun bu

görüşlerinin temelinde muasır medeniyetlerin üzerine çıkma anlayışı bulunmaktadır. Bu anlayış Türkiye’de klasikleşmiş “Batılılaşarak medenileşme” anlayışından oldukça farklıdır. Erbakan muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkabilmekten, şeref dolu tarihiyle iftihar eden, geçmişi ile sarsılmaz bağlara sahip, taklitçiliğin her türü ile arasına mesafe koymuş imanlı ve azimli yeni nesillerin maddî sahada da kalkınmayı sağlayabilecek hale gelmesini anlar.

Sekülerleşme yaklaşımlarında eğitim kültürel ve düşünsel hayatın dinden ayrıştırmanın motoru olarak görülmüştür (Berger, 1967). Bu anlayışa göre eğitimin dinsel alanın vesayetinden kurtarılması felsefe, edebiyat ve bilim alanlarında dinin etkisini yitirmesine yol açacaktır. Dolayısıyla sekülerleşme süreci kültürel ve düşünsel hayatın tamamına hakimiyet kurmasıyla bilincin sekülerleşmesi gerçekleşecektir. Türkiye laik eğitim sistemi de sekülerleşmenin geniş kitlelere yayılmasının itici gücünü oluşturmuştur. MGH’nin eğitim konusundaki yaklaşımı tam da bu sürecin geri döndürülmesine yöneliktir. Elbette bu dönüş eğitimin dinî otoritenin nüfuz alanına geçişi anlamına gelmemektedir. Ancak eğitim, bilim, ekonomi, edebiyat, kültür ve ahlâk gibi konuların yeniden dinin konusunu teşkil edecek şekilde yeni bir düzenlemeye gidilmesini öngörmektedir. Sekülerleşmenin ahlâkı rasyonelleştirici anlayışı yerine ilahi kökene dayalı ahlâk tasavvuru getirerek sekülerleşmenin etkisini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

MGH’nin Ekonomi Politikalarında İslam Vurgusu

MGH partilerinin ekonomik programlarında materyalist yönü ön planda tutulmuş, manevî tarafları ihmal edilmiş ekonomi planlarının kalkınmada istenilen hedefe ulaşmada başarıya ulaşamayacağı vurgusu ön plana çıkmaktaydı. Kalkınmanın ancak ahlâkî tekâmül ve maneviyatla gerçekleştirilebileceğini vurgulayan Erbakan, kalkınmanın gerekliliği olarak ayrıca sağlam bir Millî bünye ve devlet-millet kaynaşmasına ihtiyaç olduğunun önemini belirtmekteydi (Erbakan, 1973). MSP’nin kurucu başkanı olarak görev alan Süleyman Arif Emre de partinin ahlâk anlayışının iktisadî hayata adil bir ölçü getireceğini, bunun da bölgeler ve zümreler arası dengesizlikleri gidererek topyekûn bir ekonomik kalkınmayı başlatacağını öngörmekteydi (Emre, 1973).

1969’da başlayıp 1980’e kadar devam eden MNP-MSP döneminde İslâm kültür ve ahlâkını söyleminin merkezine yerleştirmekle beraber İslâmî söylem ekonomi politikasının merkezini oluşturmamaktaydı. Erbakan daha çok TOBB’da başlattığı, küçük ve orta ölçekli sanayiciye

yönelik kaynakların eşit dağıtımını merkeze alan bir ekonomi politikası ile Millî sanayiye destek olmayı hedeflemişti. Erbakan'ın ekonomi alanında en önemli sorun olarak gördüğü husus, yabancı şirketlere aracılık eden firmaların iş hayatının önde gelen mevkilerine hâkim olmaları idi (Şaylan, 1992: 102). Dışa bağımlılığı dayatan yabancı güdümlü sermayeden bağımsız ve Millî sanayileşmeyi gerçekleştirebilecek bir siyasetin gerekliliğini söyleminin merkezine koyan Erbakan bu bilinçle siyasî hayata atılmıştır. Kendi iktisadî kaynağı ve gücüyle kendi varlığını devam ettirme şeklinde nitelendirilen “Millî ekonomik düzen” i benimseyen Millî Görüş “komünist ve kapitalist emperyalizm”in Millîekonomiye müdahalesine itiraz etmekteydi (Erbakan, 1974).

Türkiye'nin ilerlemesi ve ekonomik açıdan kalkınması için Erbakan'ın ekonomi alanında yapılmasını gerekli gördüğü en önemli husus İslâm Ortak Pazarı'nın gerçekleştirilmesidir. Müslüman topluluklar arasında işbirliğinin geliştirilmesi için gerekli adımlardan biri olarak görülen Ortak Pazar gerçekleştiği takdirde önemli bir nüfusa sahip olan İslâm ülkeleri ellerinde bulundurdukları hammadde ve geniş pazar hacmiyle kendi ekonomik planlamalarını yapabileceklerdir. Bu yeni düzen kurulduktan sonra Müslüman topluluklar sanayi alanında ve diğer sektörlerde kendi ihtiyaç duyduğu gereçlerin üretimini yapabilecek ve kredi ihtiyacını kendi imkânlarıyla karşılayacaklardır. Dolayısıyla, bu ülkelerin Batılı güçlere ödediği yüksek faizler son bulacağı için teknolojide ilerleme, toplumsal refah seviyesinde yükselme görülecektir. Kısaca Millî Görüş'ün hedef haline getirdiği kalkınma gerçekleşecektir (Erbakan, 1991a: 30).

Millî Görüş kalkınma meselesini, referansını İslâmî değerler oluşturmak üzere, maddî ilerleme, teknolojik gelişme ve sanayileşme terimleri yanında manevîyatın ihmal edilmemesi yönüyle ele almaktadır. Adalet, hak, merhamet, İslâm kardeşliği ve yardımlaşma gibi İslâmî değerlerin muhafaza edilmesiyle tatbik edilecek bir kalkınmanın insanlığın liderliğinin yeniden Müslümanlara geçmesini ve tüm insanlığa yeniden barış ve adalet getireceği inancı bu kalkınma anlayışının kapsamı içerisinde yer alır (Erbakan, 2010). Bu bağlamda Millî Görüş'ün “Yeniden Büyük Türkiye” sloganı tüm insanlık için örnek teşkil eden bir medeniyet kurmuş Türk ve İslâm geçmişine referans içermektedir. MSP'nin ilk kongresinin açılışında konuşan Emre devletin topluma maddî ve manevî yönden kendisini geliştirebilecek şartları sağlaması gerektiğini, bu prensip çerçevesinde de maddî ve manevî kalkınmanın muvazeneli şekilde yürütülüp ahlâkî gelişime ağırlık vereceklerini vurgular (Emre, 1973). Ahlâk ve manevîyat yönü ihmal edilmiş

kalkınma yaklaşımının Müslüman toplumlar için başarıya ulaşamayacağına altını çizen Erbakan, bu yönde tarihi tecrübelerden hareketle görüşünü destekler.

MGH Türkiye'nin İslâmî politikalarla sanayileştirilebileceğini vurgulamak suretiyle sanayileşme ile İslâmî söylem arasında sıkı bir irtibat kurmuştur. İslâm'ın dini ve maddî bilimi birbirinden ayırmadığından hareketle birinin diğerinden ayrılamayacağına önemini vurgular. Batı taklitçilerinin Batı medeniyetini üstün gören anlayışlarına karşı eleştiri getiren Erbakan'a göre Batı medeniyeti her ne kadar Müslüman bilim adamlarının eserlerinden yararlanarak maddî yönden kalkınmayı gerçekleştirmiş olsalar da onları eksik anlamışlardır. Müslümanların kendi inançlarını temel alarak Batı medeniyetinin faydalı taraflarını zararlı olandan ayırarak daha da ileri seviyeye ulaşacaklarını savunur (Erbakan, 2014: 366).

Türk ekonomisi 1980 sonrası gerek Türkiye'de gerekse dünyada serbest piyasa ekonomi anlayışının yükselişe geçmesine paralel olarak MGH'nin yeniden siyasal alana katıldığı RP de siyasî, sosyal, ekonomik ve dinî alanları kapsayan “adil düzen” modelini siyaset zeminine çıkarmıştır. Adil düzen MGH'nin 1970'lerde maddî ve manevî kalkınma yaklaşımının yerine ikame edilen kapsamlı bir proje olarak gündeme gelmiştir (Çakır, 2014). MSP döneminde küçük ölçekli sermaye grubunun temsilcisi olarak görülen hareket bu grupların globalleşen ekonomi içerisinde yer almaya başlamasıyla yönünü bu yeni orta sınıfın taleplerine çevirmiştir. Sözcülüğünü yaptığı kesimin değişimiyle hareket de yeni söyleminde İslâmî vurgu ile beraber serbest piyasa ekonomisini temel alan yaklaşımlar sergilemiştir (Şen, 1995: 9). Millî Görüşçüler adil ekonomik düzeni diğer iktisadî düzenlerden ayıran esas unsurun adil ekonomik düzenin ahlâkî ve manevî değerlere yer vermesi olduğuna dikkat çekmektedirler. Erbakan, Adil ekonomik düzeni İslâmî prensiplere dayalı, rant ekonomisi ve sömürü düzeni olarak nitelendirdiği dönemin ekonomik anlayışına karşı faizsiz ekonomi ve kar ortaklığı sistemi şeklinde söylemleştirmiştir (Erbakan, 1992). Erbakan adil ekonomik düzen sistemine tarihsel derinlik katmak amacıyla onu tüm peygamberlerin kendi topluluklarına uyguladığı ekonomik prensiplerle örtüştürür. Ayrıca onu, peygamberlerin büyük mücadelesi olarak nitelendirdiği hak ve kuvvet arasındaki mücadelede “hakkı üstün tutan” tarafa yerleştirir (Erbakan, 1991: 72). Bu yaklaşımdan hareketle adil ekonomik düzenin temelini dini referansların teşkil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada MGH'nin laiklik yaklaşımı dinin gayrihususileşmesi ve yeniden kamusal alana çıkışını öngören sekülerleşme tezleri bağlamında ele alınmıştır. MGH dönemin ekonomik ve siyasî şartları yanında temelde İslâmî taleplerle siyasal yaşam alanına çıkmıştır. Bu çalışma MGH'nin siyaset alanına İslâmî söylemi taşımasının izlerini farklı alanlarda takip etmeye çalışmıştır. Çalışmada özellikle din-devlet ilişkisi açısından öne çıkan dış politika, eğitim ve ekonomi konularına odaklanılmak suretiyle dini söylemin Millî Görüş partileri tarafından devlet alanına taşınmasının boyutları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma MGH'nin laiklik anlayışının dinin özel alanla sınırlandırılmasına dayanan klasik laiklik tezlerine yönelik bir itirazı temsil ettiğini ileri sürmektedir. MGH'nin dini söylemi devlet alanına taşıyan siyaset tarzı sekülerleşme teorilerinin yeniden formüle edilmesini öngören Casanova'nın dinin gayrihususileşmesi (de-privitization of religion) tezini destekleyici nitelikte bir durum arz etmektedir.

Millî Görüş'ün İslâmî söylemlerinden hareketle onun Türk devletinin temellerine İslâm'ı yeniden enjekte etmeye yönelik bir teşebbüs olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dış politika, ekonomi, eğitim ve iç siyasette İslâm'ın görünürlüğünü önemseyen, siyasî söyleminde İslâm vurgusunu öne çıkaran ve toplumsal alanda dini değerlerin yaygınlaşmasını savunan bir hareket olan Millî Görüş'ün Türkiye'de devletin öngördüğü laiklikle çatışmacı bir karakter arz ettiğini söylemek mümkündür. Millî Görüş'ün, modern dönemde, daha önce oluşmamış bir hareketi temsil ettiği söylenebilir.

Erbakan toplumu kökten yeniden inşa etmek yerine ona kaybettiği maneviyatı ve güveni aşlamayı misyon edinmiştir. O bu sayede toplumun kendiliğinden yeniden dirileceği beklentisi içerisindeydi. Sekülerleşme modern şartlar içerisinde din alanını toplumsal hayattan tecrit etme eğilimi göstermekteydi. Erbakan'ın çabası modern dönemin kurumlarının İslâm'ın temelleri ve ilkeleri ile uyumlu hale getirilmesi şeklinde anlaşılabilir. İslâm'ın evrenselliği bağlamında modern toplumsal kurumların İslâm'la bağdaşır bir forma uyarlanma çabası MGH'nin sekülerleşmeye olan itirazı olarak görülebilir. İslâm'ın temel söylemlerinden birisi evrensel olmasıdır ki bu da kurumların değişimine uyum sağlayabilme kapasitesi anlamına gelmektedir. Kurumları kendi ilkeleri doğrultusunda revize etmesi dinsel olarak karşımıza çıkar. MGH'nin dinsel söylemi kamusal alana taşıyarak özel alana itilmiş din anlayışını reddi modern demokratik sistemlere karşı bir tehdit oluşturmamaktadır. MGH moderniteye rakip olacak bir

İslâmî sistem kurmak yerine modernitenin İslâm'la çelişen yönlerini dönüştürerek İslâm'la uyumlu bir model önermektedir. Dolayısıyla sekülerlik tanımının da bu çerçevede yapılmasını talep etmektedir.

Millî Görüş'ün dini söylemleri, Batı'ya karşı tavrı, ABD'nin bölgedeki hegemonyasına karşıtlığı ve İsrail aleyhtarı politikaları Batılı ülkelerin Millî Görüş'e mesafeli tavır sergilemesine neden olmuştur. Din ile yönetim arasında keskin ayrımı öngören diğer politik hareketlere karşı dinin yönetim üzerine etkinliğini savunan MGH Batılılarca bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. İslâm toplumlarının karşı karşıya kaldığı büyük sorunların aşılmasına çare arayışı olarak İslâm birliği hedefi öne çıkmıştır. İslâm birliğinin kurulması sadece siyasî alanda değil, ekonomik ve kültürel alandaki hedeflere ulaşmanın dinamiği olarak görülmüştür. İslâm, sosyal, siyasal ve ekonomik konularda sorunların aşılması için referans noktası olmuştur.

Millî Görüş'ün eğitim politikası da İslâmî değerler üzerinden şekillenmiştir. İmam Hatip okulları laikliğin ve cumhuriyet reformlarının meşrulaştırılma aracı olarak işlev görmesi amacına hizmet edecek bir kurum olarak cumhuriyet eliti tarafından formüle edilmiş olmakla beraber pratikte bu okullar başta MGH olmak üzere İslâmî hareketler için insan kaynağı sağlayacak kurum konumuna dönüşmüşlerdir. MGH'nin ideali olan maddî ve manevî alanda kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi İmam Hatip kurumlarının başlıca misyonu arasında yer almasıyla gerçekleştirilecektir.

MGH ekonomi politikasında, ekonomiyi İslâmî referanslarla yeniden tasarlayan bir formül geliştirmeye girişmiştir. Millî Görüş partileri ekonomi politikalarını “maddi ve manevi kalkınma” ve “ekonomik adil düzen” modeli altında formüle etmiştir. Millî Görüş, gücü üstün tutan medeniyet olarak nitelendirdiği Batı medeniyeti karşısına hakkı üstün tutan medeniyet olarak nitelendirdikleri İslâm medeniyetinin temsil ettiği “adil düzen”i konuşlandırmak suretiyle mevcut ekonomik sistemler karşısında alternatif bir model üretme çabası ile ekonomik yapıya alternatif yaklaşımlar getirmiştir.

Sonuç olarak Millî Görüş'ün dış politika, eğitim ve ekonomi politikaları değerlendirildiğinde dinin kamusal alandaki rolünün değişimine şahit olunmaktadır. Tek parti döneminde gelişen laikliğin kutsal olandan dünyevî olana dönüşü, daha önce dinî alanda gerçekleşen aktivite alanlarının seküler nitelikli hale gelmesine karşın MGH partileri İslâm topluluklarıyla ilişkilerin

kurulması, eğitim kurumlarında geleneksel değerlerin yer alması, sosyal alanda geleneksel ve İslâmî kurumların yeniden tesisi gibi talepleri kamusal alana taşımıştır. Kısaca MGH dinin yalnızca özel alana ve devlet kontrolüne terk edilmesini öngören anlayış karşısında dini kimliği öne çıkarmak suretiyle kamusal alanda varlık mücadelesini sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2015). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aktay, Y. (2017). *İslâm ve Sekülerleşmenin Kaynakları*, İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Asiltürk, O. (1991, Haziran 30). Hak Üstün Tutulmalıdır. *Yörünge*, 1 (33), 5.
- Berger, P. (1967). *The Sacred Conopy*, New York: Anchor Books.
- Bruce, S. (2002). *God is Dead: Secularization in the West*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Casanova, J. (1994). *Public Religions in the Modern World*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Casanova, J. (2001). Civil Society and Religion: Retrospective Efections on Catholicism and Prospective Reflections on İslam. *Social Research*, 68(4), 1041-1080.
- Casanova, J. (2009). The Secular and Secularisms. *Social Research*, 76(4), 1049-1066.
- Casanova, J. (2011). The Secular, Secularizations, Secularisms. C. Calhoun, M. Juergensmeyer, ve J. V. Antwerpen (Der.), *Rethinking Secularism içinde* (ss. 54-74). Oxford: Oxford University Press.
- Çakır, R. (2014). Milli Görüş Hareketi. Y. Aktay (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslâmcılık içinde* (Cilt 6, ss. 544-576). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emre, S. A. (1973, Temmuz 23). MSP Birinci Büyük Kongre Konuşması. *Millî Gazete*.
- Erbakan, N. (1973, Nisan 13). Laiklik nedir; ne değildir? *Millî Gazete*.
- (1974). *Üç Konferans: Sanayi Davamız*. İstanbul: Fetih Yayınevi.
- (1975). *Millî Görüş-Temel Görüş*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- (1991). *Türkiye'nin Temel Meseleleri*, Ankara: Rehber Yayınları.
- (1991a, Eylül 8). Türkiye'nin Yönü RP ile Çizilecektir. *Yörünge*, 1 (42), 26-32.
- (1992). ODTÜ Adil Düzen konferansı, Ankara.
- (1993). Refah Partisi 4. Büyük Kongre Açılış Konuşması, Ankara.
- (1997). *Refah Partisi Savunması*, İstanbul: Fast Yayıncılık.
- (2010). *Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen*, Ankara: Esam Yayınları.
- (2013). *Davam*, Ankara: MGV Yayınları.

- (2014). *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı*, Cilt 2, Ankara: MG V Yayınları.
- (2016). *Millî Görüş İktidarı Niçin ve Nasıl*, Ankara: MG V Yayınları.
- Guida, M., Çaha, Ö. (2013). İslamcılık. Ö. Çaha ve B.Şahin (Der.), *Dünya'da ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler içinde* (ss. 564-620), Ankara: Orion Yayınları.
- Hashemi, N. (2010). The Multiple Theories of Secularism. *Philosophy and social criticism*, 36(3-4), 325-338.
- Kafadar, C. (2002). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları, Kocabaşoğlu, U. (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Modernleşme ve Batıcılık içinde*, (Cilt 3, ss. 351-381). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Luckmann, T. (1996). The Privatization of Religion and Morality. P. Helaas, S. Lasch, ve P. Morris (Der.), *Detraditionalization: Critical Reflections on Authority and Identity içinde* (ss. 72-86). Oxford: Blackwell.
- Maclure, J., Taylor, C. (2011). *Secularism and Freedom of Conscience*, Cambridge: Harvard University Press.
- Mahçupyan, E. (1998). *Türkiye'de Merkezîyetçi Zihniyet Devlet ve Din*, İstanbul: Yol Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (2012). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Martin, D. (1969). *The Religious and the Secular*, Londra: Routledge.
- Rowe, S. (2012). *Religion and Global politics*, Canada: Oxford University Press.
- Sarıbay, A. Y. (2005). Milli Nizam Partisi'nin Kuruluşu ve Programının İçeriği. Y. Aktay (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-İslâmıcılık içinde* (Cilt 6, ss. 576-590). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Shiner, L. (1967). The Concept of Secularization in Empirical Research. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 6(2), 207-220.
- Şaylan, G. (1992). *Türkiye'de İslâmıcı Siyaset*, Ankara: Verso Yayınları.
- Şen, S. (1995). *Refah Partisinin Teori ve Pratiği: RP, Adil Düzen ve Kapitalizm*, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Taylor, C. (1999). *Modes of Secularism, Secularism and Its Critics*, Delhi, India, Oxford University Press.
- (2007) *A Secular Age*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Tunaya, T. Z. (2010). *Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Wilson, B. (1966). *Religion in Secular Society*. London: C. A.Watts Co. Ltd.

Yavuz, M. H. (2004). MGH: Muhalif ve Modernist Gelenek. Y. Aktay (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslâmcılık içinde* (Cilt 6, ss. 591-603). İstanbul: İletişim Yayınları.

BEN DANIEL BLAKE FİLMİNİN BİREYİN YAŞLILIK DÖNEMİ ÇATIŞMALARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ*

Arş. Gör. Mehmet Emre GÜL¹

Talha Şahin HAN²

ÖZ

Yaşlılık, uzun ve çatışmalarla dolu gelişim sürecinin son evresidir. Bu evrede birey için artık ölüm uzak bir ihtimal olmaktan çıkmıştır ve birey varoluşsal bir sorgulama içine girerek tüm yaşamını değerlendirmektedir. Psikososyal gelişim kuramının sahibi Erik Erikson yaşlı bireylerin bu varoluşsal değerlendirmesini ‘Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk’ çatışmasıyla açıklamaktadır. Bu dönemde bireyler; emekliliği kabullenme, eşin ölümü, izolasyon duygusu ve üretkenlik-durağanlık çatışması gibi değişkenlerle başa çıkarak hayatlarının son döneminde benlik bütünlüğüne ulaşmaya çalışmaktadır. Birey ile benlik bütünlüğü arasındaki köprüyü, bireyin çevresindeki insanlar ve tabii olduğu toplumsal yapı kurmaktadır. Filmlerinde toplumsal yapıyı eleştirel bir yaklaşımla ele alan Ken Loach, “Ben Daniel Blake” (2016) filminde yaşlı bir karakterin toplumsal düzenle olan mücadelesini anlatmaktadır. Film, Daniel Blake karakterinin bürokrasiye karşı verdiği mücadeleyi konu almaktadır. Bu mücadelede onu en çok zorlayan şey yaşlı bir karakter olmasıdır. İlerlemiş yaşından ve yaşadığı sağlık problemlerinden dolayı işsiz kalan Blake, işini geri alabilmek veya devletten maddi yardım alabilmek için bilgisayar ve internet kullanmak zorundadır. Bu çalışmada, Daniel Blake karakteri, fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik boyutu kapsayan üç boyutlu karakter analizi yöntemiyle incelenmiştir ve yapılan analiz sonucunda bu karakter, Erikson’un Psikososyal Gelişim Kuramı ile beraber Hareketlilik Kuramı, Sosyo-Duygusal Seçicilik Kuramı ve Ödünleme Yoluyla Seçici Optimizasyon Kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Üç boyutlu karakter analizi yöntemi ile karakterin tüm boyutları detaylı olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu yöntem karakterleri tüm boyutlarıyla ele aldığı için karaktere çok yönlü bir bakış imkânı sunmaktadır. Blake bir film karakteri olmasına rağmen, analiz edildiğinde, içinde bulunduğu ruh hali ve yaşadığı çatışmalar, Erikson’un Psikososyal Gelişim Kuramı ve ileri yetişkinliğe odaklanan diğer güncel gelişim kuramları açısından yeterli veriyi sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sinema, Psikoloji, Psikososyal Gelişim Kuramı, Ken Loach, Karakter Analizi*

THE ANALYSIS OF THE “I DANIEL BLAKE” FILM IN THE CONTEXT OF THE INDIVIDUAL PERIOD CONFLICTS

ABSTRACT

Old age is the last stage of a long and conflict-filled development process. At this stage, death is no longer a distant possibility for the individual, and the individual evaluates his or her life by entering into an existential questioning. Erik Erikson, the owner of psychosocial development theory, explains this existential evaluation of elderly individuals with the conflict of it Hopelessness towards Self Integrity. In this period; they deal with variables such as acceptance of retirement, death of the spouse, sense of isolation, and the conflict of productivity and stagnation, and seek to achieve self-integrity in the last period of their lives. The bridge between the individual and the integrity of the self is formed by the people around him and the social structure to which he is subject. Ken Loach, who critically discusses social structure in his films, tells the struggle of an old character in social order in “I Daniel Blake (2016).“I Daniel Blake” describes the struggle of Daniel Blake against bureaucracy. What compels him most in this struggle is that he is an old character. Blake is unemployed due to his advanced age and health problems, and he has to use computers and the Internet to get his job back or get financial help from the government. In this study, Daniel Blake character has been examined with three dimensional character analysis method which covers physiological, sociological and psychological dimension and as a result of this analysis, Daniel Blake character is in the framework of Erikson's theory of psychosocial development, Activity Theory, Socio-Emotional Selectivity Theory and Selective Optimization Theory with Compensation. All dimensions of the character have been revealed in detail with three-dimensional character analysis. This method provides a versatile perspective at the character as the characters are handled in all dimensions. Although Blake is a film character, when analyzed, his mood and conflicts provide sufficient data from the perspective of Erikson's theory of psychosocial development and other current development theories focusing on advanced adulthood.

Key Words: *Cinema, Psychology, Psychosocial Development Theory, Ken Loach, Character Analysis*

* Bu çalışma 1-2 Kasım 2017 tarihinde Antalya’da gerçekleştirilen I. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi, mehemgul@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-5916-9949

² Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı, talhasahin92@gmail.com Orcid No: 0000-0002-5768-7494

Atf Bilgisi: GÜL, M. E., - HAN, T. Ş. (2020). “*Ben Daniel Blake* Filminin Bireyin Yaşlılık Dönemi Çatışmaları Bağlamında İncelenmesi”, İMGELEM, 4 (6): 157-176.

Citation Information: GÜL, M. E., - HAN, T. Ş. (2020). “The Analysis of the *I Daniel Blake* Film in the Context of the Individual Period Conflicts”, İMGELEM, 4 (6):157-176.

Başvuru / Received: 17 Ocak/January 2020.

Kabul / Accepted: 26 Mayıs/May 2020.

1. GİRİŞ

Farklı benlikleri anlatan, o benliklerin psikolojisi ve davranış örüntüleri hakkında en fazla argüman sağlayan sanat dallarından biri de sinemadır. Sinema filmleri, kurgusal bir evren olsa da toplumsal sorunları gerçekçi bir şekilde yansıtma potansiyelini içinde barındırmaktadır. Sinemanın kurgusal karakterlerinin ve olay örgülerinin –özellikle toplumsal gerçekçi filmlerde- hayattakine oldukça yakınlık gösterdiği kabul edilebilir. Bu varsayım doğrultusunda, psikoloji kuramlarından faydalanılarak sinema filmlerindeki kurgusal karakterleri tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi analiz edebilmek ve bu karakterlerin davranışlarını yorumlayabilmek mümkündür. Filmlerinde toplumsal yapıyı eleştirel bir yaklaşımla ele alan usta yönetmen Ken Loach, *I Daniel Blake* (2016) filminde yaşlı bir karakterin toplumsal düzenle olan mücadelesini ele almaktadır. Yaşlı bir marangoz olan Daniel Blake geçirdiği kalp krizi sonucunda doktor raporuyla işsiz kalır. İşsizlik yardımı için yaptığı başvurular ise Blake’in değişen toplumsal yapıya uyum sağlayamaması ve bürokrasinin yavaş işlemesi nedeniyle sonuçsuz kalır. Blake sistem tarafından değersizleştirildiğini düşünür ve sistemin kendisini yok saymasını kabullenemez. Bu çalışmada, Blake’in içinde bulunduğu ruh hali ve yaşadığı çatışmalar, Erikson’un PsikoSosyal Gelişim Kuramı çerçevesinde değerlendirilecektir. Psikolojide gelişim kuramlarına dair birçok yaklaşım bulunmaktadır. Başlıca gelişim kuram ve yaklaşımları şunlardır; Piaget Gelişim Kuramı, Kohlberg Ahlak Gelişimi Kuramı, Psikoseksüel Gelişim Kuramı (Freud), Psikososyal Gelişim Kuramı (Erikson). Freud, insan gelişiminde bebeklik ve çocukluk yıllarını inceler. Bu yıllardaki yaşantıların insanın kişiliğini ve davranışlarını doğrudan etkilediğini savunur. Freud, bireyin gelişimini incelerken insanın erken dönemine odaklanır. Piaget de tıpkı Freud gibi bireyin erken dönem yaşantılarıyla ilgilenir ve insan gelişiminin ilk yıllarını detaylı şekilde açıklarken on beş yaşından büyük bireyleri kişilik gelişimini tamamlamış olarak kabul eder. Kohlberg ise gelişim düzeylerini ahlak ve toplumsal uyum üzerinden açıklamıştır. Ona göre de birey on dört yaşında zihinsel gelişimini tamamlamaktadır (Özdemir ve diğerleri, 2012). Bütün bu yaklaşımların aksine Erikson ise insan gelişimini bir bütün olarak ele alarak bireyi doğumundan ölümüne kadar incelemiştir. Bu yönüyle Erikson’un Psikososyal Gelişim Kuramı, özellikle yetişkin ve yaşlı bireyleri incelerken daha kapsamlı çıkarımlar yapılmasına olanak vermektedir.

2. Gelişim Kuramları

Gelişim kuramları insanda, doğumundan ölümüne kadar meydana gelen fiziksel, psikolojik, bilişsel ve davranışsal değişimleri inceleyerek bu değişimlerin sonuçları üzerinde çalışmaktadır. Gelişim kuramları, psikolojinin odak noktası olan insan ve insan davranışlarını açıklamada, büyüme, hazır

bulunuşluk ve olgunlaşma kavramlarını temel almaktadır. İnsan hayatını, ardışık ve birikmeli olarak ilerleyen farklı gelişim dönemleri ve bu gelişim dönemlerinde kazanılması gereken yeterliliklerin kazanılıp kazanılmaması durumunda ortaya çıkan kişilik özellikleri çerçevesinde açıklamaktadır.

2.1. Sigmund Freud'un Psikoseksüel Gelişim Kuramı

Freud, insanların yaşadığı sorunların kaynağının hayatlarının ilk yıllarındaki deneyimlerine bağlamaktadır. Çocuklar büyüdükçe haz odakları ve cinsel dürtülerinin ağızdan anüse ve en sonunda genital organlarına kaydığını düşünmektedir ve bu süreçte psikanalitik gelişimin beş evreden oluştuğunu öne sürmektedir: oral evre, anal evre, fallik evre, latent evre ve genital evre. Freud'a göre bireyin yetişkin kişiliği her bir dönemdeki haz kaynakları ve gerçeklik arasındaki çatışmaları nasıl çözdüğüne göre belirlenir (Freud, 1917). Freud'un gelişim kuramındaki her evre, belli bir kritik gelişimi kapsamaktadır. Herhangi bir dönemdeki ihtiyaçlar karşılanmadığı takdirde, o dönemde fiksasyon yani saplantı meydana gelmekte ve bireyin sağlıklı gelişim sürecinde aksaklık meydana gelmektedir. Freud'a göre, ilk dönemlerde ihtiyaçlarının karşılanması engellenen birey, daha ileri yaşlarda, bu ihtiyaçlarla ilgili olarak normal olmayan bazı davranış biçimleri gösterir. Örneğin; psikoseksüel gelişim evrelerinden ilki olan oral dönemde bireyin haz kaynağı ağızdır, bu nedenle bebekler her şeyi ağızına alarak tanımaya çalışırlar, bu dönemde yeterli doyuma ulaşamayan ve fiksasyon (saplantı) yaşayan bir bireyde Freud gelecekte oburluk, sigara tiryakiliği gibi bazı davranış örüntüleri görülebileceğini savunmaktadır (Koç ve diğerleri, 2001).

Oral dönem; bu dönemde çocuğun çevresi ile olan ilişkisinde ilişki sağlayan başlıca organı ağızdır. Annesiyle kurduğu tenel temas önemlidir. Anal dönem; bu dönemde çocuk dışkıının tutulması ya da boşaltılması İşlevleri üzerinde denetim kurmayı öğrenir. Freud, tuvalet eğitimi sırasında annenin tutumunun çocuğun ilerdeki karakter yapısını etkilediğini belirtmektedir (Geçtan, 1978). Fallik dönem; bu dönem, cinsel bölgelerin uyarılmasından heyecan duyma ve cinselliğe aşırı ilgi biçiminde davranışlarla belirlenir. Oedipus ve Elektra karmaşaları bu dönemin önemli çatışmalarıdır. Latent dönem; bu dönemde cinsel dürtüler durgunlaşmıştır, denetim altına alınmıştır. Çocuk okul çağına gelmiştir. kadın ve erkek toplumsal rollerinin benimsendiği gelişim dönemidir. Genital dönem; genç bu dönemde cinsel yönden olgunlaşmaya başlar. Artık çocuk olmaktan çıkıp çocuk sahibi olabilecek bir cinsel olgunluğa ulaşmıştır (Koç ve diğerleri, 2001).

Freud'un kuramı, birçok psikanalitik kuramcı tarafından yeniden ele alınarak büyük ölçüde değiştirilmiştir. 21. yüzyılda psikanalitik kuramcılarının çoğu, Freud'un cinsel dürtüleri aşırı derecede vurguladığı tezinde birleşirler ve bireyin gelişiminin belirleyicisi olarak kültürel deneyimleri öne çıkarırlar. Bu anlamda en büyük ve kapsamlı değiştirme ve eleştiri Erikson'dan gelmiştir, Erikson gelişim kuramının temelini Freud'un kuramından alırken bu kuramın eksiklerini tamamlamış hem kurama ilk, orta ve ileri yetişkinlik dönemlerini eklemiş hem de toplumsal ve kültürel faktörlerin insan gelişimi üzerindeki etkilerini kurama dahil etmiştir.

2.2. Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı

İnsan gelişimi dönemler halinde inceleyen kuramlardan biri de, Erikson tarafından geliştirilen Psikososyal Kuramıdır. Erikson psikanalitik kuramdan farklı olarak, çocukluk dönemlerinin yanı sıra, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerini de önemsemiştir. Bunun yanı sıra insan gelişiminde kültürel, sosyal ve çevresel etkenlerin önemini vurgulamıştır. Freud id üzerine yoğunlaştığı halde Erikson daha ziyade ego üzerinde durmuş, bilinçaltına ve işleyişine fazla önem vermemiştir. Psikanalitik kurama göre belli bir dönemde ortaya çıkan veya sağlıklı olarak atlatamayan bir dönem daha sonraki dönemleri etkiler. Bu determinist bir yaklaşımdır. Erikson'a göre uygun çevresel şartlar ortaya çıktığında daha önceki yaşantılara bağlı olmaksızın sağlıklı dönemler geçirilebilir. Örneğin bebeklik dönemi karmaşası olan güvensizlik, ergenlik çağı karmaşası olan kimlik arayış aşamasında çözüme kavuşturulabilir. Freud normal dışılık üzerinde dururken, Erikson daha çok normallik ve sağlıklılık üzerinde durmuştur (Burger, 2006). Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı sekiz evreden oluşmaktadır. Bu evreler insanın doğumundan ölümüne kadar olan süreci içermektedir. Bu evrelerden ilk yedisi aşağıda kısaca özetlenirken, yaşlılığın tanımlandığı son evre ise detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

a. Temel Güvene Karşı Güvensizlik: Bu dönemde bebekler, çevrelerindeki dünyaya güvenebilecekleri ya da güvenmeyeceklerine ilişkin temel duygular edinirler. Bebeğin annesiyle olan ilişkisi bu dönemde büyük öneme sahiptir. Bu dönemi sağlıklı bir şekilde atlatamayan bireyler ileriki yaşamlarında: sosyal ilişkilerde çekingen, kaygılı ve gergin, karamsar ve kararsız bir kişilik örüntüsü geliştirirler. Kendilerine güven duyguları düşük olur (Bacanlı, 2000).

b. Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç: Gelişim döneminde çocuğun yürümeye ve konuşmaya başlaması ile annesine olan bağımlılığı da azalmaya başlamıştır. Bu dönemde çocuğa kendi eylemlerini kontrol etme imkanı vermek önemlidir. Bu dönemi sağlıklı bir şekilde atlatamayan çocuklar; dıştan denetimli, utangaç, bağımlı, çekingen, kendi başına karar veremeyen, kendine güvenmeyen bir insan haline gelir (Burger, 2006).

c. Girişkenliğe Karşı Suçluluk Duygusu: Bu dönemde çocuk bağımsız bir şekilde hareket edebilmektedir. Buna bağlı olarak etrafında olup bitenlere yönelik merakı da artar. Bu nedenle sorular sorar, araştırma girişiminde bulunur. Çocuğun araştırma girişimlerini destekleyen, sorduğu soruları anlayabileceği şekilde doğru cevaplar veren, sevecen, ilgili anne babalar çocuğun bu dönemi başarıyla atlatarak bir sonraki döneme ilerlemelerine yardımcı olurlar (Kazancı, 1989).

d. Çalışma ve Başarılı Olmaya Karşı Aşağılık Duygusu: Bu dönemde ilkokula başlayan çocuk için artık oyun oynamak eski çekiciliğini kaybetmiş, yerine bir şeyler üretmek, yaptığı işlerde başarılı olmak almıştır. Aşağılık duygusu bu dönemin en büyük problemidir. Bu dönemi başarılı bir şekilde atlatamayan çocuklar ileriki yaşamlarında; özgüven duygusu düşük, kendine yetme duygusundan eksik,

sorumluluk almak istemeyen, öğrenilmiş çaresizlik davranışları göstermeye eğilimli olabilirler (Bacanlı, 2000).

e. Kimlik Kazanmaya Karşı Kimlik Karmaşası: Ergenlik dönemi, çocukluktan yetişkinliğe doğru bir geçiş dönemi olarak kabul edilir. Bu dönemde “ben kimim” sorusu önemli hale gelir ergen bu soruya cevap arar. Erikson’a göre bu dönemde ergen başarılı bir şekilde kimlik kazanma sorununu çözerse, kendine güvenen kendinden emin bir kişi olarak yaşamını sürdürebilir ve başarılı olur (Miller, 2008).

f. Yakınlığa Karşı Yalnızlık: Bu dönem genç yetişkinlik olarak bilinir. Arkadaşlık ve dostluk ilişkileri önemlidir. Bu dönemde en sık yaşanan korku bağlanma korkusudur. Kişiler bazen “iş bulunca evleneceğim”, “ev alınca evleneceğim” gibi bahaneler öne sürerek bu korkularını gizlemeye çalışırlar, bazen de açıkça ifade edebilirler (Bacanlı, 2000).

g. Üretkenliğe Karşı Durgunluk: Erikson “üreticilik” kavramı ile özellikle yeni kuşakların gelişimi ile ilgilenme ve onlara rehberlik etmeyi kastetmektedir. Üretken olamayan bireyler amaçsızlık duygularına kapılırlar, bencil bir kişiliğe sahip olurlar, kurdukları ilişkiler sahte ve yüzeysel değil, üretken olmamak durgunluğa ve kişiliğin yoksullaşmasına yol açar (Erdem& Akman, 1995).

g. Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk Evresi: Bu evre, Erikson’un sekizinci ve son gelişim evresidir. Bireyler bu dönemi ileri yetişkinlikte yaşarlar. Bu aşamada geçmiş üzerinde düşünülmesi ve bundan olumlu bir düşünce oluşturulması ya da kişinin yaşamının iyi yaşanmamış olduğu sonucuna varılmasını içerir. Yaşlı yetişkin pek çok farklı yoldan daha önceki dönemlere ilişkin olumlu bir bakış açısı geliştirmiş olabilir. Durum böyle ise geçmişe dönüp bakıldığında ortaya çıkan düşünceler ve anılar yaşanmış bir yaşam görüntüsü oluşturacak ve yaşlı yetişkin doyum sağlayacaktır. Bu doyum ne kadar yüksek olursa benlik bütünlüğünün sağlanması da o denli yüksek olur. Ancak yaşlı yetişkin önceki dönemlerden bir ya da daha fazlasını olumsuz bir şekilde çözümlemesi halinde -erken yetişkinlikte sosyal olarak yalıtılmış olmak ya da orta yetişkinlikte durgunluk gibi- kişinin yaşamının toplam değeri ile ilgili geçmişe dönük düşünceleri olumsuz olabilmektedir. Bu olumsuz düşünceler bireyde umutsuzluğa neden olur. (Santrock, 2015). Yaşamın gözden geçirilmesi Erikson’un benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk olarak adlandırılan son aşamasında oldukça önemlidir. Yaşamın gözden geçirilmesi kişinin geri dönüp kendi yaşam deneyimlerine bakması, bunları değerlendirmesi, yorumlaması ve çoğunlukla yeniden yorumlamasını içerir (Robitaille ve diğerleri, 2010). Yaşlanma alanındaki önde gelen uzmanlardan biri olan Robert Burtler (2007), yaşamını gözden geçirmesine ilişkin; “acı, öfke, suç ve keder olasılıklarının yanı sıra çözümlenme ve kutlama, onaylama ve umut, uzlaşma ve kişisel gelişim için olanaklar da vardır” ifadelerini kullanmaktadır ve yaşamın gözden geçirilmesinin, ölümü beklemeden harekete geçirdiğini söylemektedir. Yaşamın gözden geçirilmesi bazen yavaş ilerler; diğer zamanlarda ise bir kişilik bütünlüğü duygusuna ulaşmak için kayda değer ölçüde çaba gerektirecek kadar yoğundur. Yaşamın gözden geçirilmesi başlangıçta kişinin kendisi ya da yaşam geçmişi hakkında rastgele önemsiz düşünceler olarak gözlemlenebilir. Bu düşünceler kısa ve kesik kesik dürtüler halinde

ortaya çıkabilmekle birlikte esas itibariyle sürekli hale de gelebilirler. Yaşamın gözden geçilmesi kültür, etnik köken ve cinsiyet gibi sosyo-kültürel boyutlar içerebilir. Aynı zamanda aile üyeleri ya da bir arkadaşla paylaşım ve yakınlık da dahil olmak üzere kişiler arası ilişkiler boyutu da içerebilir (Cappeliez & O'Rourke, 2006). Aynı zamanda yaşamın gözden geçirilmesi anlam ve uyumun yaratılması ya da keşfedilmesi ile ilgili olabilecek kişisel boyutlar içerebilir. Bu kişisel boyutlar, yaşlı yetişkinlerde parçaları anlam ifade edecek ya da etmeyecek şekilde ortaya çıkabilir. Son analiz aşamasında her kişinin yaşamı gözden geçirmesi bir dereceye kadar benzersizdir. Geçmiş incelemeye başladığında yaşlı yetişkin onu araştırır, gözlemler ve üzerinde derinlemesine düşünür. Önceki deneyimlerin ve anlamların yeniden değerlendirilmesi, çoğunlukla da düzeltme ya da kapsamı genişletilmiş bir anlayışla birlikte gerçekleşir. Geçmişin bu şekilde yeniden düzenlenmesi, kişi yaşamına yeni ve önemli bir anlam kazandıran daha geçerli bir tablo sunar. Ayrıca kişinin ölüme hazırlanmasına ve ölüm korkusunu azaltmasına yardımcı olur (Cappeliez & O'Rourke & Chaudhury, 2005). Son zamanda gerçekleştirilen bir çalışma, özel yaşamı gözden geçirme kursunun “anlam aramanın”, orta ve daha yaşlı yetişkinlerde depresyon belirtilerini azalttığını ortaya koymuştur (Pot ve diğerleri, 2010). Yaşamın gözden geçirilmesinin bir yönü de olgun bir bilgelik geliştirme ve kendini anlamının bir parçası olarak kişinin yaşamının sadece olumlu yönlerini değil aynı zamanda pişmanlıklarını da tespit etmesi ve bunlar üzerinde derinlemesine düşünmesini içerir (Choi & Jun, 2009). Bir başka deyişle yaşamın gözden geçirilmesi; yaşamın sadece olumlu yönlerinin değil aynı zamanda kişinin yapmış olmaktan pişmanlık duyduğu şeylerin de incelenmesi sonucunda, bireyin yaşamın karmaşıklığına ilişkin daha doğru bir görüntüye ulaşması ve hatta belki de yaşam doyumunun artmasıdır (King & Hicks, 2007).

Bu evredeki bireyler genellikle meslek yaşantılarını da sona erdirerek emekli olmaktadır. Emekliliğe iyi uyum sağlamış yaşlı yetişkinler, yeterli geliri olan, aktif, iyi eğitim almış, arkadaş ve aileden oluşan geniş bir sosyal ağa sahip ve genellikle de emekli olmadan önce yaşamdan zevk alan kişilerdir. Yeterli geliri olmayan, sağlığı zayıf, emeklilikle birlikte eşin ölümü gibi başka sıkıntılara da uyum sağlaması gereken yaşlı yetişkinler, emekliliğe uyumu sağlamada en çok zorlananlardır (Reichstadt ve diğerleri, 2007). Dayanıklılık, (resilience) kişinin emekliliğe iyi uyum sağlayıp sağlayamamasında önemli bir unsurdur. Kişiler emekli olduklarında, çalıştıklarında olduğu gibi artık yapılandırılmış bir çevreye sahip değildirler. Bu nedenle kendi ilgilerini keşfetmeye ve yeni uğraşlar bulmaya ihtiyaç duymaktadırlar. İşle ilgili olmayan bilgilerle ve arkadaşlarla zaman geçirmek emekliliğe uyumu arttırmaktadır (Santrock, 2015).

Erikson, Psikososyal Gelişim Kuramı ile id ve ego odaklı psikanalitik görüşe gelişim alanında yeni bir ufuk kazandırmıştır. İnsan gelişimi üzerinde sosyal normların etkilerine eğilerek, gelişim psikolojisi literatürüne önemli bir katkıda bulunmuştur. Ancak psikoloji birçok bilim dalında olduğu gibi birikimli ilerleyen bir alandır ve gelişim psikolojisi alanında ana kuramlardan hız alan farklı görüşler ve kuramlar geliştirilmeye devam etmektedir. Bundan sonraki bölümde psikanalitik görüşü temel alan güncel gelişim kuramlarına yer verilecektir.

2.3. İleri Yetişkinlik Dönemini Açıklayan Güncel Gelişim Kuramları

Çağımız toplumlarında yaşanan modernleşmenin ve dijitalleşmenin hızlı bir şekilde artması sonucunda kaçınılmaz olarak toplumun her alanında büyük değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimlerin doğal bir sonucu olarak ileri yetişkinlik dönemini açıklayan bazı güncel gelişim kuramları geliştirilmiştir. Bunlar; Hareketlilik Kuramı, Sosyo-Duygusal Seçicilik kuramı ve Ödünleme Yoluyla Seçici Optimizasyon Kuramıdır. Bu üç kuram, mevcut konjonktürü daha iyi kavraması ve ileri yetişkinliğe odaklanması nedeniyle, günümüz dünyasındaki yaşlı bireylerin, içinde yaşadığı topluma uyum süreçlerini ele alırken yeni bakış açıları sağlamaktadır. Bu nedenle Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramıyla beraber ileri yetişkinlik dönemini açıklayan güncel gelişim kuramlarına da yer verilmiş ve analizlerde bu üç kuramdan faydalanılmıştır.

2.3.1 Hareketlilik Kuramı

Hareketlilik Kuramı, yaşlı yetişkinler ne kadar aktif ve katılımcı olurlarsa yaşamlarından doyum alma olasılıklarının da o kadar yüksek olacağını ifade etmektedir. Araştırmacılar 1960'lı yıllardan başlayarak ve 21. yüzyıla kadar devam etmek üzere hareketlilik kuramını destekleyen güçlü kanıtlar bulmuşlardır (Neugarten, Havighurst & Tobin, 1968). Söz konusu araştırmacılar yaşlı yetişkinlerin aktif, enerjik ve üretken olduklarında daha başarılı bir şekilde yaşlandıklarını ve toplumla ilişkilerini kesmeleri halinde olacaklarından daha mutlu olduklarını tespit etmişlerdir. Hareketlilik Kuramı, pek çok kişinin orta yetişkinlikteki rollerini ileri yetişkinliklerine taşımaları halinde yaşamlarından daha fazla doyum sağlayabileceğini savunmaktadır. Bu rollerin kendilerinden alınması halinde (erken emeklilikte olduğu gibi) söz konusu kişilerin aktif ve ilgili olmaya devam edebilmeleri için bunların yerine geçebilecek yeni roller bulmaları önemlidir.

2.3.2 Sosyo-Duygusal Seçicilik Kuramı

Kuram, yaşlı yetişkinlerin sosyal ilişki ağları ile ilgili daha seçici hale geldiklerini savunmaktadır. Duygusal doyuma daha fazla değer vermeleri nedeniyle yaşlı yetişkinler tanıdıkları ve tatmin edici ilişkiler içinde oldukları kişilerle daha fazla zaman geçirirler. Laura Carstensen tarafından geliştirilen (1998, 2006, 2008) bu kuram yaşlı yetişkinlerin yaşamlarının daha dışındaki kişilerle sosyal ilişki kurmaktan kasıtlı bir şekilde kaçındıklarını buna karşılık zevk aldıkları ilişkiler içinde buldukları yakın arkadaşları ve aileleri ile görüşmelerini sürdürdüklerini ya da arttırdıklarını savunmaktadır. Kişiler yaşlandıkça sosyal etkileşimin böyle seçici bir şekilde daralması olumlu duygusal deneyimleri en yüksek düzeye çıkarırken duygusal riskleri de en aza indirmektedir. Sosyo-Duygusal Seçicilik Kuramı, yaşlı yetişkinlerin sosyal soyutlanma nedeniyle duygusal umutsuzluk içinde olduklarına ilişkin kalıp yargıya karşı çıkmaktadır. Aksine, yaşlı yetişkinler arkadaşları ve aileleri ile daha fazla duygusal anlamda doyurucu zaman geçirmek için sosyal ilişkilerinin sayısını bilinçli bir şekilde azaltmayı seçerler. Bir başka deyişle duygusal ihtiyaçlarını mevcut sosyal ilişkileri ile karşılamak amacıyla sosyal çevrelerini sistemli bir şekilde küçültürler. Sosyo-Duygusal Seçicilik

Kuramı aynı zamanda kişilerin ulaşmaya istekli oldukları hedeflerin türleri üzerine odaklanmaktadır (Charles & Carstensen, 2009).

Bu kurama göre iki önemli hedef grubunu; bilgiyle ilgili hedefler ve duygusal hedefler oluşturur. Bu kuram, bilgi temelli hedeflere ulaşma isteğinin, yaşamın erken yıllarında nispeten yüksek düzeyde başladığını, ergenlik ve erken yetişkinlikle en yüksek düzeye çıktığını ve daha sonra orta ve ileri yetişkinlikle tekrar düşüş eğilimi gösterdiğini vurgulamaktadır. Duygusal hedeflere ulaşma isteğinin ise bebeklik ve erken çocukluk döneminde yüksek olduğunu, orta çocukluk döneminden erken yetişkinlik dönemine kadar azaldığı orta ve ileri yetişkinlikte ise arttığını belirtmektedir

2.3.3. Ödünleme Yoluyla Seçici Optimizasyon Kuramı

Bu kuram, Paul Baltes ve meslektaşları tarafından ileri sürülmüştür (Baltes, Lindenberger & Staudinger, 2006). Kuram, başarılı yaşlanmanın üç temel faktöre bağlı olduğunu ifade etmektedir: Seçme, optimizasyon ve ödünleme. Bu kuram kişilerin nasıl yeni kaynaklar ürettiklerini ve bunları başarmak istedikleri görevlere nasıl etkili bir şekilde paylaştıklarını açıklamaktadır (Staudinger & Jabobs, 2011). Seçme, yaşlı yetişkinlerde işlevsellikteki kayıp ve kapasitenin azalması anlayışına dayanmaktadır ki bu da yaşamın pek çok alanında performansın azalmasını gerektirir. Optimizasyon, sürekli alıştırma ve yeni teknolojilerin kullanımı ile bazı alanlarda performansı korumanın mümkün olduğunu savunmaktadır. Ödünleme ise yaşamdaki görevler yaşlı yetişkinin mevcut performans potansiyelinin üzerindeki düzeyde bir kapasite gerektirdiğinde ortaya çıkmaktadır. Yaşlı yetişkinler özellikle, örneğin yeni bir malzeme hakkında düşünmeleri ya da bu malzemeyi çok hızlı bir şekilde ezberlemeleri, araba kullanırken hızlı tepki vermeleri ya da hızlı koşmak gibi zihinsel ya da fiziksel taleplerin söz konusu olduğu durumlarda ödünlemeye ihtiyaç duyarlar. Yaşlı yetişkinler bir hastalığa yakalandıklarında ise ödünlemeye duyulan ihtiyaç belirginleşir.

Paul Baltes ve meslektaşları (2006) bu kuramı açıklamak için hayatını kaybeden ünlü piyanist Arthur Rubinstein'ın yaşamından örnekler vermektedirler. Rubinstein kendisi ile 80 yaşındayken yapılan bir röportajda, yaşlılığında hayranlık duyduğu bir konser piyanisti olma durumunu koruyabilmesinde üç faktörün etkili olduğunu söylemiştir. Öncelikle yaşlılığın getirdiği güçsüzlüğün üstesinden eski konserlerine nazaran daha az sayıda parça çalarak gelmiştir. Bu durum seçmenin karşılığıdır. İkinci olarak yaşamının erken dönemlerine göre pratik yapmaya çok daha zaman ayırmıştır. Bu durum optimizasyonu yansıtmaktadır. Üçüncü olarak ise, hızlı çalması gereken bölümlerden önce daha yavaş çalarak gerçekte olduğundan daha hızlı çalıyormuş gibi bir izlenim yaratan özel stratejiler kullanmıştır, bu durum da ödünlemeyi yansıtmaktadır. Yaşlı yetişkinler ödünleme yoluyla seçici optimizasyonu kullanarak daha kısıtlayıcı bir şekilde olsa bile doyum sağlayıcı yaşamlar sürmeye devam edebilmektedirler.

3. Ken Loach'un Sinema Kariyeri

Ken Loach, 1936 yılında İngiltere'nin Warwickshire'e bağlı Nuneaton kasabasında işçi sınıfına mensup bir ailede dünyaya gelmiştir. 1957 yılında hukuk eğitimi almak üzere Oxford Üniversitesi'ne başlamış, fakat hukuk dersleri ilgisini çekmediği için kendini tamamen tiyatroya vermiştir.

Loach, birkaç ufak çaplı oyunculuk deneyiminden sonra beklediği başarıya ulaşamayınca BBC'nin açtığı yönetmenlik kursuna kabul edilmiştir. Kursu başarıyla bitirdikten sonra BBC yapımı televizyon dramalarında yönetmen olarak görev almıştır. Toplumsal meselelere eğilen Loach, ilk sinema filmi *Poor Cow*'u (*Düşen Kadın*, 1967) çeker ve böylece usta yönetmenin sinema kariyeri de başlamış olur. *Düşen Kadın* filmini Loach'un adının uluslararası alanda duyulmasını sağlayacak *Kerkenez* (*Kes*, 1969) filmi izler. Loach 1960'lı yılların sonunda başladığı sinema kariyerini günümüze kadar taşımayı başarır. Yaklaşık kırk yıllık bu süre zarfında yirmiden fazla sinema filmi yönetir. Muir (2015: 164), Loach'un "inatla ve etkili bir şekilde İngiltere'nin aidiyetsiz, parçalanmış ve yaralı yüzünü" anlattığını ifade eder. Cardulio (2015: 171), Loach'un filmlerini genel hatlarıyla "gündelik hayatın politliğini yansıtan kişisel aile dramaları ile siyasal gericiliğin ve işçi hareketinin reformist kanadının baskılarını anlatan daha gerilla filmler" olarak iki kategoriye ayırır. İlk kategoride *Kerkenez* (1969), *Family Life* (*Aile Hayatı*, 1971), *My Name is Joe* (*Benim Adım Joe*, 1998) gibi filmler varken; *Riff Raff* (*Ayak Takımı*, 1991), *Land and Freedom* (*Ülke ve Özgürlük*, 1995), *The Wind That Shakes the Barley* (*Özgürlük Rüzgarı*, 2006) *It's a Free World* (*İşte Özgür Dünya*, 2007) *Jimmy's Hall* (*Özgürlük Dansı*, 2014) ve *I Daniel Blake* (*Ben Daniel Blake*, 2016) filmleri ise ikinci kategoriye örnek olarak gösterilebilir.

3.1. Ken Loach Sinemasının Temaları ve Karakter Yapısı

Loach, filmlerinde İngiliz işçi sınıfı karakterlerine sıkça yer veren bir yönetmendir. Ünlü ve tecrübeli oyuncuların yanı sıra filmlerinde amatör oyuncuları da tercih etmektedir. Belgesel-kurmaca arasında bir üsluba sahip yönetmenin filmleri, izleyiciye karşı tutum ve sorumluluklar konusunda da Hollywood yapımlarının aksi bir anlayışa sahiptir. "Kendi deyişiyle o hep, insanlara rüyalar ve hayaller sunmaktansa, onları uykudan uyandırmayı tercih etmiş" bir yönetmendir (Okyay, 1997: 123-133). Yalur (2015: xiv-xix), da benzer bir şekilde Loach'un filmlerini "toplumsal ve siyasal uyanış filmleri" olarak nitelendirir ve filmlerinde yer verdiği karakterleri, içinde bulunduğu sistemin normlarına uymayan, yaşadığı maddi veya toplumsal sorunlardan dolayı kendi mücadelesini veren bütün olumsuzluklara rağmen umut dolu bireyler olarak tanımlar.

"Loach'un bireyleri, maddi ve toplumsal sorunlar nedeniyle harekete geçmek zorunda oldukları ve normlarına uymadıkları bir sistemin ağına takılmışlardır. Bu sistemin normlarına uymazlar. Kişisel hikayeleri merceğe alarak, politikanın mahreme nasıl nüfuz ettiğini ve bireysel hikayenin aslında işçi sınıfıyla ilgili olduğunu da gösterir Loach" (Yalur, 2015: xix).

Cardulio (2015: 171-172) Loach'un genellikle insanların yaşadığı problemlere veya çelişiklere odaklandığını belirtir. Uyuşturucu bağımlılığı, yoksulluk ve sokak hayatı, işçi örgütlerinin ve göçmenlerin yaşadığı sıkıntılar, siyasal mücadeleler, Loach'un filmlerinde yer alan temalardır ve Cardulio, Loach'un sinemasının en belirgin özelliklerini şu şekilde özetler:

“Gösterişsiz görsel biçimi, yalınlığı ve sıralı öyküleriyle Loach, tekniğiyle kimseyi etkileme derdinde değildir. Aslında, onun olayı uğraştığı işe kendini rahatsız edici bir şekilde adanmasıdır. Seyircisini aşırıya kaçmadan her an tutması ancak bu başarının bir süre sonra geride kalacağını unutuyor olması, filmlerini tamamen sahici ve etkileyici yapıyor. Loach külliyatının bir diğer tanımlayıcı yanı, sıklıkla adı bilinmeyen ve profesyonel olmayan oyuncularını seçmesiydi” (Cardulio, 2015: 171).

Kaplan (2017: 371), Loach'un “yoksulların, emekçilerin, en alttakilerin sesi, gözü ve yüreği” olduğunu ifade eder. İşçi sınıfının zorlu yaşantısını eleştirel ve gerçekçi biçimde filme alırken aynı zamanda şiirsel bir üsluba sahiptir. Kendisi de işçi sınıfı bir aileden geldiği için çok iyi bildiği bir dünyayı anlatır ve bu durum Loach'un sinemasının samimi olmasını sağlamaktadır. Onun filmlerinde işçi sınıfının iç dünyası ve görünmeyen yüzü onlara yapılan her türlü baskı açık şekilde görülmektedir. Kaplan, Loach'un filmlerinin bu yönüyle sosyolojik gözlem için uygun olduğunu belirtir: “Sömürünün, suçun ve şiddetin yaşamın tüm alanlarına sirayet etmesinin sonuçlarını tartışmaya olanak veren filmleriyle Loach, adeta sosyolojik bir gözleme olanak vermektedir. Ken Loach izleyicisini, ahlaki bir sorgulamaya davet ederek, suçluluk ve sorumluluk duygusuyla yüzleştirmeye çalışmaktadır” (Kaplan, 2017: 366). Ken Loach'un filmografisine bakıldığında genellikle ileri yaştaki karakterlerin filmin merkezinde olmadığı görülmektedir. Ken Loach ilk kez *Ben Daniel Blake* filminde ileri yaştaki bir karakterin ruh haline ve yaşadığı problemlere sinemasında yer vermiştir.

4. Sinemada Karakter ve Üç Boyutlu Karakter Analizi

Bir sinema filminde dramatik yapının oluşmasında büyük ölçüde, karakterler, tipler ve olay örgüsü belirleyicidir. Film karakterleri genellikle hayal ürünü olarak kabul edilse de, istisnalar dışında, gerçek hayattan insanlar model alınarak oluşturulmaktadır. Karakterlerin eylemleri, kararları ve tepkileri olay örgüsünü şekillendirir. Bu nedenle karakterin yapısı ve tercihleri gibi ayırt edici özellikleri de filmin öyküsünü ve olay örgüsünü doğrudan etkilemektedir. Türk Dil Kurumu'nun *Büyük Türkçe Sözlüğü*'nde 'karakter'e dair birçok tanım mevcuttur. Bu tanımlardan bazıları şunlardır: “Bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen, üstün ana özellik, öz yapı, ıra, seciye”, “Bir kimsenin veya bir insan grubunun tutumu, duygulanma ve davranış biçimi”, “Kişileştirme işleminde derinlemesine ele alınan oyun kişisi; kendine özgü nitelikler içinde ruhsal gelişimi olan oyun kişisi.”, “Bir eserde duygu, tutku ve düşünce yönlerinden ele alınan kimse”. Ersümer (2013: 53) ise karakteri “bir amaç doğrultusunda, bir sonucu hedefleyerek ya da bir şeylerden kaçınmak için karar veren, seçim yapan ve eyleme geçen kişi olarak tanımlar.

Bir sinema filmindeki karakter ne kadar ayrıntılı ve çok yönlüye o oranda daha inandırıcı olmaktadır. Gerçek yaşamda bir insanın karakterini ana hatlarıyla dış görünüşü, toplumsal yaşamdaki konumu ve ruhsal durumu oluşturmaktadır. Bunu gerçekçi bir sinema karakteri için de söylemek mümkündür. Karakterin üç boyutu; fizyolojik, sosyolojik ve psikolojiktir. Egri (2012: 42) bu üç boyutun önemini şu sözlerle ifade eder: “Her nesnenin üç boyutu vardır: derinlik, yükseklik, genişlik. İnsanın bunlardan başka üç boyutu daha vardır: fizyolojik, sosyolojik, psikolojik. Bu üç boyutu dikkate almadan, insan varlığını tanıyamayız”. Karakterin üç boyutlu olarak ele alınması yani üç boyutlu karakter analizi senaristlerin senaryo yazarken karakter oluştururken yararlandığı bir yöntemdir. Aynı zamanda bir film karakterini çözümlerken de bu yöntemden faydalanılması mümkündür. Bu yöntem karakterleri tüm boyutlarıyla ele aldığı için karaktere çok yönlü bir bakış imkanı sunmaktadır. İlk olarak karakterin fizyolojik boyutu/dış görünüşü, bir insanın karakterinin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Bir insanın; cinsiyeti, yaşı, boyu-kilosu vb. faktörler onun hayata bakışını, kendisiyle ve çevresiyle olan iletişimini doğrudan etkilemektedir. Bir sinema filminde de izleyicinin karaktere dair ilk izlenimi karakterin fiziksel görünüşüne göre şekillenmektedir. Aynı zamanda karakterin dış görünüşü, onun filmdeki yaşantısını, ruh halini ve ilişkilerini de doğrudan etkilemektedir.

“Fiziksel yapımız, kuşku yok ki yaşam görüşümüzü de etkiler; hoşgörülü, saldırgan, alçakgönüllü, küstah olmamıza neden olur. Zihinsel gelişimimiz de fiziksel yapımızın etkisi altındadır; aşağılık ya da üstünlük komplekslerinin temelinde de gene bu fiziksel yapının etkileri bulunmaktadır. İnsanın başta gelen en belirgin boyutu, fizyolojik boyuttur.” (Egri, 2012: 42-43)

Bir karakterin sosyolojik konumu da karakterinin oluşmasında en az dış görünüşü kadar etkilidir. Karakterin ait olduğu toplumsal sınıf, yaşadığı yerler, iletişim halinde olduğu insanlar o karakterin kişiliğinin oluşmasında önemli paya sahiptir. Bu nedenle bir sinema filminde de karakterler, sahici ve derinlikli olabilmesi adına sosyal çevresiyle ilişkilendirilerek izleyiciye sunulur. Egri (2012: 42), sosyolojik boyutu açıklarken, bodrum katında doğup büyümüş biriyle varlıklı bir ailede doğup büyümüş iki farklı insanı karşılaştırır:

“Bodrum katında doğmuşsanız, oyun yeriniz kentin pis sokakları idiyse, sizin davranışlarınız, tepkileriniz, elbette varlıklı evlerde doğup tertemiz oyun alanlarında oynayan çocukların davranışlarıyla tepkilerinden farklı olacaktır. Ancak, hakkınızda daha çok bilgi sahibi olmadıkça, sizi ondan ya da kapı komşunuz çocuktan ayıran özellikleri ve nitelikleri tastamam çözümleyemeyiz. Anneniz, babanız kimdi? Hastalıklı ya da sağlıklı kişiler miydi? Geçimlerini neyle sağlıyorlardı? Dostlarımız kimlerdi? Onlara karşı tutumunuz, davranışınız nasıldı? Onları size karşı nasıldı? Ne tür giysilerden hoşlanırsınız? Hangi kitapları okursunuz? Kiliseye gider misiniz? Ne yer ne düşünür, neyi sever, neden nefret edersiniz? Toplum bilim diliyle soralım, kimsiniz siz?” (Egri, 2012: 42-43)

Üçüncü ve son boyut ise psikolojiktir. Bu boyut fizyolojik ve sosyolojik boyutların ortak ürünü ve diğer iki boyutun tamamlayıcısı olarak düşünülebilir. Diğer iki boyutla kıyaslandığında psikolojik boyutun altında yer alan maddelerin cevaplarını bulmak daha zordur. Karakterin psikolojik boyutuna dair bilgilere ulaşmak için genellikle filmdeki karakterlerin diyaloglarına, tutumlarına veya davranışlarına bakmak ve bunları yorumlamak gerekir. Egri'nin (2012) ve Foss'un (2009), üç boyutlu bir karakter yaratmak için oluşturdukları taslağı aşağıdaki gibi tabloştırmak mümkündür:

Tablo 1. Üç Boyutlu Karakter Analizi Tablosu

FİZYOLOJİK BOYUT	SOSYOLOJİK BOYUT	PSİKOLOJİK BOYUT
1- Cinsiyet	1- Sınıfı	1- Hedefleri
2- Yaş	2- Meslek	2- Kişisel Zayıflıkları
3- Boy ve Kilo	3- Eğitimi	3- Hayal Kırıklıkları
4- Saç, göz, cilt rengi	4- Aile	4- Mizaç, huy
5- Tavrı, hareket ve duruş	5- Dinsel inanç	5- Cinsel yaşam, ahlaksal ölçütler
6- Görünüş	6- Irk, Milliyet	6- Yaşama Karşı Tutum
7- Kusurlar	7- Çevre İçindeki Yeri	7- Kompleksler
8- Konuşma tarzı	8- Siyasal Görüş	8- Beceriler
9-Sakatlıklar	9- Hobileri, ilgileri	9- Zeka Düzeyi

Not: Bu tablo Egri (2012: 42-43) ve Foss (2009:128-129) 'un karakter yapısının nasıl oluştuğunu gösteren taslaklarından yararlanarak oluşturulmuştur.

Üç boyutlu karakter analizi, sinema filmlerindeki karakterlerin en temel üç yönünü merkeze alarak analiz edilmesine olanak verir ve bu sayede karakterin özelliklerinin daha sistematik bir şekilde ortaya çıkması hedeflenir. Yer verilen üç boyutun altında yer alan maddeler, karakterin farklı yönlerini ortaya koyar ve bütünü tamamlayan küçük parçalara benzetilebilir. Üç boyutlu karakter analizi, bir karakteri mümkün olduğunca yansız bir şekilde betimleme imkanı sunar. Sadece bu yöntem kullanılarak bir karakterin portresi ortaya çıkarılabilir ancak tabloda yer alan tüm maddeler her zaman bir karakterde karşılık bulamayabilir veya bir sinema filminde tüm maddelerin cevaplarına açıkça yer verilmeyebilir. Bu analizle ele alınan karakterin daha kapsamlı olarak irdelenebilmesi için kuramsal bir perspektifle desteklenmesi yerinde olacaktır. Bu nedenle, bu makalede ileri yaştaki bir karakter olan Daniel Blake analiz edilirken, ilk olarak üç boyutlu karakter analizinden faydalanılmış daha sonra ise Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramından ve yaşlılık dönemini açıklayan güncel gelişim kuramlarından faydalanılmıştır.

5. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada öncelikle gelişim kuramları ve yaşlılık psikolojisi açıklanmıştır. Daha sonra Ken Loach sineması ve sinemada karakter olgusu ele alınmış, karakter analiz etme yöntemlerinden “Üç Boyutlu Karakter Analizi” ile Daniel Blake karakteri analiz edilmiştir. Daniel Blake karakterinin “Üç Boyutlu Karakter Analizi” sonucunda ortaya çıkan verileri temel gelişim kuramlarından Erikson’un Psikososyal Gelişim Kuramı ve yaşlılık evresini de ele alan “Hareketlilik Kuramı”, “Sosyo-Duygusal Seçicilik Kuramı” ve “Ödünleme Yoluyla Seçici Optimizasyon Kuramı” çerçevesinde yorumlanmıştır. Loach’un oluşturduğu ileri yaştaki bir karakter olan Blake’in, Erikson’un Psikososyal Gelişim Kuramı açısından değerlendirilebilmesi için Egri (2012) ve Foss’un (2009) geliştirmiş olduğu ve senaryo/piyes yazımında genellikle karakter yaratma sürecinde kullanılan “Üç Boyutlu Karakter Analizi” yönteminden faydalanılmıştır. Bu yöntem sayesinde karakterin fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik olmak üzere üç boyutu da detaylı şekilde analiz edilmiştir. Blake’in içinde bulunduğu ruh hali ve yaşadığı çatışmalar, Erikson’un Psikososyal Gelişim Kuramı açısından bakıldığında yeterli veriyi sağlamaktadır. Yapılan karakter analizi sonucunda elde edilen veriler Erikson’un Psikososyal Gelişim Kuramının ileri yaştaki bireyleri inceleyen “Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk Evresi” perspektifinden değerlendirilmiştir.

6. Daniel Blake Karakterinin Üç Boyutlu Karakter Analizi ve Yaşlılık Dönemi Çatışmaları Bağlamında Analizi

I Daniel Blake, Daniel Blake karakterinin bürokrasiye karşı verdiği mücadeleyi anlatmaktadır. İlerlemiş yaşından ve yaşadığı sağlık problemlerinden dolayı işsiz kalan Blake, işini geri alabilmek veya devletten maddi yardım alabilmek için bilgisayar ve internet kullanmak zorundadır. Sistemin çarpıklığı nedeniyle ve teknoloji konusunda yetersiz olduğu için hem hasta olduğunu kanıtlayamaz hem de işine geri dönemez. Eşini kaybettiği için yalnız yaşayan ve hayatında kimsesi olmayan Blake, iş yardımı için gittiği görüşmelerde genç bir kadın olan Katie ve iki çocuğuyla dostluk kurar. Blake, bu süreçte kendisinden de zor durumda olan Katie ve çocuklarına yardımcı olmaya çalışır. Blake, yaptığı başvurular sonucunda bir ilerleme kaydetmeye başladığı sırada önemli bir mülakattan önce hayatını kaybeder. Ondan geriye sadece içinde bulunduğu sistemi eleştiren bir mektup kalır. Filmin ismi de Daniel Blake’in ağzından çıkan bir haykırış niteliğindedir: “Ben Daniel Blake!”. Blake bu sloganvari cümleyi, bürokrasiyle girdiği sonu gelmeyen mücadelede isyan ettikten sonra bir tepki olarak devlet kurumunun duvarına bile yazar.

a. Daniel Blake Karakterinin Fizyolojik Boyutu

Daniel Blake 60 yaşlarında bir erkek karakterdir. Orta boyludur ve kilosu boyuyla orantılıdır. Yaşına göre atletik bir vücuda sahiptir. Beyaz tenlidir ve saçları dökülmüştür. Bir kalp krizi geçirmesine rağmen hayatta kalmayı başarmıştır ve günlük yaşamına sıkıntı çekmeden devam etmektedir. Yaşına göre hareketli bir yapıya sahiptir. Güçlü bir hafızaya sahiptir. Yüzünde veya vücudunun herhangi bir yerinde dikkat çekici bir özellik yoktur. Standart bir giyim tarzı vardır. Aksanlı ve argo ifadeler kullanan, esprili

ve iğneleyici bir konuşma tarzı vardır. Hoşuna gitmeyen veya sinirlendiği durumlarda küfürlü konuşmaktadır. Fiziksel açıdan herhangi bir kusuru veya sakatlığı mevcut değildir

b. Daniel Blake Karakterinin Sosyolojik Boyutu

Daniel Blake'in sosyolojik boyutuna geçmeden önce filmde aktarılan Britanya'nın sosyolojik boyutuna değinmek yerinde olacaktır. Filmde özellikle Britanya'daki sağlık sistemi, bürokrasi, sosyal devlet anlayışındaki çarpık yapı ve bireylerin içine düştüğü çıkmazlara yer verilmiştir. Blake sistem içinde işe yarar ve sorunsuz bir bireyken hiçbir zorluk çekmez; fakat yaşadığı sağlık problemleri onu sert ve ani bir şekilde sistemin dışına iter. Blake, sistem için değersiz bir pozisyona düşmüştür ve sistemin kendisine sağladığı haklardan faydalanamaz. Blake'in bu haklara erişebilmek için önüne, aşması gereken türlü türlü engeller çıkar. Bu engellerden biri dijitalleşen dünyada yaşanan köklü değişimlerdir. Blake, tüm başvurularını internet üzerinden yapması gerekmektedir. Daha önce hiç bilgisayar kullanmadığı için bu durum onu oldukça zorlar. Çevresindeki insanlardan yardım alarak ve bilgisayar kullanmayı öğrenmeye çalışarak bu engeli aşmaya çalışır. Daha sonra öz geçmiş yazmak için kursa gitmek zorunda kalır. Bütün bu süreçler yaşanırken Blake'in hiçbir güvencesi ve geliri yoktur. Bu durum Blake'de tedirginlik yaratır. Süreçlerin bir an önce tamamlanmasını bekler. İşlerin bu kadar yavaş ilerlemesi karşısında isyan etme noktasına gelir. Karşısında iletişim kuracak birey bulamaz. Bu durumu bir türlü idrak edemez. Blake bu süreçte tıpkı kendisine benzer bir durumda olan Katie ve iki çocuğuyla yakınlık kurar. Katie işsiz kalmış ve eşinden boşanmıştır. Katie de iş bulmak veya işsizlik maaşı almak ister fakat bir türlü isteği gerçekleşmez. Onun da hiçbir geliri yoktur. Çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için hırsızlık yapmak veya eskortluk yapmak gibi yollara başvurmak zorunda kalır. Blake ise onu bu kararından vazgeçirmek için çabalar.

Blake, İngiltere'nin Newcastle kentinde yaşayan bir İngiliz'dir. Dinine çok bağlı olmasa da Hristiyan'dır. Mesleği marangozluktur yani kendisi bir işçi sınıfı mensubudur. Yakın zamanda eşini kaybetmiştir. Hiç çocukları olmadığı için hayatına yalnız devam etmektedir. Arkadaş çevresi geniş değildir. Bütün çevresi; eski iş arkadaşları, komşuları ve işine geri dönmek için verdiği mücadele sırasında tanıştığı bir anne ve iki çocuğundan ibarettir. Eğitim durumu filmde açık şekilde belirtilmemiştir fakat; yüksek tahsilli bir karakter değildir. Buna rağmen belirli bir hayat görüşüne sahiptir. Konuşmalarıyla insanlara umut veren, sistemdeki aksaklıklar karşısında çözüm arayan, aklını kullanmaya çalışan ve yaşının da getirdiği tecrübeyle bilge bir karakterdir. Agresif yapısına rağmen genel olarak çevresindekiler tarafından sevilme ve değer görmektedir. İşten ayrıldığı halde iş arkadaşları ve komşuları tarafından sevilme ve değer görmektedir. Yeni tanıştığı aile tarafından da çabuk benimsenmiştir. Blake eşinin ölümünden sonra oluşan yalnızlığı çevresindekilere yardım ederek kapatmaya çalışmaktadır. Filmde Blake'in siyasal görüşüne dair net bilgiler yoktur. Geçirdiği kalp krizi nedeniyle işini kaybetmiştir. Aynı zamanda işsiz kaldığı dönemde yeterli sağlık kriterlerini sağlayamadığı için devlet yardımı da alamamaktadır. Blake, bu duruma itiraz etmek ister fakat bunun için gerekli başvuruları internette yapmak zorundadır.

c. Daniel Blake Karakterinin Psikolojik Boyutu

Blake'in en büyük hedefi geçirdiği kalp krizi sonucu kaybettiği işine geri dönmektir. Eşinin ölümünden sonra işiyle hayata tutunmaktadır ve hem eşini hem de işini kaybetmesinin sonucunda psikolojik açıdan olumsuz etkilenmiştir. Blake'in kişisel olarak zayıf sayılabilecek özelliği ise çabuk öfkelenmesidir. Öfkelendiği zaman duygularıyla hareket etmektedir. Bunun sonucunda da kurallara karşı gelebilmekte, sabrını yitirmekte ve kırıncı konuşmalar yapabilmektedir. En büyük hayal kırıklığı ise eşini ve mesleğini kaybetmesidir. Ahlaki açıdan toplumsal normlara uyan ve kuralları önemseyen biridir fakat kendince mantıksız bulduğu kurallara da bir şekilde tepki göstermektedir. Aktif bir cinsel hayata sahip değildir. Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen güçlü kalmayı başarmıştır. Bu yönüyle güçlü bir karaktere sahiptir. İnsanlarla kolay iletişim kurabilen bir yapısı vardır. Bu sayede yeni insanlarla kolay tanışabilir. İletişim becerilerinin yüksek olması onun çevresinde de değer görmesini sağlar. Çevresine karşı paylaşımcı ve fedakâr biridir. İnsanlara yardım etmeyi seven bir yapısı vardır. Filmde bunun örneklerine geniş bir şekilde yer verilmiştir. Kapı komşusu Çin'den kaçak ayakkabı getirdiğinde başının belaya girme ihtimaline rağmen komşusunun yanında olmuştur. İşine geri dönmek için verdiği mücadele sırasında tanıştığı aileye elinden gelen her türlü yardımı yapmıştır. Eşinin ölümüne kadar hem çalışmış hem de hasta yatağındaki eşine bakmıştır. Eşinin ölümünden sonra kendini kaybolmuş gibi hissetmektedir. Eşine dair anıları bütün ayrıntılarıyla hatırlamaktadır. Onun fotoğraflarını da özenle saklamaktadır. Blake zeki bir karakterdir. Karşılaştığı problemler karşısında sürekli bir çözüm üretmekten yanadır. Çabuk öğrenebilen bir yapıdadır. Çağa ayak uyduramayıp internet ve yeni teknolojilerden anlamasa bile amacına ulaşabilmek için öğrenmeyi dener ve kısa sürede önemli gelişme kateder. Hayata karşı olumlu bir bakış açısına sahiptir. İnatçı ve pes etmeyen bir mizacı vardır. Yeni tanıştığı aileye yardım etmek için evindeki bütün eşyalarını satarken bile sadece iş aletlerini satmaz, çünkü içinde her zaman işine geri döneceğinin umudunu taşır. Özellikle tamir ve ev işleri konusunda oldukça beceriklidir. Kendine olan saygısı son derece yüksektir. Bunu Blake'in "Kendine karşı saygını yitirdiğinde işin bitik demektir" repliğinden anlamak mümkündür. Devletten maddi destek alabilmek için gittiği mülakat için hazırladığı mektubu okuyamadan tekrar kalp krizi geçirmiş ve hayatını kaybetmiştir. Bu mektup Blake'in ruh halinin ve duygularının bir dışavurumudur:

"Ben bir müşteri ya da bir hizmet kullanıcısı değilim. Ben bir kaytarıcı, bir beleşçi, bir dilenci ya da bir hırsız değilim. Ben bir sosyal güvenlik numarası ya da ekranda yanıp sönen bir iz değilim. Faturalarımı, vergilerimi zamanında ve kuruşuna dek ödedim, bununla da gurur duyuyorum. Kimseye boyun eğmem, ama elimden gelirse komşunun gözünün içine bakar, ona yardım ederim. Sadaka istemiyorum ve kabul de etmiyorum. Benim adım Daniel Blake. ben bir insanım, köpek değil. Bu sıfatla haklarımı talep ediyorum. Bana saygı duyarak yaklaşmanızı talep ediyorum. Ben, Daniel Blake... Bir vatandaşım. Ne bir eksik ne bir fazla. Teşekkür ederim..." (Ben Daniel Blake, 2017)

d. Daniel Blake Karakterinin Yaşlılık Dönemi Çatışmaları Bağlamında Analizi

Üç Boyutlu Karakter Analizi ile üç temel boyutuyla ele alınan Blake karakteri, bu başlıkta Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı'nın Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk Evresi, Hareketlilik Kuramı, Sosyo-Duygusal Seçicilik Kuramı ve Ödünleme Yoluyla Seçici Optimizasyon Kuramı temel alınarak irdelenecektir.

Daniel Blake yaşam sürecinin son evresinde yer almaktadır. Bu dönemin özelliklerinden olan emekliliğe uyum, sağlık problemlerine alışma, eşin ölümü ve hayatta tek kalma durumuna uyum sağlama gibi süreçler film boyunca belirli sekanslarda yönetmen tarafından yansıtılmaktadır. Daniel Blake'in içinde bulunduğu yaşam dönemi Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı çerçevesinde Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk dönemine denk gelmektedir. Blake, psikolojik boyutuna bakıldığında geleneksel, kolektif, inatçı ve kararlı kişilik özellikleri barındırdığı görülmektedir. Film Blake'in eşini, mesleğini ve sağlığını kaybettiği ve kendi benliğiyle baş başa kaldığı bir dönemden bir kesit içermektedir. Blake'in sahip olduğu bu kişilik özellikleri film boyunca bürokrasi ve modern toplumun normları karşısındaki duruşunu belirlemektedir. Bu dönem içerisinde karakterin benlik bütünlüğüne ulaştığı, mutlu ve ideal bir yaşlılık geçirdiğini söylemek zordur. Erikson'un bu gelişim evresinin temel çatışması olan "*Yaşamın Gözden Geçirilmesi*" eylemi sonucunda karakterimizin pek olumlu argümanlara ulaşabildiğine film boyunca rastlanmamaktadır. Film, karakterin hayatını kaybetmesiyle sonlanırken bile karakterin içsel çatışmalarını yatıştırıp hayatı ve deneyimlerini olumlu bir benlik yapılanmasına ulaştırıp bütünlük hissi sağladığı söylenemez. Karısının ölümü ve yalnızlık sürecine uyum sağlamakta zorlanan Blake, geçmişini gözden geçirdiğinde, ona destek olacak ve yalıtılmışlığını engelleyecek bir çocuğunun olmadığını, inatçı ve hırslı karakteri gereği hayatının merkezine mesleğini koyduğunu ve duygusal doyum boyutunda noksan kaldığını söylemek mümkündür. Karakterin film boyunca nadiren huzurlu ve mutlu olduğu görülmektedir. Usta bir marangoz olan Blake, mesleğine dair gerçekleştirdiği en ufak eylemlerden bile büyük haz duymaktadır. Bu hazzın nedeni mesleğini icra ederken kendini işe yarar bir birey olarak hissetmesi olarak düşünülebilir. Marangozluk mesleği Blake'in varoluşunda önemli bir yere sahiptir ve mesleki açıdan insanlara fayda sağladığında kendini iyi hissettiği görülmektedir. Filmin bir sahnesinde Blake'in, bir çocuğa tahta oymayı öğretirken yaşadığı haz bunun bir örneğidir. Genel anlamda da Blake insan ilişkilerine önem veren, insanlara yardım etmekten haz duyan bir kişiliğe sahiptir. Genç yaştaki komşularına veya tesadüfen tanıştığı iki çocuk sahibi işsiz bir anneye de elinden geldiğince yardım ettiği görülmektedir. Blake'in bu tutumuna bakarak yalnız kalmayı tercih etmediğini ve çevresindeki insanlarla iletişim halinde olmayı tercih ettiğini söylemek mümkündür. Blake kapı komşusu gençlerle veya tesadüfen tanıştığı iki çocuk ve bir anneden oluşan bu aile ile sıkça vakit geçirmekte ve bu insanlar için kendini riske etmekten sakınmamaktadır. Ailenin ihtiyacı olduğu için evindeki eşyalarını bile satmaktan çekinmez. Burada eşyaların Blake'in geçmiş yaşantısını ve anılarını temsil ettiği yorumundan yola çıkarak, bu durumda karakterimizde benlik bütünlüğü yerine umutsuzluk yaratan bu anıları, ona yaşamının son döneminde duygusal doyum yaşatan insanlardan daha değersiz

gördüğü ve onların mutluluğu için geçmişinden ve anlarından vazgeçebileceği çıkarımında bulunmak mümkündür. Erikson'un kuramına ek olarak Blake'in yaşadığı çatışmalarda hareketlilik, sosyo-duygusal seçicilik ve ödünleme yoluyla seçici optimizasyon kuramlarının izleri görülmektedir. Hareketlilik kuramı, ileri yaştaki yetişkinlerin aktif ve katılımcı bir yaşam sürdürdüklerinde ve orta yetişkinliklerindeki alışkanlıklarını ileri yetişkinlik evrelerine taşıdıklarında daha mutlu olacaklarını savunmaktadır (Neugarten, Havighurst & Tobin, 1968). Bu bağlamda karakterimizin tamamen rastlantı üzerine tanıştığı Katie karakterine yardım etmesi ve Katie'nin yaşamındaki engelleri benimseyerek çözümler üretmeye çalışması ayrıca filmde yönetmen tarafından bir dini ritüel imgesi altında verilen Blake karakterinin doyum ve sağaltım yaşadığı ahşap oyma işleri ve yine karakterimizin yaşam tarzlarını eleştirmesi ve yanlış bulmasına rağmen hayata tutunmalarına ve para kazanmalarına yardım ettiği genç siyahi komşuları gibi tüm bu örnekler hareketlilik kuramının savunduğu mutlu olma ve doyum sağlama çabaları içerisinde değerlendirilebilir. Sosyo Duygusal Seçicilik Kuramı, ileri yaştaki bireylerin görüşmekten zevk aldıkları ve duygusal doyum yaşadıkları kişilerle ilişkilerini sürdürerek yaşamlarında daha mutlu olduklarını ve sosyal ilişkilerinden daha fazla beslendiklerini savunmaktadır (Charles & Carstensen, 2009). Bu bağlamda Blake, eski iş arkadaşları ve çevresi ile görüşmeyi reddederek, yeni tanıştığı ve kendisini yanlarında duygusal anlamda verimli hissettiği ve doyum sağladığı Katie karakteri ve genç siyahi kapı komşuları ile görüşmeyi tercih etmekte ve sosyal çevresini bu yönde şekillendirmektedir. Ödünleme Yoluyla Seçici Optimizasyon ileri yaştaki bireylerin işlevselliklerinde yaşadıkları kayıp, zihinsel ve fiziksel kapasitelerinde azalma sonucunda karşılaştıkları problemlere çözüm bulmakta yeni kaynaklar ürettiklerini ve bu şekilde işlevsel kalmaya devam ederek üretken ve verimli hissetmeye devam ettiklerini savunmaktadır (Staudinger & Jabobs, 2011). Filmin başlangıç sahnesinde şirket çalışanının Blake'e sorduğu; “*Kimseden yardım almadan 50 metre yürüyebilir misiniz?*”, “*Gömlek cebinize uzanabilir misiniz?*”, “*Kolunuzu kaldırıp başınıza dokunabilir misiniz?*” soruları ile ilerleyen yaşının getirdiği fiziksel deformasyon ve ileri yaştaki bireylerin ödünleme konusundaki ihtiyaçlarına dikkat çekilmektedir. Karakterin eski iş yerinden bir çalışma arkadaşına söylediği “maraton günlerim geride kaldı” sözü ödünleme konusunda karakterimizin farkındalığına dikkat çekmektedir. Blake, bürokrasi karşısında yapmak zorunda olduğu evrak işlerini halletmede teknoloji kullanımı konusundaki “*Bana boş bir arazi verin size ev yapayım ama teknoloji işlerinden anlamam*” sözleriyle ifade ettiği eksikliğini ödünlemek amacıyla bulduğu çözüm kaynakları olan yüz yüze iletişim, insanlarla yakın ve içten ilişkiler kurmayı kullanmaktadır. Örneğin; iş arama konusunda online başvuru yapmak ve dijital öz geçmiş hazırlamak yerine kendi el yazısıyla öz geçmiş hazırlayıp yüz yüze görüşmeyi tercih etmektedir.

SONUÇ

Sinema sanatı hem film üretimi hem de film kuramları açısından bakıldığında psikolojiden sıklıkla faydalanmaktadır. Yönetmenler, senaristler ve oyuncular bir karakter oluştururken o karakterin psikolojik boyutu üzerinde detaylı bir şekilde çalışmaktadır. Bu durum da filmlerin psikolojik

yaklaşımlarla analiz edilmesini mümkün kılmaktadır. Toplumcu gerçekçi filmler yapan Ken Loach'ın *I Daniel Blake* filmi, ileri yaştaki bir karakteri ve onun problemlerini merkeze alarak, hayatının son evresindeki bir karakterin psikolojisinin detaylı bir şekilde analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. *I Daniel Blake* filmi Daniel Blake'i fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik boyutlarıyla ayrıntılı bir şekilde işlemektedir. Bu sayede filmin başkarakterinin analiz edilmesi onun karakterinin yaşlılık kuramları çerçevesinde irdelenmesini mümkün kılmaktadır. Karakterin yaşlılık kuramlarına göre irdelenebilmesi için öncelikli olarak karakterin tüm boyutlarının analiz edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle filmin başkarakterini üç boyutlu karakter analizi metoduyla analiz edilmiştir. Üç boyutlu karakter analizinde ele alınan karakter fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik özellikleri ayrı ayrı ortaya çıkarılmıştır. Bu özellikler, Erikson'un Psikososyal gelişim kuramına göre değerlendirilmiştir. Buna ek olarak Erikson'un kuramını, günümüz modernleşen ve değişen dünyasında güncellenen çatışma ve uyum süreçleri açısından destekleyici ve tamamlayıcı olması nedeniyle yaşlılık dönemini açıklayan güncel kuramlardan Hareketlilik kuramı, Sosyo-Duygusal Seçicilik kuramı ve Ödünleme Yoluyla Seçici Optimizasyon kuramından faydalanılmıştır. Ken Loach sinematografisine bakıldığında genellikle toplumun kenarında kalmış ve sesini duyurmaya çalışan bireylerin sorunlarını işlediğini söylemek mümkündür. *Ben Daniel Blake* filminde ise işçi sınıfına ait ileri yaştaki bir karakterin yaşayabileceği zorlukları sinema filmine aktarmayı tercih etmiştir. Blake, bürokrasinin kendisini yok saydığını ve değersizleştirdiğini düşünmektedir. Bu durumu kabullenmez ve bürokrasiyle varoluşsal bir mücadeleye girişir. Erikson'un kuramına göre Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk evresinde yer alan en belirgin durumlardan; bireyin kendi yaşamını gözden geçirmesi, emeklilik, eşin ölümü, izolasyon duygusu ve üretkenlik-durağanlık çatışması Daniel Blake karakterinde de açık şekilde görülmektedir. Blake'in eşini kaybetmesi, işsiz kalması, ağır bir hastalık geçirmesi de onun hayatının son evresinde karamsar bir ruh haline bürünmesine yol açmaktadır. Bu tip olumsuz gelişmelere rağmen mücadele etmekten asla vazgeçmez. Birtakım bürokratik kurallar bütününe mantıksız bulur ve buna isyan edip kendince çözümler arar. Bu süreçte, ileri bir yaşta olması nedeniyle, dijitalleşen ve modernleşen yeni dünyaya adapte olamamasına rağmen teknolojik cihazları öğrenmeye çalışır. Yanında kimse olmasa bile gerekli kurumlara başvurularda bulunur. Yeni arkadaşlıklar kurar ve -her ne kadar kendisi de yardıma muhtaç olsa bile yeni arkadaşları için elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışır. İçine kapanarak, pasif bir şekilde ölümü bekleyip kaderine razı olmak yerine, hayatının son evresini aktif bir şekilde geçirir. Blake, sosyal çevresini kendi belirleyen, olumsuzluklara boyun eğmeyen, hakkını arayan diğer insanların hayatını kolaylaştırarak psikolojik doyum yaşayan bir karakterdir. Bu açılarından bakıldığında yönetmen Ken Loach, alışlagelen; güçsüz, zayıf, evinde oturan, cahil, çevresine bir faydası dokunmayan ancak sürekli çevresinden yardım bekleyen "yaşlı" stereotipinin dışında bir karakter ortaya koyar.

KAYNAKÇA

- Bacanlı, H. (2000). *Development And Learning*. Ankara: Nobel Distribution and Publication.
- Bauer, I., Wrosch, C., & Jobin, J. (2008). I'm Better Off Than Most Other People: The Role of Social Comparisons For Coping With Regret In Young Adulthood and Old Age. *Psychology and Aging*, 23(4), 800.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. Kaknüs Yayınları.
- Cardulio B. (2015) *Toplumsal Bilinç Sineması, Benim Adım Kes – Ken Loach Söyleşileri (içinde) Der: Yalur T. İstanbul: Agora Yayınları*
- Cappeliez, P., O'Rourke, N., & Chaudhury, H. (2005). Functions of reminiscence and mental health in later life. *Aging & mental health*, 9(4), 295-301.
- Cappeliez, P., & O'Rourke, N. (2006). Empirical Validation Of A Model Of Reminiscence And Health In Later Life. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 61(4), P237-P244.
- Choi, N. G., & Jun, J. (2009). Life Regrets And Pride Among Low-Income Older Adults: Relationships With Depressive Symptoms, Current Life Stressors And Coping Resources. *Aging and Mental Health*, 13(2), 213-225.
- Carstensen, L. (1998). A Life-Span Approach to Social Motivation. In J. Heckhausen & C. Dweck (Eds.), *Motivation and Self-Regulation across the Life Span* (pp. 341-364). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511527869.015
- Carstensen, L. L. (2006). The Influence Of A Sense Of Time On Human Development. *Science*, 312(5782), 1913-1915.
- Erden, M., & Akman, Y. (1995). *Eğitim psikolojisi: Gelişim-öğrenme-öğretme*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Ersümer, A. O. (2013). *Klasik Anlatı Sineması*, İstanbul: Hayalperest Yayınevi
- Foss, B. (2009). *Sinema ve Televizyonda Anlatım Teknikleri Ve Dramaturji*, (Çev. M. K.Gerçeker), İstanbul: Hayalbaz Kitap
- Freud, S. (1917). Duelo y melancolía. *Obras completas*, 14, 235-255.
- Geçtan, E. (1978). *Çağdaş insanda normaldışı davranışlar*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Hayward, A. (2004). *Ken Loach ve Filmleri Hangi Taraftasınız?* (Çev. Ö. Arıkan), İstanbul: Agora Yayınları
- Havighurst, R. J., Neugarten, B. L., & Tobin, S. (1968). *Middle age and aging*. Chicago: The.
- Kaplan, N. (2017). Kültürel Hegemonyanın Kısılcacında Yeni İnsan: Bir Kültür Eleştirisi Olarak Ken Loach Sineması. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7 (1), 365-378. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/jocress/issue/29915/324272>
- Kazancı, O. (1989). *Eğitim psikolojisi. Kuram ve İlkelerden Uygulamaya*, Kazancı Hukuk Yayınları, (67).
- Koç, M., Yavuzer, Y., Demir, Z., & Çalışkan, M. (2001). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım,
- King, L. A., & Hicks, J. A. (2007). "Whatever Happened To" "What might have been"? Regrets, Happiness, And Maturity. *American Psychologist*, 62(7), 625.
- Loach, Ken. (2017) *Ben Daniel Blake [Film], Sixteen Films, Why Not Productions, Wild Bunch*
- Miller, P. H., Onur, B., & Gültekin, Z. (2008). *Gelişim Psikolojisi Kuramları*. İmge.

- Okuyay, S. (1997). Proletaryanın Şairi: Ken(neth) Loach, Avrupalı Yönetmenler, Ankara: Kitle Yayınları.
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T., & Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589.
- Reichstadt, J., Depp, C. A., Palinkas, L. A., & Jeste, D. V. (2007). Building Blocks of Successful Aging: A Focus Group Study Of Older Adults' Perceived Contributors To Successful Aging. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 15(3), 194-201.
- Santrock, J. W. (2015). Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi: Life-Span Development. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Limited Şti.
- Staudinger, U. M., & Glück, J. (2011). Psychological wisdom research: Commonalities and differences in a growing field. *Annual review of psychology*, 62, 215-241.
- Türk Dil Kurumu (2017) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts Erişim Tarihi: 10.10. 2017
- Yalur, T. (2015). Benim Adım Kes Ken- Loach Söyleşileri, İstanbul: Agora Yayınları

DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİNE BAĞLI OLARAK DEĞİŞEN ULUSLARARASI GÜVENLİK ALGISI

Bedri ŞAHİN*

ÖZ

Güvenlik, devletlerin ya da toplulukların kendi birliklerini ve bağımsızlıklarını koruma becerisidir. Güvenlik olgusunu küresel bağlamda değerlendiren yaklaşımlar ise ulusaldan ziyade uluslararası güvenlikle sorumlulukların mevcut olduğuna vurgu yapmaktadır. Uluslararası sistemin yapısında ortaya çıkan değişimler toplumların ve devletlerin yapılarında etkili olmakta ve buna bağlı olarak da değişen toplum ve devlet yapıları da uluslararası sistemde değişikliklere neden olmaktadır. Bu etkileşim ve değişim, hem uluslararası sistem hem de devlet boyutunda güvenlik anlayışını dönüştürmektedir. Soğuk Savaş döneminde sürekli olarak askeri güçle ilişkili olarak ele alınan tehdit algılamaları, Soğuk Savaş'tan sonraki dönemde küreselleşmenin etkileriyle birlikte çeşitlilik kazanmış; kavram, bu bağlamda genişlemiş ve derinleşmiştir. 11 Eylül'de yaşanan terör olayları, güvenlik kavramının kapsamını örgütlü suç şebekeleri, küresel terör, uyuşturucu, insan ve silah ticareti, dinsel ve etnik kökenli çatışmalar, artan kitle imha silahları ve yasadışı göç gibi tehditlerle iyice genişletmiştir.

Yeni dönemde değişen ve asimetric niteliğe ulaşan tehditler karşısında zorunluluk haline gelen işbirliği de çok çeşitli bir hale bürünmüştür. ABD, Rusya, Çin ve AB ülkeleri gibi devletler, terörizm, organize suçlar ve bölgesel çatışmalar gibi farklı sorunlar karşısında farklı işbirliklerine gidebilmektedir.

İnsanların mutlu olduğu bir dünya, özellikle kapitalist ülkelerinin çabalarıyla ülkelerin birbirlerine saygı gösterdiği, adil küresel bölüşümün gerçekleştiği, gelir adaletsizliklerinin azaldığı bir sistemle gerçekleşecektir.

Anahtar Sözcükler: Güvenlik, Uluslararası Güvenlik, Algı, Terör.

CHANGING INTERNATIONAL SECURITY PERCEPTION DEPENDING ON THE CHANGING WORLD ORDER

ABSTRACT

Security is the ability of states or communities to protect their unity and independence. The approaches that evaluate the phenomenon of security in a global context emphasize that there are responsibilities with international security rather than national. The changes that occur in the structure of the international system affect the structures of societies and states, and accordingly, the changing society and state structures cause changes in the international system. This interaction and change transforms the understanding of security both in the international system and in the state. Threat perceptions, which were constantly dealt with in relation to military power in the Cold War period, gained diversity with the effects of globalization in the period after the Cold War; the concept has expanded and deepened in this context. The terrorist incidents on September 11 extended the scope of the concept of security with threats such as organized crime networks, global terrorism, drugs, human and arms trade, religious and ethnic conflicts, increased weapons of mass destruction and illegal immigration.

Cooperation, which has become a necessity for the changing and asymmetrical threats in the new period, has also taken on a wide variety. States such as the USA, Russia, China and EU countries can cooperate in different challenges against terrorism, organized crime and regional conflicts.

A world where people are happy will be realized through a system in which countries respect each other, the fair global division takes place and income inequalities decrease, especially with the efforts of capitalist countries.

Keywords: Security, International Security, Perception, Terror.

Atf Bilgisi: ŞAHİN, B. (2020). “Değişen Dünya Düzenine Bağlı Olarak Değişen Uluslararası Güvenlik Algısı”, İMGELEM, 4 (6): 177-204.

Citation Information: ŞAHİN, B. (2020). “Changing International Security Perception Depending on the Changing World Order”, İMGELEM, 4 (6): 177-204.

Başvuru / Received: 14 Mayıs/May 2020.

Kabul / Accepted: 11 Haziran/June 2020.

* Beykent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi. E-mail: sahinbedri40@googlemail.com, Orcid Number: [0000-0002-1045-9478](https://orcid.org/0000-0002-1045-9478)

1. GİRİŞ

Güvenlik ihtiyacı, yemek, içmek, barınmak gibi kişinin hayatını devam ettirebilmesi gerekli temel yani “fizyolojik” adı verilen ihtiyaçlarından hemen sonra gelen ihtiyaçlarındandır. Günüleri aşamalı bir sistemle ortaya koyan Maslow’a göre insanın alt kademede yer alan ihtiyaçları giderildikten sonra, yöneliş üst basamaklara doğru olmaktadır (Maslow, 2000). İnsan için “güvenli” bir yer ve bir ortam bulma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. “Güvenlik ihtiyacı” veya “güven içinde olma ihtiyacı” insanın önemli gereksinimleri arasında yer almaktadır.

Tarihsel olarak daima önemli olan bireysel güvenlik; özellikle insanın topluluk halinde yaşaması süreciyle birlikte, “toplumsal güvenlik” yaklaşımı içinde kabul edilmektedir. Toplumsal güvenlik, kişilerin ya da topluluk halinde yaşayabilmelerinin temel unsurlarından biri olmuştur (Aydın, 2008: 307).

Güvenlik, her zaman geçerliliğini korumuş bir ihtiyaçtır. İnsanlık tarihi içinde, ilk yerleşik düzene geçilmiş olmasından itibaren insanların diğer insanlarla ve toplumla ilişkilerinde huzur, emniyet, âsaiyet ve düzen ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda toplumsal kuralların devam etmesini sağlamak amacıyla görevli kişi ve kurumlar tayin edilmiştir (Dinçer, 2009: 37).

Devletler koydukları kanunların gücüyle, genel güvenlik ve kamusal düzenin sürdürülebilmesi için kişilerin özgürlüklerine kısıtlama getirebilmektedirler. Demokratik toplum yapısı içinde genellikle refah ve içinde güven yaşamak, kamu hizmetlerini rahat bir şekilde ve kaliteli olarak alabilme talebi, kişisel önceliklerin üst sıralarında bulunmaktadır.

Çağdaş devlet yapısının bunu temin edebilmesi ise, yalnızca bazı müeyyide, kural ve üst bir hukuk sistemiyle mümkün olabilmektedir. Çağdaş toplumlarda devlet, her gerçekleştirdiği gözetim etkinliklerinde, kamu güvenliğini ve çıkarlarını temele koymaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte kent ve devletlerin güvenliklerine karşı tehdit ve tehlikelerde önemli artış ve çeşitlenmeler oluşturmuş, bunlar sadece bir kenti değil, tüm devletleri aynı zamanda tehdit eder hâle gelmiştir. Söz konusu küreselleşme sürecinde güvenlik tehditleri de küresel bir nitelik kazanmıştır.

Güvenlik sorunlarının küreselleşmesiyle birlikte, devletlerin yalnız başlarına baş edemeyecekleri yeni sorunlarla mücadelede başarılı olabilmesi için, diğer devletlerle işbirliğine

gitmeleri, gereklilik olmuştur. Ayrıca günden güne ağırlaşan güvenlik gündemiyle mücadele edebilme için, daha detaylı bir bakış açısına ve güçlü - geniş bir işbirliğine ihtiyaç duyulmuştur.

Güvenlik kavramının uluslararası ilişkiler disiplini içindeki göz ardı edilemez önemi ve geçerliliği, ülkelerin ellerinde bulunan askeri imkân ve yetenekler çerçevesinde şekillenmiştir. Uluslararası sistemde güvenliğin sağlanması konusunda temel aktör konumunda olan devletlerin varlıkları, düalist bir hâlin var olduğunu da ortaya koymaktadır. Sözü edilen durum, devletin güvenliği ürettiği gibi; güvenliği tüketiyor olmasıdır.

Tarihsel süreçte geçirdiği evrimle devlet, modern dünyanın bir unsuru olarak varlığını kurmuş ve yerini muhafaza etmeyi bilmiştir. Bu sürecin dönüm noktaları olan Vestfalya Barışı, Aydınlanma ve Fransız İhtilâli; devletin geçirdiği dönüşümlerin de ana hatlarını tespit etmiştir. Sözü edilen süreçte egemenlik kavramı gökten yeryüzüne inmesiyle, millet kavramı da değer kazanmıştır. Var olan bu durumdaki bu değişim, bir yandan da ulus-devletin güvenlik sağlamakla ilgili iddiasının temel argümanını meydana getirmiştir. I. Dünya Savaş ve II. Dünya Savaşı ile uluslararası politikada değişme olması, devletlerin güvenliğinin temel referansı olmuştur. Ne var ki Soğuk Savaş'tan sonraki süreçte, özellikle de son küreselleşme dalgasıyla belirsiz bir döneme giren devletler, güvenlik sağlayıcı pozisyonlarından ödünler vermeye başlamışlardır.

11 Eylül'de yaşanan terör olaylarından sonra örgütlü suç şebekeleri, küresel terör, uyuşturucu, insan ve silah ticareti, dinsel ve etnik kökenli çatışmalar, artan kitle imha silahları ve yasadışı göç gibi tehditlerle iyice genişleyen güvenlik ve özellikle uluslararası güvenlik, uluslararası sistem içinde yer alan bütün etkenlerin katılımıyla oluşturulan bir kavrama dönüşmüştür. “Değişen uluslararası güvenlik algısı çerçevesinde devletlerin güvenlikle ilgili işleri ya da bunların bir kısmını askeri şirketlere devretmesi, güvenlik alanında yeni ve farklı ilişkilere ya da ortaklıklara girmesi ne kadar doğrudur?” sorusu çevresinde şekillenen bu çalışmayla ayrıca şu sorulara da cevap bulunmaya çalışılacaktır: “Soğuk Savaş döneminin bitmesinden sonra ulusal güvenlikle ilgili tehditlerin azaldığı düşüncesi doğru mudur? Soğuk Savaş sonrasında ulusal güvenlikle ilgili tehditlerin azaldığı düşünen ülkelerin askeri harcamalarını kısıtlamaları ve asker sayılarını azaltmaları doğru mudur?”, “Ulusal güvenlik ve ulusal ordu kavramları önemi azalmış mıdır?”

Uluslararası İlişkiler disiplininin alt alanlarından biri olan güvenlik çalışmalarının yeni olduğu dikkate alındığı zaman, uluslararası ilişkiler tarihinde güvenlik olgusunun geçmişten bugüne

kadar mevcut verilerle dönüştürülmüş olduğu görülecektir. Başlangıcı Antik Yunan'a kadar uzanan güvenlik arayışları ve anlayışlarının özellikle son yüzyılda uğradığı büyük değişimlerin tespit edilmesi hedeflenmektedir (Çiçekçi, 2012: 5). Bu çalışmanın amacı, bireylerin ve devletlerini temel ihtiyaçlarından biri olan güvenlik kavramını teorik ve tarihsel olarak değerlendirmek; dünyada yaşanan olaylara paralel olarak değişen güvenlik algısını ve bununla ilgili yaklaşım ve uygulamaların nasıl evrildiğini analiz etmektir.

2. Güvenlik kavramı

Kavramsal olarak güvenlik, bir bireyin hayatı boyunca bireysel ve toplumsal olarak yaşadığı deneyimler bakımından önemli olgulardan biri; yaşamsal bir ihtiyaç ya da bir zorunluluktur. Güvenlik kavramının devlet güvenliği, işletme güvenliği, bina güvenliği, çocuk güvenliği ya da aile güvenliği gibi farklı alt başlıklarla incelendiği dikkate alındığı zaman, toplumu oluşturan her alanda bir güvenlik arayışının olduğu anlaşılacaktır.

Bireysel olarak üzerinde durulduğu zaman güvenlik, bireyin çeşitli kaygı basamaklarının tamamını içine almaktadır. Bu basamakları, bireylerin kendisinin ve tanıdıklarının can güvenlikleri, bireylerin sahibi oldukları malların güvenliği ve bu güven ortamının sağlam bir biçimde sürdürülebilmesi olarak açıklamak mümkündür. Sözü edilen bu kaygı aşamalarında, bireyler kendi hayatlarını birtakım tedbirler geliştirmek suretiyle, genel olarak da sözü edilen önlemler çerçevesinde sürdürmektedirler.

Tarih boyunca insanoğlunun kendileri için korunaklı bir barınak inşa etmeleri, sözü edilen barınağı hem yabancılardan hem de doğal afetlerden koruma ve barınakta sürdürülen yaşamın sürdürülebilir olması için, gereken malzeme ve ekipmanı sağlamak ile ve yüksek yaşam standardına sahip olmak için, bu malzemelerin ve ekipmanın devamlı olarak geliştirilmesine dönük gayretlerini, tamamıyla güvenlik arayışlarının yansımalarından biri olarak değerlendirmek mümkündür. Bir başka ifadeyle yırtıcı hayvanların barınaklarına yaklaşmalarını engellemek için ateş yakan ilkel insanla; lüks evini uluslararası bir şirketin bir sigorta planına göre korumaya çalışan modern insan arasında, sözü edilen eylemlerin gerçekleşmesine neden olan dinamiklerle ilgili farklılıklar bulunsa da bu eylemlerin arka planında bir güvenlik arayışının olduğunu belirtmek isabetli olacaktır (Dedeoğlu, 2003: 9).

Güvenlik kavramının tanımını yapabilmek için “varlık” ve “değer” kavramlarından söz etmek de gerekmektedir. Varlık kavramı ve dolayısıyla var olmak, güvenlikten söz edebilmenin

önkoşuludur. Değer olarak bir şey ifade etmeyen ve mevcut olmayan, olamayan bir olgunun güvenliğinden bahsetmek imkânsızdır (Dedeoğlu, 2003: 21-22).

“Değer”, güvenlikle ilgili önemli bir diğer kavramdır. Değerleri olan varlıklar, herhangi bir biçimde tehditle karşı karşıya kaldığında korunmaya ihtiyaç duyar. Bireyin tehlikelere karşı kendisini ve ailesini koruması güvenlik ihtiyacının temelini meydana getirirken; bunun bir sonraki kademesini ise koruma alanının genişlemesine bağlı olarak değeri olan ve sahip olunan bazı varlıkların da korunması gereksinimi meydana getirmektedir.

Bir konunun güvenlik olgusunun alanına girmesi için, bir grup insanın değer verdiği bir nesneye dönük bâriz bir tehlike ya da tehdit olması ve sözü edilen tehdidin âcil önlem alınmasını gerekli kılması gerekmektedir. Güvenlik ihtiyacı, bu bağlamda devletler boyutuna taşınırsa, daha fazla zengin olan devletlerin güvenlik ihtiyaçları düzeylerinin daha fazla olacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu noktada söz konusu zenginliklerin mutlaka ekonomik hayata kazandırılmış zenginlikler olması gerekmediğini, potansiyel zenginlik kaynaklarının bu kapsamda olduğunu ifade etmek gerekmektedir (Yorulmaz, 2014: 107).

En geniş anlamıyla güvenlik kavramının tanımı, devletlerin ya da toplulukların kendi birliklerini ve bağımsızlıklarını koruma becerisi şeklinde yapılmaktadır (Mütercimler, 2001: 18). Güvenlik olgusunu küresel bağlamda değerlendiren yaklaşımlar ise ulusaldan ziyade uluslararası güvenlikle sorumlulukların mevcut olduğuna vurgu yapmaktadır. Ama güvenliğin bir devletin kendi varlığını koruması ve sürdürmesi ile doğrudan ilişkili olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bu bağlamda güvenlik; devletin temel unsurları olarak kabul edilen insanlar, değerler ve kurumlarla eşit düzeyde bir öneme sahiptir (Altıntaş 1998:6).

Her bir bireyin kendisi ve ailesi için yiyecek, giyecek, barınak; ayrıca sağlık bakımından ve sosyal hizmetlerin de içinde olacağı biçimde kendi, esenliklerine uygun bir yaşam düzeyine ve hastalık, işsizlik, boşanma, sakatlık, ihtiyarlık ya da hayatını idâme ettirme olanaklarından kendi inisiyatifleri dışında yoksun kalması halinde, güvenliğe - güvenceye hakkı olduğu; İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde de ifadesini bulmuştur (BM, www.unicankara.org.tr).

Tarihin her döneminde daima var olan güvenlik kaygısı ile uluslararası sistem içinde güvenlik anlayışları; çeşitli dönemlerde, çeşitli içeriklere kavuşmuştur; her şarta ve ortama göre tehdit kavramı yeniden yorumlanmıştır. Zira unsurlara aynı dönem içinde, aynı şiddet ve aynı yoğunlukta zarar verecek bir tehdit söz konusu olmamıştır. Bunun yanında, “öteki”nden

sakınmak, “öteki”nden muhafaza etmek, "öteki"yle girilen rekabet durumundan dolayı zarara uğramamak ve hatta "öteki"nden üstün duruma gelmek bütün unsurların doğal davranışı ve tutumu olarak kabul edilmiştir. Bu durumundan kaynaklı olarak, uluslararası sahada genel bir kabul görmüş güvenlik sisteminin varlığından bahsetmek zordur. Yalnızca, farklı güvenlik anlayışlarına sahip güç unsurlarının çıkarları ile karşılıklı çıkarlar söz konusu olan unsurlar arasında belirlenmiş kimi genel kurallardan söz edilebilir. Bundan dolayı, güvenlik ve dış politika stratejilerinde sürekli bir yenilik, değişim, dönüşüm ve üretim olmaktadır (Dedeoğlu, 2003: 55).

Güvenlik olgusunun üzerinde bir uzlaşma olmadığı, ideolojik tanımlara ve konjonktüre göre değişiklik gösterdiğini göz önünde bulundurarak, yeni güvenlik anlayışı içinde dikkat edilmesi gereken dört temel boyutunu şöyle sıralamak mümkündür (Yıldız, 2001: 49-55):

- Ulusal ekonomiler ve uluslararası sermaye hareketleri denetlenmelidir. Soğuk savaş döneminin Batı tarafının ekonomik gücüyle, hiçbir silaha başvurulmadan kazanılması bu durumun önemini ortaya koyan iyi bir örnektir.
- Güvenlik olgusunun ikinci boyutu psikolojik savaş boyutudur. “Dört düşman gazete, savaşta yüz bin askerden daha etkilidir” demiş olan Napolyon, günümüzde etkisi çok daha artmış olan kitle iletişim araç ve yöntemlerinin güvenlik alanındaki önemini ortaya koymuştur. İletişim dönemi denilen çağımızda kitlelerin yönlendirilmesi, düşüncelerinin kontrol altına alınması; enformasyon ve dezenformasyon daha kolay olduğu için, önemi daha da artmıştır.
- Askeri alanla ilgili alan güvenliğinin üçüncü boyutunu oluşturmaktadır. Dünya politikalarının hızla değiştiği, kurulan dengelerin altüst olduğu, sınırların değiştiği, denetleyici ve düzenleyici odakların belirsiz hale geldiği, çeşitli grupların devlet yapılarını tehditte bulunduğu, bölgesel çatışma ve istikrarsızlıkların egemen olduğu XXI. yüzyılda yeni bir siyasi konjonktür meydana gelmiştir. Bundan dolayı güvenlik kavramında geçmiş dönemlerden daha farklı anlamlar ortaya çıkmıştır. Ülke sınırlarının korunması ve ülkenin bekası için askeri faaliyet alanlarında genişleme olduğu gibi; siyasal, ekonomik, sosyal ve teknik alanlardaki gelişmeler de önem kazanmaya başlamıştır.
- Güvenlik olgusunda dördüncü boyutu, ulusal güvenliği ve çıkarları korumak, küresel veya bölgesel alanda etkili olabilmek bakımından bir birlik, entegrasyon, ittifak sistemi ve belli hedefleri olan koalisyonlara dahil olmanın önemiyle ilgilidir.

Güvenlik, devletler tarafından izlenen küresel stratejiler ve genel politikalar içinde standart bir devletin kendi ülke sınırlarında işleyişinde gereken enerjiyi üreten elektrik santraline benzetilebilir. Bu bakımdan, güvenlik olgusunun sadece askeri dinamiklerle ele alınması yetersiz olacaktır. Bir başka ifadeyle, güvenliği meydana getiren boyutlar siyaset ve ekonomiyle beraber, toplumu meydana getiren bireylerden her birinin psikolojik durumu ve toplumun bir bütün olarak işleyiş sürecinde saptayıcı niteliğe sahip sosyolojik dinamiklerdir.

Ulusal güvenlik, dış güvenlik ve iç güvenlik başlıkları altında iki farklı alanda ele alınmaktadır. İç güvenlik ülkenin sınır çizgileri dâhilinde yaşayanları kapsarken; dış güvenlik devleti sınır ötesinden tehdit edebilecek birtakım risk ve tehditleri içermektedir. Fakat güvenlikle ilgili böyle bir sınıflandırma yapılmakla birlikte ulusal güvenlik olgusunun bütünlük arz ettiği gözden kaçırılmamalı, sözü edilen ayrımın sadece güvenliği tehdit eden unsurların kaynağını saptamak için kullanıldığı ifade edilmelidir (Çaşın, 1993: 14).

2.1. Tarihsel süreçte güvenlik

Güvenlik olgusu, tarihin başlangıcından bugüne yaşamın her alanında, birey temelli bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Maslow'un ihtiyaç kuramında ikinci basamakta da yer verdiği güvenlik ihtiyacı farklı alanlarda ve farklı biçimlerde kendini göstermektedir. Temel ihtiyaçlardan olan güvenlik; sistem, devlet, toplum ve insan düzeylerinde değişken ve aktörlere sahiptir. Güvenliğin çok değişkenli ve esnek geçiş özellikleri olan boyutlardan oluşan bir kavram alanı vardır.

Sözlüklerdeki anlamıyla güvenlik: “Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu” olarak açıklanmaktadır (TDK, 2020). Bu tanımlamadan hareketle güvenliğin fiziksel ve psikolojik boyutları olduğu söylenebilir. Tarih boyunca, genel olarak güvenlik olgusunun fiziksel boyutu öncelikle ele alınmış ve devletlerin güvenlik yaklaşımlarının temelini, kendi sınırlarını diğer devletlerin saldırı ve tehditlerinden uzak tutmak oluşturmuştur (Erhan, 2002: 58).

Uluslararası güvenlik kavramına tarihsel perspektiften bakıldığı zaman, güvenliğin geçmişten bugüne devamlı biri değişim ve dönüşüm içinde olduğu görülecektir. Uluslararası sistemin yapısında ortaya çıkan değişiklikler toplumların ve devletlerin yapılarında etkili olmakta ve buna bağlı olarak da değişen toplum ve devlet yapıları da, uluslararası sistemde değişikliklere

neden olmaktadır. Bu etkileşim ve değişim hem uluslararası sistem hem de devlet boyutunda güvenlik anlayışını dönüştürmektedir.

İlk çağlarda uluslararası bir sistemin varlığından ve bu sistemin aktörlerinden devletlerden söz etmek mümkün olmadığı için, bir güvenlik anlayışından da söz etmek mümkün değildir. Buna rağmen tarih öncesindeki kavimlerin komşu kavimlerle, eski devletlerin sınır komşuları devletlerle ve Yunan şehir devletlerinin birbiriyle ilişkileri olduğu da ortadadır (Arıboğan, 2007: 28-30).

Güvenlik de kaçınılmaz olarak bu unsurların ilişkilerin temel konularından birisidir. Bu bağlamda realizmin ilk savunucularından Thucydides'in yazdığı eser olan Peloponez Savaşları'nda dönemin güvenlik sorunlarıyla ilgili bazı yaklaşımlar bulunmaktadır. Thucydides, Atina'nın her geçen gün güçlenmesinin ve bu durumun Spartalılarda korku yaratmasının Atinalılarla Spartalılar arasında yaşanan savaşın temel sebebi olduğunu ifade etmektedir (Yurdusev, 2009: 34). Buradan anlaşılacağı üzere Sparta, Atina'nın her geçen günü güçlenmesini kendisi için bir tehdit olarak görmüş ve Atina ile savaşmayı güvenliğini sağlamanın bir yolu seçmiştir.

Bölgesel merkezleşmiş sistemlerin varlığı ve sayılarının her geçen gün artması, uluslararası sistem bakımından Antik Çağ'ın en önemli özelliğidir. Tek tanrılı dinler ile kitleleri etkisi altına alabilecek güçte inanç sistemlerinin olmayışı, bu dönemin önemli bir diğer özelliğidir. Fakat Roma İmparatorluğu'nun kurulmasıyla yapısal anlamda büyük değişimler yaşanmış; ayrıca tek merkezli büyük imparatorluklar dönemi başlamıştır. Yükselme döneminde Roma İmparatorluğu sistem içindeki neredeyse tüm siyasi merkezlerde hâkimiyet kurmayı başarmış ve durumun böyle olmasının Roma'nın hâkimiyetinin ve büyüklüğünün tek kutuplu dünya sistemi modeli isteyenlerin örneği olmasını sağlamıştır (Arıboğan, 2007: 48-50).

XIV. yüzyıl ve XV. yüzyılda Avrupa'nın Haçlı Seferleri, Soylu sınıfın ekonomik ve siyasi gücünü yitirmeye başlaması, Feodalitenin çökme sürecine girmesi gibi ekonomik ve siyasi bakımdan radikal ve önemli değişiklikler yaşamaya başlamasıyla mutlakiyet anlayışına sahip hanedanlık devletleri kurulmaya başlamıştır. Bu dönemde ticari faaliyetlerin artması, merkantilist politikalar ile emperyalist imparatorluklarının kurulması, kralları siyasi güçlerini korumak ve artırmak için silahlanmaya gitmelerine neden olmuştur (Arıboğan, 2007: 77-79).

Machiavelli tarafından yapılan XVI. yüzyıl değerlendirmelerine göre (Machiavelli, 1952), devletlerin varlıklarını koruması ve devam ettirmesi ile güç olgusu arasında simetrik ve doğrudan bir ilişki vardır. Devletlerin devamlı rekabet içinde olduğu bir çıkar çatışmasının yaşandığı ortam olan uluslararası sistem, bundan dolayı da kaotiktir. Bir başka ifadeyle, neredeyse devletlerin tamamı birbirlerini tehdit eden bir unsur haline gelmiştir. Machiavelli tarafından bu dönemle ilgili değerlendirmelerin, realist paradigmanın temel esaslarına önemli katkıları olmuştur.

Materyalist yaklaşımıyla tanınan, 17. yüzyılın önemli ismi Thomas Hobbes, insanları tanımlarken hareketlerini kendisini koruma güdüsüyle yapan makineler ifadesini kullanmıştır. Hobbes'e göre herkesin birbiriyle savaş halinde olması, ırkının doğal durumudur. Kuralların uygulanmasını sağlayacak bir güç olmadığı zaman, insan hayatı önceden kestirilemez ve tehlikeli bir hâl arz etmektedir. Hobbes, bu durumla ilgili en rasyonel çözümün herkesin korkuyla karışık bir saygınlık içinde olmasını sağlayacak bir gücün yaratılması olduğunu belirtmektedir. Ne var ki Hobbes, dünya hükümeti olgusunun uluslararası sistemdeki anarşiye karşı en iyi çözüm olduğunu reddetmektedir. Uluslararası toplumlarda hukuk kurallarının devletler için de geçerli olduğuna vurgu yapan Hobbes, eşitsizlikten güvensizliğin, güvensizlikten de savaşın doğduğunu ileri sürmektedir (William, Wright ve Evans, 1996: 149).

İdealist eğilimlerin ortaya çıkmaya başladığı XVIII. yüzyılda güvenlik, savaş halinin reddedilmesiyle özdeş algılanmaya başlamıştır. Hobbes'un aksine John Locke, bir savaş durumunun doğa hali olduğunu kabul etmemektedir (Locke, 1982). O, doğa halinde de yardımlaşma ve iş birliğinin mümkün olduğu kanısındadır. İnsanın doğası, Hobbes'un ileri sürdüğü kadar kötü değildir. Devrin devletlerarası ilişkilerini bir doğa hali olarak kabul eden Locke, bu durumu devamlı bir savaş durumu olarak algılamamaktadır.

J. J. Rousseau ise barış ortamının Avrupa'daki halklar arasında sağlam ve devamlı bir konfederasyon kurulmak suretiyle sağlanabileceğini iddia etmektedir (William, Wright ve Evans, 1996: 149). Rousseau; ortak hâkim bir gücün varlığı ve uluslararası toplum trajedisi, herkesin toplumsal çıkarına hizmet edecekken, bazen devletlerin sözü edilen otoriteyi yok kabul edebilmelerinin çıkarlarının gereklerinden kaynaklandığı düşüncesindedir.

XIX. yüzyılın başında yaşanan toplumsal değişim ve dönüşüm, güvenlik algısı bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu dönemin önemli filozofu Hegel'in ifadesiyle sistem, birbirinden

doğan zıtlıklardan meydana gelmekte ve zıtlıklar arasındaki çelişkisi arttıkça gelişmeler yaşanmaktadır.

Güvenlik ve savunma anlayışı içinde her devlet bir kapasitesini arttırdığında öteki devletler bunu kendileri için yükselen bir tehdit olarak algılamakta; güçlerini ve kapasitelerini ona göre artırma yolunu seçmektedir. Sözü edilen karşılıklı yükseliş bir taraftan tehdidin boyutunu dikey ve yatay şekilde genişletirken; öte taraftan da sosyo-ekonomik çabaların yükseltilmesini gerekli hâle getirmektedir. Daha iyi rekabet, daha iyi bir savunma ve daha büyük tehdit anlamını taşımaktadır. Daha iyi savunmanın kuşku yok ki daha çok mâliyeti vardır ve bu mâliyeti de karşılamak da gelişmekle mümkün olacaktır (Dedeoğlu, 2003: 45).

Önceki yıllardan bu yana düşünürlerin birçoğu, güvenliğin sağlanması konusunda, uluslararası sistemde yer alan devletlerin tamamının, uyacakları kuralları geliştirmek suretiyle kalıcı barışın tesis edileceği yönünde düşünce birliğine varmışlardır. Devletlerin XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın ilk yıllarında, belli bir örgütlenme aracılığıyla birbiriyle olan problemlerin uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak çözümlenmelerinin sağlanması ve bu yöntemle de sürdürülebilir bir barış ortamının yaratılmasına dönük gayretleri, düşünce basamağından uygulama basamağına yükseltilmeye başlanmıştır (Sönmezoğlu, 2002: 12).

İdealizm düşüncesinin yapılanması, evrensel bir barış önermesi temeline kurulmuştur. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'de ve ABD'de gelişen akımlardan biri olan idealizmi düşüncesinde olanların amacı, savaşta sonra statükonun tanımını yapmak olmuştur. Savaşa yol açan koşulların ve faktörlerin devletlerin ortak tutumları ve davranışlarıyla yok edilebileceği düşüncesine odaklanmış olan idealizm, liberalizmle beslenmiştir. Grotius ve Kant'ın önermelerini yeniden yapılandıran Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson, demokratik rejimlerin, Milletler Cemiyeti'nin ve açık diplomasinin en önemli savunucusu olmuştur. Barışla ilgili düzenleme yapılmasının yanında sürdürülmesine de hizmet etmesi düşünülen uluslararası bir güvenlik gücü oluşturulması da planlanmıştır. Güvenlik hareketleri, bir türden örgütlenme süreçlerini ifade eden bir kavramdır.

XXI. yüzyılda, bilim ve teknoloji alanı başta olmak üzere yaşanan gelişmeler güvenlikle ilgili yeni boyutlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Küreselleşme sürecinin getirdiği bazı dayatmalar da arka arkaya geldiği zaman, ortaya askeri güvenlik kavramından ziyade; daha farklı bir güvenlik algısı çıkmaktadır. Yeni düzenle birlikte, uluslararası sistemin dengesinin

bozulmasına neden olan organize suçlar, siber terör, insan kaçakçılığı ve yasadışı göç gibi yeni tehdit algıları güvenlik alanında yerine ikâme olmuştur.

2.2. Devlet güvenliği

Güvenlik, insanın en ilkel ve öncelikli gereksinimlerinden birisidir. Tarih öncesi dönemde tabiatın gelmesi, muhtemel bir tehlikeyi bertaraf etmek için bir mağaraya sığınma davranışı şeklinde ortaya çıkarken; günümüzde bugün bir milleti tümüyle nükleer silahların vereceği tehlikeden koruması, güvenlik kapsamı içinde değerlendirilmektedir.

Bir kişi için güvenlik, kendi şahsına ve sahibi bulunduğu kazanımlarına karşı herhangi bir tehlike ya da tehdidin bulunmaması durumunu belirtmektedir. Devletler için olduğu ölçüde, kişiler için de öncelikli ve en önemli sorunlarından olan güvenlik olgusu, insan yaşamının bütün kademelerinde etkili olan ve yaşamının psikolojik, siyasal, toplumsal ve ekonomik boyutları da dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

21. Yüzyılda terörle mücadele kavramı, ülkelerin ulusal varlıklarını ve iç barışın devam etmesi noktasında uğraştıkları ilk gündem maddesidir. Devletlerin varoluş felsefesi içinde, milletin devamlı olmasının sağlamak ve ulusun milli birlik ve beraberlik fikri çevresinde yaşatmak bulunmaktadır. Bu yaklaşım, daha önce belirtilen tehdit öğeleriyle mücadeleyi zorunlu hale getirmektedir. Bu mücadeleye mecbur olmak, devlet güvenliği ya da kamu güvenliği olgularını ortaya çıkarmaktadır.

Devlet, kamunun güvenliğini temin etmek için, savunma mekanizması niteliği taşıyan ve dolayısıyla devleti oluşturan kuvvet unsurları aracılığıyla, bu görevini yerine getirmektedir. Temel felsefesi, halkının yaşamsal niteliklerini yükseltmek ve onu dâhili ve harici tehditlere karşı korumak olan devletin güç unsurları, esas olarak hiçbir ülkeyi hedef olarak karşısına almaz. Halkının yaşamsal niteliklerini yükseltmek ve onu dâhili ve harici tehditlere karşı korumak isteyen devlet, her çeşit değişme ve gelişmeleri yakından izlemek ve gelişmişliğe ulaşabilmek adına, bu yenilikleri kendi bünyesi içinde uygulamak zorundadır. Bu durum, devletin varlığını güvence altına alan ve ömrünü uzatan temel unsurların başında yer almaktadır.

Devlet kendi güç unsurları aracılığıyla, gelecek nesillere ve yarınlara yaşanabilir nitelikler taşıyan bir ülke, huzur ve güven içinde bir vatan toprağı sağlamayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte devletin ulusal güç unsurları, ülke güvenliği ve kamusal düzeni bozma amacıyla olan

tehdit ve tehlikeleri bertaraf etmekle görevlidirler. Bu durumu, devlet kendi kişiliğiyle ortak kabul etmektedir. Bundan dolayı devlet güvenliği olgusunu halkın ve devletin güvenliği olgusunun dışında kabul etmek olası değildir.

Türkiye’de ulusal güvenlik kavramı yasal olarak da tanımlanmıştır. Sözü edilen ulusal güvenlik bir tanımı şöyledir: İçeriden ve dışarıdan gelebilecek her tür taarruza ve bozguncu girişime, büyük yangın ve tabii afetlere büyük bir dirençle karşı koyabilmek, devletin otoritesini, varlığını korumak ve sürdürebilmek, bir savaşı kazanarak tamamlayabilmek için ulusal tüm gayret, kuvvet ve etkinliklerin tam olarak devreye konulmasıdır. (6/1645 Sayılı MGK Gen. Sekr. Yönt., m. 3/a). Yine bir başka tanımlama şöyle yapılmıştır: “Ulusun varlık ve bütünlüğünün, devletin anayasal sisteminin, uluslararası alanda siyasal, ekonomik ve kültürel tüm menfaatlerinin; hukuk sisteminin iç ve dış bütün tehditlere karşı muhafaza edilmesi ve sakınılmasıdır (6/1645 Sayılı MGK Gen. Sekr. Yönt., m. 3/a).

Ulusal güvenlik politikasının ulusal güvenliğin temini, ulusal hedeflerin elde edilmesi ve söz konusu iki unsur adına dış, iç ve savunma hareket biçimleriyle ilgili esasların belirlenmesi olarak üç temel ögesi vardır (Harp Akademileri Kom., 2002: 46).

Ulusal güvenlik olgusu, ülkenin çıkarlarının müdafaa edilmesinin daha da önemlisi diğer devletler için de caydırıcı nitelikleri sağlayacak bir gücün sağlanması ve güvenlik ortamına şekil verecek önlemlerin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu yaklaşım biçimi, ulusal egemenliğin devam ettirilmesinin tek yoludur. Amerika Birleşik Devletleri, Savunma Bakanlığı ulusal güvenlik kavramını, ülkenin dış ilişkilerini ve savunmasını kapsayan ortak bir terim olarak kabul etmektedir.

Ulusal güvenliği sağlayan durumları şu şekilde sıralamak mümkündür (Denk, 2000: 2):

- Yabancı ülkelerden birine ya da ülkeler grubu üzerinde meydana getirilen savunma avantajı ve askeri üstünlük sağlanması.
- Dış ilişkiler bakımından kendisine uygun bir pozisyon oluşturulması,
- İçeriden veya dışarıdan, açık ya da gizli düşmanca, bölücü müdahalelere başarılı bir biçimde karşı koyacak yeter düzeyde savunma gücünün varlığı.

Ulusal güvenlik olgusu, tabii kaynaklar, demografi ve çevreyle ilgili konularını da içine alacak biçimde genişlemesine karşın, askeri güvenlik; ulusal güvenliği sağlayan en önemli

kriterlerinden birisi olma niteliğini devam ettirmektedir. Ulusal güvenlik kavramında soğuk savaştan sonra ortaya çıkan temel değişimlerden bir başkası da ülkelerin ulusal güvenlik stratejilerinin meydana getirirken daha önceden göz ardı edilen “iç tehdit” kavramlarını iyice önemsemeye başladıkları, ulusal güvenliklerine dair tehdit algılarında köklü değişikliklere gittikleri görülmektedir (Ülman, 2000: 101).

2.3. Uluslararası güvenlik kavramı

Güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplini alanında kavramın günlük hayatta taşıdığı anlamından farklı bir anlamda kullanılmaktadır. Güvenlik, toplumsal alanda bireylerin fiziksel güvenliği ve sosyal güvenlik anlamına gelirken; uluslararası alanda kullanılan güvenlik, ağırlıklı olarak güç stratejilerine dayanmaktadır. Bir konunun uluslararası güvenlik kapsamında yer alıp almadığına dair ayrımı, geleneksel askeri politik yaklaşımda bulmak mümkündür.

Güvenlik, bu yönüyle devletin bekası ve buna yönelik yaşamsal tehditle ilgili bir kavramdır. Sözü edilen anlayışı, tehdidin yok edilmesi için, güç kullanımının da içinde olduğu olağanüstü tedbirler alınmasını meşru hâle getirmektedir (Buzan, Wæver and Wilde, 1998: 21).

Güvenlik sağlama düşüncesi, tarih boyunca devletlerin öncelikli konusu olmuş ve devletler güç kavramını gereğinden çok önemseyerek bunu devletin korunmasının temel nedeni olarak kabul etmişlerdir.

Uluslararası ilişkiler disiplini kapsamındaki bütün aktörlerin; iç dinamik ve güçler açısından farklı güvenlik anlayışları ve arayışları vardır. Aktörlerin tehditle ilgili farklı algılamaları, onları güvenlikle ilgili farklı faaliyet ve arayışlarına yönlendirmektedir. Sözü edilen durum, uluslararası sistem içinde aktörlerin sahip oldukları kapasite, güç, sistemi algılayış biçimi, iç dinamikler ve bununla doğru orantılı olarak sistemde kendilerine uygun gördükleri role göre değişmektedir.

Güvenlik, toplumların kendilerine özgü değerlerle varlığını sürdürmesinin temel bileşkesi olarak gerekli hâle gelmiş ve siyasal hayatın odağında yer alan problem sahası haline gelmiştir. Güvenlik bu anlamda, özellikle, Avrupa’da 1618’de başlayan 30 Yıl Savaşları’ndan sonra ardından sağlanan barış sürecidir. Güvenlik, İspanya ve Avusturya Habsburgları, Danimarka, Fransa, İsveç ve Alman Prenslükleri arasında imzalanan Vestfalya Antlaşması ardından itibaren, uluslararası sistemdeki güçlü aktörler olan devletlerin temel sorumluluklarından biri haline gelmiştir. Bu sorumluluğun gelişim sürecini; devletlerarası ilişkilerle ilgili düzenleme yapan

bir üst otoritenin olmaması ve devletlerin kendilerine yeterliliğe dayalı olan bir dünyada kendilerini korumaktan başka alternatifleri bulunmaması gibi konular kuvvetlendirmiştir (Baylis, 2008: 69-85). Belki de bundan dolayı uluslararası sistemi meydana getiren aktörler, tarihin bütün dönemlerinde kendilerine yönelen tehditlere karşı tedbir almak amacıyla, bütçelerinin önemli bir kısmını güvenlikleri için harcama eğilimine girmişlerdir (Yorulmaz, 2014:109).

Uluslararası güvenlik olgusu, kesinlikle ulusal güvenlik olgusundan daha büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü bir ülkenin güvenliğini sağlaması, bütün uluslararası sistemin güvenliğini sağlamasına bağlı bir olgudur. Ülkelerin birbirlerine olan ihtiyaçlarının artması, büyük çaplı tehdit algıları ve silahlanmayla ortaya çıkan yeni istikrarsızlıklara ve dengesizliklere neden olacaktır; netice itibariyle bir ülkenin yaşadığı güvenlik sorunu, sistem içinde yer alan bütün devletlerin güvenlik zafiyetine uğratacaktır. Bu durum, güvenlik olgusunun “sadece herkesin sadece kendini bağlamaması, aynı zamanda rakip çıkarlarını da içermesi gerektiği” anlayışını öne çıkarmaktadır. Hatta kitle imha silahları ve terörizmin iyice yaygın duruma gelmesi gibi, bu dönemin büyük tehditleri ulusal nitelik olmanın ötesinde bir özelliğe sahiptir. Bundan dolayı bu risklere karşı alınacak tedbirlerin uluslararası işbirliği niteliğinde olması gerekmektedir. Bu yaklaşım “ortak güvenlik” kavramının oluşmasını sağlamıştır (Genelkurmay, 2003: 243).

Uluslararası ilişkilerle ilgili sistemin yapısının belirlenmesi sürecinde önemli yeri olan güvenlik kavramı, devletlerin aralarındaki ilişki durumlarını düzenleyen temel belirleyicilerdendir. Uluslararası ilişkilerle ilgili geleneksel bakış açıları, güvenlik bağlamında güç ve barış kavramlarına odaklanmış durumdadır.

Realist ekolden olanlar güvenlik kavramını, gücün uzantılarından biri olarak kabul ederken; idealistler güvenliği barış sonucu ortaya çıkan bir unsur olarak kabul etmişlerdir. Güvenlikle ilgili tanım veya prensipler değerlendirildiğinde güvenlik sorunlarının hükümetlerin politika ve stratejilerine çeşit rehberlik ettiği, kamuoyunu yönlendirme özelliği olduğu, bir yandan da para ve gücün dağıtımında doğrudan etkisi olan bir potansiyel taşıdığı görülecektir. Bundan dolayı soğuk savaş sürecinde güvenlik olgusu, realist yaklaşımın etkisiyle “devlet güvenliği” ile özdeş değerlendirilmiştir (Öke, 2001: 53).

Uluslararası sistem içinde bulunan aktörler, ulusal çıkarlarını korumak ve varlıklarını devam ettirmek amacıyla farklı güvenlik arayışlarına girmişlerdir. Söz konusu arayış, aktörlerin uluslararası sistem içindeki kapasitelerine, güçlerine, sistemi algılayışlarına ve kendilerine

sistem içinde biçtikleri rollere göre değişiklik göstermektedir. Uluslararası güvenlik kavramını, bu yaklaşımdan hareketle farklı düzlemlerde ele almak mümkündür. Güvenlikle ilgili öncelikle üzerinde durulacak konuları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Küresel boyutta; uluslararası sistemin tamamına ya da tamamına yakın kısmının güvenliği,
- Bölgesel boyutta; coğrafi veya alt sistemlerin güvenliği,
- Ulusal boyutta; ulus-devlet ya da ülke içindeki toplumsal alt grupların güvenliği,
- Bireysel boyutta ise bireylerin güvenliği konularından söz edilebilir (Dedeoğlu, 2003: 21).

Çağımızda uluslararası ilişkilerin bölgesel ve küresel yönleri daha çok önemli olduğundan güvenliğin küresel ve ulus-devlet boyutları çok daha önemli duruma gelmiştir.

Uluslararası güvenliğin bir katmanı olan ulus-devlet güvenliği, süreç içinde yapısal ve ideolojik farklılıklardan dolayı, meydana gelen tehdit algılarına göre ittifak içi ya da bağımsız düzlemde kalmaktadır. Güvenlik olgusunun küresel boyutu ise nükleer tehdit, silahlanma, çevre kirliliği, az gelişmişlik; terör, organize suçlar, mafya, değerli madde kaçakçılığı, insan kaçakçılığı, kara para aklama, uyuşturucu ve göç gibi ulus aşan suç faaliyetlerine benzeyen, yeni birçok tehdidin ortaya çıkmasıyla hem gerekliliği artmış hem de şekillenmiştir.

Özet olarak uluslararası güvenlik, uluslararası sistemdeki bütün aktörlerin algılamalarına paralel olarak ortaya koydukları davranışlarla bölgesel ve küresel kuruluşlar aracılığıyla oluşturulan ve sürdürülen evrensel ilkeler çerçevesinde üzerinde durulan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Ancak güvenlik olgusunun insanlık tarihiyle eşzamanlı olduğu düşünüldüğü zaman, uluslararası sistemde de güvenlik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Sözü edilen süreç içinde şartların değişimi, kavramın içeriğini zenginleştirmek suretiyle bir dönüşüm ve değişim yaşanmasına imkân vermiştir.

3. Güvenlik algısı kavramı

Algı boyutu, güvenlik kavramı ile ilgili aktörlerin uluslararası sistem içindeki konumlarının ve karşı tutumlarının belirlenmesi konusunda belirleyici boyuttur. Algı boyutunda aktörün kendisiyle birlikte öteki aktörlerin konumunu ve karşı davranışlarını belirlemesiyle güvenlik ve değişkenlerin karakteri tespit edilmelidir. Karşı davranışların tespit edilmesi, algı düzeyindeki

geleneksel tehdit merkezli yaklaşımların egemenliğinin simgesidir. Tehdit merkezli bir algısal seviyenin meydana getirilmesi, algı düzeyinin durum analizi yapılmasından çok; karşı tarafın niyetine ve yeteneğine odaklanmak suretiyle, güvenlik ikileminin ortaya çıkması veya bir savunma sürecinin başlatılmasıyla (Herz, 1962: 231) sonuçlanmaktadır.

Güvenlik konusunda konum belirlemede dost-düşman veya ben-öteki gibi imgelemler yetersiz kalmaktadır. Algı boyutu, tam da bu noktada öne çıkmaktadır. Bu bağlamda güvenlik kavramını, karşı tarafla bağlantısı olan bir savunma anlayışından çok, bir ifade şekli olarak görmek gerekmektedir. Bu yönüyle güvenlik algısı tespit edilirken amaca, duruma, sonuca veya araca yönelik bir araştırma düzeyi meydana getirilmektedir.

Bireyden, sisteme kadar tüm aktörler; değişkenlerini bu inceleme düzeyinde değerlendirmekte ve kendilerini bu düzeylerde konumlandırmaktadırlar. Kavramı aktör merkezli ele almak gerektiği zaman, aktör açısından kavramın açıkça; bir amaç, bir durum, bir sonuç ve de bir araç olduğu anlaşılmaktadır.

Karşı tarafın sizin güvenliğinize nasıl zarar vereceğinden ziyade, sizin güvenlik durumunuzu nasıl algıladığınız; kavramın algı boyutu bakımından önemli olan yanısıdır. Yani güvenliğin esas olarak sizin için araç mı ya da amaç mı olduğu sorusuna verilebilecek yanıt; tehdit bekleyen veya tehdit edilen değil, algılama ölçünüze göre bazen konum belirleyen kişinin siz olmasıdır. Bununla birlikte güvenlikte konumlandırma merkezli durum yaklaşımı, mevcut tehdide karşı güvenliğinize yönelik algılama düzeyiniz boyutunda tepki vermenizi sağlamaktadır. Zira güvenlik olgusu durum olarak algılandığı zaman; bir konunun tehdit olarak kabul edilip edilmemesi, devlet merkezli olarak kapalılık veya açıklık haliyle doğrudan ilgilidir. Kapalılık veya yönetimin hesap verebilirliği anlamında, açıklığa bağlı olarak da güvenlik durumunun karakteristik yapısı anlaşılmaktadır.

3.1. Uluslararası güvenlik algıları

Güvenlik konusunda devrim içerisinde olan uluslararası sistem, birçok evreden geçmektedir. Sözü edilen evreler, değişimin temel dinamiğidir ve dönem itibarıyla değişim ile mevcut güvenlik algılamaları arasındaki ilişkileri tespit etmektedir. Sistem içinde değişiklikler süreklilik göstermektedir. Söz konusu değişiklikler, devletlerin güvenliklerini nasıl sağlayacakları konusunu tespit etmekte ve bununla birlikte güvenlik sağlama mekanizmalarında da değişimlere neden olmaktadır.

Aron, Mahoney ve Anderson tarafından değişim kanunu konusunda ifade edildiği gibi bir yerin ekonomik, demografik veya askeri değeri üretim ve savaşma teknikleriyle kurumlar ve insan ilişkileriyle birlikte değişim göstermektedir (Aron, Mahoney ve Brian, 1966: 592). Bunun gibi tehdit anlamında ortaya çıkan yeni gelişmeler, devletlerin evrilme süreçlerinde savunmasız olmalarının doğasını değiştirmek amacıyla, devletleri bir değişim mücadelesine sokmaktadır.

Uluslararası ilişkiler kuramları içinde güvenlik kavramının ele alınarak değerlendirilmesi, özellikle güvenlikle değişim arasındaki ilişkilerin ve kavramın genişlemesiyle kavrama dair, örneğin kapsayıcı güvenlik gibi yeni düşüncelerin ortaya çıkış döneminde, literatürde yer alan temellerinin ortaya konulması bakımından önemlidir. Durum böyle olduğunda bunun durağan bir alan olduğu söylenemez.

Kavram anlamsal ve içerik olarak II. Dünya Savaşı ile başlayarak bugüne kadar bugüne evrilerek birçok dönüşüme uğramıştır. Sözü edilen dönüşüm, devletten bireye doğru yürüyen bir süreçtir. Bu süreçle ilgili birçok kuramdan söz edilebilir. Teorilerden bahsetmek gerekirse, çıkış noktasını iki temel yaklaşımın oluşturduğu görülecektir: Bu kuramsal bakış açılarından birincisi temellerini Hobbes'un attığı devlet merkezli, geleneksel, realist yaklaşım; ikincisi ise Grotious'un düşünceleri üzerinde yükselen globalist-transnasyonalist devlet merkezli olmaktan uzak yaklaşımdır (Sullivan, 1989: 8-9).

Geleneksel devletçi yaklaşım adıyla da bilinen devlet merkezli kuramlar, realist dünya politikaları okumalarına sahiptir. Bu yaklaşıma göre devletler, güvenlik söz konusu olduğu zaman dünya politikaları analizlerinin merkezinde yer almaktadır ve uluslararası ilişkiler kavramı devletlerin etkileşimleri şeklinde açıklanmaktadır.

Devlet merkezli yaklaşımlardan geleneksel yaklaşım adıyla belirtilen realizmde ya da diğer ifadeyle klasik realizmde, uluslararası siyaset, saf güç mücadelelerine dayanmakta ve güvenlik gücünün türevlerinde biri olarak değerlendirilmektedir (Waltz, 2000: 6). Güvenlik ikilemi ise realist kuramların yaklaşımına göre devletleri savaşa sürükleyen sebeplerin başında yer almaktadır.

Devlet merkezli kuramların artan karşılıklı bağımlılık ve uluslararası entegrasyon karşısında, uluslararası sistemin analizleri hakkında yeterli olmaması, devlet merkezli olmayan kuramları ortaya çıkarmıştır. Devlet merkezli olmayan kuramlarda, devlet uluslararası politika yaklaşımın merkezindeki biricik aktör olma konumundan uzaklaşarak, güvenlik algısı da devlet güvenliği

merkez noktasından birey güvenliği alanına kaymıştır. Sözü edilen süreçte devlet dışı faktörlerin inkar edilemez bir etkisi vardır.

Devlet merkezli olmayan kuramlarla güvenliğin sağlanması konusunda, yalnızca askeri tekniklerin kullandığı bir güç mücadelesi sürecinden, yumuşak güç araçlarından yararlanan yeni bir sürece geçilmiştir. SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle, geleneksel güvenlik yaklaşımıyla birlikte statizm de sona ermiş, güvenlikle ilgili konuları askeri boyutu dışında da değerlendirenlerin sayısı artmıştır (Jones, 1999: 97).

Soğuk Savaş'tan sonra düşünülenin aksine dağılan Sovyetler Birliği ve AB, eksikliklerin tekrar ele alınmasını ve güvenlik probleminin eleştirel çalışmalar tarafından yeniden çözülmesini yönelik çalışmasını hızlandırmıştır (Eralp, 2005: 144). Eleştirel güvenlik anlayışı, realist güvenlik yaklaşımı temelinden hareketle, realist yaklaşımın devlet temelli güvenlik yaklaşımını ve devletin fiziksel güvenliğine odaklanmasını eleştirmektedir. Eleştirel kuram, bu durumda insan ve insanın temel kuramlarının dikkate alınmadığına vurgu yapmaktadır. Eleştirel yaklaşım tarafından güvenlik kavramıyla ilgili yeni bir tanımlamaya göre güvenlik, toplumsal düzenin dayanaklarına dair hiçbir kaygının olmaması durumunu belirtmektedir.

Bir söylem olarak “güvenlik” olgusunun kavramsallaşmasını sağlayan Waeber'a göre, herhangi bir soruna güvenlik sorunu adı verilmesi, sözü edilen sorunu özel bir statüye koyarken, sorunun muhatabı devletin de, bu sorunla başa çıkmak için yararlanacağı olağan dışı önlemlere başvurması meşru bir zemin oluşturmaktadır (Tanrıseven, 2005: 120). Waeber, devletin temel aktör durumuna gelmesi halinde, her konunun tartışma götürmez bir güvenlik tabusuna dönüşeceğini iddia etmektedir (Waeber, 1995: 46-86). Waeber, böylesi bir durumda birçok konunun güvenliksizleştirilmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Bu şekilde konular olağandışı davranış biçimlerinden; daha ziyade normal davranış sahalarına yerleştirilerek, insanların yaşamlarını en düşük düzeyde rahatsız ederek çözümlenmeyi tercih edecektir.

3.1.1. Geleneksel güvenlik yaklaşımı

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkmasıyla beraber, güvenlik çalışmaları da akademik bir zemine oturmuştur. Uluslararası ilişkiler disiplininde ilk çalışmalar tarihi Thucydides'e kadar uzatılabilen Realizm ile, ilk örnekleri Kant'ın çalışmaları sayılabilecek olan liberalizm teorileri çerçevesinde oluşturulmuştur (Baylis ve Smith, 2001). Bu sebeple geleneksel güvenlik yaklaşımı denildiğinde realizmin ve liberalizmin güvenlik

anlayışları akla gelmektedir. Bu iki yaklaşım her ne kadar birbirlerinden farklı gibi gözükseler de temel varsayımları bakımından pek çok ortak noktaları bulunmaktadır.

İlk olarak klasik realizm ve klasik liberalizm devlet kavramını güvenlik olgusunun merkezine koymaktadırlar. Yani geleneksel güvenlik anlayışında güvenlik denildiği zaman akla devletin güvenliği gelmektedir. Geleneksel yaklaşımda devletin güvenliğini tehdit eden unsur da bir diğer devletin askeri gücü olmaktadır. Bu yaklaşım güvenlik unsurunu devletlerin askeri anlamda kendilerini savunmaları için gerekli olan önlemleri diplomasi, coğrafya, teknoloji, ekonomi gibi unsurlarla sağlamaları gerektiğini vurgulamaktadır. Güvenlik zaafı denildiğinde akla başka bir devletin askeri operasyonlarına karşı cevap veremeyecek durumda olmak gelmektedir.

Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu dünyada, güvenlik meselesi özellikle nükleer güçlerin çatışması olarak ele alındığı için, tamamıyla askerî açıdan ele alınmış ve devletlerin güvenliğinin sağlanması üzerine kurulmuştur. Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber güvenlik çalışmaları da değişim, gelişim ve dönüşüm geçirmeye başlayarak, güvenliğin öznesi devlet kavramının yanı sıra çeşitlenerek artmıştır.

Güvenliğin öznesinin çeşitlenmesiyle beraber, güvenliği tehdit eden unsurlar ve bu unsurların tehdit etme yöntemleri de değişmiştir. Güvenlik alanında yenilikçi çalışmalardan önce geleneksel güvenlik yaklaşımını daha iyi anlamak için, realizm ve liberalizmin daha yakından incelenmesi uygun görülmüştür.

Geleneksel güvenlik yaklaşımına yapılan en önemli eleştiri, devletin merkezde bulunduğu yapının reddedilmesidir. Yeni güvenlik yaklaşımlarına göre devlet güvenliğin tek referans nesnesi değil, referans nesnelere sadece birisidir (Bilgin, 2008: 89-92). Devletin güvenli olması ile halkın güvenli olması aynı durumları ifade etmez. Ken Booth güvenlik kavramının farklı bakış açılarıyla birlikte okunması gerektiğini söyleyerek, insan merkezli güvenlik anlayışının gerekliliğinden bahsetmiştir. Güvenlik alanında yenilikçi yaklaşımın önemli bir temsilcisi olan Ken Booth, güvenlik olgusunun devletlerin tekelinden alınarak, bireyleri ön plana alınması gerektiğini vurgular. Ken Booth ayrıca devletlerin güvenliği sağlama konusunda başarısız ve güvenilmez olduğunu iddia etmektedir.

Booth ve ayrıca araştırmanın daha sonraki kısımlarına değinilen güvenlik ile ilgili çalışmalar yürüten okullar incelendiğinde, devlet merkeziliği reddetmenin yanı sıra, devletin güvenliği

sağlayacak aktör olmasına emin gözle bakılmadığı ve bireyin yüceltildiği görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde devletin mutlak etken pozisyonunun sarsılarak, edilgen bir yapıya dönüşmeye başladığı söylenmektedir (Habermas, 2008). Özellikle küreselleşme ile beraber bilgi teknolojilerinde ve ekonomik yapıda yaşanan gelişmeler neticesinde devletler arası sınırların geçirgenliğini artırmasıyla neticesinde devletin biricik olma pozisyonu yok olmaya başlamıştır (Habermas, 2008). Bu dönemde eleştirel teoriler, güvenlik alanında gelenekseli temsil eden Liberal ve Realist yaklaşımları sığ olmakla suçlamışlar ve daha geniş bir güvenlik yaklaşımı oluşturmaya çalışmışlardır.

3.1.2. Soğuk Savaş'tan ve 11 Eylül'den sonra güvenlik algısı

Geçmişten bugüne güvenlik, uluslararası sistemi meydana getiren aktörlerin ilişkilerini düzenleyen unsurların başında yer almaktadır. Bu bakımdan güvenlik, sosyal bilimler alanında tarihsel durumlara, konulara ve bireylere uyarlanan ve genele seslenen temel bir kavram olarak görülmektedir (Brauch, 2008).

Güvenlik kavramı ile barış kavramı arasında yakın bir ilişki vardır. Uluslararası sistem içinde aktörler için her şeyden önce, varlıklarını muhafaza etme ve devam ettirme olguları bulunmaktadır. Bu bağlamda temel amaç, istikrarlı ve sürekli bir güvenlik ortamının sağlanmasıdır. Bu amaca uygun olarak da güvenlik, uluslararası sistemde bulunan her aktör için özel bir değere sahip olmaktadır. Sadece sözü edilen değere dair algı da değişkenlikler görülmektedir.

“Geleneksel güvenlik” yaklaşımı, güvenlik olgusunu; askeri tehdit odaklı, devlet merkezli bir yaklaşımla yorumlamıştır. Sözü edilen algıya verilebilecek en somut örnek ise Soğuk Savaş dönemi olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra iyice belirginleşen Soğuk Savaş dönemi; ABD ve SSCB'nin liderler olduğu Batı ve Doğu Blokları arasında devam eden bir mücadeleye dönüşmüş ve devletler bloklardan birine dahil olmuş veya “bağlantısızlık” adıyla bilinen bir dış politika stratejisini izlemek zorunda kalmışlardır.

Güvenlik kavramı yalnızca askeri güvenlik bağlamında düşünülemeyecek kadar karmaşıklaşmış ve güvenliğin çevre güvenliğinden bilgi güvenliğine dek genişleyen anlamlar kazanması, güvenlikle ilgili alanda asimetrik çatışmalara da yol açmıştır. Söz konusu asimetrik çatışmalar, çağımızda, örnek olarak devletlerin devletin dışındaki unsurlarla ve devletin içinde ise farklı grupların birbiriyle çatışma içinde olmaları günden güne artmaktadır. Bundan dolayı

artık toplumlar karar alma süreci içine girmeden ve analiz seviyesi olarak göz önünde bulundurulmadan, ulusal veya uluslararası zeminde güvenliğin sağlanması için bazı tedbirler alınması imkân dışı görünmektedir (Ergül, 2012: 176). Güvenlikle ilgili yeni anlayış, dar odaklı askeri güvenlik anlayışının, etnik çatışmalar, doğal kaynakların yok olması, yolsuzluk, uluslararası uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, mali suçlar ve çevre kirliliği gibi birçok tehdit ve risk konularını içine alacak biçimde genişlemesi anlamını taşımaktadır (Yorulmaz, 2013: 292). Alanın böyle genişlemesi karşısında yeni güvenlik yaklaşımı, kuram ve pratikte insanı odağa koyan bir anlayışı benimsemektedir. Bireyin güvenliği esas olmakla birlikte; devlet güvenliği kavramı, yurttaş güvenliğini temin eden bir araç olarak kabul edilmektedir (Bilgin, 2008: 60). Bu süreçte savunma, strateji, dış ve iç tehdit unsurlarının yanında güvenlik alanı da sadece askeri sorunlar olma sınırlarını aşmış, sivilleşmiş veya toplumsallaşmış; yani yalnızca devleti oluşturan unsurların değil, sıradan bireylerin de ilgi alanlarına girmiştir (Cizre, 2006: 10). Güvenlikle ilgili yeni anlayış, güvenlik alanının kamu tarafından sunulan diğer hizmetler gibi sivil katılımına ve denetlemesine açık, hesap verebilir ve şeffaf nitelikler taşımasını, güvenlikle ilgili alanlarda hukukun üstünlüğünün benimsenmesini, asıl sorumlunun sivil otorite olduğunun kabul edilmesini ve etkin parlamento denetimi olmasını savunmaktadır (Cerrah, 2006: 1).

Güvenlik meseleleri Soğuk Savaş döneminde sürekli olarak askeri güçle ilişkili olarak ele alınmış ve askeri güçle ilgili unsurlar bu süreçte, devletlerin temel politikaları arasına girmiştir. Devleti merkeze koyan, güce dayanan, uluslararası anarşik bir sistem anlayışı belirli bir süreç üzerinde etkili olsa da, Soğuk Savaş'tan sonraki dönemde küreselleşmenin etkileriyle birlikte tehdit algılamaları çeşitlilik kazanmış; güvenlik kavramının, bu bağlamda genişlemesi ve derinleşmesi hız kazanmıştır. Analizlerin sadece askerî bazda yapılması aşularak; değerlendirmelere enerji kaynakları, nüfus, çevre, kültürel sorunlar, ekonomi gibi etkenlerin de dâhil edildiği görülmüştür.

11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarıyla güvenlik algılamalarındaki değişim, dönüm noktasına varmıştır. 11 Eylül'de yaşanan terör, güvenlik olgusunun içeriğinin örgütlü suç şebekeleri, terör, uyuşturucu, insan ve silah ticareti, dinsel ve etnik çatışmalar, kitle imha silahlarının artması ve yasadışı göç gibi tehditlerden dolayı iyice genişlediğini ortaya koymaktadır.

Soğuk Savaş döneminden sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin egemen güç haline gelmesi, uluslararası ortamın netleşmesini sağlamış, küreselleşmenin toplumsal ve ekonomik açıdan getirdiği negatif sonuçlar, Batı ve ABD karşıtı terörün tırmanmasına neden olan en önemli faktör haline gelmiştir.

11 Eylül saldırıları ardından “terörle mücadele” konusunun uluslararası ilişkiler gündemine yerleşmesi de bu durumu ispatlamıştır. Çünkü sözü edilen saldırılar, dünyaya teröristlerin her yerde ve her an harekete geçebileceğini göstermiştir. Sözü edilen yeni terörizm, tarih boyunca bilinen kavramsal çerçevenin dışına çıkmış ve artık daha da yıkıcı boyutlara ulaşmıştır.

Soğuk Savaş dönemin bitince devletlerin birçoğu askeri harcamalarını kısıtlayarak asker sayılarını azaltma yoluna gitmişlerdir. Çoğu büyük devlet, sözü edilen tasarruf tedbirlerinin yanı sıra gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere daha düşük masraflı paralı asker istihdamını tercih etmeye başlamışlardır.

1990'lı yıllarda oluşan bu talebe cevap vermek üzere, uluslararası alanda faaliyet gösteren çok sayıda özel askeri şirket kurulmuştur. Zamanla tam profesyonel davranışlar kazanan söz konusu şirketler, hizmet alanlarını iyice genişleterek müşterilerine askeri teçhizat sağlamanın yanında askeri teknik ve yöntemler eğitimi verdikleri bilinmektedirler. Özel askeri şirketler tarafından sunulan hizmetler ile paralı askerlik hizmetleri farklı niteliklere sahiptir. Şirketler, askerlik hizmetlerini bir sözleşme uyarınca kiraya verirlerken; paralı askerler, ücret mukabili kendi ülkelere başka bir ülkenin ordusunda hizmet vermektedirler. Paralı askerliğe “savaş müteahhitliği” demek yanlış olmayacaktır (Yalçınkaya, 2008: 340).

Devletler, silahlı kuvvetleri tarafından ihtiyaç duyulan eğitim, lojistik, altyapı ve planlama hizmetlerini özelleştirerek, bu hizmetleri bu yöntem ile alma yoluna gitmektedirler. Askeri üslerin ve lojmanların yönetimi, araçların tamir ve bakımı, depo hizmetleri ve üniforma temini, kantin işletme hizmetleri gibi birçok iş özel sektöre bırakılmaktadır. Irak Savaşı süreci, birçok askerî şirketten hizmet alımı yapılan iş kolları, bütün zamanlardaki en yoğun dönemi olmuştur. Kesin bilgi olmamakla birlikte Irak'ta 60'ın üzerinde şirketin, 20.000 kadar görevlisiyle bölgede hizmet verdiği söylenmektedir. Irak Savaşı süresinde bölgede görev yapan Koalisyon Kuvvetlerinin en önemli kolu ABD'den sonra en büyük katkıyı, askerî şirketler sunmuştur. ABD hükümeti, 2007 yılında Irak'ta 180.000 civarında özel güvenlik personeli görevlendirmiştir; burada dikkat çekici olan bu sayının bölgede görev yapan ABD askeri sayısının 20 bin kişi üzerinde olmasıdır (Singer, 2003: 250–251).

Askerin işlevlerinin ihale yoluyla özel askeri şirketlere devredilmesi ve askerin görevlerinin bu şirket mensupları tarafından yapılması, özellikle sık sık askeri darbelere maruz kalan ülkelerin en çok tercih ettiği yol olmuştur. Bu ülkelerde özel askeri şirketlerin ilk görevi, hükümet karşıtı hareketlere engel olunması, rejimin istikrarlı ve düzenli hale getirilmesi olarak belirlenmiştir (Whyte, 2003: 589).

Savaş, etnik çatışma ve soykırım nedeniyle her geçen gün sayısı artan sığınmacılar, ülkeleri çatışmaya girmeye, silahlı kullanımı da olmak üzere müdahale etmeye mecbur bırakmaktadır. Bu bağlamda BM, etik olarak kendisini sorumlu kabul etmektedir. BM, çerçevesinde ifa edilen barışı koruma amaçlı yeni bir olgu olmasının yanında 1990'lardan sonra bu türdeki çalışmaların iyice yoğunlaştığı görülmüştür. BM'nin, barış talebiyle gelen ülkeler yaptığı operasyonların sayısı, üye devletlerin örgüte verdikleri personel sayısı ve finans desteğini büyük ölçüde aşmaktadır. Bu durum, özel askeri şirketler tarafından verilen hizmetlere talebi büyük ölçüde arttırmış, özellikle yardım operasyonlarında görev yapan kuruluşların korunmasını sağlamak amacıyla özel askeri şirketlerden yararlanılmaktadır. Sözü edilen şirketler, mülteci kamplarının inşasında veya korunmasında, BM Barış Gücü askerlerine lojistik destek verilmesinde önemli görevler almaktadırlar. Bununla birlikte belli bir çatışmaya yalnızca bir tek ülke ordusunun gönderilmemesi, çatışan tarafların arasındaki şiddeti düşürmektedir. Örneğin Sri Lanka'da 1987 ile 1990 arasındaki süreçte görevlendirilen Hindistan Barış Gücü, burada taraflı hareket ettiği için suçlanmıştır. Böyle durumların tekrara etmemesi için özel askeri şirketler, özellikle tercih edilmektedir (Bjork ve Jones, 2005: 784).

Orduların modernize edilmesiyle birlikte uzman personel gereksinimi de artmıştır. Orduya verilen ileri teknoloji ürünü silah sistemlerinin kullanılmaya başlanması ile yeni savaş yöntem ve tekniklerinin sistematik bilgilere ihtiyaç olduğundan dolayı bu alanlarda bilgi sahibi olan mühendislere, teknisyenlere, enformasyon teknolojisi ve lojistik uzmanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bilgi teknolojisini iyi kullanan kuruluşlar olarak, çoğu uluslararası özel askeri şirket, bu özellikleri sayesinde piyasada güçlü bir yer edinmişlerdir (Adams, 1999: 112).

Geçmişte devletler ve milli ordular tarafından ifa edilen birçok görev ve hizmetin her geçen gün özel askeri şirketlere devredilmesi, güvenlik alanında yeni ve farklı ilişkilerin ve kombinasyonların oluşmasına imkân sağlamaktadır. Özelleştirme, dış kaynakları kullanma, kiralama ve sözleşme yapma farklı yöntemlerle kamu otoritesiyle özel sektör menfaatlerinin uyumlu hale geldiği yeni ortamda, güvenlikle ilgili yeni yaklaşımlar öne çıkmıştır.

4. SONUÇ

Sürekli ve hızlı bir değişim sürecinin yaşandığı çağımızda bütün yapılar gibi toplumlar ve devletler de değişmektedir. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna, modern düşünceden postmodern düşünceye, ulus devletten küresel dünyaya geçme süreci, bilimde ve teknikte yaşanan gelişmelerle birlikte uluslararası güvenlik alanında da bazı yeniliklere imkân sağlamıştır.

Devletler koydukları kanunlara marifetiyle genel güvenlik ve kamusal düzenin sürdürülebilmesi için, kişilerin özgürlüklerine kısıtlama getirebilmektedirler. Demokratik toplum yapısı içinde genellikle refah ve içinde güven yaşamak, kamu hizmetlerini rahat bir şekilde ve kaliteli olarak alabilme talebi, kişisel önceliklerin üst sıralarında bulunmaktadır. Çağdaş devlet yapısının bunu temin edebilmesi ise yalnız bazı müeyyide, kural ve üst bir hukuk sistemiyle mümkün olabilmektedir. Çağdaş toplumlarda devlet, her gerçekleştirdiği gözetim etkinlikleri kapsamında içinde, kamu güvenliğini ve çıkarlarını temele koymaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte kent ve devlet güvenliğini tehdit eden tehlike ve riskler büyük artışlar olmuş; bun tehlike ve riskler, sadece bir kenti, bir ülkeyi değil, bütün devletleri aynı anda tehdit eder niteliğe ulaşmıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte güvenlik tehditleri de küresel bir nitelik kazanmıştır.

Uluslararası sistem içinde aktörler için her şeyden önce varlıklarını muhafaza etme ve devam ettirme olguları bulunmaktadır. Bu bağlamda temel amaç, istikrarlı ve sürekli bir güvenlik ortamının sağlanmasıdır. Bu amaca uygun olarak da güvenlik, uluslararası sistemde bulunan her aktör için özel bir değere sahip olmaktadır Sadece sözü edilen değere dair algı da değişkenlikler görülmektedir.

Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle birlikte, birçok devlet askeri alana ayırdıkları bütçelerinde kısıtlamaya gitmiş ve asker sayısının azaltmayı tercih etmişlerdir. Büyük devletlerin çoğu, silahlı güçlerini küçültme ve askeri harcamaları azaltmaya giderken, ekonomik bakımdan gelişmemiş ülkeler, masrafı daha düşük olan paralı asker istihdam etme yoluna müracaat etmektedirler.

11 Eylül 2001'deki terör saldırılarıyla güvenlik algılamalarındaki değişim, dönüm noktasına varmıştır. 11 Eylül 2001'de yaşanan terör olayları, güvenlik kavramının kapsamının örgütlü suç

şebekeleri, küresel terör, uyuşturucu, insan ve silah ticareti, dinsel ve etnik nitelikli çatışmalar, kitle imha silahlarındaki artış ve yasadışı göç gibi tehditlerle iyice genişlediğini ortaya koymuştur. 11 Eylül 2001 terörist saldırıları ardından, dünyaya teröristlerin her yerde ve her an harekete geçebileceği anlaşılmıştır.

Soğuk Savaş dönemi bitince, devletlerin birçoğu askeri harcamalarını kısıtlayarak asker sayılarını azaltma yoluna gitmişlerdir. Çoğu büyük devlet, sözü edilen tasarruf tedbirlerinin yanı sıra gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerden daha düşük masraflı paralı asker istihdamını tercih etmeye başlamışlardır. 1990'lı yıllarda oluşan bu talebe cevap vermek üzere, uluslararası alanda faaliyet gösteren çok sayıda özel askeri şirket kurulmuştur.

Orduya verilen ileri teknoloji ürünü silah sistemlerinin kullanılmaya başlanması ile yeni savaş yöntem ve tekniklerinin sistematik bilgilere ihtiyaç olduğundan dolayı, bu alanlarda bilgi sahibi olan mühendislere, teknisyenlere, enformasyon teknolojisi ve lojistik uzmanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde bütün orduların yabancı uzmanları bünyelerine almaları kabul edilir bir davranış haline gelmiştir.

Geçmişte devletler ve milli ordular tarafından ifa edilen birçok görev ve hizmetin her geçen gün özel askeri şirketlere devredilmesi, güvenlik alanında yeni ve farklı ilişkilerin ve kombinasyonların oluşmasına imkân sağlamaktadır. Özelleştirme, dış kaynakları kullanma, kiralama ve sözleşme yapma farklı yöntemlerle kamu otoritesiyle özel sektör menfaatlerinin uyumlu hale geldiği yeni ortamda, güvenlikle ilgili yeni yaklaşımlar öne çıkmış, sıradanlaşmıştır.

Soğuk Savaş döneminin ülkeleri hep tetikte tutan dehşet ve korku dengesinin ortadan kalkmasına rağmen bu süreçte uluslararası sistemde birçok yeni değişkenin ortaya çıkması, uluslararası sistemde kontrolü iyice güç hâle getirmiş ve yapıyı daha karmaşıklaştırmıştır. Bundan dolayı söz konusu karmaşık ve belirsiz ortamı daha iyi kontrol edilebilmek, bütün güçlü devletlerin ortak amacı haline gelmiştir. ABD'nin öncüsü olduğu bir grup ülke bunu gerçekleştirmek için sisteme yönelik önlemler geliştirmeye çalışırken; sorunun sistemde olduğunu düşünen Rusya gibi ülkeler de kendi etki alanlarına sistemi kontrol etmeye çalışmaktadır. Yeni dönemde değişen ve asimetrik (çok yönlü) niteliğe ulaşan tehditlere karşında zorunluluk haline gelmiş olan işbirliği de çok çeşitli bir hale bürünmüştür. Mevcut uluslararası sistemde bilinen ve alışıl gelmiş işbirliklerinin dışında ABD, Rusya, Çin ve AB

ülkeleri gibi devletler, terörizm, organize suçlar ve bölgesel çatışmalar gibi farklı sorunlar karşısında farklı işbirliklerine gidebilmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında çok katmanlı, tek kutuplu veya kutupsuz, daha gevşek, etkileşimi çok yönlü ve üst düzeyde olduğu için daha entegre bir özellik taşımaya başlayan uluslararası sistemde aktörlerin sayıları çoğalmış nitelikleri çeşitlenmiştir.

Barışçı ve üzerinde yaşayanların mutlu olduğu bir dünya kutuplaştırılmış ve çok taraflı bir sistemle değil; ülkelerin birbirlerine saygı gösterdiği, adil küresel bölüşümün gerçekleştiği, gelir adaletsizliklerinin azaldığı bir sistemle gerçekleşecektir. Bunun sağlanması da ancak bugünün kapitalist ülkelerinin çabalarıyla mümkün olacaktır. Önemli olan ortak bir bilince ulaşarak bağımsız bir çabayla dünyanın bölünmesini engellemektir.

Güvenlik olgusunun küreselleşmesine bağlı olarak ortaya çıkan birçok yeni güvenlik sorunu üzerinde duran ve bu konuları ele alan çalışmalar yapılması önemlidir. bölgesel ekonomik krizlerin kısa süre içinde küresel alanda etkili olması insanların yaşam şartlarını ve refah düzeylerini doğrudan etkilediği için güvenlik kavramına eklenen ekonomik güvenliği; su kaynakları ve enerji ile bu kaynaklara ulaşımın güvenliği öne çıkaran enerji güvenliği; dünyanın güvenliği çerçevesinde çevre, su ve havanın kirlenmesine engel olunması bağlamında gündeme gelen ekolojik güvenlik; COVID-19, AIDS gibi insanları ciddi boyutta tehdit eden birçok bulaşıcı hastalığı güvenlik kavramı içinde yorumlayan sağlık güvenliği; küreselleşme süreciyle sosyal, kültürel alanlarda ve eğitimde ortaya çıkan değişim süreci kimlik algısını ortaya koyan toplum güvenliği gibi kavramların özel olarak ele alınarak incelenmesinin yararlı olacağı kanısındayız.

KAYNAKÇA

- Adams, T. K. (1999). "The New Mercenaries and the Privatization of Conflict", *Parameters*, 29 (2), 103-116.
- Altıntaş, N. (1998). "Soğuk Savaşın Yaşayan Mirası Tehdit Değerlendirmesi". *KKK BTY Bülteni*, (3).
- Arıboğan, Deniz Ü. (2007). **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi: Tarihsel Gelişim**, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Aron, R., Mahoney, D.J. ve Brian, C. A. (1966). **Peace and War: A Theory of International Relations**, Translated from the French by Richard Howard and Annette Baker Fox, New York: Doubleday & Company.

- Aydın, A. H. (1996). **Polis Meslek Hukuku**, Ankara: Doğu Matbaası.
- Aydın, A.H. (2008). **Toplumsal Güvenlik ve Yerel Siyaset**, İstanbul: Okutan Yayıncılık.
- Baylis, J. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”. *Uluslararası İlişkiler*, 5 (18), 69-85.
- Birleşmiş Milletler. Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/adalet_divani.pdf Erişim Tarihi: 26.01.2020.
- Bjork, K. and Jones, R. (2005). “Overcoming Dilemmas Created by the 21st Century Mercenaries: Conceptualising the Use of Private Security Companies in Iraq”. *Third World Quarterly*, 26 (4-5), 777-796
- Brauch, H.G. (2008). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5 (18), 1-47.
- Buzan, B. and Hansen, L. (2009). **The Evolution of International Security Studies**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B., Wæver, O. and Wilde, J.de (1998). **Security: A New Framework for Analysis**, London: Lynne Rienner Publishing.
- Cerrah, İ. (2006). “İç Güvenlik Sektöründe ‘Zihinsel Modernizasyon’ ve Demokratik Gözetim” (ss. 1-20), İnsan Hakları Bağlamında Mülki İdare Amirlerinin Kolluk Denetim ve Gözetimi Projesi-Seminer Notları, Kızılcıhamam.
- Cizre, Ü. (2006). Giriş Ya Da “İtaat” Kültürü Yerine Bilimsel “İtiraf” ve “İtiraz”. Ümit Cizre (Ed.). **ALMANAK: Türkiye 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim** içinde (8-11). İstanbul: DCAF-TESEV Güvenlik Sektörü Çalışmaları Dizisi Özel Yayın, TESEV Yayınları.
- Çaşın, M. H. (1993). *Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Çiçekçi, C. (2012). **Uluslararası Güvenlik Çalışmaları**, İstanbul: Kriter Yayınevi,
- Dedeoğlu, B. (2003). **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul: Derin Yayınları.
- Denk, N. (2000). **XXI. Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi**, İstanbul: Hak Yay.
- Diñer, C. (2009). “Kolluk Kuvvetlerinin Zor Kullanma Yetkisi”. *Türk İdare Dergisi*, (462), 37-67.
- Eralp, A. (2005). “Sistem”, Atilla Eralp (Der.). **Devlet ve ötesi: Uluslararası ilişkilerde temel kavramlar** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ergül, E. (2008). **Küresel Köyde Suç ve Adalet**, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Erhan, Ç. (2002). “Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye”, Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir (Der.). **Soğuk Savaş sonrası ABD'nin güvenlik algılamaları** içinde. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Evans, G. and Newnham, J. (1998). **The Penguin Dictionary of International Relations**, London: Penguin Books.
- Genelkurmay (2003). “Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik”, İstanbul 29-30 Mayıs 2003 Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Green D. C. (2000). Classics in the History of Psychology. Maslow, A.H. (1943), “A Theory of Human Motivation” Published in Psychological Review, <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm> Erişim Tarihi: 13.02.2020.
- Habermas, J. (2008). **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbetleri**, Medeni Beyaztaş (Çev.) İstanbul: Bakış Yayınları.
- Harp Akademileri Kom. (2002). **Geçmişte ve 21. Yüzyılda Savaşlar ve Stratejiler**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

- Herz, J. H. (1962). **International Politics in the Atomic Age**, New York: Columbia University Press.
- Jones, W.R. (1999). **Security, Strategy and Critical Theory**, London: Boulder, Lynne Rienner,
- Locke, J. (1982). **Second Treatise of Government**, Richard Cox (Der.). Illinois: Harlan Davidson Inc.
- Machiavelli, N. (1952). **The Prince**, London.: Oxford University Press.
- Mütercimler, E. (2001). “Değişen Güvenlik Kavramı ve Küresel Stratejiler”. *M5 Savunma ve Strateji Dergisi*, (18).
- Öke, M. K. (2001). **Küresel Toplum**, Ankara: Asam Yayınları.
- Singer, P. W. (2003). **Corporate Warriors, Ithaca**, New York: Cornell University Press.
- Sönmezoğlu, F. (2002). **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul: Der Yayınları.
- Sullivan, Michael P. (1989). **Power In Contemporary International Politics**, Columbia: University of South Carolina Press.
- Tanrısever, O. F. (2005). “Güvenlik”, Atilla Eralp (Der.). **Devlet ve ötesi, uluslararası ilişkilerde temel kavramlar** içinde (ss.107-123). İstanbul: İletişim Yayınları.
- TDK. (2020). Güncel Türkçe Sözlük; <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 27.01.2020.
- Ülman, B. (2000). Türkiye’nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük”, Gencer Özcan, Şule Kut (Der.). **En Uzun On Yıl**, İstanbul: Büke Yayınları.
- Waltz, K. (2000). “Structural Realism After The Cold War”, *International Security*, 25 (1), 5-41.
- Weaver, O. (1995). “Securitization and Desecuritization”, Ronnie D. Lipschutz (Der.). **On Security** in, New York: Columbia University Press,
- Whyte, D. (2003). “Lethal Regulation: State-Corporate Crime and the United Kingdom Government’s New Mercenaries”. *Journal of Law and Society*, 30 (4), 575-600.
- William, H., Wright, M. ve Evans, T. (1996). **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Deneme**, Ankara: Siyasal Kitabevi,
- Yalçınkaya, H. (2008). **Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı**, Ankara, İmge Yayınları.
- Yalçınkaya, H. (2008). **Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Yorulmaz, M. (2013). “Bölgeselleşen Güvenlik Anlayışında Yeni Açılımlar ve Türkiye’nin Güvenlik Algısında Yaşanan Değişimler”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2), 288-297.
- Yorulmaz, M. (2014). “Değişen’ Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde ‘Değişmeyen’ Güvenlik Paradoksu”. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 103-135.
- Yurdusev, A. N. (2009). “Uluslararası İlişkiler Öncesi”, Atilla Eralp (Der.). **Devlet, sistem ve kimlik: uluslararası ilişkilerde temel yaklaşımlar** içinde (ss.15-56). İstanbul: İletişim Yayınları.
- 6/1645 Sayılı MGK Gen. Sekr. Yönt., m. 3/a

ASKERİ SEVK VE İDARENİN BİLİM VE SANAT VEÇESİNE YÖNELİK TEORİK BİR ÇALIŞMA

Murat ŞENGÖZ*

ÖZ

Bu çalışma, askeri yönetiminin bilim ve sanatla olan ilişkisini eklektik ve meta-analitik bir anlayışla ortaya koyan nitel bir çalışmadır. Günümüzde askeri liderlerin hızlı karar verme kapasiteleriyle çok yönlü olmaları gerekmektedir. Görevlerini yerine getirmek için, güvenlik ve barışçıl ortamların oluşturulması için kritik olan askeri liderliklerinin kalitesine daha fazla odaklanmak zorundadırlar. Bugün, üst düzey ordu komutanları iletişim, bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve küreselleşmenin etkisi ile harbin doğasının ve koşullarının değişmesi nedeniyle, daha önce hiç olmadığı kadar diplomatlar, entelektüeller ve akademisyenler gibi davranmak zorundalar. Bu çalışmada, askeri idare ilkeleri ve yönetimin bilim ve sanat arasındaki ilişkisi ortaya konulmuştur. Askeri sevk ve idarenin bilimsel ve sanatsal yönleri, sadece bilgi veya müktesebatı biriktirmek yerine, bilim ve sanatın özü ve yöntemlerine ilişkin bir paradigmaya ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle sanat ve bilim adamı olarak askerlik mesleğini icra eden komutanların bilim ve sanat ve yönetim felsefesi hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Öte yandan, askerlik mesleğin pratiği bilimsel ve sanatsal bir bakış açısına sahip olmayı gerektirir. Bu bağlamda, askerlik mesleği sadece standart başvuru prosedürlerine sahip uygulamalar ile ilgili ve sınırlı değildir. Askeri başarılar her zaman ince dokunuşlar ve güçlü bir hayal gücü, derin ve sofistike bir katkı gerektirir. Bu çalışmada askeri yönetimin bilim ve sanatla ilişkisi normatif ölçütlerle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Komuta, Askeri Yönetim, Bilim, Sanat,

A THEORETICAL STUDY REGARDING THE SCIENCE AND ART ASPECTS OF MILITARY ADMINISTRATION

ABSTRACT

This study is a qualitative study that demonstrates the military administration's relationship with science and art with an eclectic and meta-analytical understanding. Today, military leaders need to be more versatile with their rapid decision making capacity. To fulfill their duties, they must focus more on the quality of their military leadership, which is critical for creating safe and peaceful environments. Today, senior army commanders have to behave like diplomats, intellectuals and academics like never before due to the changes in the nature and conditions of war, with the impact of communication, developments in information technologies and globalization. In this study, the principles of military administration and the relationship of management between science and art are presented. The scientific and artistic aspects of military referral and administration imply a need for a paradigm on the essence and methods of science and art, rather than just accumulating knowledge or acquis. For this reason, commanders who serve as soldiers as art and scientists should have knowledge about science and philosophy of art and management. On the other hand, the practice of the military profession requires a scientific and artistic perspective. In this context, the military profession is not just about applications with standard application procedures. Military achievements always require fine touches and strong imagination, a deep and sophisticated contribution. In this study, the relationship between military administration and science and art has been put forward with normative criteria.

Keywords: Commanding, Military Administration, Science, Art.

Atf Bilgisi: ŞENGÖZ, M. (2020). "Askeri Sevk ve İdarenin Bilim ve Sanat Veçhesine Yönelik Teorik Bir Çalışma", İMGELEM, 4 (6): 205-223.

Citation Information: ŞENGÖZ, M. (2020). "A Theoretical Study Regarding The Science and Art aspects of Military Administration", İMGELEM, 4 (6): 205-223.

Başvuru / Received: 18 Mart/March 2020.

Kabul / Accepted: 05 Haziran/June 2020.

* Savunma Bakanlığı, Ankara / TÜRKİYE, **E-mail:** muratsengoz74@gmail.com, ORCID Number: 0000-0001-6597-0161

1. GİRİŞ

Antik çağdan günümüze insanlık tarihi birçok bakımdan bir savaşlar tarihidir. Tarih kitaplarında genellikle barış dönemleri fazlaca bir yer işgal etmez. Sanayi devrimi öncesi devletler büyük ölçüde garnizon devletlerdir. Krallar aynı zamanda generaldirler (Gomez, Mejia, David, Balkin, Robert, 2008). Ordunun varlığı halkın refahı ve emniyeti ve zenginliğinin teminatıdır. Bu yönüyle yönetim özünde askeri birliklerin sevk ve idaresidir. Özünde yönetim bilimleri dahi, önceleri orduların sevk ve idare tecrübelerinden elde edilen bilgi birikimleri ve sivil sahaya aktarılan tecrübelerle kavramlaştırılmıştır (Koçel, 2015).

Topluluklar halinde yaşamının oluşması ve gelişmesi, bu toplulukların kendilerini idare edecekleri, toplumsal yaşamı yönetecekleri çeşitli düzenlemeler ve uygulamalar yapmalarına neden olmuştur. Böylece ortaya öncelikle askeri bir yönetim olarak devlet idaresi uygulamaları çıkmıştır. Çünkü ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'nın önemli kentlerinde şehirlerin etrafındaki kale surlarının yıkılmasına kadar şehirler birer kışla, ülkeler garnizonlar şeklinde tertiplenmiş ve idare edilmekteydi (Kuran, 1968). Eski zaman devletlerinin mülki amirleri aynı zamanda komutan ve başyargıcılarıdır (Gomez ve arkadaşları, 2008). Öte yandan başta harp silah araç ve teçhizatı olmak üzere, yaşamın hemen her alanında ortaya çıkan göreceli teknolojik gelişmeler, yenilikler, buluşlar, tüm yönetim alanlarında uzmanlaşmayı zorunlu kılmıştır.

Esasen yönetim bilimi müktesebatı ilk çağlardan itibaren saraylarda veliahtların ve devletin üst düzey kadrolarında görev yapacak lider askeri personelin yetiştirilmesi amacıyla toparlanmış bir müfredata sahiptir. Bu uygulamaların en meşhur ve kendini kanıtlamış olan bir örneği de Osmanlı Devletinin Enderun Mektebi sistemidir. Enderun Mektebi esasen Nizamiye Medreseleri eğitim metodolojisinin kendisini çağdaş norm ve ihtiyaçlara adapte etmesi bakımından önemlidir ve kuşkusuz ilk modern üniversite örneklerinden birisidir Öyle ki, sancaklarda yaşayan birçok anne babanın hayalini süsleyen bu okul yetenekli çocuklara eğitim ve öğretim fırsatı vererek, kaliteli ve iyi yetişmiş elit bir kadronun ülkeye hizmet etmelerine imkân vermiştir. Enderun kuşkusuz yetiştirdiği vatanına sadık, ülkesine bağlı, aidiyet duygusu yüksek, serdengeçti kadrolarıyla Osmanlı Devletinin elde ettiği başarılarında büyük pay sahibidir (Çorlu ve arkadaşları, 2010).

Önceleri yönetim kavramından sadece devletin, devletin bir kısmının, askeri teşkillerin sefer ve barış durumlarında idaresi anlaşılmaktaydı. Bu sebeple modern anlamda üniversitelerin oluşmasından çok daha önce, devlet adamları ve profesyonel askeri liderlerin

yetiştirilmesine yönelik butik eğitim modülleri bulunmaktaydı. Yönetim biliminin modern anlamda bir eğitim alanı veya bir bilim dalı olarak okutulması sanayi ve ticaret devrimleri sonrası döneme rastlar Yönetim bilimi görülen iş sahasına, kullanılan yönetim teknolojisine göre özel bir uzmanlık gerektiren interdisipliner ve multidisipliner bir eğitim modülünü tarif etmektedir (Koçel, 2015).

Yönetim olgusu süreçler, işlevsellik, yönlendirme ve fizyolojiyi incelerken, örgüt kavramı daha çok biçimselliği, yapıları ve anatomiye anlatır. Bu sebeple örgüt yapısı benimsenen yönetim olgusunu belirler (Waring, 2016). Yönetim olgusunun temel boyutları; planlama, örgütlenme, yönlendirme ve değerlendirmedir. Yönetim, temel olarak başkaları vasıtasıyla iş görme faaliyeti olarak tanımlanabilir (Tortop, İşbir, Aykaç, 1993).

Klasik yönetim bilimleri kuramcısı Taylor yönetimin bilim ve sanatla olan ilişkisini; vazifenin tahakkuku ve çalışanlar arasındaki birlikteliğin ve seyahatin metodolojik olarak ele alınması ve tasarlanması şeklinde tanımlamaktadır. Taylor'a göre bu maksatla; "vazifenin yerine getirilmesi için bilimsel bir yaklaşımla süreçler sürekli yeniden ele alınarak iyileştirilmeli, çalışanlar bilimsel olarak işe kabul edilmeli ve eğitilmeli, süreç içerisinde bilimsel bir bakış açısıyla gözlem ve değerlendirme devam ettirilmeli, bilimsel bir planlama ile faaliyetler ve ulaşılması arzu edilen nihai durum arasındaki ilişki kurularak gayretler sevk edilmeli ve tüm yönetsel süreç bir sanat adamı titizliğiyle, bir büyük tasarım içerisinde yerine getirilmelidir" (Waring, 2016).

Yönetim için yapılan bu klasik tanımlama özü itibariyle, yönetimin kavramsal ve teknik boyutunu dışlamakta ve yönetimin insana yönelik boyutunu öncelikleyerek yönetim bilimini sınırlandırmaktadır. Oysa yönetimde, kavramsal, davranışsal ve teknik boyutlar bir bütünlük az etmektedir. Teknik boyutta uzmanlığın özellikle alt yönetim kademelerindeki önemi fazladır. Beşeri boyut insan unsuru ile ilgilidir. İnsan ilişkilerinde beceri ve yetenek esas itibariyle insanlarla çalışabilme kapasitesini ifade etmektedir. Yönetimde kademeler yükseldikçe yönetici sorunları sadece kendi teknik becerisini kullanarak değil, başkalarının faaliyetlerini planlayarak, kontrol ederek, diğerlerinin gayretleriyle çözmeye başlamaktadır. Kavramsal boyut ise, yöneticinin organizasyonun tamamını bir bütün olarak görmesi ile ilgilidir. Kavramsal yetenek vizyon, misyon ve strateji arasında ilişki geliştirmeyi, askeri teşkilin varlık ve bekasına dair hareket tarzlarının üretilmesi ve uygulanabilmesi için gerekli olan yeteneği ifade eder (Tortop ve arkadaşları, 1993).

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, askeri sevk ve idarenin bilim ve sanatla olan ilişkisini ortaya koymaktır. Bu çalışmada, askeri sevk ve idare ile alakalı hususlar, tarihsel, evrensel ve normatif ilke ve prensiplerle, yönetim disiplini bileşenleri üzerinden holistik ve aksiyolojik bir bakış açısı ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Yönetimsel faaliyetlerde bilimsel bakış açısı kararların mantıksal pozitivizm esaslarına göre bir taraftan doğrulanabilmesini ve yine eleştirel akılcılık prensiplerine uygun olarak yanlılanabilmesini mümkün kılmak suretiyle rasyonel kararlara ulaşılabilmesine imkân verir. Yönetim nihayetinde bir karar ve emir verme, yönlendirme sürecidir. Her karar verme faaliyeti ise bir sına ve geliştirme çabasını ihtiva eder. Sevk ve idare sistematize çözümler üretme anlamında bir bilim, ussal ilkeler geliştirme bağlamında ise bir sanattır. Sevk ve idare genel manada gayretlerinin planlanması ve yönlendirilmesi, örgütün sahip olduğu kaynakların kullanılarak, örgüt amacının gerçekleştirilmesine odaklanır. Askerlik sanatı doktrin şablonuna arazinin giydirilmesi veya durum şablonuna dost ve düşman durumunun nakşedilmesinden öte inceliklere sahip olmayı gerektirir (Şengöz, 2020).

Bilim tarif ve tasnifi içerir. Auguste Comte'ya göre bilim olayların sadece niçinini aramaz, nasılinı arar. Bilimsel yöntem yapılacak çalışmada izlenecek usulü gösterir. Bilimsel yöntem, problemi veya olayları anlamakta uyulması gereken usul ve esasları belirler, problemlerin çözümünde ve olguların açıklanmasında kullanılabilecek bir takım teknikleri ihtiva eder (Bourdeau, 2018). Martin Stanley (2007), George Bernard Shaw'un şu sözünü aktarır, "akıllı adam aklını kullanır, daha akıllı adam ise başkalarının da aklını kullanmasını bilir." Thomas Kuhn bilimi kısaca birikmiş bilgi birikimi olarak tarif eder. Kuhn'a göre bilim geçmiş pratiklerde denenmiş görüşleri, teyit edilmiş prensipleri, karizmatik ve başarılı liderlerin aktardıkları tecrübeleri içerir (Yıldırım, 2008). Bilim temelsiz medyatik fikir ve köksüz moda görüşlerle, isnatsız, içi boş ama havalı, sansasyonel söylemlerle ilgilenmez (Popper, 1963). Bilim; olguların deney, düşünce ve/veya gözlemler yoluyla açıklanması ve entelektüel ve pratik açıdan genel geçer yasalar vaaz edilmesidir. Sanat ise; olguların açıklanması ve betimlenmesinde insanın iç doğasından gelen, keskin doğrular içermeyen, sınırları muğlâk parametre ve değerler bütünüyle yaratıcı sonuçlar ortaya çıkarılmasıdır. Bilim gerçeklerin doğrulanması ile değil, yanlış olanların seçilip, ayıklanması ile oluşur (Popper, 1963). Bu yönüyle bilim, bir bilgi yığını değil, tartışmaya açık bir deneme yanılma, yanılığayı ayıklama yöntemidir. Bilimsel yaklaşım daima merak ve eleştirel bir bakış açısı ortaya koyar.

Bilim, olguların mantıksal açıklamasını yapar, somut gerçekleri soyutlayarak kavramlaştırır. Sanat ise, duyuşsal ve sezgisel imgelere dayanır, insan yaratıcılığına vurgu yapar, öznel gerçekleri açıklar. Böylece bilim ve sanat birbirini tamamlar. Thomas Hobbes'a göre (Hingston, 2018), "bilim ve sanat ontolojik olarak birbirinden farklı kavramlar değildir, kaldı ki, akıl sanatın en yüksek formudur." Bilim ve sanat arasındaki fark benimsenen yöntemle dairdir. Bilim olgulardan hareket eder, kavramları ve önermeleri olgulardan hareketle temellendirmeye çalışır. Sanat ise insanı ve insanla alakalı olanı merkeze alır, insandan hareket eder, ulaştığı sonuçları temellendirme yolunda olgulara ulaşmayı hedeflemez, içsel bir mantıksal çözümlenmeye gider. Filozof Francis Bacon tarafından bilim ve sanat arasındaki ilişki, kişinin eylemlerinde hafıza, akıl ve hayal gücü kavramlarından istifade etme şekliyle ilgili olarak, ortaya çıkan ürünün bilimsel veya sanatsal ağırlıklı olmasıyla açıklanır (Cevizci, 2008).

Bilim sürekli bir gelişme, değişme ve ilerleme halindedir. O hiçbir zaman oturmuş, bitmiş ve statik değildir (Klein, 2014). Bugün herhangi bir bilimin 50 yıl öncesinden daha fazla bir bilgi müktesebatına sahip olduğunu ifade edebiliriz. Buna karşılık sanat için bunu söyleyebilmek her zaman mümkün olmayabilir. Dolayısıyla bugün yönetim ilminin bütün derinliğine sahip bir yönetim profesyonelinin veya komutanın, mevcut kuram ve yöntemlerin, yani bilgi birikiminin, bugünkü dildeki ifadesiyle terminolojisinin ve müktesebatının, hiçbirine vakıf olmayan ve nüfuz etmeyen bir eski zaman komutanından daha başarılı olabileceğini peşinen ifade edebilmek, yönetimin sanat yönünü dışlayacağı için pratikte ikna edici olmayacaktır (Şengöz, 2020).

Bu çalışma bir harp tarihi incelemesi veya vaka analizi değildir. Çalışmada askeri sevk ve idarenin kuramsal çerçevesine katkısı olan uzman ve akademik personelin görüşleri holistik bir bakış açısıyla derlenerek, özgün ve literatüre katkı sağlayabilecek öncü bir kritik analiz yapılmıştır. Bu kapsamda askeri sevk ve idarenin bilim ve sanatla olan ilişkisi kavramsal olarak tahlil ve bütünleme süreçlerinden geçirilerek bir sonuca ulaşılmaya ve böylece sevk ve idarenin bilim ve sanatla olan ilişkisine dair zihni bir durum muhakemesi gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu maksatla öncelikle askeri teşkilerin yönetimi üzerine yapılan bir girişin akabinde, harbin sevk ve idaresine dair temel bir bakış açısı ortaya koyulmuş ve buradan hareketle askeri sevk ve idarenin bilim ve sanat yönü tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma, bir nitel araştırmadır. Bu çalışmada askeri teşkillerin yönetimi doküman analizi ile toplanan ikincil veriler vasıtasıyla kritik edilmiştir. Yapılan araştırmada kullanılan tüm doküman ve yayınlar, literatür tarama tekniği ile elde edilen ikincil veri kaynaklardır.

3. Askeri teşkillerin Yönetimi

Askeri bilimler (Muehlbauer, Matthew, David, 2018) harp tarihi, strateji, operatif ve taktik harekâtın sevk ve idaresi, harekâtın yönetilmesi, harekâtın lojistik desteğinin planlanması ve idaresi, savaşın planlanması, kuvvetlerin hazırlanmasında ve harekâtın sevk ve idaresinde istihbarat yönetimi, komuta kontrol, silah sistemlerinin geliştirilmesi ve harpte kullanılması, sivil asker işbirliği, psikolojik harekât, uluslararası işbirliği, harp ekonomisi, her seviyede tertiplenme ve intikalın planlanması ve idaresi gibi pek fazla uzmanlık alanlarını içeren bir bilim dalıdır.

Askeri teşkillerin yönetimi, yönetim biliminin özel alanlarından bir tanesidir, sefer ve barış durumlarında askeri teşkillerin oluşturulmasını, ilişkilerini, görev sahası ve mahiyeti ile ilgili hususları inceleyen bir bilim dalıdır. Yönetim bilimleri bilim dalının ayrı bir disiplin alanı olarak askeri harekâtın sevk ve idaresiyle alakalı olarak elde edilen bilgi ve tecrübeler ve oluşan müktesebat kabul görmüş pek çok yönetim pratiğine ve teorisine kaynaklık etmiştir (Muehlbauer ve arkadaşları, 2018). Alandaki bilgi birikimi bir yandan savaş tecrübeleri, alınan dersler, deneyimler, başarı sağlamış uygulamalar, ünlü komutan ve liderlerin buluş ve yaratıcılıkları, önemli yanlışlıklar, krizler, bilge kişilerin öğütleri müktesebata aktarılmıştır (Strauss, 2013).

Sanayi devrimi olarak adlandırılan ve 18'inci yüzyılın ortalarından 19'uncu yüzyılın ortalarına kadar devam eden ve esas itibariyle toplumların üretim ilişkilerini değiştiren teknolojik gelişmeler, harp silah ve araçlarında da fevkalade gelişmelere neden olmuştur. Önceleri yönetim sadece insan yoğun yapıların sevk ve idare ile meşgul iken, günümüzde yönetsel alan genişlemiş, teknoloji yoğun, insan, makine ve bilgi sistemlerinin bir arada yönetildiği sistemler oluşmuştur.

Askeri teşkillerin yönetiminin örgütsel amacı üretim ve karşılığında kazanç sağlamak değil, kesintisiz ve sürekli bir güvenliğin tesisi için dış tehditlere karşı tedbir almaktır. Askeri organizasyonların müşterisi vatandaş, piyasası ise uluslararası güvenlik ortamıdır. Uluslararası güvenlik ortamı ise sosyolojik, kültürel, ekonomik boyutları olan çok boyutlu bir yapıdır.

Bir organizasyonun başarısı başarılı bir şekilde yönetilip yönetilmediği ile ilgilidir. Başarı ölçütleri organizasyonun amaçlarından kendilerine düşen payı yerine getirip getirmemeleriyle ölçülür. Bir uzmandan sadece kendisine verilen bir iş belli bir zamanda bitirmesi beklenir. Yönetici ise zamana bağlı kalmaksızın, sürekli olarak başarılı olmak zorundadır. Uzman sadece kendi performansı ile başarılı olabilirken, yöneticinin başarısı diğerleri ile birlikte gösterdiği performansa bağlıdır. Bu noktada yönetici başarılı olmak için, görev yaptığı teşkili bir sistem olarak bütüncül bir şekilde kavrayabilmeli, hem taktik, teknik, hem de beşeri konularda tutarlı ve rasyonel karar verebilecek bir nosyon ve formasyona sahip olmalıdır. Nitekim organizasyonda birçok başarılı işlem gerçekleştirilebilir, ancak organizasyon başarılı olamayabilir. Bu durum işlerin doğru yapılmasından ziyade, doğru işlerin yapılması ile ve yönetimin bütüncül bir olgu olmasıyla alakalı bir hadisedir (Peaucelle, 2015). Bu durum askeri teşkillerin idaresi ve harbin yönetiminde daha da karmaşıktır. Bir organizasyon olarak askeri teşkillerin, yani savaş sistemlerinin sevk ve idaresinin başarılı olup olmadığı ise ancak sahada görülebilir.

Askeri teşkillerin yönetiminde her şey biçimsel olarak doktrine uygun olarak yerine getirilebilir ancak yine de muvaffak olunamayabilir. Çünkü harplerin doğal olarak sadece bir kazanımı vardır. Bu durum muzaffer komutanları diğerlerinden özel kılar. Çünkü komutanlar, belli bir besteye uygun olarak orkestrayı senkronize eden orkestra şeflerinden farklıdır ve verdikleri kararlar üst kademelerde nadiren biçimseldir, eserlerinin tüm sorumluluğu son tahlilde kendilerine aittir (Şengöz, 2020).

Belki taktik sahada işin biçimsel tarafı yani doktrin ve standart uygulama usulleri daha önemlidir. Ne var ki üst kademelere tırmandıkça işin sanatsal tarafı ağır basar, mevcut doktrin ve standart uygulama usulleri pek az kez yeterli olur. Komutan nadiren önceden bestelenmiş besteleri icra eder, komutanlığın sırrı tüm eylemlerinin yeni bir beste kıvamında olmasıdır. Nota bilmek ve kaleme alınmış eserleri icra etmek bilimse, notaları yeniden bir araya getirerek yeni besteler yapmak sanattır. Sahada skolâstik deterministik yaklaşımlar fayda vermez, faaliyetler lineer bir düzlemde gelişmez. Muharebe sahası idare süreci özünde insan iradesi olması sebebiyle dinamik ve tam olarak tahmin edilemezdir. Muharebe sahası her zaman rasyonel pratiklerle ve bilindik denklemlerle açıklanamaz. Çünkü özünde güvenlik ortamı her zaman ayrı ve yepyeni bir ilişkiler kümesi, başka bir esinti ve icra edilen faaliyetler ilk kez çalınan bir bestedir. Harbin sevk ve idaresi eyleminin sorumlusu olarak her komutan

kendi ölçeğinde bilimin ürettiği meslek pratiklerini sanatkârane bir incelik ve titizlikle kullanmak durumundadır (Şengöz, 2019b).

4. Harbin Sevk ve İdaresi

Harp kavramı, Cambridge Sözlüğü (2015) ne göre, “uluslararası güvenlik sisteminde devletlerarasındaki çıkar çatışmalarının askeri güç kullanılarak yani askeri yöntemlerle çözülmeye çalışılmasıdır. Devletlerin birbirleriyle giriştiği silahlı mücadeleye harp denir.” Eğer hasım, devlet dışı bir aktörse yapılan mücadele harp olarak ifade edilmez. Bu durum terörle mücadele, ayaklanmaya karşı koyma, düşük yoğunluklu çatışma gibi klasik harp dışı askeri yöntemler olarak kavramlaştırılır. Eğer devlet dışı aktörün arkasında bir devlet veya başka devletler var ise, o halde bu bir vekâlet savaşı (Proxy War)dır (Şengöz, 2019a).

Harbin basit gerekçesi genellikle tarafların kendilerini haklı gördükleri bir konuda, milli menfaatlerinin tahakkuku için savaşmaktan başka seçeneğe sahip olmadıklarına inanmalarıdır. Bazen harp, en ucuz maliyetli ve kolay hareket tarzı olduğu için de icra edilir (Kissinger, 2013). Kimi zaman harp, sadece güçlü olduğu için her zaman haklı olma hakkına sahip olduğuna inanan revizyonist devletler tarafından hep daha fazlası için de yapılır (Blainey, 1973).

Dostluklar ve düşmanlıklar önce zihinlere nakşedilir (Şengöz, 2019b). İşin özü Mustafa Kemal Atatürk’ün ifadesiyle (1927), mecbur kalınmadıkça, vatan toprağı, ülkenin dirlik ve birliğı tehdit altında değilse ve başkaca bir seçenek mevcut değilse, savaşların cinayet olduğu hakikatidir. Harbin meşruluğı ve uluslararası kamuoyunun desteğinin sağlanabilmesi için, harekâtın toplumsal ve psikolojik boyutunun yönetilmesi için geçerli bir nedene dayanması, gerçek anlamda sıcak çatışmanın önlenmesi için tüm diplomatik ve siyasi çabaların gösterilmiş olması, bir beka sorununun tam anlamıyla ortaya çıkmış olması yani tam bir mecburiyet olması gerekir (Kissinger, 2013).

İstenen son durum harbin siyasi hedefinin askeri lisan (terminoloji) ile ifade edilmesidir. Harbin siyasi hedefi, esasen harbin gerekçesi, vicdan ve yüreklerdeki meşruiyetidir. Eğer asker harbin siyasi hedefi konusunda ikna olmaz, harbin lüzumuna yürekten inanmaz ise, harpte kesin ve mutlak bir başarı tesis edilebilmesi mümkün olmaz. Eğer asker harbin siyasi hedefi konusunda ikna olmuş, harin lüzumu ve gerekçelerini ruh ve vicdanı ile içselleştirmişse, o harp de asla kaybedilmez. Hamaset kişileri inanmış gibi davranmaya zorlar, ama asla tek başına yüreklere hitap edemez. Bu sebeple harbin siyasi hedefi iç politik kaygıların dışında, insani, vicdani ve zaruri bir takım maksatlar ihtiva

etmelidir (Beer, 1974). Aksi takdirde harbin gerekliliğine inanmayan kitleler ne kadar eğitilmiş ve donanımlı olsa da sahada başarılı olamazlar. Harbin gerekliliği noktasında psikolojik harp teknikleri ve ağır propagandalar da ancak kısmen işe yarar (Kemp and Fry, 2004). Çünkü kişi belki herkese yalan söyleyebilir ama kendi vicdanına asla. Bu noktada Cenevre Savaş Hukuku Sözleşmesinin (1949) 77. Maddesine 1977 tarihinde eklenen bir numaralı protokolde belirtildiği üzere, "hem çatışma taraflarından birinin vatandaşı olmayan hem de bir çatışma tarafınca kontrol edilen topraklar üzerinde ikamet etmeyen, katıldıkları çatışmanın siyasi veya ekonomik sonuçlarıyla ilgilenmeyen, hizmetlerini daha çok bir meslek olarak benimseyen" kişiler paralı askerdir. Bu sebeple milli olmayan, ülkesi dışında profesyonel bir biçimde sadece ücret karşılığında savaşan savaştan lejyoner ve grupların durumu farklıdır. Onlar maddi menfaat karşılığında vekâlet savaşı yapan teşkilatlardır. Çoğu zaman radikal ve sapkın dini veya ideolojik motiflerden beslenirler ve kendilerini uluslararası hiçbir hukuk kuralına tabi görmediklerinden çatışmalarda her türlü aşırılığı gösterebilirler, daha fazla para veren taraf lehine de kolayca saf değiştirebilirler (Boothby, 2019).

Harp tarafların sahip oldukları askeri güç başta olmak üzere maddi enstrümanlarla, ahlaki, kültürel ve moral değerlerinin birbirleriyle çarpışmasından ibarettir. Harbin doğası hem bilim ve fenni, hem de sanatı ihtiva eder. Silahlı Kuvvetlerin teşkili, harp, silah, araç ve gereçlerinin temini, tedariki ve üretilmesi, mevcut kaynaklarının tümünün milli menfaatlerin tesisi için sevk edilmesi harbin bilim yönü ile alakalıdır. Bununla beraber, silahlı kuvvetlerin ve silahlı kuvvetlerin bağrından çıktığı toplumun kutsallarını, zihin ve bilinçaltı kodlarını bilmek ve değerlerini açığa çıkararak pozitif anlamda istifade etmek harbin sanat yönünü oluşturur (Şengöz, 2020).

Savaşın amacı zafer kazanmaktır. Askerlik ilmi ve sanatı sadece bu maksat için tevcih edilir. Savaş kazanmanın yöntemi, bir taraftan dost unsurların savaşma azim ve iradesini muhafaza edecek tedbirleri alırken, diğer taraftan da hasmın savaşma azim ve iradesini yok edecek hamleleri gerçekleştirmektir. Mesele savaşta mağlup olmamak değil, çünkü muharebeler kaybedilebilir, hatta ülke dahi işgal edilebilir, ama zaferin kilidi asla pes etmemektedir. Bir savaş muharebelerin toplamından daha fazlasıdır (Codevilla, 2005). Asıl savaş askerlerin ve halkın zihinlerindeki savaştır, vazgeçmeyen, umudunu yitirmeyen mutlaka kazanır. Tek başına muharebelerin kazanılması harbin kazanılmasına yetmez. Harbin kazanılması için dost kuvvetlerin savaşma azim ve iradesi korunurken, hasmın savaşma azim ve iradesinin topyekûn ortadan kaldırılması hedeflenir. Tam bir zafer için, devletin bekası ve

menfaatlerinin kesintisiz ve kusursuz bir şekilde tahakkuku, silahlı kuvvetlerin ve bağrından çıktığı toplumun geleceğe dair ümit ve beklentilerinin muhafazası esastır. Harbin asıl sanat tarafı bu coşku ve zafer inancını tüm topluma mal edebilmektedir. Çünkü zafer eğer bir topluma mal edilebiliyorsa gerçek bir zaferdir (Atatürk, 1918).

Harp teknolojileri, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve tehdidin mahiyetindeki değişimler, silahlı kuvvetlerin konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan mahiyette kuvvet yapılarının değişmesine neden olmuştur (Muehlbauer ve arkadaşları, 2018). Yaşanan bu değişim ve gelişmeler silahlı kuvvetlerin sevk ve idaresinde her geçen gün daha fazla bilimsel metodun kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Harbin yönetimi, en küçük askeri birlikten, en yüksek seviye askeri teşkile kadar, mahiyet ve ihtiyaç duyduğu bilgi kümesi itibariyle bilimsel yöntemlerle ilişki halindedir. Harbin doğası, harbin icrasına ait tüm maddi ve maddi olmayan bileşenlerin bir araya getirilerek, harp için hazırlanması, sevki ve icrası bir tasarım gerektirir. Bu tasarım harbin sanat yönünü oluşturur. Bir cephe komutanı için birliklerin intikali ve arazide tertiplenmesi, doktrinin araziye uydurulması anlamında sanatkârane bir iştir.

Harbin tasarımı, inanç ve irade ile sanatkârane icrası bir cephe komutanı için, sevk ve idare ettiği en küçük unsur dâhil olmak üzere, muvakkafiyete olan kusursuz bir inanç ve birlikteliğe ihtiyaç gösterir (Atatürk, 1916a). Bu tasarım bir manga veya silah komutanı için zanaatkarane bir iş iken, başkomutan için mimari bir tasarımdır. Zira parça parça askeri başarılar her zaman zaferin garantisi olamaz. Zafer büyük resimde, milli menfaatlerinin tahakkuk ettirilmesine hizmet etmelidir. Komutan bu büyük gayeyi ilmek ilmek işleyerek nakşeder ve gayretleri bu zafer fikrinin inşasına sevk eder.

Harp, yüksek stratejik bakış açısıyla harbin yönetimi, stratejik harekâtın bizatihi kendisine odaklandığı haliyle askeri harekâtın yönetimi, stratejisi, taktiği ve prensiplerinin ortaya konulmasını ihtiva etmesi bakımından hem bir bilim, hem de bir sanattır. Harp, sadece maddi kuvvetlerin üstünlüğüyle galibi belli etmez. Bunun yanında, devletlerin ahlâki ve kültürel kuvvetlerinin üstünlüğü de sonuca etki eder. Çünkü zafer ve mağlubiyet sadece silahlı kuvvetlerin hayatta kalması veya yok olmasıyla neticelenmez. Çünkü savaşta bütün bir millet ya yok olur, ya da hayatta kalır. Tarih, başlarındaki idarecilerin, ihtiraslı hayalleriyle ve hatalı stratejileriyle hüsrana uğrayan devletlerin birçok trajedisine şahitlik etmektedir. Harp meşru olmalıdır. Çünkü savaşın kendisini yüceltmeden, ne şehitleri, ne de gazileri yüceltmek ve onurlandırmak mümkün olmaz. Milletın asıl iradesine dayanmayan hiçbir harp zaferle

sonuçlanamaz. Halkın iradesini öteleyen yaklaşımlar harbin kusursuz tasarımının en büyük düşmanıdır. Çünkü kusursuz tasarım, kolektif irade, sarsılmaz bir savaş azim ve iradesi ve işbirliği gerektirir. Harbin mimarisi birbiri içine girmiş, en küçük liderden başkomutana kadar ahlaki ve milli bir bütünlüğe ihtiyaç gösterir (Şengöz, 2020).

Harbin sevk ve idaresi her aşamada stratejik düşünmeyi icap ettirir. Bir harbin kazanılması için sadece harp zamanında gerçekleştirilen işlemler yeterli olmaz. Harbin kazanılması, stratejik bir bütünlük içinde henüz hazırlık döneminden itibaren uygun ve yeterli bir kuvvet yapısının oluşturulması, tertiplenmesi, kusursuz bir komuta kontrolün tesisi ile harp ve harekât prensiplerinin titizlikle icrasını gerektirir. Stratejik düşünme süreci, sürekli bir akış içinde tekrar ve tekrar değerlendirme, analiz, bütünleme ve sonuç çıkarma işlemlerinin toplamıdır (Lindemann, 2010).

“Strateji, oluşturulan bir çerçeve metin çevresinde ana amaçlar ve bunlara ulaşma yolları ile ilgili uzun vadeli planların yani özel yatırım konularında yapılacak harcamalar ve beklenen sonuçların planlaması ile alakalıdır” (Koçel, 2014) ve arzu edilen hedefe ulaşılması için zaman, mekân ve kaynakların orkestrasyonundan ibarettir. Çerçeve metin küresel ölçekte elde edilen tecrübelerin süratle kuruma transfer edilebilmesi noktasında dinamik olmalıdır. Bu sebeple çerçeve metnin bileşenleri olan; “vizyon, hedefler, stratejiler, politikalar, programlar, bütçeler ve süreçler doğrusal değil dairesel bir döngü içinde bulunmalıdır” (Tortop ve arkadaşları, 1993). Çünkü stratejik yönetim esasen işlerin doğru yapılmasından ziyade doğru işlerin yapılmasıyla ilgilidir. Bunun için dışsal ve içsel çevreden elde edilen girdilerin ve bilgilerin doğru bir şekilde işlenmesi, değerlendirilmesi ve kullanılması önem arz eder. Oluşturulacak çerçeve metin yani yol haritası gerçekçi bir tehdit algılaması ve dünya cari güvenlik değerlendirmesi ve güvenlik ihtiyaçlarına dayandırılmalıdır. Geleceğin harplerinin, hatlara bağlı olmayan geniş cephelerde ve derinliklerde icra edileceğinden dolayı, orduların süratli intikal, yer değiştirme ve tertiplenme imkân ve kabiliyetine ihtiyaç duyacağı dikkate alınmalıdır. Geniş ve derin cephelerde icra edilecek modern muharebelerde, muhabere ve komuta kontrolün tesisi için sadece konvansiyonel sistemler yeterli olmayacak, elektronik harp imkân ve kabiliyeti ve hava sahasının kontrolünün sağlanmasına, gelişmiş muhabere elektronik bilgi sistemleri, uzay ve hava teknolojilerine duyulan gereksinim artacaktır. Eş zamanlı istihbarat ve nokta operasyonların gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan sistemler muharebelerde başarıyı ayırt eden kuvvet çarpanları olacaktır. Bu kapsamda harbin uluslararası boyutunun ve işbirliklerinin dikkate alınması da bir gerekliliktir.

Harp planları bir başlangıç senaryosuna dayanan, esnek, tadil edilebilir birçok alternatifte plan içermek zorunda kalacaktır. Bu ise birliklerin modül hibrid, müşterek ve birleşik harp edebilme kabiliyetlerine gereksinim duymasını zorunlu kılacaktır. Bu kapsamda birliklerin vazifelerini yerine getirebilmeleri için hem görev, hem de coğrafi esaslara göre bir yapılanma içine girmeleri gerekecektir. Osmanlı Padişahı 1. Murat Hüdavendigâr'ın dediği gibi (Finkel, 2005), "başkasının yumruğunu bilmeyen, kendi yumruğunu balyoz sanır." Harpte, sözde başarısızlık riski içermeyen, yani kendinden menkul sebeplerle kesin başarı vereceği iddia edilen ve doğru bir şekilde iki tarafın tarzlarının tahlili yapılmadan yanlışlanmayan her gayret başarısızlığa mahkûmdur. İki tarafın hareket tarzlarının tahlili unun elekten elenmesi gibidir, hal tarzlarının düşman imkân ve kabiliyetleri ile mukayesesi neticesinde adım adım, titizlikle yürütülen bir tahlil hal tarzlarını tekemmül ettirir (Clausewitz, 1976). İki tarafın hareket tarzlarının tahlili diyalektik olarak askeri yönetim felsefesinin kutsalıdır. Bu sebeple harp tarihi incelemelerinde, sadece kazanılan zaferler değil, aynı zamanda başarısızlıklar ve mağlubiyetler de titizlikle incelenir, tarihi şahsiyetler kutsamadan veya lanetlemeden, artı ve eksileriyle eleştirel bir bakış açısıyla ve tüm yönleriyle anlaşılmaya çalışılır (Gates, 2011). Savaşçı ruh üstün silah sistemleri ile birleşince bir değer ifade eder. Aksi fanteziler üzerine plan kurmak, kuru gürültü çıkarmak, iş başa düşünce başarısız olarak ortada kalmaktır. Düşmanı aptal, kendini akıllı varsaymanın kaçınılmaz sonucu başarısızlıktır (Atatürk, 1916b). Askerlikte en acı sonuç kendini kandırmayla başlar. Bu zamana kadar kendi yalanına kendisi inanan hiçbir komutanın günün sonunda başarılı olduğu görülmemiştir. Bu tür komutanlar geride sadece büyük hayal kırıklıkları ve milletin yüreğinde kapanması zor derin acı ve yaralar bırakır (Atatürk, 1918).

Modern harpte başarı için komutanların zeki, çevik, atılgan ve inisiyatif sahibi olmalarının yanında, modern muharebelerin gerektirdiği gelişmiş ve milli komuta kontrol, istihbarat, hava savunma sistemlerine sahip olmakla birlikte, ateş ve manevranın yanında, ateşle taarruz ve ateşle manevra imkân ve kabiliyetine sahip uzun, orta ve kısa menzilli görmeyerek ve görerek ateş eden silah sistemlerine ve bunları kullanabilecek yetişmiş insan gücüne ihtiyaç duyulacaktır. Bununla beraber her ne kadar gelişmiş harp, silah ve araçlara sahip olunursa olunsun, muharebelerde yine de kilit rolü, durumsal farkındalığı yüksek, ne yaptığını bilen iyi yetişmiş bilge komutanlar oynayacaktır. Bu sebeple her şeyden önce iyi bir teşkilat yapısı tesis edilmelidir. Askeri teşküllerin beyni komutanlar ve aktarma organları ise karargâhlarıdır (Atatürk, 1918). Her seviyede komutan, bilgisi, iradesi, adaleti, tutum ve davranışı ile birliğine sahip olabilmeli ve kıtasını peşinden sürükleyebilmelidir. Liderlik için

teknik ve taktik bilgi esastır. Mesleki çalışma ve kişisel araştırmalar yolu ile son askeri gelişmelerden haberdar olunmadır.

Bir harp öncesinde ne kadar mükemmel planlanırsa planlansın, harp planları ne kadar kusursuz olursa olsun, planın başarısı harp esnasında uygulanabilme yüzdesi ve uygulandığında başarıyı getirilebilmesi ile ölçülür. Harpler asla planlandığı şekilde gitmez (D'Este, 2002). Harp planının başarısı, planın uygulanması, esnasında meydana gelen çeşitli durum ve olaylar karşısında uygun kararın süratle verilebilmesi ve bunun azimle uygulanabilmesine imkân vermesi nispetindedir (Atatürk, 1916b). Komutanlık sanatı her seviyede bu noktada devreye girmekte ve kendini göstermektedir.

Harp ancak barış yoluyla halledilemeyen mesele ve meselelerin halli için devlet veya devletler grubuna karşı milli güçlerin tamamının veya bir kısmının kullanılmasıdır. Esas olan sorunların sulh ile çözülmesidir. Ancak muhatapları sulha yanaştırabilmek için kesin bir kararlılık ve güçlü bir ordu olmazsa olmaz şarttır (Kelly, 2000). Bir orduyu diğerlerinden güçlü kılan asıl kuvvet ise, şeref ve itibarıdır (Atatürk, 1918). Şeref ve itibardan yoksun bir ordu savaştık cesarettten mahrumdur. Mareşal Fevzi Çakmak'ın ifadesiyle, "Bir ordunun muharebe vasıta ve usulleri alınabilir, lakin milli seciye ve ruh kıymeti nesilden nesile intikal eder." Toprakları memleket yapan, vatan sevdalısı serdengeçtilerin, isimsiz meçhul vatan evlatlarının fedakârlıklarıdır (Şenol, 2017). Mithat Cemal Kuntay'ın ifadesiyle (2014), "Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır."

Mustafa Kemal Atatürk (1927), "Savaşlar elbette mecbur kalınmadıkça bir cinayettir. Türk Ordusu, istilalar yapmak veya saltanatlar yıkmak veya saltanatlar kurmak için şunun bunun elinde ihtiras aleti olmaktan uzaktır," der. Askeri harekât, siyasi faaliyetlerin ümitsiz olduğu noktada başlar. Ümidin güvenli bir surette geri dönüşü, orduların hareketinden daha seri hedeflere ulaşmayı temin edebilir. Barış, ulusları refah ve saadete eriştiren en iyi yoldur. İnsanları mutlu edecek en önemli vasıta, onları birbirine yaklaştırarak, birbirine sevdirecek, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan hareket ve enerjidir. Bunun için her halükarda ve ne pahasına olursa olsun barış, ulusları refah ve saadete eriştiren en iyi ve en kestirme ve en az maliyetli yoldur. Muharebelerde başarı sürdürülebilir bir kuvvet yapısına sahip olmaktır. Bunun için muhakkak rekabet edebilir, katma değeri ve teknolojik kapasitesi yüksek güçlü bir ekonomi ye sahip olmak gereklidir. Bu noktada, ülkenin milli kaynakları ile dışa bağımlı olmadan askeri teknoloji üretim kapasitesine sahip olması beklenir. Elbette en

etkili silah iyi yetiştirilmiş, yüreği vatan sevgisi ile dolu askerlerdir. Ancak asker, harp, silah ve araçlarıyla bir bütün olarak bir savaş sisteminin parçasıdır (Şengöz, 2019c).

5. Askeri Yönetimde Bilimsel ve Sanatsal Bakış Açısı

Günümüzde bilgiye ulaşmak muhakkak geçmişle mukayese edilemeyecek ölçüde çok daha kolaydır. Günümüz yönetim dünyası, endüstri 4,0 (akıllı makineler) ve endüstri 5,0 (kendi kendini programlayan makineler)'lerin konuşulduğu, bilişim ve bilgisayar teknolojilerinin artan bir yoğunlukta kullanılmaya devam ettiği, rekabet üstünlüğünün bir numaralı tema olduğu bir döneme atıf yapmaktadır (Saruhan ve Yıldız, 2018). Kuşkusuz tüm bu gelişmelerden silahlı kuvvetler de ziyadesiyle nasibini almaktadır. Ancak sevk ve idare özünde, savaş örgütünün sevk ve idaresidir ve kendine has bir takım teknik, taktik ve stratejileri çok yönlü ve holistik bir bakış açısı ile kullanılan bir bilim dalı olmanın yanında, kullanılan teknoloji hangi nispette olursa olsun ana nüvesi insan olduğundan yaratıcılık yönü yüksek bir takım davranışsal norm ve standartlara ihtiyaç gösteren sanatsal bir faaliyettir. Teknolojik gelişmeler her zaman beka, sürdürülebilirlik, özgünlük, emniyet ve gizliliğin korunması gibi bazı hassasiyetlerle beraber, elde edilen mevcut bilgilerin bir araya getirilerek işlenmesi ve olguların açıklanması sürecinde de bir takım zorluklara sahiptir (Clarke, 2010). Çünkü elde edilen bilgilerin karmaşıklığı ve çeşitliliği, bilgilerin işlenerek anlamlı bir sonuç çıkarma sürecini güçleştirmektedir. Bu sebeple güvenlik ve harp ortamına ve askeri teşkillerin yönetsel alanına dair faaliyetler tümüyle skolastik düşünce kabulleriyle, deterministlik neden sonuç denklemleriyle açıklanabilecek ve çözülebilecek basitlikten uzaktır. Günümüzde güvenlik ve harp ortamı ile alakalı meydana gelen gelişmeler ve hadiseler, rölatif bir biçimde, küresel, bölgesel ve yöresel ilişkilerinin, insana dair bilgilerin bütüncül bir biçimde dikkate alınarak, teknik, yönetsel ve kavramsal yönetim tecrübelerinin bir arada harmonik bir şekilde tatbik ve değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır (Şengöz, 2019b). Çünkü dünyada olup biten hiçbir hadise, tüm tarafları için eşzamanlı olarak aynı zaman paradigması içinde gerçekleşmez. Yani günümüz dünyasında fiziksel zaman izafiyet teorisinde göre gerçek zaman değildir. Güvenliğin modern dünyasında da, "zaman mutlak biçimde tanımlanamaz." (Maudin, 2010). Çoğu kez oyun kurucular için yazılmış, yaşanmış ve bitmiş bir hadise, her şeyden habersiz sıradan oyuncular için henüz ilk emarelerini vermeye başlamış olabilir. Dolayısıyla günümüzde zaman, herkes için ayrı bir ölçek ve göreceli bir hızda akar. Bunun için bugünün dünyasında hadiseleri çok yönlü ve rölativist bir bakış açısı ile ele almak icap eder. Bu dinamik iş görme biçimi her seviyede liderlerin yönetsel etki ve ilgi alanlarında daha fazla değişkeni dikkate almalarını zorunlu kılar. Ancak bir komutanın her zaman tüm verileri

dikkate alarak karar verebilmeleri mümkün değildir. Ne var ki komutanlar bir takım yönetsel taktik ve tekniklerle ve de kişisel meziyetleriyle kabul edilebilir yeterli bir nispette rasyonel kararlara ulaşabilirler.

Günümüzün yönetsel alanı hal tarzlarının belirlenmesi, seçilen hal tarzlarının birbiriyle mukayesesi, çevrenin ve rakiplerin olası davranışlarının etkisi, beklentilerin karşılanması bağlamında çok çeşitli dinamikler ve usuller içeren karmaşık faaliyetlerin gerçekleştiği bir ortamı tarif eder (Saruhan ve Yıldız, 2018). Yönetsel alan elbette bir bilim laboratuvarı değildir, ama iş görme biçimiyle sahip olması gereken profesyonellik bilimsel metotların ve doğuştan gelen becerilerin birlikte kullanılmasını mecbur kılar. Yönetim faaliyetlerinde bilimsel yaklaşım, yönetim sürecinde bilimsel yöntemlerin kullanılmasıdır. Yönetim faaliyetlerinde bilimsel metotların kullanılması için ise bilim adamı olmak icap etmez, sadece bilimsel bir bakış açısına sahip olunmasını lüzumlu kılar. Bilimsel bakış açısı dogmaları, yani doğruluğu kendinden menkul önermeleri reddeder. Kaldı ki, günümüz bilim felsefesinin fikir babası Popper'a göre yanlış olabileceği ihtimalini kabul etmeyen hiçbir öneri sınanmaya layık değildir, karara esas teşkil edemez (Popper, 1963).

Değer yargıları, kişisel düşünceler, inançlar elbette düşüncelerinin istikametini ve verilecek kararları etkileyecektir. Önemli olan sahip olunan bilinçaltı etkenlerin cesaret ve samimiyetle rasyonel bir biçimde, müspet katkı sağlayacak şekilde yönetim süreçlerine dâhil edilmesidir. Tüm yönetsel faaliyetlerde bilimsel bakış açısı kesinlikle ilhamı, sezgiyi, yönetsel dehayı reddetmez aksine metodolojik ve sistematik olarak sanat ve bilimin bulunduğu üst düzey bir akıl yürütme mekanizmasını talep eder (Tortop ve arkadaşları, 1993). Çünkü hayal etmekle başlar her şey. İnsanlık medeniyetini yaratan yegâne şey insanoğlunun sahip olduğu hayal gücü ve tasarım kabiliyetidir.

Komuta etme sanatı bir yönetim felsefesi olarak; temelleri sanat tarafından atılmış, yaratıcılık ve hayal gücü ile beslenen, geçmiş deneyim ve tecrübelerden ders çıkaran, güvenlik, barış, kriz ve savaş ortamının doğasına uygun olarak savaş sistemlerinin metodolojik ve sistematik yöntemlerle belirlenen, konsept, doktrin ve önceden tecrübe edilmiş ve mutabık kalınmış standart usullere göre sevk ve idaresinden ibarettir. Komuta etme sanatı nispi güç mukayesesi ne olursa olsun harbi kazanmayı, düşmanı caydırmayı ve milli ve menfaat ve onurun korunması için lazım gelen hamlelerin yapılmasını amaçlayan; hayal ve tasarım gücü, sezgi ve basiret ile yoğrulmuş, öğreti, doktrin, entelektüel ve pratik çalışmaların bütünüdür (Builder and Friends, 1999). Komutan ise bu çabaların merkezinde yer alan, bir

orkestra şefi, sistemin ilham ve enerji kaynağı, mihenk noktası, vicdanı ve melekelerinin kumanda odasının yani akıl yürütme ve harekete geçirme eylemlerinin mimarı, mühendisi ve mesulüdür.

6. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Askeri sevk ve idarenin bilim ve sanat yönü sadece birikmiş bilgi birikimi veya müktesebata hâkim olmaktan ziyade bilim ve sanatın özüne ve yöntemlerine dair bir paradigmaya sahip olma gereğine işaret etmektedir. Bu sebeple bir sanat ve bilim adamı olarak askerlik mesleğini icra eden komutanlar bilim ve sanat ve yönetim felsefesi hakkında idrak sahibi olmalıdır. Diğer taraftan askerlik mesleğinin erkân ve usulleri de özü itibarıyla bilim ve sanat literatüründen istifade etmektedir. Askerlik mesleği bu yönüyle sadece standart uygulama usullerine sahip pratikler ve melekelerden ibaret değildir. Askeri başarılar her daim ince dokunuşlar ve kuvvetli bir hayal gücüne ve de meseleye dair derin ve teferruatlı bir vukufiyete ihtiyaç gösterir. Komuta etme sanatı, tarihler boyunca vuku bulmuş ve bulmakta olan savaş ve muharebelerden elde edilen tecrübeler ve alınan dersler, akıl yürütme, teknoloji ve iş görme biçimlerinde meydana gelen değişiklikler vasıtasıyla sürekli bir gelişim ve değişim içinde olmuştur.

Bir komutan için esas olan bilimsel bir bakış açısına sahip olabilmektir. Bilimsel bakış açısı ilhamla geleni reddetmez. Bilimsel paradigmaya göre müzik de mimarlık gibidir. Müziğin de formülleri vardır. Ancak o bir takım matematik hesaplar sonucunda ortaya çıkmaz. Notalar sanatçının bizzat içinden doğar. Sanatçı, bir arının çiçeklerden bal yapması gibi, yaşadıklarından alır ilhamını. Bir komutan ise lider olarak, bir karara varırken veyahut sıradan bir emir verirken dahi bir bilim ve sanat adamı olarak o vakte kadar tüm biriktirdikleri, tüm bildikleri, gördükleri, işittikleri ve farkındalıklarıyla hisseder ve karar verir.

Bir bilim ve sanat adamı olarak komutan bir taraftan mesleğinin her türlü teknik ayrıntılarını ve gereklerini mekteplerde öğrenir ve uygularken, diğer taraftan da mesleğin içinde pişmiş bir usta ve sahnenin bir parçası olmuş bir sanatkâr gibi kendisine has tarz ve özellikleriyle, mesleklerine ve ülkelerine adanmış kocaman yürekleriyle mahiyetlerini bir arada tutar ve arkalarından sürüklerler. Böylece herkesin paniğe kapıldığı anlarda dahi, temkin ve ihtiyatla davranır, tuzağa düşmez, aldanmaz, olayların başını sonunu ölçüp biçer, hadiseleri takip ederler. Komutan her şeyden evvel basiret sahibidir. Bilim balığın kendisiyle değil, balığın tutulma işlemi ile yani metot ile ilgilenir (Demir, 2012). Bilim özetle sorunların

çözümünde kullanılan algoritmanın geliştirilmesi ile ilgilidir. Ancak daha sonra bu teorik bilgi çeşitli şekillerde, uygulamalı araştırmalarla günlük yaşama aktarılabilir. Bilim tarifle başlar ifadesi kavramların net olarak tanımlanmasına işaret eder. Bu nedenle komutanların mesleklerinin teferruatına vakufiyeti temin için bir teknisyenin sahip olduğu zanaatsal beceri kadar, işin özüne nüfuz edecek seviyede bir filozofun muhakeme becerisine de sahip olmaları beklenir. Bunun için dost, düşman, arazi ve hava hakkında gerçek bir bilgi kümesine sahip olmak başarının kilididir. Ancak komutan o kilidi tümüyle bir mühendis gibi değil, ama biraz da sanat adamı gibi açar. Komutan nehirlerin aktığı derin vadilerde belki bir inşaat mühendisi gibi barajlar inşa etmez, bir mimar gibi şehirlerde büyük alışveriş merkezleri veya gökdelenler tasarlamaz, bir elektronik mühendisi gibi gömlek cebinde taşınabilir bilgisayarlar geliştirmez. Komutan araziye ait her bir ayrıntıyı, güvenliği tehdit eden en küçük bir detayı ve barışın tesisi veya zaferin tahakkuku için lüzumlu diğer tüm teferruatları zihninde ilham ve akıl ile belli bir sistematikle, yani bir algoritma ile çok kısa süreler içinde bir araya getirir ve tatbik edilebilir, açık ve net emirler verir.

Komutanlar harp alanının mimarisini, askerliğin ruhunu ve gereksinimlerini kavrayabilecek kadar insan, teknoloji, tarih, coğrafya ve kültür bilmelidir. İçinde insan, coğrafya ve kültür olmayan analizler pranga gibidir, gereksiz meşguliyettir. Harbin yönetimi, her şeyden önce iyi bir coğrafya, jeo-politik, siyaset, ekonomi ve döneme ait teknoloji bilgisi gerektirir. Sevk ve idarede ustalaşmak için geçmiş harp örnekleri sadece başarılı uygulamaları ile değil, tüm yanlışlarıyla birlikte teferruatlı bir şekilde incelenmeli ve dersler çıkarılmalıdır. Sevk ve idare interdisipliner bir bilim dalıdır. Harpler genellikle planlandıkları şekilde devam etmezler. Hayal gücü ve sanat yönü eksik planlar asla vaat edilen başarıyı getirmezler.

7. KAYNAKÇA

- Atatürk, Mustafa Kemal (1916). Taktik Meselenin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Atatürk, Mustafa Kemal (1916). Ta'lim ve Terbiye-i Askeriye Hakkında Nokta-i Nazarlar, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Atatürk, Mustafa Kemal (1927). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi, C. I-2, Ankara.
- Atatürk, Mustafa Kemal (1918). Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hal, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Beer, Francis A. (1974). How Much War in History: Definitions, Estimates, Extrapolations, and Trends. Beverly Hills: SAGE.
- Blainey, Geoffrey (1973). The Causes of War. Simon and Schuster.
- Boothby, W.H., Heinegg, H., (2019). The Law of War, Cambridge University Press.
- Bourdeau, Michel (2018). "4.2 The classification of the sciences and philosophy of science".Auguste Comte.Stanford Encyclopedia of Philosophy.
- Builder, Carl H., Bankes, Steven C., Nordin, Richard, (1999). "Command Concepts – A Theory Derived from the Practice of Command and Control" RAND.
- Cevizci, Ahmet (2008). Felsefe. Sentez Yayınları, İstanbul.
- Clarke, Richard A. (2010). Cyber War. HarperCollins. and "Cyberwar: War in the Fifth Domain". Economist.
- Clausewitz, Carl Von (1976). On War, Princeton University Press.
- Codevilla, Angelo (2005). No Victory, No Peace. Rowman and Littlefield.
- Corlu, M. S., Burlbaw, L.M., Capraro, R. M., Han, S., & Corlu, M. A. (2010). The Ottoman palace school and the man with multiple talents, Matrakçı Nasuh. Journal of the Korea Society of Mathematical Education Series D: Research in Mathematical Education, 14(1), p. 19-31.
- Demir, Ömer (2012). Bilim Felsefesi, Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- D'Este, Carlo (2002). Eisenhower: A Soldier's Life, New York City: Henry Holt and Company.
- Gates, David (2011). The Napoleonic Wars 1803–1815, Random House
- Kuran, Ercüment (1968). Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faâliyetleri: 1793-1821, Ankara, s. 43-46.
- Finkel, C. (2005). Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire, p. 19, Basic Books.
- Gomez-Mejia, Luis R.; David B. Balkin; Robert L. Cardy (2008). Management: People, Performance, Change, 3rd edition. New York: McGraw-Hill. p.19.
- Hingston, Michael (2018). Let's Go Exploring: Calvin and Hobbes. ECW Press.
- Jean-Louis Peaucelle (2015). Henri Fayol, the Manager. Routledge. pp.55
- Kelly, Raymond C. (2000). Warless Societies and the Origin of War, University of Michigan Press.

- Kemp, Graham; Fry, Douglas (2004). *Keeping the Peace*. New York: Routledge.
- Kissinger, Henry (2013). *Diplomacy*, Simon & Schuster .
- Klein, Etienne (2014). *Dünyayı Değiştiren Fizik Devrimi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Koçel Tamer (2015). *İşletme Yöneticiliği*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kuntay, Mithat Cemal, (2010). *Üç İstanbul*, Oğlak Yayınları, 2014.
- Lindemann, Thomas (2010). *Causes of War. The Struggle for Recognition*. Colchester, ECPR Press.
- Martin, Stanley (2007). "George Bernard Shaw". *The Order of Merit*. London: Taurus.
- Muehlbauer, Matthew S., and David J. Ulbrich (2018). *The Routledge History of Global War and Society*.
- Popper, Karl (1963). *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge* (2012 ed.). London: Routledge
- Saruhan Şadi Can, Müge Leyla Yıldız (2018). *Çağdaş Yönetim Bilimi*, İstanbul, Beta Yayınevi.
- Strauss, Barry (2013). *Tarihe Yön Veren Komutanlar, Çeviren Ümit Hüsrev Yolsal*, Say Yayınları.
- Şengöz, Murat (2019). *Siyaset Yönetimi Felsefesi: Birey, Toplum, İktidar* (ed. Murat Şengöz), Ankara: Astana Yayınları.
- Şengöz, Murat (2019). *Ulusal Güvenlik Yönetimi Felsefesi: Aksiyolojik Paradigma* (ed. Murat Şengöz), Ankara: Astana Yayınları.
- Şengöz, Murat (2019). *Leadership Challenges in the Current Security Environment* (ed. Murat Şengöz), Ankara: Astana Yayınları.
- Şengöz, Murat (2020). *The Framework of Military Leadership*, Cambridge Scholars Publishing.
- Şenol, Cevat (2017). *Milli Mücadele Kahramanı Mareşal Fevzi Çakmak*, Halk Kitabevi.
- The Cambridge Dictionary of Philosophy* (2015). Cambridge University Press.
- Tim Maudlin (2010), "On the Passing of Time", *The Metaphysics Within Physics*.
- Tortop Nuri, İsbir Eyüp G., Aykaç, Burhan, (1993). *Yönetim Bilimi*, Yargı Yayınları, Ankara.
- Waring, S.P., (2016). *Taylorism Transformed: Scientific Management Theory Since 1945*. UNC Press Books.
- Yıldırım, Cemal (2008). *Bilim Felsefesi*, Yargı Yayınları, Ankara.

1950'LER TÜRKİYE'SİNDE MODERNLEŞME SÜREÇLERİ BAĞLAMINDA NECATİ CUMALI'NIN "AKLIM ARKADA KALACAK" ADLI HİKÂYESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Neval KARANFİL¹

ÖZ

Türkiye'de 1950'li yıllar, kırsal ve kent yapılarındaki köklü dönüşümler, göç, sanayileşme ve toplumsal ilişkilerin farklılaşması ekseninde sonraki yıllarda daha hızlı yaşanacak değişimlerin habercisi olan yıllardır. Bu çalışma, Necati Cumalı'nın 1956 yılında yayımlanan "Aklım Arkada Kalacak" adlı hikâyesini, 1950'li yıllarda yaşanan kentleşme, göç ve sanayileşme bağlamında yaşanan modernleşme süreçlerinin neden olduğu toplumsal değişimler açısından değerlendirmektedir. Söz konusu yıllarda yaşanan modernleşme sürecinde yaşanan değişimler tarımda makineleşme ve toprak reformları, köyden kente göç ve sanayileşme süreçleri ve toplumsal ilişkilere yansımaları ile sınırlandırılmıştır. Hikâyede yer alan temalar göç, mekânsal hareketlilik, aidiyet geliştirme, geleneksel ve modern toplumsal yapıların bir arada bulunması, cemaat ve cemiyet tipi toplumsal ilişki biçimleri gibi sosyolojik kavramlar etrafında tartışılmaktadır. Hikâyedeki kadın ve erkek karakterlerin ele alınma biçimleri doğrultusunda hikâyede kendini hissettiren toplumsal cinsiyet yaklaşımı da değerlendirilmektedir. Dönemin özellikleri ışığında ele alınan temalar sonucu, 1950'li yıllarda yaşanan modernleşme süreçlerinin hikâyeye özellikle toplumsal ilişkiler, mekânsal hareketlilik ve geçiş dönemi modern geleneksel yapıların bir aradığı gibi açılardan yansıdığı söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Necati Cumalı, modernleşme, 1950'li yıllar, göç, kentleşme, mekânsal hareketlilik

A REVIEW OF THE STORY "AKLIM ARKADA KALACAK" BY NECATİ CUMALI WITHIN THE CONTEXT OF MODERNIZATION PROCESS IN 1950'S TURKEY

ABSTRACT

1950's in Turkey, witnessed changes like rural- urban structures, social relations and other modernization processes such as industrialization and immigration which foreshadowed changes that would be experienced for the next decades. This study reviews the story called "Aklım Arkada Kalacak" (1956) by Necati Cumalı, in the context of social impacts of modernization, urbanization and migration experienced in 1950's in Turkey. Scope of the study is limited the modernization process experienced in that decade to agricultural mechanization, agrarian reform, rural- urban migration and industrialization. Themes of the story are discussed by using sociological concepts like migration, spatial mobility, sense of belonging, coexistence of traditional and modern social structures, community and society types of social relations. Gender themes in the story are discussed in reference to representation of female and male characters. As a result, in consideration of the themes discussed in relation to the modernization experiences in 1950's in Turkey, the story involves characteristics of the decade in social relations, spatial mobility, coexistence of traditional and modern social structures.

Key Words: Necati Cumalı, modernization, 1950's, migration, urbanization, spatial mobility

Atf Bilgisi: KARANFİL, N. (2020). "1950'ler Türkiye'sinde Modernleşme Süreçleri Bağlamında Necati Cumalı'nın "Aklım Arkada Kalacak" Adlı Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme", İMGELEM, 4 (6): 225-244.

Citation Information: KARANFİL, N. (2020). "A Review of The Story "Aklım Arkada Kalacak" By Necati Cumalı within the Context of Modernization Process in 1950's Turkey", İMGELEM, 4 (6): 225-244.

Başvuru / Received: 30 Haziran/June 2020.

Kabul / Accepted: 10 Temmuz/JulyMay 2020.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Nevşehir 0 (384) 228 10 00/ 130 36 e- posta: nevalkaranfil@nevsehir.edu.tr ORCID: 0000-0002-9220-0397

GİRİŞ

Çalışmada, Necati Cumalı'nın “Aklım Arkada Kalacak” adlı hikâyesi, Türkiye’de 1950’li yıllarda yaşanan modernleşme süreçlerinin hikâyeye yansımaları açısından ele alınmaktadır. Öncelikle, söz konusu yıllarda yaşanan toplumsal değişimler ve bu değişimlerin nedenlerine yer verilmiş, daha sonra bu değişimlerin edebiyat eserindeki yansımaları tartışılmıştır. Bunun için eserde yer alan temalar belirlenerek sosyolojik olgulardan hareketle kavramsallaştırılmıştır. Hikâyede yer alan temalar, mekânsal hareketlilik, toplumsal ilişkilerdeki dönüşüm, geleneksel ve modern yapıların bir arada bulunması, mekânda uzmanlaşma ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden kadın ve erkek karakterlerin tanımlanma biçimleri olarak belirlenmiştir. Bu temalar da; karakterlerin mekân değiştirmesi, söz konusu yıllarda yaşanan mekâna aidiyet ve göç olgusuyla, derinlemesine ilişkiler geliştirememeye geleneksel toplum yapılarının çözülerek modern yapılara dönüşmesinin birer sonucu olarak cemaat tipi ilişkilerden cemiyet tipi ilişkilere geçişle, bu ilişkilerden türeyen dayanışma gibi yapıların varlığını sürdürmesi, geçiş sürecinde geleneksel ve modern yapıların bir arada bulunması ile kavramsallaştırılmıştır. Bunlara ek olarak, hikâyenin geçtiği mahallenin mekânsal özellikleri mekânda uzmanlaşma, hikâyedeki kadın ve erkek karakterlerin tanımlanma biçimleri de toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınmıştır.

Türkiye’de 1950’li yıllar, kırsal ve kentte yaşanan yapısal değişimler, göç, sanayileşme ve bunların sonucunda değişen toplumsal ilişkilerin geçmişten farklılaşmayı beraberinde getirdiği, sonraki on yıllarda yaşanacak daha da hızlı değişimlerin habercisi olan yıllardır. Kendi toplumundan beslendiğini belirten Cumalı, bu yılları, birlik ve beraberlik duygularının kaybolduğu, kültür kurumlarının bütünlüğünü yitirdiği ve toplumda yabancılaşmanın had safhada olduğu yıllar olarak tanımlar (Türkiye Yazarlar Sendikası [TYS],1992, s.39-40). Nitekim toplumsal ilişkilerde yaşanan değişim ve yüzeyselleşmeyi hikâyeye net çizgilerle ve oldukça olumsuz biçimde yansıtmıştır. Söz konusu yıllarda kırsal yaşamın çözümlenmesi ve kente göç süreçleri şeklinde yaşanan nüfus hareketliliği, bir kasabada geçen hikâyede sosyal çevrenin sürekli değişmesi şeklinde geçer. Bu hareketliliğin neden olduğu, belirli bir mekâna ve o mekânda bulunan sosyal çevreye aidiyet geliştirememek ve iletişim halinde olunan kişilerin zaman içerisinde sürekli değişmesi hikâyede olumsuz bir dille yansıtılmıştır. Sosyal çevreye aidiyet geliştiren ve ortak mekânı paylaşan toplulukların üyeleri arasında gelişen ilişki biçimleri uzun süreli ve yüz yüze kurulan ilişkilerle şekillenen cemaat tipi ilişki biçimleridir. Hikâyede bu ilişkiler özellikle geçmiş dönem ilişkileri ile kasabada kurulan ilişkileri ifade eder. Hikâyede kalıcı, uzun vadeli ve güvene dayalı yüz yüze ilişkilerin yerini, başta kentte olmak üzere yüzeysel ilişkilere bıraktığı ile ilgili olumsuz göndermeler yer alır. Ancak bu değişmeye rağmen, henüz geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş aşamasında olan toplulukta cemaat tipi ilişki biçimlerinin bir özelliği olan dayanışma ve yardımlaşma gibi geleneksel yapıların varlığını sürdürmektedir. Buna ek olarak mekânda uzmanlaşma ve toplumsal cinsiyet eksenli yargılar da büyük oranda geleneksel nitelikler sergiler.

Cumalı'nın Üslubu ve “Aklım Arkada Kalacak” Adlı Hikâyesi

Necati Cumalı'nın “Aklım Arkada Kalacak” adlı hikâyesi 1956 yılında, hikâye derlemesi olan *Değişik Gözle* adlı kitabında yayımlanmıştır. Alangu, Cumalı'nın kitaplarında yayımlanan 33

hikâyesini anlatım bakımından üç gruba ayırır; ilk grupta, yazdığı erken dönem hikâyeleri, Alangu'nun tabiriyle "kendini arama devresinde yazdığı değişik hikâyeler" yer alır. İkinci grup, "ben hikâyeleri"dir ve şairane bir dille yazılmıştır. Üçüncü grup hikâyeleri ise, Susuz Yaz (1962) adlı kitabındaki hikâyeler gibi, "kendi memleketinin gerçeklerine yöneldiği", kırsal yapılardan beslendiği, sert gerçekçiliği benimsediği hikâyelerdir ve Alangu bu anlatımı 1959 yılından sonraki hikâyelerinin özelliği olarak nitelendirir. Çalışmanın ele aldığı "Aklım Arkada Kalacak" adlı hikâye, Alangu'nun birinci ve ikinci tarzın karışımı olarak tanımladığı ilk iki hikâye kitabından biri olan *Değişik Gözle* (1956) adlı kitabında yer alır. Ona göre bu kitaptaki hikâyelerin temel özellikleri, yazarın öznel anlatımı, hikâyenin kurgusunun yazarın kendine dönük olması ve yumuşak gerçekçi üslubudur (Alangu,1965, s.829-832).

Alangu'ya göre bu hikâyelerde yazar, daha yumuşak ve sert gerçekçilikten uzak bir anlatım kullanmış olsa da eserlerinin genelinde "çevresindeki gerçekleri yansıtmaya" çalışan gerçekçi bir üslubu vardır (Alangu,1965, s.830-832). Cumalı, bu gerçekçiliği ve bu gerçekçiliği besleyen damarları toplumsal koşullar olarak tanımlar. Kendisi de dahil, "bir edebiyatçıyı tanımak" ve değerlendirmek için o "edebiyatçıyı, yetiştiği toplumun genel karakteristikleri içinde ele" almak gerektiğini söyler (TYS,1992, s.50). Bu nedenle, çalışmada ele alınan "Aklım Arkada Kalacak" adlı hikâye, yazıldığı 1950'li yıllarda hâkim olan toplumsal değişmelerin hikayedeki yansımaları ve yazarın hikaye kurgusuna kişisel deneyimlerinden aktardığı belli başlı olgular bağlamında ele alınmıştır.

Hikâye, anlatıcının baba evine gerçekleştirdiği kısa süreli ziyaretin bitmek üzere olduğu son dakikalarda başlar. Evden çıkıp yola koyulmak üzere olan anlatıcı, dışarıdan duyduğu çocuk ağlamasıyla komşularının hikâyelerine çekilir. Ağlayan bir çocuğun muhakkak bir hikâyesi olduğu düşüncesiyle sokağa bakan anlatıcı, ağlayan çocuğun annesiz kalmasından başlayarak geçmişe, kendi çocukluğuna doğru giden bir anlatıma başlar. Ağlayan çocuğun ailesi hikâyenin geçtiği zamanın karakterleridir. Anlatıcı bu karakterleri yeteri kadar tanımadığını fark eder ve daha sonra kendi çocukluğuna ait, birlikte zaman geçirdiği farklı karakterleri hatırlamaya koyulur. Hikâye, anlatıcının çocukluğundan başlayıp yetişkinliğine kadar uzanan süreçte hayatına giren bu karakterler, onlarla kurduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin niteliğini sorgulaması etrafında şekillenir.

Hikâyenin zamanı ile ilgili bilgi, anlatıcı ile Nuri karakteri arasında geçmişte geçen bir diyalogda yer alır. Nuri anlatıcıya gazetede savaş haberi olup olmadığını sorduğunda anlatıcı, "Habeşistan Savaşı vardı bitti" şeklinde cevap verir. 1936² yılı sonrasını işaret eden bu diyalog, anlatıcının geçmişten aktardığı bir diyalogdur. Bu nedenle, hikâyenin geçtiği zamanın, yazıldığı tarihten çok önceye tarihlenmediğini söylemek mümkündür.

Hikâyenin mekânı ise bir kasabada anlatıcının büyüdüğü mahalledir. Hikâye bu mekânın paylaşılması, mekânsal hareketlilik ve mekânı paylaşan kişiler arasındaki toplumsal ilişkiler çerçevesinde şekillenir. Bu noktada hikâyenin kurgusuna, zaman unsuruna paralel anlatıcının çocukluğu ve yetişkinliğinde kurduğu ilişkileri kıyaslaması da eklenir. Anlatıcı, çocukluğunda

² 1936-1936 yıllarında İtalya ile Habeşistan/ Etiyopya arasında yaşanan savaş (Nizamoğlu, 2011, s. 270,281).

ilişki kurduğu kişiler hakkında anılarını yoklarken, bunların çok sınırlı olduğunu fark eder. Bunun nedeninin, taraflardan birinin mekân değiştirmesi gibi dışsal sebeplerden dolayı derinlemesine ilişkiler kuramamak olduğu sonucuna varır. Çocukluğundaki bu karakterler, paylaştıkları ortak mekânı, çocukluğunun geçtiği mahalleyi terk etmiştir. Kendisi de büyüdükçe eğitim ya da iş olanakları nedeniyle önce baba evini daha sonra kasabasını sonra da şehrini terk etmiş, farklı mekânlara taşınmış, göç etmiştir. Paylaştığı mekân sayısı ve bu mekânları değiştirme hızı arttıkça iletişim kurduğu kişi sayısı da artmış ve bu da kurduğu ilişkilerin daha da yüzeysel olmasına neden olmuştur. Çocukluğunda ilişki kurduğu kişilerin yaşamlarından kesitler hatırlayan anlatıcı, yetişkinliğinde tanıştığı kimselerin adlarını bile hatırlamayacak kadar yüzeysel bir iletişim içerisinde olduğunu fark eder.

Anlatıcının anıları, 1950’li yıllardaki modernleşme ve kentleşme süreçlerinde toplumsal ilişkilerin nasıl şekillendiği, geleneksel yapıların var olmaya devam ederken yaşanan toplumsal değişimlerden nasıl etkilendiği hakkında fikir verir. Söz konusu yıllarda geçmişten daha yoğun biçimde yaşanan göç olgusu hikâyeye, anlatıcının komşularının ve sonra kendinin mahalleden taşınması özelinde yansımıştır. Gerek göç gerekse diğer toplumsal dönüşümler birincil ve yüz yüze olan ilişkileri ikincil ve mesafeli ilişkilere dönüştürmüş, bu da hikâyede derinlemesine ilişkiler kuramamak olarak tanımlanmıştır. Bu durum, modernleşme ve kentleşmeye paralel bir şekilde, cemaat tipi toplum yapısından cemiyet tipi toplum yapısına geçişi işaret eder. Benzer şekilde, özellikle kentleşme ile birlikte mekânın kullanımı ve uzmanlaşma arasındaki bağlantı hikâyede, işyerlerinin, askeri taburun tavlmasının, tarlaların birbirine yakın olduğu, mekânsal uzmanlaşmanın yaşanmadığı bir mekânda geçmesi şeklinde yer alır. Özellikle kentlerde yaşanan mekânın uzmanlık alanları doğrultusunda bölünmesi, hikâyenin geçtiği kasabada henüz söz konusu değildir (Kıray, 1998, s.138). 1950’li yıllarda bir taraftan modernleşme, kentleşme ve sanayileşme süreçleri yaşanırken bir taraftan da geleneksel yapılar varlığını sürdürmüştür. Toplumsal değişim merkezî kentlerde yoğun bir şekilde yaşanmaya devam ederken, özellikle kasaba ve köylerde daha yavaş seyretmiştir (Kıray, 2006, s. 332-333). Bu da, hikâyede, yardımlaşma, devam eden yüz yüze ilişkiler, çocukların sokak oyunları, kadınların ev gezmeleri gibi geleneksel yapıların varlığı şeklinde yer alır. Bunlara ek olarak, yazarın kadın ve erkek karakterleri kurgulama biçimi de yine dönemin toplumsal özellikleri hakkında fikir verir niteliktedir.

1950’li Yıllarda Türkiye’de Yaşanan Modernleşme ve Toplumsal Değişim Süreçleri

Çalışmada modernleşme süreci tarımda ve kırdaki yaşanan dönüşümler, kentleşme ve sanayileşme bağlamında ele alınmış, bu süreçlerin beraberinde getirdiği toplumsal dönüşümler olarak kavramsallaştırılmıştır. Net çizgilerle ayrılmış bir dönemselleştirmeden kaçınmakla birlikte, Türkiye’de Osmanlı İmparatorluğundan itibaren yaşanmakta olan tarihsel bir sürecin 1950’li yıllarda yaşanan kesiti ile sınırlandırılmıştır. 1950’li yıllar Türkiye’de kentleşme, sanayileşme bağlamında toplumsal değişimlerin yaşandığı bir süreçtir. Sınaî ve tarımsal üretim alanlarında teknolojik gelişmelere paralel bir biçimde yaşanan değişimler, geniş çaplı toplumsal değişimleri tetiklemiş ve dönemi, geçmiş dönemlerden farklılaştırmıştır. Bu ayrılma keskin bir kırılma biçiminde yaşanmamakla birlikte sonraki on yıllarda hızlanarak devam edecek olan bir değişim sürecinin başlangıcıdır.

Modernleşme kısaca, üretim ve çalışma alanlarında tarıma dayalı geleneksel yaşam biçimlerinden kopmak, teknolojik ilerlemelere paralel gelişen sanayileşme ve kentleşme ile ortaya çıkan alanlara geçmekle başlayan bir süreçtir. Bu süreçte yaşamsal pratiklerde, toplumsal kurumlar ve yapılarda gözlemlenen karmaşıklaşma neticesinde, geleneksel toplum olarak tanımlanan geçmiş toplumsal yapılardan farklılaşma yaşanır. Bu farklılaşma, geleneksel toplumlara oranla çok daha hızlı, yoğun ve kapsayıcı biçimde gerçekleşir. Modernleşme tanımlarının ortak özelliği, bu süreçte insan işgücünün yanı sıra elektrik ve buhar gibi diğer kaynakları kullanan makinelerle üretim yapılması olarak tanımlanan sanayileşmenin oynadığı dönüştürücü rolü vurgulamalarıdır. Sanayi üretimi yaşam biçimlerini, yaşanan mekânı, zaman algısını, toplumsal ilişkileri, değerleri, işgücünün toplumsal üretimdeki konumunu vb. değiştirerek toplumsal anlamda büyük değişimleri tetikler (Coşkun, 1989, s. 297; Giddens, 1994, s.12-13; 2010, s.28-29; 2012, s.73-74; Kaya, 1999, s. 449-453). Batı eksenli modernleşme açıklamalarında yer aldığı gibi, Batı tipi modernleşme süreçleri, sanayileşme ve kentleşme bağlamında yaşanmıştır. Avrupa'da feodal yapının çözülmesi ve sanayinin gelişmesi kırdan kente göçleri tetiklemiştir. Bu açıklamalarda sanayileşme anahtar kavram olarak kabul edilir (Giddens, 2010,s.28-29). Teknolojik gelişmeler sanayileşme olarak tanımlanan sürecin başlamasında etkili unsurlardan biridir ve sanayi üretiminde elektrik ve buhar gibi diğer kaynakları kullanan makinelerle üretim yapılmaya başlanmıştır. Sanayi üretiminin ve bu paralelde de sanayi kuruluşlarının sayısı artmış, bu da işgücüne duyulan ihtiyacı artırarak tarımda çalışan kitlelerin sanayi üretimine kaymasına neden olmuştur. Sanayi üretimindeki bu değişmeye neden olan teknolojik gelişmeler, toprağın işlenme biçimlerini de etkilemiş ve tarımda makineleşen yöntemlerle üretimi değiştirmiş, tarımsal makinelerin kullanımı, insan işgücüne duyulan ihtiyacı belirli oranda azaltmıştır. Böylece, kırsal alanda tarım üretimiyle uğraşan insan işgücü, kendisine daha az ihtiyaç duyulan bu alandan kendisine daha fazla ihtiyaç duyulan sanayi üretimine eklenmiştir. Bu da nüfusun tarım üretimi yapılan kırsal bölgelerden sanayi üretiminin yoğun olarak yapıldığı kentlere göç etmesine neden olmuştur. Böylece, sanayileşmeye paralel olarak gelişen bir kentleşme süreci yaşanmaya başlamıştır. Kentlerde karmaşık toplum yapısı, uzmanlaşma ve yeni kentli yaşam biçimleri şekillenirken, geleneksel toplum yapısı ve kurumları büyük oranda değişime uğramıştır.

Türkiye özelinde süreç biraz daha farklı bir rota seyretmiştir. Söz konusu yapısal dönüşümler kırdan kente doğru yaşanmışsa da sanayi etrafında şekillenmemiştir. Çalışmanın ele alındığı 1950'li yıllarda yaşanan toplumsal değişme, köyden kente göçü, sanayileşmeyi, altyapı açısından atılan adımları içerse de bu süreçlerin temel tetikleyicisi sanayileşme olmamıştır. Bunun başlıca nedeni, kırdan kente göçün yoğun olarak yaşandığı yıllar olan 1950'li yıllarda sanayi üretiminin kente göçe neden olacak seviyede yaygın olmamasıdır. Cumhuriyetin ilanından 1950'li yıllara geline süreçte, yurt içinde hammaddesi üretilen temel tüketim mallarının üretilmesi ve kendi kendine yeterlilik hedeflenmiştir. Tarıma ek olarak sanayi ve tüccar grubuna da destek olmayı hedefleyen politikalar geliştirilmiş, sanayiye teşviklerde bulunulmuştur. II. Dünya Savaşından sonra tarım, enerji, ulaşım ve haberleşme alanlarında adımlar planlanmıştır ve alınan dış borçlarla, özellikle 1947- 1953 yılları arasında yol, köprü, baraj vb. altyapı çalışmalarına hız verilmiştir. Özel sektörün faaliyet alanı genişletilerek sanayi üretiminin temel tüketim mallarından diğer alanlara doğru yayılması hedeflenmiştir (Dalgıç, 2015, s.96; Evsile, 2018, s.110; Kanca, 2012,54; Koçtürk & Gölalan, 2010,s.60-61; Yücel,

2015, s.21- 51). Ancak yaşanan tüm gelişmelere rağmen 1950’li yıllarda artan kırdan kente göçü çekmeye ve istihdam etmeye yetecek ve toplumsal değişmelerin eksenini oluşturacak bir sanayi mevcut değildir (Sağlam, 2006, s.37). Söz konusu yıllarda yaşanan toplumsal değişme, modernleşme ve kentleşme süreçlerinde sanayileşme süreçlerinden ziyade tarım alanında yaşanan dönüşümler ve “köyün itmesi faktörü” daha etkili olmuştur (Tütengil,1980, s. 191).

Kırsal Alanda Yaşanan Dönüşümler

Kırsal alanda yaşanan dönüşümler temelde tarım ile ilgilidir. Toprağı işleme biçimleri toplumların yaşam biçimlerini, toplumsal normlarını, gruplar veya bireyler arasındaki ilişkileri ve toplumsal kurumları, diğer bir deyişle toplumsal yapıyı etkileyen temel unsurlardan biridir. İnsan ve hayvan gücüne dayalı geleneksel tarım faaliyetleri topluluğun üyeleri arasındaki ilişkileri ve kurumları şekillendirmiştir. Örneğin hasat zamanları gündelik hayatın, ekonominin, evliliklerin vb. toplumsal olayların zamanını belirler. Toprak mülkiyeti ve sahip olunan toprağın büyüklüğüne paralel olarak toplumsal statüler belirlenir. Bu nedenle, toprağın işlenmesi ile ilgili olarak yaşanan değişmeler bir bölgenin toplumsal yapısını değiştirme özelliğine de sahiptir. 1950’li yıllarda Türkiye’nin toplumsal yapısındaki değişiklikleri ele almak için söz konusu yıllarda tarım alanında atılan adımlara yer verilmelidir. Bunlar arasında dış yardımlar neticesinde artan tarımda makineleşme, zirai krediler ve toprak reformları yer alır. Cumhuriyetin kurulmasından itibaren tarım üretimini destekleyecek tarım kredileri, tarımda makineleşme, vergi indirimleri gibi teşvikler gerçekleştirilmiştir. Ziraat Bankası bu iş için tahsis edilmiş, 1924 yılında alınan kararla Tarım Kredi Kooperatifleri kurulmaya başlanmıştır. 1945 yılında Cumhuriyet Halk Partisi [CHP] tarafından, topraksız veya az topraklı çiftçilere toprak verilerek tarım üretimini arttırmayı amaçlayan ve köyün toplumsal iş bölümündeki işlevini gözetken Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu önerilmiştir. Topraksız köylülere verilecek araziler Devlet arazisinin yanı sıra özel arazileri de içerdiği için yasanın uygulanması konusunda parti içerisinde ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalar ve diğer fikir ayrılıklarının sonucunda da birleşerek parti tabanından ayrılan bir grup Menderes başkanlığında Demokrat Parti’yi [DP] kurmuştur. 1950 genel seçimlerinde iktidara gelen DP, Toprak Yasasını dönüştürerek uygulamaya koymuştur. Tarım alanında atılan ve toplumsal yapıyı dönüştüren bu adımlar, II. Dünya Savaşı sonrası yapılan dış yardımların, özellikle büyük arazi sahiplerinin tarım makineleri satın alması için kredi şeklinde dağıtılmasıyla hızlanmıştır (Heper, 2006, s. 51; Tezel, 1982, s. 200-375; Tuncer, 2012, 181-183; Yıldırım, 2015, s. 542- 545).

II. Dünya Savaşı sonrasında, iki farklı ekonomik ve siyasi yapılanmayı temsil eden Amerika Birleşik Devletleri [ABD] ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin [SSCB] birer ucunda durduğu iki kutuplu dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Pek çok alanda rekabet içerisinde bulunan bu iki kutup, kendi üslupları doğrultusunda diğer ülkeler üzerinde çeşitli tasarruflarda bulunmuşlardır. SSCB askeri ve siyasi ağırlıklı bir etkileme biçimi benimserken ABD maddi yardımlar doğrultusunda ilişkiler kurmuştur. Bu iki kutup ekseninde şekillenen yeni dünya düzeninde Türkiye de dâhil pek çok ülke askeri ya da ekonomik gereklilikler doğrultusunda konumlanmıştır. Savaş sonrası ABD, özellikle Avrupa ülkelerinin karşı karşıya kaldıkları ekonomik zorluklar çerçevesinde bu ülkelere yeniden inşa süreçleri için ekonomik yardımlar yaparak SSCB’nin bu ülkeler üzerindeki etkisini azaltmayı hedeflemiştir. Bu hedef ile hâlihazırda SSCB’nin boğazlar üzerinden Türkiye üzerinde tasarrufta bulunma çabalarıyla

şekillenen askeri kaygılar ve ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik ihtiyaçlar örtüşmüş ve Türkiye ABD'ye yakın bir konumda yer almıştır. ABD'nin söz konusu stratejisi bağlamında uygulamaya soktuğu Marshall Planı, II. Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin yeniden yapılanması için görünür amaçlar doğrultusunda uygulamaya sokulmuştur. Planın başlıca amaçları, SSCB'nin etki alanını genişletmesini engellerken aynı zamanda sanayileşme süreçlerini tamamlayamamış ülkelerin de bu süreci tamamlayarak sisteme dâhil edilmeleridir. Buna ek olarak hammadde elde etme, ihtiyaç duyulan ürünleri belirli merkezlerde üretme, üretim ve tüketim bağlamında yeni pazarlar oluşturma gibi ikincil amaçlar gözetilmiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşına katılmamış olmasına rağmen Marshall yardımları kapsamına alınmıştır. Yapılan yardımlar ağırlıklı olarak tarımsal alandaki iyileştirmelere daha sonra da alt yapı ve sanayi alanlarındaki harcamalara ayrılmıştır. Yapılan yardımlarla ithal edilen traktör ve hasat makineleri³ satın almaları için halka krediler aracılığıyla dağıtılmıştır (Coşkun, 1989, s. 289-295; Kaynar, 2015, 12- 15; Tezel, 1982, s. 200-204; Tuncer, 2012, 181-183; Yıldırım, 2015, s. 544). Yapılan yardımlar, Türkiye'de, kültürel gelişim ve toplumsal bilgi birikiminin ve üretim ağlarının ağırlıklı olarak tarım ekseninde şekillenmiş olmasından dolayı, tarımsal üretimi teşvik eden ve bu alanda yapısal yenilikler getirecek şekilde planlanmıştır. Böylece, tarımda makineleşme süreci başlamış, tarımsal verim ve ekilebilir arazilerden faydalanma oranları artmıştır.

Kırdan Kente Göç

Tarımda makineleşme, toprağın işlenmesinde geleneksel yöntemlerin yerine traktör vb. tarım makinelerinin kullanılmasıdır. Geleneksel yöntemlerde hayvan ve insan gücünden faydalanılırken, makinelerin tarıma girmesi, insan gücüne duyulan ihtiyacı azaltmıştır. Bu da, özellikle topraksız ve başkalarının topraklarında çalışan köylülerin işlerini kaybetmesine neden olmuştur. Bu süreçte yaşanan işsizlik kırdan kente yaşanan iç göçleri tetikleyen unsurlardan birini teşkil eder. Benzer biçimde, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sonucu toprak sahibi olan özellikle küçük topraklı köylülerin bir kısmı da bu toprakları satarak, kente göç ederken yol ve ilk yerleşme masraflarını karşılayacak başlangıç sermayesi olarak kullanmıştır. Artan nüfus sebebiyle miras olarak bölünen topraklar da geçimlik olarak küçük kaldıklarından köyden kente göç etmek için satılmıştır (Kıray, 1998, s.69-71; Yıldırım, 2015, s. 545-549). Böylece, tarımda makineleşme sonucu insan gücüne duyulan ihtiyaç azalmış, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sonucu, küçük toprak sahibi köylüler kente göç edecek sermayeyi elde etmiştir.

1950'lerde kırdan kentlere yaşanan göç, geçmiş dönemlere oranla daha yoğun ve hızlıdır. (Kıray, 1998, s.69; Tütengil,1980, s.192). Tarımda makineleşmenin yanı sıra köyden kente göçü tetikleyen diğer unsurlar arasında ulaşım olanaklarındaki gelişmeler ve bu gelişmeler sonucu köy ve kent arasındaki kültürel temasın artması, köyün nüfus ve toprak yapısındaki değişimler, kentteki iş olanaklarının daha fazla olması sayılabilir. Tarımda makineleşme sonucu artan tarım verimliliği sayesinde geleneksel geçimlik tarımdan pazar için üretim yapılan tarıma geçilmiştir. Bununla birlikte, artan üretim sonucu ürünlerin kentlere daha hızlı ve daha az masraflı taşınmasını sağlayacak nitelikte yolların yapımına ağırlık verilmiştir. Bunun

³ "1948'de 1.750 olan traktör sayısı, 1957'de 44.144'e yükselmiş"tir (Kıray, 1998b, s.69).

soncunda, köyden kente ulaşım hızlı ve daha ucuz hale gelirken aynı zamanda kültürel etkileşim de artmıştır. Bunlara ek olarak, tıbbi gelişmelere paralel ve savaşız dönem olmasıyla birlikte artan köy nüfusu, tarımsal verimin artmasına paralel yaşanan geleneksel aile yapısındaki değişimler, mirasla toprakların bölünmesi gibi unsurlar köydeki yapıyı değiştiren ve köyden kente göçe neden olan sebeplerden bir kısmıdır. Kırdan yaşanan bu yapısal değişimler zor yaşam koşullarıyla şekillenerek göçü tetikleyen kırsal itişisi olarak tanımlanır. Yaşam, iş, sağlık ve eğitim olanaklarının zorluklarına paralel yoğunlaşan kırsal itişinin karşısında, söz konusu olanakların ve refah seviyesinin görece daha yüksek olmasından kaynaklı olarak kentin çekişi yer almıştır (Kıray, 1998, s. 179; Sağlam, 2016, s. 266-269; Tezel, 1982, s. 376; Yıldırım, 2015, s. 545). Bu da kırdan kente yaşanan göçleri şekillendirmiştir.

Kırsal bölgelerden kentlere doğru yaşanan ve iç göç olarak tanımlanan nüfus hareketliliği, kırsal ve kentsel yapıdaki dönüşümlerin tetiklediği yapısal değişimleri beraberinde getirmiştir. Bunların başında göç veren ve göç alan yerleşim birimlerinde yaşanan değişimler gelir. Köyler nüfusun azalmasından kaynaklı nüfus kaybederken kentlerde hızlı değişime uyum sağlamakta zorlanan bir nüfus söz konusudur. Mekânın paylaşılması ile ilgili çeşitli zorluklar yaşanmış, ortak mekânlarda yaşanan karşılaşmalar uyum sorunlarına neden olmuştur. Her iki grup için de yaşam alanlarında farklılaşan topluluk üyeleri, bireyler arası iletişim anlamında zorlanmalara neden olmuştur. Aynı zamanda paylaşılan mekânla ilgili geliştirilmiş normların örtüşmemesi de yine sorunlara neden olmuştur. Kentleşmenin yoğunlaşması ile birlikte daha önce nüfusu yoğun olmayan konut tipleri, kent nüfusunun artmasıyla apartmanlara duyulan ihtiyacı da arttırmıştır. 1950'lerde yoğunlaşan bu göç sürecinin sonucunda kır ve kent arasındaki tampon mekanizmayı teşkil eden ve geçiş niteliğinde olan gecekondulaşma artmıştır (Kıray, 1998, s. 138, 179; 1999, s. 40,91).

1950'lerde Türkiye'de Yaşanan Modernleşme Süreçlerinin Hikâyeye Yansımaları

1950'li yıllarda yaşanan toplumsal değişimler Necati Cumalı'nın (2018) "Aklım Arkada Kalacak" adlı hikâyesine zaman, mekân ve ilişkiler düzlemlerinde yansımıştır. Yazar bu yılları insanları mutsuz eden, "neden yaşadığını" bilmez hale getiren bir yabancılaşma süreci olarak tanımlar (TYS,1992, s.39-40). Yazar, bu yıllarda yaşanan değişimleri hikâyesine, göç, toplumsal ilişkilerdeki değişim, modernleşme süreçlerinin yanı sıra gelişmenin hızına paralel bir şekilde geleneksel yapıların bir arada var olmaya devam etmesi ve kadın ve erkek karakterleri kurgulaması temaları ile yansıtmıştır.

Göç Olgusu ve Mekânsal Hareketlilik

1950'li yıllarda yaşanan modernleşme süreçlerine paralel biçimde, tarımda makineleşmenin ve kırdan kente göçün bir sonucu olarak kentleşmenin geçmişten daha yoğun yaşandığı yıllar olarak kabul edilir. Toplumun önemli bir kesimini kapsayan bu nüfus hareketliliği, mekân değiştirme ve hareket halinde olma teması, hikâyenin başından sonuna kadar vurgulanmıştır. Hikâyenin başında yola çıkmak üzere olan anlatıcı, hikâye boyunca ortak mekânı paylaştığı karakterler hakkında hatıralarını yoklamış, bu karakterlerin de hayatından çıktıklarını vurgulamış, hikâyenin sonunda da baba evinden yine uzaklaşmış, yola koyulmuştur.

“Bir saat sonra yola çıkacağım. Odamda öteberi eşyayı bavuluma yerleştirmiş doğruluyordum ki...”

“Bir saat sonra yola çıkacağım. Neredeyse aşağıdan bizimkiler seslenecekler”
(Cumalı, 2018, s.41,51)

Mekân değiştirme ve mekânsal hareketlilik, gerek toplumsal gerekse bireysel boyutta yaşansın, göç kavramı ile bağlantılıdır. Nüfusun yatay hareketliliği olarak tanımlanan göç kavramı, birey ya da grupların bir mekândan ayrılarak başka bir mekâna yerleşmesidir (Sağlam, 2006, s.34). Yaşanan bu hareketlilik öncelikle, “insan gruplarının temel özelliklerinden” (Aydoğan, 2000, s.20) biri olan mekân ve ilişkilere yönelik geliştirilen aidiyet duygularını etkiler. Burgess’in “bireyin hareketliliği” olarak tanımladığı bu durum, özellikle kentlerde bireylerin hızlıca yer değiştirmesi ve her yer değiştirmede yeni “dünyalara” adapte olması ve bu dünyalarda ilişkiler geliştirmeye çalışmasıyla ilgilidir (Burgess, 2015, s.79). Belirli bir süre sabit kalınan mekâna, yerleşim birimine aidiyet geliştiren bireyler, yaşamlarını bu mekân etrafında şekillendirip algılar. Rutinleri, alışkanlıkları ve yaşam biçimleri bu mekân ekseninde gelişir. Bunu belirleyen sabitleme noktalarından biri o mekânda kabul görmüş olan gelenekler ve kültürel normlardır. Bu normlar bireylere nasıl davranmaları gerektiği konusunda yol gösterirken aynı zamanda söz konusu mekânı paylaşan bireylerin benzer davranmalarını da sağlar (Little,2014,s.88). Bu benzerlik, üyeler arasında kurulan ilişkileri güçlendirme özelliğine sahiptir. Ancak bu mekânın terk edilerek farklı bir yaşam alanına geçilmesi bireysel anlamda mekândan ve ilişkilerden bağımsızlaşma ya da kopma anlamına gelir.

Hikâyede söz konusu durum, “[s]ahi. Kimler gelip geçti bizim şu sokaktan...” (Cumalı, 2018, s.43) şeklinde ifade edilmiştir. Mekân ve ilişkiler bağlamında bir sabitlik ve aidiyet kurulamadan, yaşanan değişim ve değişimin hızı bu ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. İlişkilerin taraflarından biri paylaşılan ortak mekânı terk etmiş ve böylece ilişki derinleşmeden, taraflar birbirlerini yeteri kadar tanıyamadan sona ermiştir.

Bir yerde, bir sokakta doya doya kalamıyor ki insan. Daha komşuların kimler, demeye kalmadan, bakıyorsunuz gününüz dolmuş, başka bir eve, başka bir sokağa taşınıyorsunuz. Yahut bahtınıza, başka bir şehrin yolu görünüyor. Yoksa insan, doğru dürüst yanını yöresini tanımaya kalksa, bir sokağa çok iyi biliyorum ki ömrü ancak yeter (Cumalı, 2018, s.50-51).

Mekân değiştirerek ilişkilerden kopma sonucu aidiyet geliştirememeye teması, hikâyede olumsuz bir durum olarak tanımlanır. Anlatıcı birincil toplumsal ilişkiler kurma isteğinde olsa da toplumda modernleşme sürecinde yaşanan değişimler sonucu ilişkilerin ve yaşam biçimlerinin geldiği nokta buna engel olmaktadır. Anlatıcı, büyüdüğü kasabadan eğitim veya iş nedeniyle şehre taşınmıştır ve bir ay için ziyarete geldiği baba evinden yine ayrılmak zorundadır. Anlatıcının çocukluğundan itibaren bütün ilişkilerini kapsayan ve yetişkinliğinde daha da belirginleşen bu tema, yaşanan toplumsal değişimlerin ilişkilerde sabitlik ve mekâna aidiyet duygularının eksikliğine neden olması şeklinde ele alınır. Tam olarak derinlemesine ilişkiler kuramadan ayrılmak, sabit olan belirli bir mekânda insan ömrüne sığabilecek kadar hızlı

değişimlerin yaşanması, anlatıcının iletişim kurduğu kişiler hakkında çok az şey bildiği ya da hatırladığının farkındalığına ulaşması ve bundan şikâyetçi olması bu duruma örnek gösterilebilir.

Bir saat sonra yola çıkacağım. Neredeyse aşağıdan bizimkiler seslenecekler. Bu gelişimde baba evinde bir ay ancak kalabildim. O da nasıl geçti anlamadım. Yeni makinisti, Melâhat ablaların evini satın alanları, Hatice ninenin oğlu ile gelinini, öteki komşularımızı, hiç değilse dört beş ay daha kalabilseydim, biraz olsun tanıyabilecektim. Bizim sokak durgun, sıkıcı gibi görünür tanımayana. Ama, iyi biliyorum ki aylarca da kalsam, benim canım hiç sıkılmazdı. Hem o vakit böyle yola çıkarken, hiç değilse aklım arkada kalmazdı!.. (Cumalı, 2018, s.51).

Hikâyede, mekân değiştirmeden veya mekânsal hareketlilikten kaynaklı yaşanan olumsuz duygular, askeri binanın kasabadan taşınmasından sonra anlatıcının ve Melahat karakterinin yaşadığı boşluk duygusu ile de vurgulanmıştır. Melahat arkadaşını kaybetmekten, anlatıcı da yaşanan bu değişiklikten dolayı üzgündür.

Melâhat ablaların evlerine karşı piyade taburunun tavlansı vardı. Piyade subaylarının binekleri, makineli tüfek bölüğünün katırları o tavlada dururdu.... O yıl, çok geçmeden piyade taburu bizim ilçeden başka ilçeye kalktı. Yüzbaşı Hayri Bey de taburla gitti. Melâhat abla, çok mu üzüldü o gidince, bilemiyorum. Yalnız minderde, pencerenin önünde oturmuyordu eskisi gibi. Tavlanın kapalı kepenklerine bakmak benim bile içimi sıkıyordu (Cumalı, 2018, s.46,48).

Hikâyede yer alan mekân değiştirme, göç, aidiyet geliştiremememe gibi temalar, dönemin yansımalarının yanı sıra hikâyenin yazarının yaşamında da önemli dönüm noktalarını temsil eder. Cumalı, kişiliğinin ve edebiyat üslubunun gelişmesinde etkili olan en temel unsurları anlatırken vurguladığı, yaşadığı dönemin toplumsal gerçekleri ve bu gerçeklerden biri olan göç olgusudur. Yazarın farklı eserlerinde de yer alan göç olgusu, kişisel tarihinde önemli bir kırılma noktası teşkil eder. Doğduğu Yunanistan kasabasından 3 yaşında ailesi ile birlikte Türkiye'ye göç etmiş, daha sonra da eğitim için büyüdüğü kasaba olan Urla'dan İzmir'e gitmiştir. Söyleşisinde, oyunları özelinde kendi eserlerini değerlendirenlere, bir edebiyatçıyı tanımak ve değerlendirmek için o kişinin eserlerini etkileyen toplumsal koşullara başvurulmasını önerir. Ardından da kendisini şekillendiren koşullardan bahsederken en başta göç olgusuna yer verir (Alangu, 1965, s.827; TYS, 1992, s.38-39). Ancak kendi yaşamından verdiği göç örneklerinde de göçün olumsuz tarafına değinir:

Oyunlarımı inceleyecek, değerlendirecek olanlara sunulacak iki anahtarım var benim. Biri, her kapıyı açan ortak bir anahtar: Bir edebiyatçıyı tanımakta değerlendirmekte öteden beri başvurulan çok eski bir yöntem. Bu yöntem edebiyatçıyı, yetiştiği toplumun genel karakteristikleri içinde ele alır değerlendirir. Benim kişiliğimin oluşmasını etkileyen toplumsal koşulların özeti kısaca şöyle: 13 Ocak 1921'de, Yunanistan Makedonya'sının Florina kentinde doğdum. Lozan anlaşmasından sonra ailem 1924 Martında İzmir'in Urla ilçesine yerleştirildi. Türkçeyi ilk olarak Rumeli aksanıyla öğrenmişim. İlkokulu Urla'da okudum. Çocukluk arkadaşlarım, yoksul ekici ailelerinden geliyordu. İlkokulun üstünde okul

yoktu o dönem Urla'da. İçlerinde ilkokulu bitirdikten sonra, İzmir'de avukat olan dayımın yardımıyla ortaokula gidebilen bir ben oldum. Bu ayrıcalık, hep Urla'ya o arkadaşlarıma karşı borçlu olduğum duygusu bıraktı bende. 1938 Haziranında İzmir Atatürk Lisesini bitirdim. Bu demektir ki, bir göç yaşadım, dil değiştirdim... (TYS,1992, s.39).

Ben, göçmen çocuğuyum bu bakımdan. Bir göç yaşadım küçük yaşımda. Göç, perişanlık demek (TYS,1992,s.39).

Eğitim olanakları için büyüdüğü kasabadan kente göç eden Cumalı gibi hikâyenin anlatıcısı da iş veya eğitim olanakları nedeniyle kente göç etmiştir. Kentleşmenin paralelinde gelişen modern eğitim ve çalışma koşulları, bireylerin mekânsal hareketliliğini beraberinde getirmiştir. Bireyler yaşları ilerledikçe, eğitim ve iş olanaklarının daha fazla olduğu mekânlara yönelmektedirler. Hikâyede de anlatıcı, büyüdükçe hareket alanının da genişlediğini ifade etmektedir.

Bir zaman benim bütün dünyam bu penceresinden baktığım evden ibaretti. Bir yaşa gelince bu evin kapısından sokağa çıktım. Üç dört ev ötedeki boş arsada çocukların oyunlarına katıldım. Sonra, sokaktan ilçenin ana caddesine, başka sokaklarına, günü gelince de ilçeden ile, oradan başka illere... (Cumalı, 2018, s.50.)

Modernleşme Süreçlerinin Toplumsal İlişkiler Üzerindeki Etkileri: Cemaat ve Cemiyet Tipi Toplum İlişki Biçimleri

Hikâyede anlatıcının özlemini duyduğu, belirli bir mekânda uzun süre kalmak, toplumsal ilişkilerle bağlantılı bir şekilde ele alınmıştır. Bunun nedeni, bir mekânı paylaşan bireylerin mekâna paralel biçimde içerisinde bulunduğu topluluğa geliştirdikleri aidiyet ve kurdukları ilişki biçimlerinin niteliğini belirlemesidir. Aynı mekânın geniş bir zaman dilimi içerisinde sınırlı sayıda birey tarafından paylaşılması sonucu şekillenen ilişki biçimleri, yakın, yüz yüze ve birincil ilişkiler olarak tanımlanan cemaat tipi ilişkilerdir. Tönnies'in cemaat ve cemiyet tipi ilişki biçimi ayrımına dayanan bu kavramsallaştırmaya göre, cemaat tipi ilişkiler, mekân bağlamında ele alındığında hane, köy, kasaba gibi küçük yerleşim birimlerinde yaşayan sınırlı sayıdaki insan topluluklarının özelliğidir. Zaman bağlamında ele alındığında ise sanayi öncesi, geleneksel toplumlara özgüdür. İlişkiler yakın ve yüz yüzedir, samimiyet ve bireysel iletişim çevresinde şekillenir. Bireyler arasındaki bağlar güçlü ve uzun ömürlüdür, uzun süreli yakın mesafede sürdürülen ilişkiler çerçevesinde şekillenir (Tönnies'ten akt. Aydoğan, 2000, s.19-22). Bu topluluklar izole ve içe dönük, kapalı toplum özelliği gösterir. Toplulukta farklılaşma sınırlıdır (Kıray, 2006, s. 366). Diğer bir deyişle, üyeler arasındaki benzerlik yoğun niteliktedir.

Hikâye, yazıldığı dönem itibariyle Türkiye'de modernleşme ve kentleşme süreçlerinin yeni başladığı yılların geçiş süreçlerini yansıtır. Geleneksel yapıdan modern yapıya doğru kentleşme, sanayileşme ve modernleşme bağlamında çeşitli değişimlerin yaşandığı süreçlerdir. Bu sürecin toplumsal ilişkilere etkilerine yer veren hikâyede, yaşanan değişim geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş, yani zaman bağlamındaki değişim veya köyden kente göç anlamındaki mekân bağlamındaki değişim olarak ele alınabilir. Bu süreçte her iki yapı da bir

arada varlığını sürdürdüğü için hikâyede birincil ilişkilerin yanı sıra bu ilişkilerin ikincil ilişkilere doğru dönüşme sürecinin bir kesitine yer verilmiştir.

Anlatıcının çocukluğunda daha çok cemaat tipi birincil ilişkilerin yaygın olduğu bir topluluk söz konusuysen, anlatıcının yetişkinliğinde birincil ilişkiler yerini yavaş yavaş cemiyet tipi ikincil ilişkilere bırakmaya başlamıştır. Geleneksel veya küçük topluluk özelliği gösteren samimi, birincil ilişkilerden mesafeli ve ikincil ilişkilere geçiş yaşanmaktadır. Geleneksel toplum özelliği yitirilirken, modern toplumun işleve dayalı, resmi ve anonim ilişkileri şekillenmeye başlar. İlişki ve iletişim kurulan kişi sayısı artarken, bu ilişkiler geçici ve yüzeysel hale gelerek bireyler arasındaki bağlar zayıflar (Aydoğan, 2000, s.19-22; Kıray, 2006, s. 367; Burgess, 2015, s.61). Anlatıcının özellikle çocukluğunda kurulan ilişkilerle ilgili aktarımlarında bu ilişki biçimi yer alır. Hikâyedeki mahalle ilişkileri ve bu ilişkilerdeki dönüşüm bu yapıya örnek olarak gösterilebilir. Hikâye kasabada geçmesine ve mahalle kültürünün kasabalarda daha güçlü olmasına rağmen (Wirth, 2015, s.250), anlatıcının çocukluğunda daha güçlü olan mahalle ilişkileri yetişkinliğinde komşularını daha az tanımaya bırakmıştır. Çocukluğundan yaptığı alıntılarda katılımcı, “mahallenin kadınlarının” ve çocukların kış geceleri ev gezmelerine gittiğinden bahseder. Topluluk üyeleri arasındaki yakın ilişkilerden türeyen bu eğlenceler, üyelerin bir arada zaman geçirme, birlikte hareket etme eğilimlerini gösterir (Wirth, 2015, s.250). Kadın ve çocukları kapsayan bu eğlencede “kuru yemiş yenir” ve “fincan oyunu” oynanır.

Mahallenin kadınlarının, oturma odamızda toplandığı uzun kış geceleri, hiç unutmam kadınlar, önlerinde kuru yemiş tabakları, fincan oynar, çığlıklar, kahkahalar atarlardı. Annem ne kadar zorlarsa zorlasın, böyle gecelerde yatmak istemezdim, öteki kadınların aksine, incecik, çiçek sapı gibi bir kadındı o. “Gel,” derdi çok geçmeden, “fincanı beraber saklayalım.” Alabildiğine sevinirdim. Odanın bir köşesinde o, daha ondan yana iki üç kadın, başlarını, fincan tepsisini bir örtüyle örterler, beni de aralarına alırlar, yüzüğü fincanlardan birinin altına saklardık. Sonra bütün gece beni yanından ayırmazdı (Cumalı, 2018, s.44).

...

Sonunda gülüşmeler, şakalar arasında misafirler kalkar, dağılırlardı (Cumalı, 2018, s.44).

Anlatıcı büyüdükçe, ilişkiler ve nitelikleri değişmiştir. İlişki kurulan kişi sayısı artmış ancak ilişkiler daha yüzeysel hale gelmiştir. Geçmişte ilişki kurduğu kişiler ile ilgili belirli oranda hatıraya sahip olan anlatıcının yaşı büyüdükçe toplum da değişmiş, kentleşme ve modernleşme süreçleri belirli oranda ilerlemiş ve gündelik hayatlardaki yansımaları artmıştır. Giddens’in (2012, s.74) belirttiği, “kentsel yaşamda günlük karşılaşmalar[ın] tanıdıklarla değil yabancılarla” yaşandığı vurgusu hikâyede, kentte yaşayan anlatıcının iletişim kurduğu kişilerin sayıca çok olmasından ancak bunların adlarını bile hatırlamamaktan bahsetmesine benzerlik gösterir.

Okullarda, yolculuklarda, kahvelerde, sokaklarda, devlet dairelerinde, kışlalarda, hastanelerde, bir yığın insan içine karışım şimdiye kadar. Bir kısmı bizim sokağın

insanları gibi yarım yamalak aklımda. Çoğu ile karşılaşınca, adını unuttuğumu anlamasın diye ne yapacağımı şaşırıyorum (Cumalı, 2018, s.50).

Tönnies'e göre tarihsel süreçte önce cemaat sonra cemiyet gelişmiştir. Bu geçiş sürecinde hem geleneksel toplum hem de modern toplum ilişki biçimleri bir arada bulunur. Yüz yüze temaslar ve dayanışma gibi geleneksel toplum özellikleri varlığını sürdürürken, uzmanlaşmanın yaygınlaştığı bu yeni toplumda mesafeli ve statüye dayalı ilişkiler de yaygınlaşmaya başlar (Kıray, 1998, s. 143- 146). Özellikle kent, rasyonel ve daha az bireysel olan ilişkilerin yaygın olduğu yapıları içerisinde barındırır (Bugess, 2015, s.59). Aynı şekilde, köyden kente göç sonucu yaşanan değişimler ve kentleşme süreçlerinde de cemaat yapısı varlığını sürdürür. Örneğin aile veya mahalle ilişkileri var olmaya devam eder ancak bu değişimden yapısal olarak etkilenebilir. Bunun nedeni, cemiyet yapısı içerisinde cemaat yapılarının var olmaya devam etse de zayıflayıp yıpranabilmesi veya kentin ihtiyaçlarına ve davranış kalıplarına göre yeniden tanımlanmasıdır (Aydoğan, 2000, s.23; Wirth, 2015, s.290). Örneğin anlatıcı, kendi ailesinden uzaklaşmış, farklı bir yerde başka bir hayat kurmuştur.

Değişim sürecinde, cemaat ve cemiyet tipi toplumsal ilişki biçimlerinin bir arada var olmaya devam etmesi durumu, bu ilişki biçimlerinden türeyen davranış kalıpları için de geçerlidir. Dayanışma cemaat tipi yapının yaygın özelliğidir (Aydoğan, 2000, s.19-22). Durkheim'ın benzerliğe dayandığı mekanik dayanışma, geleneksel toplumların sahip olduğu dayanışma tipidir. Birey- birey ve birey- topluluk arası karşılıklı bağımlılıkların üst düzey noktada olduğu bu dayanışma tipinde kaynağa ihtiyaç duyan üyeye diğer üyeler veya topluluk destekte bulunur (Gofman, 2014, s.46). Anlatıcının çocukluğundan aktardığı, mahallelerinde "duvarları sıvasız, kepenkleri boyanmadan bırakıldığı için çürümeye yüz tutmuş" bir yoksul evinde oturan Hatice nine karakterine, komşu olarak anlatıcının ve ailesinin destek olmaları geleneksel toplum veya cemaat tipi ilişki biçimlerinden türeyen dayanışma tipine örnektir. Buradaki maddi destek karşılıksız değil, yaşlı kadının bahçesinden "soğan, marul" almak biçimindedir. Anlatıcı, yaşlı kadına vereceği parayı bol tutmak ister; oğlu askerdir ve muhtemelen tek gelir kaynağı bahçesindeki sebze meyvedir. Ancak her alışverişte yaşlı kadın da komşu olduklarını hatırlatır, para istemediğini söyler ve en azından kendisine verilen para karşılığı, özellikle de anlatıcının ailesinin kalabalık olduğunu söyleyerek, daha fazla yeşillik verir. Her iki komşu da karşısındakinin koşullarını gözeterek, karşısındakine destek olma gayesiyle hareket eder.

Daha bize yakın, duvarları sıvasız, kepenkleri boyanmadan bırakıldığı için çürümeye yüz tutmuş evde Hatice nine otururdu. Bahara doğru akşamları babam beş kuruş verir, "Git," derdi, "Hatice nineden birkaç baş taze soğanla iki marul al." Tuttururdum beş kuruş az diye. Hatice nineye acırdım ben. Oğlu askerdi. Bahçesine kendi bakardı. Sonra beş kuruş daha verirlerdi. Bir koşu evden fırlar, Hatice ninenin avlu kapısının ipine asılırdım. Kapının dibinde soluk soluğa seslenirdim:

— Hatice Nine! Hatice Nine! Hatice Nine!

Kadıncağız iki büklüm evinin yöresi tahta parmaklıkla çevrili hayatına çıkardı.

— Annem, selâm söyledi. Marul almaya geldim.

— Al, derdi kısık sesiyle. Geç bahçeye. Çıkar.

Malta taşı döşeli avlunun sonunda başlayan bahçeye geçtim. Akşamın alacakaranlığında, yeni sulanmış bahçeden, yedi sekiz baş soğan, iki marul kökleri, dönüştürme Hatice Nineye on kuruş uzatırdım. O her seferinde:

— Az bu kadar, derdi. Üşendin mi köklemeye?

— Yeter, diyecek olurdum.

Elinin tersiyle çevirirdi beni:

— Siz kalabalıksınız. Verdiğin para da çok. Git bu kadar daha kökle.

Az sonra ben kapıdan çıkarken:

— Selâm söyle annene, diye seslenirdi. Her seferinde para göndermesin. Bu kadar yıllık komşuyuz (Cumalı, 2018, s.48-50).

Anlatıcının yetişkin olduğu dönemde annesi tarafından terk edilen çocuklara mahalle sakinleri yardım etmektedir. Cemaat tipi ilişkilerden türeyen ve geçiş döneminde varlığını sürdüren bu davranış kalıbı, yemek ve giysi yardımında bulunma şeklinde gerçekleştirilir: “Konu komşu çocuklara eskilerini verirler, arada birer kap yemek gönderirler” (Cumalı, 2018, s.42).

Toplumsal Cinsiyet Roller ve Hikâyenin Karakterleri

Kadın ve erkek karakterler bağlamında toplumsal cinsiyet rolleri, hikâyenin geçtiği ve yazıldığı dönem ile ilgili olarak çeşitli ipuçları vermektedir. Öncelikle, kadın karakterler erkek karakterler üzerinden, diğer bir deyişle bir erkek karakterle olan bağları üzerinden tanımlanmıştır. Örneğin, Nuri'nin karısı ve kızı, doktor yüzbaşının kızı Feriha, makinistin karısı Mualla, Yüzbaşı Hayri Bey ile olan ilişkisi bağlamında Melahat, oğlu askerde olan Hatice, sözlüsü tarafından öldürülen İsmet gibi.

Kadın ve erkek karakterler tanımlanırken temel alınan toplumsal statü bileşenleri de birbirinden farklıdır. Erkek karakterler mesleki statüleri gibi kazanılmış statülerine bağlı kalınarak tanımlanmıştır: Rençber Nuri, Makinist Halit Usta, Yüzbaşı Hayri Bey. Hikâyedeki kadın karakterler ise medeni durumlarına ve yaş, cinsiyet gibi bahsedilmiş statülerine göre sınıflandırılmıştır. Zira hiç birinin gelir getiren bir işe sahip olduğuna dair bir bilgi yoktur.

Toplumsal statüler bireylerin toplumdaki konumlarını işaret ederken, bireyden toplumdaki konumu olan statüsüne göre davranması beklenir. Bu konumdan türeyen çeşitli davranış kalıplarını içeren roller söz konusudur (Newman, 2013, s.14-15). Örneğin hikâyedeki Makinist karakterinin araba tamir etmesi, mesleğinin gereklerini yerine getirmesi ve müşterinin ona güvenip kararı ona bırakması, karakterin mesleki statüsünün gerektirdiği davranışları doğru sergilediğini işaret eder.

Bazen elinde anahtarlar, âletler, atölyesinin kapısı önüne getirilen bir otomobilin altına girer, uğraşır, uğraşır, sonra alınının terini elinin tersiyle silerek otomobilin altından çıkardı. Az sonra otomobili getiren adama “Nasıl” dediğini duyardık,

"Tamam mı?" Adam: "Tamam Halit Usta" derdi. "Sen bilirsin." (Cumalı, 2018, s.43).

Erkek karakterlerin mesleki statülerine göre tanımlanmasından farklı olarak, medeni durumlarına ve yaşlarına göre sınıflandırılan kadın karakterler de bu statüleri çerçevesinde davranışta bulunurlar. Mesleğine göre tanımlanan bir makinistten beklenen işini iyi yapması ise, medeni durumu ve yaşına göre tanımlanan genç bir kadından beklenen şey de hikâyede odasını temiz tutmak ve süslemek, flört ettiği kişi ile olan iletişimde utangaç tavırlar sergilemek ve evlilik öncesi çeyiz hazırlıkları yapmaktır:

Sokak pencereleri önünde, bir duvardan bir duvara uzanan, üstü tek kırışksız, saçakları dantelli beyaz örtülerle kaplı, kenarlarında Melâhat ablanın kendi eliyle işlediği yastıklar dizili minder. Ovula ovula aşınmaya yüz tutmuş pırl pırl döşeme tahtaları. Minderin önünde küçük, tertemiz bir kilim. Daima taze badanalı duvarlarda kartpostallar. Melâhat ablanın ilkokul hâtıraları... Üzeri beyaz işlemeli örtülerle kaplı tahta bir masanın üstünde ucuzdan bir ayna ile krepon kâğıdından yapma güller (Cumalı, 2018, s.45-46).

Kitabı sıkıla sıkıla yüzbaşıya uzattı... Melâhat abla, üzgün, başını kaldırdı hafifçe... Beni de, diyebildi. Sonra kapının içine çekildi (Cumalı, 2018, s.46-47).

Melahat karakteri bekâr ve genç bir kadına örnekken, evli ve çocuklu bir kadının statüsünde bulunan Nuri'nin karısı karakteri de bu statüdeki bir bireyden beklenen rolleri işaret eder. Bu statüde birinden beklenen öncelikli davranışlar, bir anne olarak çocuk bakımı, bir eş olarak ise sadakattir. Ancak karakter yapılanması bu beklentilerin dışında şekillenmiştir; karakter ne anne ne eş olarak kendi statüsünden beklenen rolü yerine getirmiştir. Evli ve çocuklu bir kadın olarak, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı işbölümünde kendi üzerine düşen rolleri yerine getirmediği için de karakter tanımlamasında olumsuz bir ima söz konusudur: "Çocuklarını sabahtan sokağa salardı gitsin" (Cumalı, 2018, s.42). Daha sonra çocuklarını terk etmesi de toplum tarafından tanımlanmış annelik statüsü davranış kalıplarının dışına çıktığı vurgusunu içerir. Burada annelik ve anneliğin gerektirdiği çocuk bakımı, çocuk doğuran kadının üstlenmesi gereken, boşluğu başka kimse tarafından doldurulamayan bir statü olarak işaret edilir. Bu da çeşitli toplumsal statüler çerçevesinde şekillenen toplumun ideal tanımları ve standartlarına bir örnektir. Bu statüler bireyden bağımsızdır ve toplum tarafından geniş çaplı bir biçimde tanımlanmıştır (Newman, 2013, s.14-15). Söz konusu çerçevenin dışına çıkan davranışlar toplum tarafından yeniden organize edilir. Özellikle, cemaat tipi ilişki biçimlerinin bir niteliği olarak yakın iletişim, bireyler arasında yardımlaşma ve dayanışma davranışlarının yanı sıra topluluğun birey ya da bireyin birey üzerindeki baskısını ve kontrolünü de artırır (Aydoğan, 2000, s.19-22). Topluluğun, paylaşılan normlar vb. çerçevesinde benzerlik seviyesi arttıkça toplumsal normlara uyumu sağlamak daha önemli hale gelir. Bu noktada devreye, toplumsal normlardan sapmayı önleyen ve toplumsal uyumu önceleyen araç veya mekanizmalar girer. Toplumsal kontrol ya da denetim mekanizmaları yaptırım güçlerine ya da cezalandırma biçimlerine göre sınıflandırılır. En güçlü yaptırım gücüne sahip olanlar, yasalarla sabitlenmiş olanlar ve uyulmadığında suç işlemek olarak kabul edilen resmi kontrol mekanizmalarıdır. En hafif yaptırım gücüne sahip olanlar ise yazılı olmayan ancak toplumsal

normlar ve değerler ekseninde şekillenmiş, resmi olmayan çeşitli toplumsal baskı araçlarıdır (Nar, 2013, s.274; Giddens, 2012, 844). Bu araçlara uyum, toplum tarafından çeşitli olumlama ve yardımlarla ödüllendirilir, aksi yöndeki davranışlar da cezalandırılır (Light vd., 1989, s. 147-148). Buna örnek olarak da annelik ve eşlik görevlerini kendi statüsünden beklendiği gibi yerine getirmeyen karakterin hikâyede tanımlanma biçimi ve kendisi hakkında dedikodu yapılması gösterilebilir.

Anası hoppa mı hoppa, fıkır fıkır bir kadındı benim bildiğim. Nuri'den çok gençti. Nuri rençber. Gününü kırdı tarlada geçirir. Perçemi kaşı üstüne düşen, ceketini omuzunda bir Hakkı vardı. Nuri evden çıktı mı Hakkı eve damlandı. Hakkı için kadının dostu diye laf çıkarmışlardı konu komşu. Nuri'nin küçük oğlu, hani şu ağlayan, Hakkı'ya benzerdi de kadının bu çocuğu Hakkı'dan doğurduğunu söylerlerdi. Nuri de bilirdi derler karısının hovardalığını. Bilirdi ama kadına dayanmazdı. Sonra iki yıl kadar önce, kadın, üç çocuğunu da, Nuri'yi de, Hakkı'ya da bırakıp kaçtı. Türlü laflar duyduk arkasından. Kaynına konuk gelen bir Akhisarlı'ya kaçtı, dediler. Aydın'a gitti, dediler. Genelevlere düşmüş, İzmir'de dediler. Kadın nereye gittiyse gitti. Nuri o sıralarda en büyüğü beş yaşında kız, onun ikişer yaş küçüğü, iki oğluydu kaldı. Şimdi çocuklara sözüm ona, Nuri'nin büyük kızını bakar. Konu komşu çocuklara eskilerini verirler, arada birer kap yemek gönderirler, şöyle böyle yardımda bulunurlar ama analık edemezler (Cumalı, 2018, s.41-42).

Eve girip çıkarken, şöyle gözlerinin içi ışıltı ışıltı, kapılarının arasından görünürdü. Yüzü gülerdi hep. Çocuklarını sabahtan sokağa salardı gitsin. Bazen da şarkı söylediğini duyardım. Hepsi o kadar... (Cumalı, 2018, s.42).

Evli bir kadın, bir eş ve bir anne olarak statüsünden beklenen rolü yerine getirmeyen ve normlara uymayan karakter, “hoppa”, “fıkır fıkır”, “güler yüzlü”, “gözleri ışıltı ışıltı” biçiminde tanımlanır. İlk iki tanımlama, olumsuz toplumsal anlam yüklü kavramları işaret ederken, sonraki iki tanımlama da örneğin, yukarıda alıntılanan Melahat karakterinin çekingen tavırlarıyla taban tabana zıt sıfatları işaret eder. Karakter hakkında yapılan dedikodular da yine karşı cins üzerinden yapılmıştır; çocuğunun biyolojik babası sorgulanmış ve kadının kaçma sebebi bir erkekle bağdaştırılarak yorumlanmıştır.

SONUÇ

Çalışmada, Necati Cumalı'nın “Aklım Arkada Kalacak” (1956) adlı hikâyesi, 1950'li yıllarda Türkiye'de yaşanan modernleşme süreçlerinin hikâyeye yansımaları bağlamında ele alınmıştır. 1950'li yıllarda yaşanan toplumsal değişimlerin başlıca belirleyicileri olarak kır ve kent yapılarındaki sosyo-ekonomik değişimler ile modernleşme sürecinde yaşanan toplumsal ilişkilerdeki dönüşümlere yer verilmiştir. Türkiye'de 1950'li yıllarda yaşanan kentleşme ve sanayileşme eksenli toplumsal değişimlerin temelini oluşturan etmenlerden biri toprağın işlenmesinde yaşanan değişimdir. II. Dünya Savaşı sonrası ABD yardımları ile traktör gibi tarım makinelerinin sayısına paralel biçimde tarım üretimi de artmıştır. Buna ek olarak, önce CHP sonra da DP hükümetleri tarafından alınan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile daha fazla arazi tarıma açılmış, toprağı olan çiftçi sayısı artmıştır. Ayrıca tarım kredileri ve zirai ilaçlama faaliyetleri de yine üretimi arttıran araçlar arasında gelir. Ancak tarımsal üretimde bu artışa

paralel bir biçimde, toplumsal değişme de yaşanmaya başlamıştır. Tarımda yaşanan makineleşme, insan gücüne olan ihtiyacın azalmasına neden olmuş, bu da kırsal işsizliği tetiklemiştir. Köylüyü Topraklandırma Kanunu, toprakların miras yoluyla bölünmesi, köy ve kent arası ulaşımın kolaylaşması gibi değişmelerle birlikte kırdaki aile yapısı da değişmiş, köyün çözülme süreçleri başlamıştır. Sosyo-ekonomik yapılarıdaki değişmeler süreç içerisinde köyün itici özelliklerini şekillendirirken, kentte eş zamanlı yaşanan gelişmeler de kentin çekici gücünü şekillendirmiştir. Kentte yaşam koşullarının, altyapı ve iş olanaklarının kırdan görece daha iyi olması bu çekici gücün birer parçasıdır. Bunlara ek olarak, iş olanaklarının bir kısmını bünyesinde barındıran sanayi kuruluşlarının büyük kentlerde artış göstermesi de insan iş gücüne kentlerde daha fazla ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Böylece, kırdaki yaşayan nüfus kentlere göç etmeye başlamıştır. Bu iç göç Türkiye tarihinde bir ilk olmasa da geçmişe oranla daha geniş bir nüfusu kapsamıştır. Toplumsal boyutta yaşanan bu nüfus hareketliliği, göç alan ve göç veren mekânlarda yaşayan birey ve toplulukların hayatlarında çeşitli değişikliklere neden olmuştur. Öncelikle, mekâna ve toplumsal çevreye karşı geliştirilen aidiyet duygularını, iletişimi, toplumsal ilişkileri dönüştürür nitelikte toplumsal sonuçlar doğurmuştur. Bu durum hikâyede belirli bir mekânda uzun süre kalamama şeklinde temalaştırılmıştır. Karakterler çeşitli nedenlerle mekân değiştirdikçe kurulan ilişkiler derinleşmemiştir; bir kasabada geçen hikâyenin anlatıcısı, kente göç etmiş, diğer karakterler de çeşitli nedenlerle taşınmıştır. Ancak anlatıcı, özellikle modernleşme ve kentleşme öncesi toplumun bir özelliği olan yüz yüze ve samimi ilişkilerin özlemini duymaktadır. Anlatıcının çocukluğundan aktardığı toplumsal ilişki biçimleri, iletişim, boş zaman geçirme ve yardımlaşma gibi özellikleri ile yüz yüze geleneksel ilişki özellikleri gösterir. Anlatıcının yetişkinlik döneminde ve kendisinin de kente göç etmesine paralel, içerisinde bulunduğu ilişkiler daha yüzeysel ve mesafeli ilişkilere dönüşmeye başlamıştır. Toplumsal ilişki biçimlerindeki değişmeler hikâyede anlatıcı tarafından gözlemlenebilir seviyede olsa da söz konusu mekânda hala geleneksel toplum özellikleri de varlığını devam ettirmektedir. Birincil ilişkilerden türeyen dayanışma, yardımlaşma, mahalle kültürü, dolaylı sosyal kontrol mekanizmaları gibi yapılar bunlara birer örnek olarak gösterilebilir. Bu durum, hikâyenin geçtiği dönemin henüz bir geçiş toplumu özelliği göstermesinden kaynaklanır. Cemaat tipi yüz yüze ilişkiler dönüşmeye başlamıştır ancak mekânın uzmanlık alanlarına göre bölünmesi anlatıcının çocukluğunda da yetişkinliğinde de henüz söz konusu değildir. Mekânsal değişme ve toplumsal ilişkilerdeki dönüşümlerin yer aldığı hikâyede toplumsal cinsiyet algısı ile de ilgili çeşitli ipuçları vardır. Bu ipuçları, süreç içerisinde toplumsal cinsiyet rollerinin bu süreçte diğer yapılara göre daha az değiştiğini işaret eder. Kadın ve erkeklerin farklı statü unsurlarına göre değerlendirilmeleri, kadın karakterlerin seriminde kullanılan sıfatlar vb. unsurlar günümüzde de var olan kalıpları işaret etmektedir. Buna göre, anne olmak, genç bekâr bir kadın olmak, eş olmak, yaşlı bir kadın olmak gibi statüler toplum tarafından benzer biçimde tanımlanmakta, bu tanımların dışına çıkan bireyler benzer toplumsal mekanizmalarla kontrol altına alınmaya ya da en azından olumsuz sıfatlarla tanımlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alangu, T. (1965). *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman: 1940-1950. C.3.* İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Aydoğan, A. (Yay. haz.). (2000). *Şehir ve Cemiyet: Max Weber, Georg Simmel, Ferdinand Tönnies, Don Martindale.* İstanbul: İz.
- Coşkun, İ. (1989). Modernleşme kuramı üzerine. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi.* 3(1). ss. 289-314.
- Cumalı, N. (2018). *Değişik Gözle.* 12.b. İstanbul: Cumhuriyet Kitap.
- Dalgıç, A. (2015). Türkiye’de sanayileşme süreci ve sanayileşmenin geleceği. *Ekonomik Yorumlar*, 52(603), ss. 95-101.
- Evsile, M. (2018). Cumhuriyet döneminde sanayileşme faaliyetleri (1923-1950). *History Studies*, 10(8), ss. 109-119.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları.* (E. Kuşdil Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum.* (Ü. Tatlıcan, Çev). İstanbul: Say.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji.* Cemal Güzel (Yay. haz.). İstanbul: Kırmızı.
- Gofman A. (2014) Durkheim’s Theory of Social Solidarity and Social Rules. Jeffries V. (Ed). *The Palgrave Handbook of Altruism, Morality, and Social Solidarity* içinde (45-69). New York: Palgrave Macmillan,
- Heper, M. (2006). *Türkiye Sözlüğü: Siyaset, Toplum ve Kültür.* Ankara: Doğu Batı.
- Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye’de uygulanan sosyo--ekonomik politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), ss. 47-63.
- Kaya, Y. (1999). Modernleşme. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.* 0(13). ss. 447-454.
- Kaynar, M. K. (2019). Türkiye’nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar. Kaynar, M. K. (Yay. haz.). *Türkiye’nin 1950’li Yılları* 3.b. içinde (15-38). İstanbul: İletişim.

- Kıray, M. B. (1998). *Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam.
- Kıray, M. B. (2006). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*. 2.b. İstanbul: Bağlam.
- Koçtürk, O. M.; Gölalan, M. (2010). 1923- 1950 Türkiye ekonomisinin yapısal analizi. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45(2), ss. 48-65
- Light, D; Keller S, Calhoun, C. (1989). *Reading and Review for Sociology*. 5.b. New York: McGraw- Hill.
- Little, W. (2014). *Introduction to Sociology: 1st Canadian Edition*. Opex Stax Collage.
[Elektronik kitap sürümü]. Erişim adresi:
<https://opentextbc.ca/introductiontosociology/>
- Nar, M.Ş. (2013). Kültürel hukuk: Geleneksel kontrol mekanizmaları, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 26(108), ss. 279-290.
- Newman, D. M. (2013). *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*. 3.b. Özet basım. (D. A. Arslan, Çev.). Ankara: Nobel.
- Nizamoglu, Y. (2011). İtalya- Habeşistan Savaşı, Vehip Paşa ve Türkiye. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 6(2). ss. 270-289.
- Park, R. E. (2015). Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler. Park, R. E.; Burgess, E. W. *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler* içinde (37-89). (P. K. Kayalığıl Çev.). Ankara: Heretik.
- Sağlam, S. (2016). 1923-1950 yılları arasında Türkiye'de kent ve kentleşme olgusu. *Sosyoloji Konferansları*. 53(2016-1), ss. 257-274
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de göç olgusu ve kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz(5) ss. 33-44 .
- Tezel, Y. S. (1982). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi: (1923- 1950)*. Ankara: Yurt.
- Tuncer, H. (2012). *İnönü'nün Dış Politikası: (1938-1950) İkinci Dünya Savaşında Türkiye*. İstanbul: Kaynak.
- Türkiye Yazarlar Sendikası. (1992, 13 Ocak). *Necati Cumalı Gecesi*. Taha Toros Arşivi. (Dosya No.75). İstanbul Şehir Üniversitesi e-arşivi, İstanbul, s.38-60. Erişim adresi:

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/32241/001641055010.pdf?sequence=1>

Tütengil, C. O. (1980). *Az Gelişmişliğin Sosyolojisi*. 3.b. İstanbul: Ülken Yayınları.

Yıldırım, S. (2019). Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo- ekonomik ve Kültürel Coğrafyası. Kaynar, K. M. (Yay. haz.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları* içinde. 3.b (s.541-563). İstanbul: İletişim.

Yücel, F. (2015). *Cumhuriyet Türkiye'si'nin Sanayileşme Öyküsü*. Ankara: TTGV.

PIERRE BOURDIEU’NÜN SOSYOLOJİSİNDE BEDEN, CİNSİYET VE CİNSELLİK

Murat ARPACI*

ÖZ

Bu çalışma Pierre Bourdieu’nün sosyolojinde beden, cinsiyet ve cinsellik kavramlarının yerini tartışmaktadır. Bourdieu’nün sosyolojisinde bedenin yeri, sınıfsal konumların bedensel algı ve pratiklere işlenmesi olarak çerçevesendirilebilir. Bireylerin gündelik hayatta başvurduğu zihinsel şemalar, sınıf kültürünün eylemleri yapılandırmasıyla oluşan yatkinlikler, tercihler ve beğeniler bedenlerde cisimleşirler. Bu bağlamda Bourdieu’nün sosyolojisinde beden, toplumsal yapıları okuyabileceğimiz en önemli yüzeydir. Beden sosyolojisine Bourdieu’nün bir başka teorik katkısı bu literatürdeki kültür ve iktidar odaklı teorik hatları birleştirmiş olmasından gelmektedir. Sınıf kültürü ile bireysel yatkinlikler arasındaki ilişkileri çözümleyen Bourdieu, bedenin kültürel kodlarının oluşmasında sınıf temelli tahakkümün rolüne dikkat çekmiştir. Onun teorisi sınıf eşitsizliklerini beden üzerinden sosyolojinin gündemine tekrar getirme perspektifine yaslanmaktadır. Nitekim Bourdieu, sosyoloji tarihine özgün katkıları olarak değerlendirilen *habitus*, *eril tahakküm*, *kültürel sermaye* ve *sembolik şiddet* gibi kavramlarını kültür ve iktidar arasındaki ilişki üzerinden teorileştirmiştir. Bu üç teorik kavramın en önemli ortak özelliği beden üzerinde işleyen tahakkümü göstermeleridir. Bedene işleyen sınıf temelli tahakküm, cinsiyet ve cinsellik alanını da yapılandırır. Bu bağlamda cinsiyet normlarının ve cinsel farkın inşası ve cinsellik alanı, bedenselleşmiş toplumsal ayrımların izlerini taşırlar.

Anahtar Kelimeler: Pierre Bourdieu, Habitus, Beden, Cinsiyet, Cinsellik, Eril Tahakküm, Sembolik Şiddet.

BODY, GENDER AND SEXUALITY IN PIERRE BOURDIEU’S SOCIOLOGY ABSTRACT

This study discusses the place of body, gender and sexuality concepts in Pierre Bourdieu's sociology. The place of body in Bourdieu's sociology can be framed as the processing of class positions into bodily perceptions and practices. The mental schemes that individuals refer in daily life, the tendencies, preferences and tastes that are formed by class culture's configuring actions, materialize in the bodies. In this context, body is the most important surface on which we can read social structures in Bourdieu's sociology. Another theoretical contribution of Bourdieu to body sociology comes from the fact that he combines culture and power oriented theoretical lines in this literature. Bourdieu, analyzing the relationships between class culture and individual tendencies, drew attention to the role of class-based dominance in the formation of cultural codes of body. His theory bases on the perspective of making class inequalities a current issue for sociology through body. As a matter of fact, Bourdieu theorized the concepts of *habitus*, *masculine domination*, *cultural capital* and *symbolic violence* which are considered as his original contributions to the history of sociology, through the relationship between culture and power. The most important common feature of these three theoretical concepts is that they show the dominance working on the body. Class-based dominance that works on the body also configures the area of gender and sexuality. In this context, the construction of gender norms and sex difference and the area of sexuality bear the traces of somatized social differentiations.

Keywords: Pierre Bourdieu, Habitus, Body, Gender, Sexuality, Masculine Domination, Symbolic Violence.

Atf Bilgisi: ARPACI, M. (2020). “Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisinde Beden, Cinsiyet Ve Cinsellik”, İMGELEM, 4 (6): 245-263.

Citation Information: ARPACI, M. (2020). “Body, Gender And Sexuality in Pierre Bourdieu’s Sociology”, İMGELEM, 4 (6): 245-263.

Başvuru / Received: 07 Mayıs/May 2020.

Kabul / Accepted: 29 Haziran/June 2020.

* Dr. Öğr. Üyesi, EBYÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü / Erzurum. e-mail: muratarpaci06@gmail.com, ORCID Numarası: 0000-0002-7892-5850.

GİRİŞ

Beden sosyolojisi alanında inşacı diyebileceğimiz perspektiften yaklaşanların bedenini toplumsal konumuna dair yürüttüğü tartışmalarda ortak nokta, tarihsel süreçlerin ve kültürel pratiklerin bedeni dönüştürdüğü, beden bilincini, bedene bakışı, bedensel algı ve pratikleri inşa ettiği yönündedir. Bu perspektifin ürünü olan ve alandaki literatürü derinden etkileyen iki ana teorik hat olduğunu söylemek mümkündür. Bu teorik hatları *kültür* ve *iktidar* odaklı çalışmalar olarak iki kavram etrafında sınıflandırabiliriz. *Kültür* odaklı hattın önemli isimlerinden biri olan Norbert Elias, uygarlık ve kültürdeki sosyo-oluşumun izlerini insan davranışları üzerinden okuyarak gündelik hayattaki sıradan bedensel pratiklerin altından uygarlık sürecinin köklü dönüşümünü ortaya çıkarır. Elias, davranışların özgün kültürel temellerini ortaya koyarak beden sosyolojisini kültür sosyolojisi alanıyla ilişkilendiren bir bakış geliştirir (Elias, 2002). Beden sosyolojisi alanında *iktidar* odaklı perspektifin en önemli ismi ise Michel Foucault'dur. Toplumsal yaşamın incelikli alanlarına kadar sızmış iktidar ilişkilerinin bedeni kuşattığını ifade eden Foucault'ya göre, beden bilinci ve beden kültürü normalleştirici iktidarın tarihsel bir ürünüdür (Foucault, 1992; 2003; 2007).

Pierre Bourdieu'nün beden üzerine analizleri ise Elias'ın *bedenselleşmiş kültür* ve Foucault'nun *bedenselleşmiş iktidar* olarak özetleyebileceğimiz perspektiflerini kompoze eden bir teorik hatta durur. Bu anlamda Bourdieu'nün beden sosyolojisi, bu alanda üçüncü bir hat diyebileceğimiz gelişkin bir teori sunar. Bourdieu'nün sınıf, kültür ve cinsiyet alanındaki tartışmalara en önemli katkısı olarak bilinen *habitus*, *eril tahakküm*, *kültürel sermaye* ve *sembolik şiddet* kavramlarına yakından baktığımızda bu kavramların *bedeni* merkeze alan bir teorik perspektife ait olduğunu görebiliriz.

Bourdieu'ya göre bedeninin en önemli özelliği, *habitus*'u şekillendiren toplumsal ayrımların nakşedildiği başlıca yer olmasından gelmektedir. Bedene kazanmış yatkinlikler, kişinin toplumsal pratiğinde, eylemlerinde, tercih ve beğenilerinde karşımıza çıkar. Burada beden hem yatkinliklerin kayıt yeri hem de bu yatkinlikleri icra eden bir eyleyicidir (Bourdieu, 2015a; 2018a). *Habitus* özelinde kültürel yatkinliklerin yapılandırılması ve cinsel farkın *eril tahakküm* altında inşası, bedeni kuşatan ayrımlar vasıtasıyla gerçekleşir (Bourdieu, 2018b). Sosyal konumların bedenselleştiği alanlardan biri de *kültürel sermayedir*. Aileden aktarılan ya da eğitimle edinilen beceriler öncelikle bedenlerde cisimleşirler ve bu beceriler bedenler vasıtasıyla sosyal konumu yeniden üreten olanaklara dönüşürler. *Sembolik şiddet* ise hem *habitus*'un hem de hem de *eril tahakkümün* inşasının kurucu araçlarından biridir. Sembolik araçlarla işleyen, hükmedilenler tarafından hissedilmeyen ve hükmedilenlerin zihinsel algı ve

bedensel pratiklerini etkileyen *sembolik şiddet*, hükmedilenleri tahakkümün üretilmesinin bir parçası haline getirir (Bourdieu, 2018b; 1995). Buradan baktığımızda *beden*, Bourdieu'nün sosyolojisinde *habitus*, *eril tahakküm*, *kültürel sermaye* ve *sembolik şiddeti* ilişkisel olarak kesen merkezi bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, Bourdieu'nün sosyolojisindeki bu temel kavramlar üzerinden bedenin yerini sorgulamayı hedeflemektedir.

Bedenselleşmiş Toplum: *Hexis*, Teknikler ve Pratikler

Pierre Bourdieu'nün sosyolojisinde bedenin konumuna baktığımızda kavramın merkezi yerini görebilmek için öncelikle onun *magnum opus*'u olan, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* başlıklı çalışmasından hareket etmek mümkündür. Bourdieu, bu çalışmada bedeni toplumsal yapıların odağına yerleştirir ve toplumsal yapı kavramının bedenlerde cisimleşen yönüne dikkat çeker:

“Toplumsal eyleyicilerin toplumsal dünyayı pratik bir biçimde tanımak için kullandıkları bilişsel yapılar bedene işlemiş toplumsal yapılardır.”
(Bourdieu, 2015a: 676).

Bourdieu'ya göre bedenselleşmiş yapı toplumsal olduğu kadar tarihseldir (Bourdieu, 2015b: 121). Felsefe tarihindeki kadim zihin-beden karşıtlığını aşmaya çalışan (Calhoun, 2014: 93) Bourdieu'ya göre zihinsel yapılar, sınıflandırma biçimleri, sembolik biçimler zaten sınıfsal ayrımın sonucu olan, bilincin ve söylemin arkasında işleyen tarihsel algı, değerlendirme kalıpları ve beğenileri hayata geçirirler (Bourdieu, 2015a: 677). Dolayısıyla beden, zihinsel yapıda işleyen sınıf kültürü ve sınıf iktidarının söylemsel pratiklerini icra eden bir konumdadır.

Toplumsal yapı ve pratiklerin odağına bedeni yerleştiren Bourdieu'nün literatürde en fazla tartışılan kavramlarından biri olan *habitus* kavramına yakından baktığımızda, *habitus*'un kültür ve iktidarı beden üzerinden okuyan bir teoriye yaslandığını görebiliriz. Öncelikle kavramın kökleri Aristoteles'in *hexis* ve Mauss'un *beden teknikleri* kavramına dek uzanır (Bourdieu, 1997: 122-123) ve bu iki kavram yalnızca *habitus*'u değil Bourdieu'nün beden sosyolojisinin teorik temellerini anlamak açısından da önemlidir. Aristoteles'in *hexis* kavramı genellikle “hal”, “istikrarlı eğilim”, “habitus”, “varolma biçimi” ve “sahip olunan şey” olarak tercüme edilmiştir (Rodrigo, 2011: 6). Aristoteles'teki *hexis* kavramına dair temel tartışmalar *Nikomakhos'a Etik* kitabındaki “erdem” tartışmasına dayanır. Aristoteles burada erdemi “tercihlere ilişkin bir huy” yani *hexis* edinmek olarak tarif etmiştir. Aristoteles'e göre karakter erdemi (yani *ethos*) etkilenimler, alışkanlıklar ve eylemlerle ilgilidir. Aristoteles'e göre ideal

olan iyi erdem ise aşırılıklar ve eksikliklerden kaçınma, yani bir tür “orta olma” halidir (Aristoteles, 1997: 32-33). Dolayısıyla *hexis*, edinilen, icra edilen ve tercih edilen bir *huy* olarak birey-toplum etkileşimine dair tartışma geliştiren ve bu anlamda sosyoloji için elverişli bir kavramdır.

Bourdieu'nün *habitus* kavramı ile teorik bağı olan bir başka kavram ise Marcel Mauss'un *bedensel teknikler* kavramıdır. Mauss, *bedensel teknikler* kavramını “insanların bir toplumdaki diğerine geleneksel olarak kendi bedenlerinden yararlanma biçimleri” (Mauss, 2005: 467) olarak tanımlamıştır. Mauss, yüzme becerisi örneğinde bedensel tekniklerin öğrenme sürecinde edinilen bir pratik olduğunu anlatır. Mauss'a göre yüzme becerisinin öğrenilme tekniğinde eskiden gözler kapalı suya dalmak tavsiye edilirken şimdi gözler açık bir biçimde dalmak öğretilmektedir (Mauss, 2005: 467-468). Dolayısıyla bedensel teknikler sabit değil dönüşen bir yapıya sahiptir ve öğrenilerek icra edilirler. Mauss, toplumdaki topluma değişen alışkanlıklar, edinme ve yetenekleri bu çerçevede değerlendirir. Bu bağlamda Mauss'a göre bedensel tekniklerin bir diğer özelliği de toplumlara özgü alışkanlıklarla ilgili olmalarıdır (Mauss, 2005: 469-471). Mauss, bedensel teknikleri gözlemlemesiyle *habitus* kavramı ilgili bir bilgi birikimine ulaştığını belirterek kavramın Aristoteles'teki *hexis* kavramından geldiğini ifade eder. Edinme ve alışkanlıklar, hem *hexis* hem de *bedensel tekniklerin* ortak özellikleridir.

Habitus kavramının alışkanlıkla ilişkili olmakla birlikte temel bir noktada onlardan ayrıldığını ifade eden Bourdieu'ya göre *habitus* “kelimenin de belirttiği gibi, edinilmiş olan, ama sürekli yatkinlikler biçiminde vücutta kalıcı şekilde cisimleşmiş olan şeydir” (Bourdieu, 1997: 122). *Habitus*'un en önemli özelliği toplumsal pratiğin bedenselleşmiş olmasıdır. Bourdieu'ya göre alışkanlık “kendiliğinden bir şekilde tekrarlanan, mekanik, otomatik ve üretici olmaktan ziyade kopyalanan” (Bourdieu, 1997: 122) bir durum iken, *habitus*, koşullardan etkilenen fakat aynı zaman onu dönüşüme maruz bırakan ve bu bağlamda “kendi üretimimizin toplumsal koşullarını “üretmemizi” sağlayan dönüştürücü bir makinedir” (Bourdieu, 1997: 122). Bu bağlamda *habitus* “bir kader değildir. Tarihin ürünü olduğundan, sürekli olarak yeni deneyimlerle karşı karşıya gelen ve durmaksızın onlardan etkilenen, açık bir yatkinlikler sistemidir” (Bourdieu, 2014c: 125). *Habitus*'un kader olmadığına dair vurgu kavramın bedenselleşme dışında ikinci bir temel özelliğini de işaret eder. Bu özellik de *habitus*'un özne-yapı ayrımını aşmaya yönelik bir kavram olmasıdır. Bourdieu, *Bir Pratik Teorisi İçin Taslak: Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması* başlıklı eserinde *habitus*'u, kurallara itaatin ürünü olmadan, sonuçları bilinçli olarak hedeflemeden, nesnel olarak “düzenlenmiş” ve “düzenli” olabilecek pratik ve temsillerin üretilme ve yapılandırılma ilkesi

olarak işlemeye eğilimli, yapılanmış yapılar olarak tarif eder (Bourdieu, 2018a: 158). Yapılanmış yapılar olarak *habitus*, hem inşaaya hem de icraya muktedir bir öznelliğe açık kapı bırakır ve hem bilinç hem de eylem şemaları olarak işler.

Özne-yapı ve birey-toplum ikiliğini *habitus* kavramıyla aşmaya çalışan Bourdieu, söz konusu ikilikleri aşmayı, *habitus*'u teorik olarak bedene yaslayarak mümkün hale getirir. David Swartz'ın da belirttiği üzere Bourdieu sosyolojisinde kilit konumda olan *habitus* kavramının amacı “toplumsallaşmış beden” toplumla karşıtlık içinde değil toplumun varolma biçimlerinden biri olduğunu göstermektir (Swartz, 2011: 139). Zira *habitus* “kurumlar ve bedenler arasındaki buluşma noktasıdır” (Calhoun, 2014: 104) ve yapıların bedene işlenmesi ile *bedensel hexis*'i oluşturur. Gündelik hayatta bedensel davranışlarımızı bilinçli ya da bilinçdışı olarak bu *hexis*'e başvurarak gerçekleştiririz. Bourdieu'ya göre bu yönüyle beden, toplumsal pratiğin hafızasıdır ve esasında toplumsal sistemi yansıtır:

“*Pars totalis*, her bedensel teknik, *pars pro toto* paralojizmiyle işlemeye, dolayısıyla (hatıraları çağrıştırır veya ruh çağırır gibi) parçası olduğu tüm sistemi çağrıştırmaya yatkındır. Eğer tüm toplumlar (ve Goffman'ın deyişiyle, bir “kültürsüzleştirme” ve “yeniden kültürlenme işini başarmayı isteyen tüm “totaliter kurumlar”), zihinsel ve bedensel *duruş, hal* ve *tavrı*ların en önemsiz görünen ayrıntılarına bu denli büyük önem veriyorlarsa bunun nedeni, bedene bir hafıza olarak ele almakla, ona kısaltılmış ve pratik bir biçim altında yani hatırlamaya yardımcı olarak kültürel örfün temel ilkelerini sağlamalarıdır. Bu şekilde bedene dahil edilen, bilincin erişimi dışında kalır, yani açıkça gösterme ve irade ve kararlılıkla değiştirme alanının dışında. Hiçbir şey, “dik dur” veya “bıçağı sol eline alma” kadar önemsiz buyruklar yoluyla tüm bir siyaseti, bir metafiziği, bir etiği, bir kozmolojiyi telkin edebilen örtük bir pedagojinin gerçekleştirdiği dönüştürme işlemiyle bedenleşmiş, bedene dahil edilmiş, değerlerden daha yeri doldurulamaz, taklit edilemez, ifade edilemez ve silinemez ve dolayısıyla kıymetli değildir. Pedagojik aklın kurnazlığı, önemsiz olanı talep etme görüntüsü altında esası çekip almakta yatar.” (Bourdieu, 2018a: 186).

Bedenin bir hafıza olması esasında bilincin unuttuğu pratikleri ve davranışlara nüfuz eden eğilimleri unutmuyor oluşundan gelmektedir. Dolayısıyla bedenselleşmiş toplumsal

yatkınlıklar olarak *habitus*, bilinçli ve tasarlanmış eylemlerden ziyade, Bourdieu'nün ifadesiyle “hiçbir gerçek stratejik niyetin ürünü olmadan” (Bourdieu, 2018a: 158), kendiliğinden işleyen, doğallaştırılmış ve sorgulanmayan pratiklerdir. Ancak buradaki pratiklerin gerçekleşmesinde mekanik bir işleyişin tek başına eylemlere hakim olduğu anlamı çıkmaz. Eğer *bedensel hexis* olarak *habitus* pratiğin bilinçli ya da bilinçdışı “kılavuzu” ise *habitus* ve *pratik* arasındaki bağı açmakta yarar bulunmaktadır. Bourdieu'ya göre pratik, hem *görece özerk* hem de *zorunludur* ve bir *durum* ile bir *habitus* arasındaki diyalektik ilişkinin ürünüdür (Bourdieu, 2018a: 161). Bu bağlamda da Bourdieu, *habitus*'u, pratiklerin üretici ilkesi, pratiklerin sınıflama sistemi, pratikleri anlamlandırmaya muktedir algılamaların üretici yatkınlığına dönüşmesi ve bedene işlemiş bir zorunluluk olarak ele alır. Bu açıdan bedene işleyen *habitus*, toplumsal sınıf farklarını ve ayrımları açığa çıkaran “pratiklerin üretici kalıbı” olarak iş görür (Bourdieu, 2015a: 254-256).

Bedensel hexis'i, toplumsal değerler ve bedensel tekniklerin bir aradılığı olarak açıklayan Bourdieu, söz konusu kavramı şöyle açıklar:

“Nasıl *ethos* ve zevk, gerçekleşmiş etik ve estetikse, aynı şekilde *hexis* de gerçekleşmiş, bedene katılmış, sürekli yatkınlık, konuşma, durma, yürüme ve böylece de hissetme ve düşünme tarzı haline gelmiş mittir; böylece tüm bir şeref ahlakı, bedensel *hexis*'te hem sembolleşir hem de gerçekleşir.” (Bourdieu, 2018a: 182).

Bourdieu'ya göre bedensel teknikler bütün bir kültürel genel duruma bağlı olan gerçek sistemler oluştururlar ve “*bedensel hexis* herşeyden önce toplumsal bir *signum*'dur” (Bourdieu, 2009: 92). Toplumsal yapıları anlamamanın bir anahtarı olarak *bedensel hexis*, kültürel dönüşümü, beden kullanımlarına sirayet etmiş teknikleri ve sınıf dinamiklerini kavramamızı sağlar. Nitekim David Swartz'ın da belirttiği üzere “nesnel yapıları içselleştirme süreci yalnızca zihinsel değil bedensel bir süreçtir. Bir sınıf için ortak olan başarı ve başarısızlık olasılıkları, bilişsel yatkınlıkların yanı sıra bedensel biçim altında da “cisimleştirilir”. Söylemsel ifadeler kadar, fiziksel hal ve tavırlarda, tarzda (duruş ve yürüme şekli gibi) kendini gösterir” (Swartz, 2011: 154). Bu bakımdan *bedensel hexis* bir anlamda beden en ince ayrıntılarına ve sıradan pratiklerine sinmiş olan sınıf kültürünün katalizörü ve turnusol kâğıdıdır.

Bourdieu'ya göre sınıf duygusu beden en derin noktalarına nüfuz eder (Bourdieu, 1997: 227). Bu içselleştirmenin somut örneklerini *Bekârlar Balosu* başlıklı çalışmada görebiliriz. Bu çalışmada Bourdieu, bedensel teknikler ile kültür arasındaki ilişkiyi çözümler.

Bourdieu'nün aktardıklarına göre kentleşme süreciyle taşrada evlilik adetleri değişir ve gençleri tanıştıran araçlar ortadan kalkar. Bu dönüşümle birlikte bekâr gençlerin tanışmalarını mümkün kılan yegâne aktivite balolar olur. Bourdieu bekârlar balosunda sergilenen bedensel duruş ve danslardan hareketle sınıf kültürünün sirayet ettiği *bedensel hexis*'i tartışır. Bourdieu'nün analizine göre geçmişin dansları “köylü uygarlığına” bağlı iken modern danslar “kent uygarlığına” bağlıdır ve bu danslar yeni bedensel usullerin benimsenmesini zorunlu tutar (Bourdieu, 2009: 91). Bourdieu'ya göre bu yeni bedensel usullerin içerisinde köylü, kendi bedeninden utanç duyar çünkü sahip olduğu bedenin, toplumsal yaşamının izlerini taşıdığı farkındadır. Bu yeni beden kültüründe bedenini “kaba” bulan köylünün beden bilincine hâkim olan bu utanma duygusu köylünün içe dönük ve çekingen bir tavır sergilemesine yol açar ve onu balolarda dans etmekten alı koyar (Bourdieu, 2009: 92). Dolayısıyla sınıf duygusu *bedensel hexis*'e hâkim olduğu için kamusal ortamlardaki bedensel rahatlık da toplumsal kökene çok güçlü bir biçimde bağlıdır (Bourdieu ve Passeron, 2015c: 160). Bu değerlendirmelerinde Bourdieu, Elias'ın bedensel davranışlara dair geliştirdiği kültürel analize yaklaşır. Elias, uygarlık sürecinin ortaya çıkardığı yeni beden kültüründe geleneksel davranış kalıplarının “kaba” bulunarak terkedildiğini belirtir (Elias, 2002: 244-246). Bourdieu'ya göre bu duygu durumunun dönüşmesinde, *bedensel hexis*'in inşasında ve sınıfsal ayrımın şekillenmesinde eğitim ve okulun kritik bir rolü bulunmaktadır. Bourdieu'nün ifadesiyle eğitim, “vahşi bedenin” yerine “alışmış, yani zamansal olarak yapılandırılmış bir beden” (Bourdieu, 2018a: 185) geçirir. Bourdieu'ya göre okul, kentli bireylere bambaşka bir bedensel duruş ve giyinme tarzı verir ve bu kişi yeni koşullarda evlilik açısından değer kazanırken köylüler değer kaybına uğrar (Bourdieu, 2015b: 130). Bu değer kaybı bedenin kamusal alanda kullanımını etkiler. Bu yeni beden kültürü, evliliğe dair sembolik mallar piyasasının hâkim olduğu balolarda köylü *hexis*'inden başka sunacak bir şeyi olmayanları dışlar ve “baloda köşeye atar” (Bourdieu, 2015b: 276).

Habitus'u besleyen toplumsal ayrımların bütün veçheleri bedensel pratikleri yapılandıran karşıtlıkların izlerini taşır: Üstler, eşitler ve astlar arasındaki hiyerarşik karşıtlıklar gibi (Bourdieu, 2018a: 187). Bu *ayrım*, kuşaklar arası aktarım ve yeniden üretim ile istikrar kazanır. Hem aktarım hem de yeniden üretimde aile ve okulun önemli bir işlevi bulunmaktadır:

“Ailede edinilen habitus, okul deneyimlerinin (özellikle de pedagojik mesajın alınmasının ve özümsemesinin) yapılandırılmasının esasını oluşturur. Kendisi de farklılaşan okul eylemiyle dönüşen habitus da daha sonraki tüm deneyimlerin (örneğin kültür endüstrisinin ürettiği ve

yaydığı mesajların veya mesleki deneyimlerin alımlanması ve özümsemesi) yapılandırılmasının esasını oluşturur ve bu böyle yeniden yapılandırmadan yeniden yapılandıramaya doğru gider.” (Bourdieu, 2018a: 177).

Dolayısıyla aile ve okul, toplumsal ayırmadaki sürekliliğin, yeniden üretimin ve yapılanmanın nasıl geliştiğini gösterir. *Habitus*'u şekillendiren ve yeniden üreten bu iki önemli alan, “sınıf kökeni etrafında sistematik bir biyografinin birliği içinde bütünleşirler” (Bourdieu, 2018a: 177). Bourdieu'ya göre en temel yatınlıklar eğitim sürecinde bedenlerin terbiye edilmesi yoluyla dayatırlar kendini (Bourdieu, 2018b: 75). Bu bağlamda entelektüel birikim ve yetenekleri ihtiva eden *kültürel sermayenin* varolma biçimlerinden biri de *bedenselleşmedir*. Örneğin bir ailenin sosyal konumuna göre çocuklara aktarılan dil alışkanlıkları, yazma stili ve bedeni kullanma tarzları o çocukları okulda öğretmenler tarafından “bozuk aksanlı”, “el yazısı kötü” ve “hovarda” olarak işaretlenen çocuklar karşısında avantajlı konuma sokabilir (Göker, 2014: 282-283). Catherine Connell ve Ashley Mears'a göre beden, Bourdieu'nun *sermaye* kavramıyla (ekonomik, sosyal, kültürel ve sembolik) ve özellikle de *kültürel sermaye* kavramıyla öylesine ilişkilidir ki buradan hareketle bir “bedensel sermaye” kavramından söz edilebilir (Connell ve Mears, 2018: 2-3). *Kültürel sermaye* bireyin zevklerini, bilgi ve becerilerini ifade ediyorsa sonuçta bu becerilerin toplumsal alanda değerlendirilebilecek kadar yetkin olması bedenselleşmiş toplumsal konumlardan ileri gelir. Sonuçta “bedensel sermaye” birikimini oluşturan şey de toplumsal alandaki ayrımlardır. Connell ve Mears, ırk, cinsiyet, cinsellik ve estetik gibi alanları bedensel sermaye içerisinde değerlendirirler ve yazarlara göre bunların kişiye avantajlı konum sağlayıp sağlayamayacağı sınıf pozisyonları ile yakından ilgilidir (Connell ve Mears, 2018: 4-7).

Günümüzün egemen beden kültürünün arkasında da yatınlıkları yapılandıran toplumsal ayrımı görmek mümkündür. Bourdieu'ya göre günümüzde bedenin yeni kullanımlarını ve yeni bir beden *hexis*'ini dayatan meslekler (evlilik danışmanları, diyet ürün satıcıları, doktorlar, spor ve diyet uzmanları, reklamcılar ve yeni beden kültürünü yücelten dergiler vs.) arasında bilinçdışı bir iş birliği bulunmaktadır (Bourdieu, 2015a: 231). Bourdieu'ya göre “yeni küçük burjuvazi” olan bu meslek grupları “baskı yerine baştan çıkarmayı, kolluk kuvvetleri yerine halkla ilişkileri, otorite yerine reklamı, sert bir üslup yerine yumuşak bir üslubu koyarak tabi sınıfların sembolik bütünleşmesini” (Bourdieu, 2015a: 231) sağlarlar. Bu çerçevede eski küçük burjuvazinin yatınlıklarını dönüştürerek yeniden üreten bu meslek gruplarının toplumsal ayırım içerisindeki konumu da “normların kafaya sokulmasından

ziyade, ihtiyaçların dayatılması kaynaklı tahakküm biçimlerinin dönüşümüne gönderme yapılarak anlaşılabilir” (Bourdieu, 2015a: 231).

Cinsiyet Rejimleri, Cinsel Fark ve Eril Tahakküm

Bourdieu'nün bedene dair tartışmalarda sıklıkla başvurduğu cinsiyet ve cinsellik kavramları onun beden sosyolojisini anlamak açısından önemlidir. Bourdieu'ya göre bedensel *hexis*, toplumun cinsiyet rejimi ve cinsellik ile ilişki halindedir. *Ayırım*, cinsiyet ve cinsellik düzleminde tahakküm üreten karşıtlıkların inşası ile işler. Bourdieu'ya göre “eril ile dişil arasındaki mitsel-ayinsel mantığı oluşturan ve tüm değerler sistemini oluşturan karşıtlıklar, gördüğümüz gibi bedenin hareketlerinde ve jestlerinde, dil ile eğri (veya eğik), güven ile çekingenlik arasındaki karşıtlıkta buluşur” (Bourdieu, 2018a: 182). Erkeklik ve kadınlıkla özdeşleştirilen davranış kalıpları, mitler ve semboller, bedensel *hexis*'in çerçevesiyle uyumludur. Bourdieu'ya göre erkeği bedensel uyanıklık, dikkatli bakışlar, kuvvet ve kararlılıkla özdeşleştiren semboller sistemi kadından eğilme ve gözlerini indirme bekler (Bourdieu, 2018a: 183). Dolayısıyla “egemen olan” ve “itaat eden” olarak adlandırabileceğimiz temel karşıtlıklar üzerinden tahakküm üreten bir cinsiyet rejimi söz konusudur. Bu tahakkümün üretilmesinde *habitus*, toplumsal aktörlerin cinsel alışkanlıklarını, cinsel tutumlarını ve cinsellik alanında nasıl davranacaklarını da yapılandırır (Inglis, 1997: 20). Cinsiyeti “cinsleştirilmiş *habitus*” (Bourdieu, 2018b: 15) olarak tanımlayan Bourdieu'ya göre kamusal ve yüceltilmiş eril cinsellik ile gizli dişil gerçeklik arasında ayırım söz konusudur (Bourdieu, 2018a: 184). Bu bağlamda Bourdieu'ya göre cinsel ahlak kadınlara ayrılmış (Bourdieu, 2015a: 551) olmasına karşın cinsellikle kurulan eril ilişki, yüceltme ilişkisidir ve bu ilişki “eril yiğitlik biçimi altında tezahürlerini cesaretlendirme eğilimindedir” (Bourdieu, 2018a: 183).

Bourdieu'nün beden, cinsiyet ve cinsellik arasındaki ilişkileri çözümlediği teorik tartışmada *iş bölümü* cinsel farkın inşasında kilit rol oynayan bir kavramdır. Bourdieu'ya göre toplumun iki önemli alanı olan cinsiyete dayalı iş bölümü ile cinsel işbölümü, bireyler tarafından birbirinden ayrılamaz bir biçimde içselleştirilirler (Bourdieu, 2018a: 180). Cinsiyetler arası iş bölümü algısı, bedensel şemaların ve toplumsal dünya algısının oluşumuyla yakından ilişkilidir (Bourdieu, 2014b: 66). Bununla birlikte bedensel pratiğe dair sembollerdeki karşıtlıklar ile cinsel işbölümü arasında oluşan karşıtlıklar, bedensel *hexis* ile cinsiyet rejiminin uyumunu açığa çıkarır. Cinsiyetler arası iş bölümü üzerine inşa edilen *ayırım*, aynı toplumsal sınıfın farklı cinsiyetteki çocuklarının eğitim sürecindeki tercihlerini de yapılandırır. Bourdieu'ya göre “eğer aynı toplumsal kategorinin kız ve erkek çocukları, nesnel anlamda

yükseköğretime erişim şanslarından ziyade, şu veya bu tahsili yapma şansları düzeyinde birbirlerinden farklılaşıyorlarsa bu, büyük ölçüde, ebeveynlerin ve genç kızların bizzat kendilerinin, hâlâ cinsiyetler arası iş bölümüne ilişkin geleneksel modelin hâkimiyetinde olan, kadınlara has yetenek ve nitelikler imgesine bağlı kalmaya devam etmelerindedir” (Bourdieu, 2014a: 100).

Bourdieu’ya göre beden “sadece toplumsal buyrukların işlediği bir alan değil, aynı zamanda cinsler arası tahakküm-tabiiyet ilişkilerinin de davranışsal olarak yansıma bulduğu maddi bir uzamı oluşturur” (Köse, 2016: 192). Bu bağlamda Bourdieu’ya göre eril sosyodisenin özgün gücü, iki ayrı işlemi birleştirmesi ve yoğunlaştırmasından ileri gelir: Eril sosyodise, tahakküm ilişkisini, kendisi de doğallaştırılmış bir toplumsal inşa olan biyolojik bir doğanın içine yerleştirerek meşrulaştırır (Bourdieu, 2018b: 37). Doğallaştırılmış bölünme hem bedenlere hem de zihinlere nüfuz eder. Bourdieu’ya göre cinsler arasındaki bölünme tüm toplumsal dünyada, bedene gömülü haliyle bedenlerde, eyleyicilerin *habitus*’unda mevcuttur ve buralarda, algılama, düşünme ve eyleme şemaları sistemleri olarak işleyiş gösterir (Bourdieu, 2018b: 21). Bu şemalar düşünceleri ve pratikleri yönlendirerek erkeklik ve kadınlığın toplumsal yapıdaki özdeşleştirilme sembollerini inşa eder:

“Cinsel veya toplumsal üreme becerisinin ötesinde, savaşıma veya şiddet uygulama (bilhassa intikam durumunda) becerisi gibi de algılanan erkeklik, öncelikle ve herşeyden çok, bir görevdir. Kadın için şeref, negatif olarak tanımlanır ve yalnızca korunabilir ya da kaybedilebilir, zira kadının erdemi sırasıyla bekaret ve sadakatten ibarettir; oysa “gerçek” bir erkek, zafer ve ayrıcalık elde etmek için kamusal alanda önüne çıkan fırsatları değerlendirmeye alma ihtiyacını hissedendir.” (Bourdieu, 2018b: 69).

Bourdieu’ya göre cinsler arasındaki bu bölünmenin inşası aynı zamanda *eril tahakküm* olarak kavramsallaştırdığı iktidar ilişkilerinin de inşasıdır. Bourdieu bu inşayı şu sözlerle çerçeveledir:

“Eril düzenin gücü, kendi haklılığını ispat etmeye yeltenmemesinde görülür: erkek merkezli görüş kendini yansız gibi dayatır ve onu meşrulaştıracak söylemlerde dile getirilmeye ihtiyaç duymaz. Toplumsal düzen, amacı, üzerine temellendiği eril tahakkümü tasdik etmek olan devasa sembolik bir makine gibi işler: o, işgücünün cinsiyetçi

bölünümüdür (faaliyetlerin, yerleri, zamanları ve araçları ile iki cinsin her birine çok katı bir şekilde pay edilmesiyle); o, mekanın yapısıdır (erkeklere ayrılmış olan toplanma ve pazar yerleriyle kadınlara ayrılmış ev arasındaki ayrımla, veya, ev içinde, eril kısım olan salon ile dişil kısım olan ahır, su ve bitkiler arasındaki ayrımla); o zamanın yapısıdır, tarımsal gün veya yıl, ya da yaşam döngüsüdür (eril olan kırılma anları ve dişil olan uzun gebelik dönemleriyle). (Bourdieu, 2018b: 22).

Bourdieu'ya göre “algının bu bedenselleşmiş toplumsal programı, dünyadaki her şeye, en başta da *bedenin kendisine*, onun biyolojik gerçekliğine uygulanır” ve “erkeklerin kadınların üzerindeki keyfi tahakküm ilişkisine kök salmış mitsel bir dünya görüşünün esaslarına uygun olarak biyolojik cinsler arasındaki farklılıkları inşa eden bu programdır” (Bourdieu, 2018b: 22-23). Bourdieu'ya göre eril tahakküm, duruşa ve tavırlara sirayet eden bir disiplin yoluyla bedenlere işler. *Dik duruş ve itaatkâr duruş* olarak özetlenecek bir *ayırım*, bedenlerin yalnızca fiziki değil tahakküm hiyerarşisindeki cinsiyet konumlarını da üretir. Eril bedensel duruş yüz yüze gelme ve dik duruşta özetlenirken dişil bedensel duruş tahakküme itaatin bir göstergesi olarak eğilme, kamburlaşma, ufalma ve boyun eğmede özetlenir. Bourdieu'nün disiplin ve beden arasındaki ilişkiye dair düşünceleri, Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu* çalışmasının “İtaatkâr Bedenler” bölümünde geliştirdiği yaklaşıma oldukça yakın bir yerde durur. Burada Foucault, disiplini, bedeni şekillendiren, duruş biçimlerine nüfuz eden ve “itaatkâr bedenler” imal eden bir teknik olarak tartışır (Foucault, 1992: 171).

Bourdieu'ya göre beden üzerindeki tahakkümün araçlarından biri de doğallaştırmadır. Cinsiyet rejimini ve eril tahakkümü bedene nakşetme işlemi, dünyadaki her şeyi ve tüm toplumsal pratikleri eril ve dişil karşıtlığına indirgeyebilecek bölünümün esasları şeklinde olur (Bourdieu, 2018b: 42-45). *Eril tahakkümün* ürettiği bu bölünme beden üzerinden doğallaştırılmaya çalışılır:

“Cinsler arasındaki biyolojik farklılık, yani eril ve dişil bedenler ve bilhassa da cinsel organlar arasındaki anatomik farklılık, cinsel arasında toplumsal olarak inşa edilmiş farklılığın, özellikle de cinselliğe ilişkin işbölümünün doğal gerekçesi olarak ortaya çıkabilir.” (Bourdieu, 2018b: 23).

Doğallaştırma üzerinden beden ve cinsellik arasında kurulan ilişki cinselliğe ilişkin sembolleri de yapılandırır. “Cinsel organlara, hatta cinsel faaliyetlere dair algıyı yapılandıran şemalar

bedenin –eril veya dişil- kendisine de uygulanır, bedenin yukarısı ve aşağısı vardır –bunların arasındaki sınır kuşakla tespit edilmektedir, kapalılık timsali kuşak (kuşağın sıkı bağlanmış, onu gevşetmeyen kadın erdemli, iffetli addedilir), en azından kadın açısından saf olan ile olmayan arasındaki sembolik hududu belirler” (Bourdieu, 2018b: 29). Bourdieu’ya göre cinsellik ve tahakküm arasındaki ilişki, “aktif olma” ve “itaat etme” ikileminde inşa edilir:

“Cinsel ilişkinin bir tahakküm ilişkisi olarak belirmesinin nedeni, aktif olan erkek ile pasif olan kadın arasındaki temel ayrım ilkesi dolayımında inşa edilmiş olmasıdır; bu ilke arzuyu yaratır, düzenler, dışavurur ve yönlendirir. Eril arzu, erotikleşmiş tahakküm olarak sahip olma arzusudur; dişil arzu ise eril tahakküme yönelik erotikleşmiş itaat, hatta, bir anlamda, tahakkümün erotikleşmiş halde kabul edilmesidir.” (Bourdieu, 2018b: 35).

Bedenin meşru kullanımları da bu cinsel işbölünümü aracılığıyla da kurulur. Örneğin “altta ya da üstte, etken ya da edilgen” olmak cinsel edimi bir tahakküm ilişkisi olarak betimler ve cinsel edim erkekler tarafından bir tahakküm, mülkiyet ve “sahip olma” olarak kavranır (Bourdieu, 2018b: 33-35). Toplumsal konumları yeniden üreten bu hiyerarşik *ayrım*, mekânsal olarak da gerçekleşir ve *ayrım* zemininde inşa olan mekânsal sembolizm ile bedensel sembolizm arasında bir müteakabiliyet vardır. Toplumsal yapıdaki mekân ayrıştırmaları bedenle kurulan bir ilişki ile tesis edilir. Bourdieu bu durumu şöyle örneklendirir:

“İçerisi ile dışarısı, alt ile üst, ön ile arka, yukarısı ile aşağısı, insan bedeninin parçaları veya çıkarmak veya sindirmek, girmek veya çıkmak vb. toplumsal olarak nitelenen bedensel hareketle için de geçerli olan ifadelerle tanımlanabilir (birçok dilde mekâna dair edatların isimlerden alınması, örneğin arka için sırt, ön için yüz, içerisi için karın kullanılması bunun kanıtıdır.)” (Bourdieu, 2018a: 181).

Bourdieu’nün *eril tahakküm* kavramı bazı eleştirmenler tarafından *androsentrik* (erkek merkezli) bulunmakla birlikte kavramın feminist çalışmalar açısından imkânlar barındırdığı kabul edilmektedir (Thorpe, 2009: 492). Bourdieu’nün sermaye kavramında cinsiyetin ikinci planda kaldığını vurgulayan feminist akademisyenler, Bourdieu’nün kadınları klasik anlamda sermaye biriktiren bir özne olarak görmeyişine karşı çıkararak kadınların hem sermaye biriktirebildiklerini hem de kadınsılığın kendisinin çeşitli sermaye biçimlerine ve sosyal konum elde etme imkânlarına sahip olduğunu ifade etmişlerdir (Thorpe, 2009: 494-495).

Bourdieu'nün beden, cinsellik ve sermaye hakkında yazdıklarının ilişkisel olarak okunması, eleştirel tartışmalar kadar yeni kavramların üretilmesine de çerçeve sağlamıştır. Örneğin John Levi Martin ve Matt George, Bourdieu'nün beden sosyolojisinden hareketle “cinsel sermaye” kavramını önerirler. Yazarlara göre “cinsel sermaye” tamamen beden ve onun *hexis*'leri ile ilgilidir ve hangi cinsel davranışların çekici olarak kodlandığının tartışılması toplumsal ayrımları anlamak açısından önemlidir. Bu bağlamda “cinsel sermaye” kavramı aynı zamanda farklı cinsiyetlerin ve cinselliklerin farklılaşan cinsel sermayelerinin nasıl oluştuklarını da ortaya koyar (Martin ve George, 2006: 128). Bedensel *hexis* etrafında örgütlenen cinsiyet rejimi hem cinsel farkın kendisini hem de cinsel pratiği düzenler.

Sembolik Şiddet ve Tahakkümün İçselleştirilmesi

Bourdieu'nün sosyolojisinde, bedenleri, cinsiyetleri ve cinselliği baştan aşağı kuşatan, toplumsal pratikleri ve algı şemalarını yapılandıran *eril tahakküm* ve *dişil itaat* karşıtlığının inşasında, *sembolik şiddet* kurucu bir unsurdur. *Sembolik şiddet* “egemenlik altında olanların habitusunu oluşturan yapılarla bunların uygulandığı egemenlik ilişkisinin yapısı arasındaki uyuma dayanır” (Bourdieu, 1995: 210). *Habitus*'un ve *bedensel hexis*'in kurucu bir unsuru olarak *sembolik şiddetin* özgünlüğü, örtük, görünmez ve fark edilmezliğinde yatmaktadır. Bourdieu'ya göre *sembolik şiddet* “kurbanlarınca bile hissedilmeyen ve görülmeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanımının veya daha kesin olarak tanımamanın, kabullenmenin veya hatta hissetmenin saf sembolik kanallarıyla uygulanan şiddet” (Bourdieu, 2018b: 11-12) biçimidir. Bu bağlamda *sembolik şiddet* “itaat olarak algılanmayan itaatleri, “kolektif beklentiler”e, toplumsal olarak aşılınmış inançlara dayanarak çekip çıkaran şiddettir” (Bourdieu, 1995: 188). Bourdieu çoğu kez örtük ve sembolik araçlarla işleyen *sembolik şiddeti* fiili şiddetin karşıtı olarak tanımlamaz ya da fiziksel şiddetin rolünü görmezden gelmez (Bourdieu, 2018b: 50). Aksine *eril tahakkümü* kuran *sembolik şiddetin* fiili etkilerinin olduğunu, bu şiddet biçimlerinin birlikte işlediğini ve birbirlerini yeniden ürettiklerini anlatmaya çalışır.

Sembolik şiddetin icrasının en önemli yüzeylerinden biri de bedendir. Bourdieu, şiddeti uygulayan *sembolik güç* ile *beden* arasında gerçekleşen *yatkınlıkları yapılandırıcı ilişkiyi* şu sözlerle tartışır:

“Sembolik güç doğrudan bedenler üzerinde ve herhangi bir fiziksel kuvvet olmadan uygulanan neredeyse büyü bir güç biçimidir; fakat bu büyü yalnızca bedenin derinliklerine su pınarları gibi gömülü bulunan

yatkınlıklardan kaynağını alarak işleyebilir. Sembolik gücün, yatkınlıkların pınar gibi fişkırmısına yol açacak, çok az enerji gerektiren bir tetikleme gibi iş görmesi, uzun bir beyne bedene nakşetme faaliyetinin daha önceden kadınlar ve erkekler üzerinde yapılmış olması ve onların da buna tabi olmasından ileri gelir. Başka bir ifadeyle, oluşma koşullarını ve ekonomik karşılığını (“ekonomik” teriminin geniş bir tanımıyla), bedenlerdeki bu uzun ömürlü dönüşümü harekete geçirmek ve tetikleyip uyandırdığı kalıcı yatkınlıkları üretebilmek için ihtiyaç duyduğu muazzam ön çalışmada bulur. Bu dönüştürücü eylem, görünmez ve sinsi bir yolla, sembolik olarak yapılandırılmış fiziksel dünyaya farkına bile varmaksızın aşına olunması ve tahakküm yapılarıyla bezeli etkileşimlerle erken ve uzun süreli bir deneyim suretiyle gerçekleştiği için çok daha kuvvetlidir.” (Bourdieu, 2018b: 54-55).

Bourdieu’ya göre sembolik güç, “ona maruz kalanların katkısı olmaksızın hayata geçirilemez ve onların bu güce maruz kalmalarının sebebi de onu bu şekilde inşa etmiş olmalarıdır” (Bourdieu, 2018b: 56). Yatkınlıkların yapılanma süreciyle örtük yollarla ilişki içinde olan ve toplumsal ayrımı bedene nakşeden *sembolik şiddetin* esas gücü tam da buradan, yani kurbanlarını tahakküm üreten şiddet sürecine onaylayıcı bir bakışla dâhil etmesinden gelmektedir. Dolayısıyla *sembolik şiddetin* etkilerinin biri de “egemenlik ve boyun eğme ilişkilerinin sevgi ilişkilerine, iktidarın karizmaya ya da duygusal bir hoşnutluk yaratabilecek bir cazibeye (örneğin patronlarla sekreterler arasında) dönüşmesidir” (Bourdieu, 1995: 187). Örneğin, *sembolik şiddetin* kurbanı, tahakküm üreten özne karşısında kendisini borçlu hissedebilir, minnet duyabilir ve hatta tahakkümü üreten sevgi besleyebilir. (Bourdieu, 1995: 187). Bu bağlamda *sembolik şiddet* “hükmedilenin hükmedene (dolayısıyla da tahakküme) göstermemelik edemediği bağlılık aracılığıyla kurulur” (Bourdieu, 2018b: 51). Hatta bu bağlılık öylesine güçlenir ki “egemenlik altında olan, sevgisi ya da hayranlığıyla kendisinin sömürülmesine katkıda bulunur” (Bourdieu, 1995: 198).

Sembolik şiddet, ürettiği tahakkümün itaat edenler tarafından içselleştirilmesi ile istikrar kazanır ve bu şiddet algılama, anlama ve eylem şemaları aracılığıyla işler (Bourdieu, 2018b: 53). Hükmedilenlerin, tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerle bakması bu kategorilerin doğalmış gibi görünmelerine yol açar. Bu doğallaştırma hükmedilenin sistematik bir şekilde kendi kendini değersizleştirmesine yol açabilir (Bourdieu,

2018b: 50). Dolayısıyla hükmedilenin “kendini algılamada ve anlamada, ya da hükmedenleri algılamada ve anlamada başvurduğu şemalar da (yüksek/alçak, eril/dişil, beyaz/siyah, vb.) kendi toplumsal varlığının da bir ürünü olduğu (ve böylelikle doğallaşmış olan) sınıflandırmaların somutlaşmalarının ürünüdür” (Bourdieu, 2018b: 51). *Sembolik şiddet* de gücünü, algıya sızmış görünmezliğinden ve doğallaştırılmış sıradanlığından alır.

Bourdieu'nün “sembolik gücün büyüü” olarak tarif ettiği tahakkümün kabullenilme süreci, hükmedilenin yalnızca algı ve anlamlandırma biçimlerini değil pratiklerini de yapılandırır. Bu pratiklerle “hükmedilenler kendilerine uygulanan tahakküme çoğu zaman bilmeden, kimi zaman da istemeden katkıda bulunurlar” (Bourdieu, 2018b: 55). Tahakkümün kabullenilmesi ile pratik arasındaki ilişki *bedensel hexis* olarak karşımıza çıkar:

“Bu pratik edimler çoğu zaman *bedensel duygular* (utanç, aşağılanma, çekingenlik, kaygı, suçluluk) veya *tutku* ya da *hassasiyetler* (aşk, hayranlık, saygı) biçimini alır. Bu duygular gözle görünecek şekilde kendileri ele verdiklerinde (kızarma, kekeleme, eli ayağına dolaşma, aciz bir öfke veya hiddetten köpürme) daha büyük bir acı yaşatırlar: kişinin kendi kendine ve *savunma güdüsüyle çarpınan bedenine* rağmen, hakim yargıya boyun eğmenin sayısız şekli vardır; bazen içsel çatışma ve benlikte yarılmaya rağmen, bilincin ve istencin buyruklarından kurtulan bedenin toplumsal yapılara içkin sansürlerle kurduğu hain işbirliği deneyimlemenin sayısız şekli olduğu gibi.” (Bourdieu, 2018b: 55).

Sembolik güç algıları, yatkınlıkları, tahakkümü farkında olmaksızın onaylayan ve üreten duyguları (hayran olmak, saygı duymak, sevmek vb.) hükmedilenlerin bedenlerine kalıcı olarak nakşeder (Bourdieu, 2018b: 57). Bu yolla işlediği için de tahakkümün hem tespit edilmesi hem de bilinçli bir tasarımla söküp atılması oldukça zordur:

“Sembolik şiddeti etkili kılan tesir ve koşulların yatkınlıklar biçiminde bedenlerin en derinine kalıcı bir şekilde kazınmış olması, bunun salt bilinç ya da istem silahlarıyla alt edilebileceği hayaline kapılmaya iter. Bunu özellikle akrabalık ilişkisinde ve bu model üzerinde inşa edilmiş her türlü ilişkide görmek mümkündür. Bunlarda, toplumsallaşmış bedenin kalıcı eğilimleri, duygular (evlat sevgisi, kardeş sevgisi vb.) veya yükümlülüklerin mantığıyla dışavurulup yaşanır ve saygı ya da duygusal fedakârlık deneyiminde birbirine karıştırılırlar; ayrıca bunları üreten

toplumsal koşullar ortadan kalksa bile uzun süre varlıklarını sürdürebilirler.” (Bourdieu, 2018b: 55-56).

Bourdieu'nün *sembolik şiddet* kavramı feminist eleştiri ve sınıf tartışmaları açısından üretken bir teorik kanal açmaktadır. Siyasal alandaki *eril tahakkümü* tartışan Gabrielle S. Bardall'a göre kadınların siyasal alanda görünmez kılınarak ataerkil statükonun korunması *sembolik şiddet* kavramı çerçevesinde tartışılabilir (Bardall, 2018: 6). *Sembolik şiddet* kavramını sınıf perspektifinden ele alan Elliot Weininger'e göre de işçi sınıfının hâkim kültürel alandaki rekabetten uzak durması, *sembolik şiddetin* bu sınıf üzerinde yarattığı “kültürel değersizlik” hissiyle yakından ilgilidir (Weininger, 2002: 138).

SONUÇ

Pierre Bourdieu'nün sosyolojisinde beden, güçlü bir teorik dayanak noktasıdır. Öncelikle Bourdieu metodolojik olarak özne-yapı ve birey-toplum ikiliklerini aşmaya yönelik geliştirdiği kavramsal çabalarında bu ikiliği aşmanın en önemli yolunun, toplumsal yapıların bedende nasıl cisimleştiğini görebilmekten geçtiğini tespit etmiştir. Beden hem etkilenen hem de icrada bulunan bir eyleyici olarak birey-toplum arasında kurulan metodolojik hiyerarşiyi boşa çıkararak bir unsurdur. Bourdieu'nün sosyolojisinde bedenin başka bir önemli konumu, onun başlıca teorik hareket noktası olan sınıf temelli toplumsal yatkinlerin analizinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Bourdieu'nün sosyolojiye en önemli teorik katkıları olarak değerlendirilen *habitus*, *eril tahakküm*, *kültürel sermaye* ve *sembolik şiddet* gibi kavramları teorik olarak bedenselleşme üzerine kurgulanmıştır. *Habitus* bedenselleşmiş yatkinlikler ve *kültürel sermaye* bedenselleşmiş beceriler iken, *eril tahakküm* cinsel farkı inşa ederek bedenselleşen ataerkil iktidardır. *Sembolik şiddet* ise hem bedenselleşen yatkinliklerin oluşmasının hem de bedenselleşen eril tahakkümün kurucu gücü ve bu gücün başvurduğu sembolik aygıtların bütünüdür.

Bourdieu'ya göre sınıf konumlarına dayanan toplumsal ayrımlar, iş bölümü ve tahakküm ilişkileri doğallaştırılırken kendisi de yapılandırılmış olan bedeni meşru bir zemin olarak kullanırlar. Ayrım, bedensel pratikleri ve zihinsel şemaları yapılandırırken eyleyicilerin yapılandırılmış pratikleri, tahakkümü doğallaştırmaya çalışan söylemin ve ideolojinin atıf alanına dönüşür. Cinsiyet ve cinsellik düzleminde de tahakkümün üretilme biçimi aynıdır. Cinsiyetler arası ilişkide ve cinsellik alanında tahakkümün güçlenmesinin nedeni, tahakkümün

beden üzerinden doğallaştırılmasıdır. Cinsiyet ve cinsellik alanında toplumsal olarak inşa edilmiş hiyerarşiler bedenin biyolojisi etrafında inşa edilmiş hiyerarşilerle (esasinda bu inşa da biyolojik değil toplumsaldır) yeniden üretilirler ve meşrulaştırılırlar. Bu bakımdan Bourdieu'nün beden sosyolojisi, hem toplumsal yapı, kültür ve beden arasındaki ilişkiye hem de cinsiyet ve cinsellik alanına nüfuz eden sınıf temelli tahakküm hatlarını görmemizi sağlar. Toplumsal yapı ve kültürün bedenselleşme biçimlerine dikkat çektiği kadar bu bedenselleşmedeki sınıf iktidarını ve tahakküm ilişkilerini işaret eden bu bakış, gündelik hayatta sıradan bir biçimde icra edilen bedensel pratiklerin altında yatan toplumsallığı açığa çıkarır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles.(1997). *Nikomakhos'a Etik*. (Çev. Saffet Babür). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Bardall, G.S. (2018). Violence, Politics, and Gender. *Contentious Politics and Political Violence. Oxford Research Encyclopedia of Politics*. New York: Oxford University Press. (s.1-23).
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*. (Çev. Hülya Tufan). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (1997). *Toplumbilim Sorunları*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2009). *Bekârlar Balosu*. (Çev. Çağrı Eroğlu). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bourdieu, P. & Passeron, J.C. (2014a). *Varisler: Öğrenciler ve Kültür*. (Çev. Levent Ünsaldı-Aslı Sümer). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. & Chartier, R. (2014b). *Sosyolog ve Tarihçi*. (Çev. Zuhâl Karaca). İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2014c). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (Çev. Nazlı Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015a). *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (Çev. Derya Fırat Şannan-Ayşe Günce Berkkurt). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2015b). *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri (1989-1992)*. (Çev. Aslı Sümer). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. & Passeron, J.C. (2015c). *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*. (Çev. Aslı Sümer-Levent Ünsaldı-Özlem Akkaya). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2018a). *Bir Pratik Teorisi İçin Taslak: Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*. (Çev. Nazlı Ökten). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2018b). *Eril Tahakküm*. (Çev. Bediz Yılmaz). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Calhoun, C. (2014). Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları. (Çev. Güney Çeğin.). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. (Der. Güney Çeğin-Emrah Göker-Alim Arlı-Ümit Tatlıcan). İstanbul: İletişim Yayınları. (s.77-130).

- Connell, C. & Mears, A. (2018). Bourdieu and the Body. *The Oxford Handbook of Pierre Bourdieu*. (Ed. Thomas Medvetz -Jeffrey J. Sallaz). New York: Oxford University Press. (s.561-576).
- Elias, N. (2002). *Uygarlık Süreci: Cilt 1*. (Çev. Ender Ateşman). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Göker, E. (2014). Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz? *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. (Der. Güney Çeğin-Emrah Göker-Alim Arlı-Ümit Tatlıcan). İstanbul: İletişim Yayınları. (s.277-302).
- Inglis, T. (1997). Foucault, Bourdieu and the Field of Irish Sexuality. *Irish Journal of Sociology*. Vol. 7. (s.5-28).
- Köse, H. (2016). Bourdieu Düşüncesinde Tahakküm-İtaat İlişkisi ve Sosyo-Politik Beden. *İlef Dergisi*. Sayı: 3(2). (s.173-199).
- Martin, J.L. & George, M. (2006). Theories of Sexual Stratification: Toward an Analytics of the Sexual Field and a Theory of Sexual Capital. *Sociological Theory*. Vol. 24:2. (s.107-132).
- Mauss, M. (2005). *Sosyoloji ve Antropoloji*. (Çev. Özcan Doğan). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Rodrigo, P. (2011). The Dynamic of Hexis in Aristotle's Philosophy. *Journal of the British Society for Phenomenology*. Vol. 42:1. (s.6-17).
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, (Çeviren: Elçin Gen) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thorpe, H. (2009). Bourdieu, Feminism and Female Physical Culture: Gender Reflexivity and the Habitus-Field Complex. *Sociology of Sport Journal*. Vol. 26. (s.491-516).
- Weininger, E. (2002). Pierre Bourdieu on Social Class and Symbolic Violence. *Alternative Foundations of Class Analysis* (Ed. Erik Olin Wright). Cambridge: Cambridge University Press. s.(119-171).

SOSYAL ÇALIŞMADA ÇAĞDAŞ ELEŞTİREL PERSPEKTİFLER

Emrah AKBAŞ
Ankara, 2014, SABEV Yayınları
Birinci Basım, 126 s. ISBN: 978-9944-705-35-6

Değerlendiren: Bekir GÜZEL¹

Atf Bilgisi: GÜZEL, B. (2020). “Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler”, İMGELEM, 4 (6): 265-271.

Citation Information: GÜZEL, B. (2020). “Contemporary Critical Perspectives on Social Work”, İMGELEM, 4 (6): 265-271.

Başvuru / Received: 14 Haziran/June 2020.

Kabul / Accepted: 10 Temmuz/July 2020.

Türk yükseköğretimi için son yılların “McDonalddlaştırılan²” sosyal bilim alanlarından biri olan sosyal hizmetin³ hem bir disiplin hem de bir meslek olarak tanımlanmasında “social work” adının Türkçeye nasıl çevrileceği tartışmalarının devam ettiği bir dönemde yayına çıkan *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler* adlı kitap, kendi içinde haklı bir başkaldırıyı ortaya koymaktadır. Bu tartışmaların ortasında yayınladığı kitabında “sosyal çalışma” adını kullanarak yerini belli eden Emrah Akbaş, bu konuda kendi gibi düşünenlerin referans olarak gösterebilecekleri bir kitapla Türkiye’deki sosyal çalışma literatürüne katkıda bulunmaktadır. Akbaş’ın kitabını ilk okuduğunuzda aklınıza 1993 yılında Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazanan Toni Morrison’un “*Eğer gerçekten okumak istediğiniz bir kitap varsa ve henüz yazılmamışsa, o zaman o kitabı siz yazmalısınız.*”⁴ sözü gelebilir. Akbaş da sanki bu sözden hareketle kaleme almış kitabını. O güne kadar sosyal çalışma disipliniinde hiç yazılmamış, belki de ulu orta yerde hiçbir zaman konuşulmamış konulara değinen bu kitap sizi derinden sarsabilir!

Kitap “*Bir disiplinin varlığını sürdürebilmesi, gelişebilmesi ve son tahlilde meşruiyetini koruyabilmesi için can suyu kabilinden ihtiyaç duyulan şey eleştiridir. Eleştiriden yoksun ve*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, bekir.guzel@erdogan.edu.tr, bekirguzell@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-0795-0768

² Bu kavram ilk olarak 1993 yılında George Ritzer tarafından modern toplumda meydana gelen sosyolojik bir fenomeni tanımlamak için kullanılmıştır. Ritzer bu kavramla toplumun fast food zincirlerinde bulunan özelliklerin aynısına sahip olacak şekilde uyarlandığında McDonalddlaştırılmış olacağı fikrini savunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Ritzer, G. (1998). *Toplumun McDonalddlaştırılması*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bu kavram ilk defa Donna Dustin tarafından yayınlanan *McDonalddization of Social Work* (2007) adlı kitap ile sosyal hizmet alanına uyarlanmıştır.

³ Çalışmanın devamında kitabın yazarının tercihi nedeniyle sosyal hizmet yerine “sosyal çalışma” ifadesi kullanılacaktır.

⁴ https://www.brainyquote.com/quotes/toni_morrison_161280

hatta eleştiriye düşman bir disiplin kaçınılamaz olarak bilimsellikten uzaklaşacak ve sınırlarını muhkemleştirmek gayesiyle taassubun şehvetine kapılarak dogmalar yaratacak ve küçük gettosunda narsistik bir alınganlığa mahkûm olacaktır.” (s. 1) sözleriyle başlamaktadır. Bu sözler kitabın nasıl bir bakış açısıyla yazıldığıının ve hangi yönde ilerleneceğinin anlaşılabilmesi açısından çok önemlidir. Akbaş, içindekiler kısmında net bir bölümlenme yapmamış olsa da kitabın giriş bölümü dışında kalan (1) Sosyal Çalışma ve Sosyal Teori, (2) Post-modern Eleştiri, (3) Baskı Karşıtı Sosyal Çalışma ve (4) Tinsel Sosyal Çalışma şeklinde ele alabileceğimiz, her biri kıymetli ve ezber bozucu, dört ana bölümden oluştuğunu görebiliriz.

Giriş bölümünde öncelikle sosyal çalışma disiplininin ve mesleğinin merkezinde yer alan “sosyal” kelimesinin doğuşuyla ilgili düşüncelerine yer veren Akbaş, sosyal olan ile siyasal olanı Foucault’nun “davranış yönetimi” kavramsallaştırması üzerinden ele alarak değerlendirmektedir (s. 7). Giriş bölümünün devamında, pozitivist itirazlar alt başlığı altında, sosyal çalışmada eleştirel geleneğin yerleşim evleri hareketiyle doğduğunu ileri sürmenin bir hayli iyimser bir düşünce (s. 10) olacağını ifade ederek Türkiye’deki sosyal çalışma akademisyenleri için yeni bir tartışmanın kapısını aralamaktadır. Takip eden sayfalarda sosyal çalışmada eleştirel geleneğin doğuşunu 20. yüzyılda gerçekleşen olaylarla ilişkilendirerek açıklamaktadır (s. 13). Bu açıklamalardan hareketle sosyal çalışmadaki eleştirel perspektifleri yukarıda ifade edilen postmodern eleştiri, baskı karşıtı sosyal çalışma ve tinsel sosyal çalışma başlıkları altında detaylandırmaktadır.

Akbaş, birinci bölüme sosyal çalışma alanına girmeye karar verdiği ilk günden beri kendisini düşündüren iki noktaya dikkat çekerek başlamaktadır. Bu noktalardan ilki, alanda “sosyal çalışma kuramı” derslerine verilen büyük öneme rağmen alandaki “kuram yoksunluğu”; diğeri ise lisans bitirme tezinden itibaren hazırlanan tezlerde öğrencilere bir “kurama yaslanma zorunluluğu” hissettirilmesidir (s. 19-20). Sözlerine “*dikkatimi çeken bir başka hazin durum ise sosyal çalışma müfredatında teorinin neredeyse dogmalaştırılmış olmasıydı*” (s. 20) diyerek devam eden Akbaş adeta “kralın çıplak olduğunu” itiraf etmektedir. Sosyal çalışma bilgi, beceri ve değer temelinde inşa edilmiş bir meslek olarak uygulamada bilgi temelini destekleyecek çok farklı kuramsal bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Bunun yanı sıra bu bilgileri de kendi disiplinine ait bilgilerle harmanlayarak beceri temelinden hareketle uygulamaya aktarmaktadır. Sosyal çalışmada bu durum kuram ile tekniğin yani uygulamanın birleştirilmesi anlamına gelen “praksis” kavramsallaştırması üzerinden açıklanmaktadır. Akbaş’a göre sosyal çalışma uygulaması farklı disiplinler tarafından üretilen pek çok “büyük kuram” (s. 28) tarafından

şekillendirilmektedir. Fakat burada esas olan modernist ve pozitivist bir disiplin olarak ortaya çıkan sosyal çalışmanın kendine özgü kuramlarını geliştirmesi ve kullanmasıdır. Evet, bu konuda sosyal çalışmaya ait olduğu iddia edilen sistem kuramı ve ekosistem perspektifi gibi yaklaşımlardan bahsedilebilir; ancak derinlemesine bir inceleme yapıldığında bu yaklaşımların da farklı disiplinlerden üretilen kuramsal bilgilerin izlerini taşıdığı görülmektedir. Akbaş'a göre uygulamalı bir disiplin olan sosyal çalışma kuramı üretme sürecinde sosyal teori ile olan ilişkisini gözden geçirmeli ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kendine özgü kurumsal yapılar oluşturmaktadır (s. 31-32).

Modernizm geleneğinin bir ürünü olan geleneksel (ortodoks) sosyal çalışmanın yerini bugün çağdaş sosyal çalışma tartışmaları ve uygulamaları almıştır. Akbaş'a göre çağdaş sosyal çalışmayı ve geleneksel sosyal çalışmanın geçirdiği değişimi anlayabilmek için öncelikle postmodern olanın doğasını incelemek gerekmektedir (s. 40). Kitapta bu haliyle başlayan incelemenin sayfalar ilerledikçe postmodern bir eleştiriye dönüştüğü ve *Frankfurt Okulu* düşünürlerine referanslarla bir Aydınlanma ve modernizm eleştirisi halini aldığı görülmektedir. Akbaş, bu bölümün en çarpıcı ve ezber bozan eleştirilerini Foucault'un ruh kompleksi, iktidar, kimlik ve öznellik gibi kült kavramları üzerinden gerçekleştirmektedir (s. 49-55). En nihayetinde tabulaştırmaya, kutsallaştırmaya ve dogmalaştırmaya karşı olan postmodern bakış açısıyla gerçekleştirdiği modernizm, pozitivism ve geleneksel sosyal çalışma eleştirisini postmodernizmin de eleştirisini gerçekleştirerek taçlandırmaktadır (s. 62). Akbaş postmodernizm eleştirilerine "büyük anlatılara topyekûn reddiye düzen post-modernizmin neo-liberalizm, adem-i merkezîyetçilik, piyasalaşma ve yönetsellik gibi "anlatılar" karşısındaki suskunluğuna ne demeli?" (s. 62) sorusuyla başlamaktadır. Ardından postmodernizm ile birlikte geniş çaplı adaletsizliklerin ve bu adaletsizliklere dair yapısal analizlerin bir kenara bırakıldığını ve böylece salt kimlik siyasetinin izlenir olduğunu eleştirerek bu bölümü sonlandırmaktadır (s. 63-65).

Üçüncü bölümü Baskı Karşıtı Sosyal Çalışma başlığı altında ele alan Akbaş, aslında 21. yüzyılın *Göçler Çağında*⁵ sosyal çalışma uygulamaları için fonksiyonel olabilecek bir uygulama çerçevesinden bahsetmektedir. Baskı karşıtı uygulama yapısal faktörleri ve toplumsal sorunları göz ardı ederek bireyi Freudyen miras üzerinden patolojik olarak ele alan

⁵ Bu tanımlama ilk olarak Stephen Castles ve Mark J. Miller tarafından kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Castles, S., & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

geleneksel sosyal çalışma uygulamalarına tepki olarak 1970’li yıllardan itibaren gelişen bir uygulamadır. Sosyal çalışma disiplininde baskı karşıtı uygulama ile ilgili olarak ilk kapsamlı ve sistematik çalışma, 2002 yılında Lena Dominelli tarafından yayınlanan *Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice*⁶ adlı kitapla olmuştur. Dominelli’ye göre insanlar arasındaki sosyal hiyerarşilerin olumsuz etkilerini azaltmaya çalışan baskı karşıtı uygulamanın temel amacı; müracaatçıların sosyal statülerine bakılmaksızın haklarının tesis edilmesi, korunması ve ihtiyaçlarının karşılanmasıdır (s. 68). İngilizce literatürdeki “anti-oppressive social work” ifadesine karşılık olarak kullanılan “baskı karşıtı sosyal çalışma” ifadesi Türkçe literatürde ilk defa Akbaş ve Reyhan Atasü Topcuoğlu tarafından önerilmiştir (s. 68). Akbaş bu bölümde öncelikle baskı karşıtı uygulamayı doğuran süreçten bahsetmekte ve “radikal sosyal çalışma”nın ortaya çıkış sürecini ele almaktadır. Akbaş’a göre baskı karşıtı uygulamanın temeli radikal sosyal çalışmanın ortaya çıkışına dayanmaktadır. Burada özellikle Roy Bailey ve Mike Brake’in editörlüğünde çıkan *Radical Social Work*⁷ adlı kitabın hem sosyal çalışma uygulamasında hem de eğitiminde devrimsel bir etki yaptığını dikkat çekmektedir (s. 71). Ona göre; baskı karşıtı uygulama, ırkçılık karşıtı uygulama, ayrımcılık karşıtı uygulama ve çokkültürcü uygulama gibi eleştirel pek çok yaklaşım farklı açılardan radikal sosyal çalışmanın mirasını sürdürme iddiasındadır (s. 71). Akbaş, baskı karşıtı sosyal çalışma ile radikal sosyal çalışma arasındaki ilişkiyi her iki yaklaşımın da sınıf çatışmasını, toplumsal hiyerarşiyi, gelir adaletsizliğini, eşitsizliği ve yoksulluğu uygulamalarının merkezine koymasıyla kurmaktadır (s. 73). Bu ilişkiselliği sosyal çalışma eğitimi üzerinden değerlendiren Akbaş, Türkiye’deki sosyal çalışma eğitimi müfredatında neredeyse hiçbir sınıfsal ve kimliksel içeriğin olmadığını iddia ederek eleştirmektedir (s. 86). Oysaki Türkiye’nin toplumsal yapısı düşünüldüğünde sınıfsal (işverenler, işçiler, prekaryalar, yoksullar) ve kimliksel (Kürtler, Aleviler, Suriyeliler, Nusayriler) unsurların sosyal çalışma disiplininin ve mesleğinin merkezinde olması beklenmektedir. Ona göre Türkiye’deki sokak çocukları veya atık madde toplayan çocuklar sorununun Kürt meselesinden ayrı olarak ele alınması devekuşu gibi kafayı toprağa gömmekten başka bir şey değildir (s. 86).

Akbaş, sosyal çalışma ile sosyal teori arasındaki ilişkiyi irdeleyerek başladığı bu kitabın son bölümünde Türkiye’deki sosyal çalışma disiplini ve/veya mesleği açısından oldukça yeni ve tartışmalı bir konu olan tinsellik ve tinsel sosyal çalışma konusunu ele almaktadır. Kitaptaki

⁶ *Baskı Karşıtı Sosyal Çalışma Kuram ve Uygulaması*

⁷ *Radikal Sosyal Çalışma*

tinsel sosyal çalışma ifadesi İngilizce literatürdeki “spiritual social work” tanımlamasına karşılık olarak kullanılmaktadır. Türkiye’deki sosyal çalışma literatüründe bu tanımlamaya karşılık olarak genellikle “manevi sosyal çalışma” kavramının tercih edildiği görülmektedir. Fakat Akbaş bu çalışmasında “manevi” kavramı yerine “tinsel” kavramını tercih ederek bu konuda da yerini belli etmektedir. Ona göre pozitivistizmin son kalelerinden biri olan sosyal çalışmanın maddeci yönü ve insan görüşü tinsel sosyal çalışmanın zorunlu olarak dinsel olduğu kanısına sahiptir. Ne var ki bu gerçeği yansıtmamaktadır. Tinsellik elbette ki dinselliği içermektedir; fakat dinsel olmayan bir tinsellik de söz konusudur (s. 99-100). Yazar bu düşünceleriyle Türkiye’deki sosyal çalışma disiplini ve mesleği için yeni bir tartışmanın daha kapısını aralamaktadır.

Sosyal çalışma, profesyonel bir meslek olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde kapitalist sistemin oluşturduğu koşullar içinde ortaya çıkmış olsa da sosyal çalışmaya ait uygulamaların binlerce yıldır gerçekleştirildiği bilinmektedir. Nitekim İlk Çağ’dan Yakın Çağ’a kadar geçen sürede yaşlılara, engellilere, hastalara, yoksullara, çocuklara, askerlere ve yakınlarına yönelik sunulan çeşitli yardımların Paganizm, Şamanizm, Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi farklı mitler ve dinler içinde temellendiğini görmekteyiz. Özellikle sosyal çalışma mesleğinin ortaya çıktığı Batı toplumunda kiliselerin sosyal çalışma uygulamalarındaki etkinliği uzun yıllar devam etmiştir.⁸ Buna rağmen sosyal çalışmanın ortaya çıkışından itibaren modernizm ve pozitivistizm etkisiyle seküler bir çizgiye yöneldiği ve uzun yıllar boyunca bu çizgide ilerlediği görülmektedir. Bugün gelinen noktada sosyal çalışma, 21. yüzyılın postmodern yapısı içinde bu çizginin dışına çıkma çabaları gösterse de sosyal çalışmanın ortodoks izlerini takip edenler tarafından engellenmeye çalışılmaktadır. Akbaş bu çabaların sosyal çalışmanın ruh kökleriyle bağını kopartarak gerçekleştirilmeye çalışıldığına işaret etmektedir. Ona göre tinsel sosyal çalışma, sosyal çalışmacılara yitirilen bu ruh kökleriyle iletişimi sağlayacak uygulama çerçevesini sunmaktadır (s. 104). Tinsel sosyal çalışmaya göre yitirilen ruh köklerinde yer alan duygu Schopenhauer’dan⁹ temellenen bireysel ve göreceli “merhamet” duygusudur ki bu duygu aslında Levinas’ta “ötekine karşı sorumluluk” olarak karşımıza çıkan, sosyal çalışmanın “empati” olarak ele aldığı evrensel ve pozitivist bir kavramdır (s. 104). Buraya kadar değinilen ifade ve eleştirilerle çağdaş eleştirel perspektiflerden biri olarak ele alınan tinsel sosyal çalışma

⁸ Detaylı bilgi için bkz. Kongar, E. (2007). *Sosyal Çalışmaya Giriş*. (Tıpkıbasım). Ankara: SABEV Yayınları.

⁹ Detaylı bilgi için bkz. Schopenhauer, A. (2009). *Merhamet*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

etrafında şekillenen son bölüm; bağlılık, hayırseverlik, kendine dönüş ve yerel bilgi ile ilgili düşünce ve tartışmalarla son bulmaktadır (s. 105-120).

Sosyal çalışma disiplini ve mesleğini eleştirel bir perspektifle değerlendirmek ve yeni tartışma konuları/kapıları açmak amacıyla kaleme alınan kitapta işlenen konular; sosyal çalışmanın ortaya çıkışından bugüne kadar geçen sürede uğradığı değişimleri, dönüşümleri ve sağladığı ilerlemeyi çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Öncelikle postmodern bir eleştiri anlayışı benimseyerek geleneksel sosyal çalışmayı irdeleyen yazar, postmodern eleştiri başlığı altında postmodernizmi de eleştiriye tabi tutarak objektifliğini ortaya koymaktadır. Böylece okura karşı sorumluluğunu da yerine getirmektedir. Sosyal çalışmaya yönelik sosyal teori ile olan ilişkisinde; pozitivism, modernizm ve iktidar ile olan bağlantılarında; tinsellik (maneviyat) ile arasına koyduğu mesafede son derece haklı, tutarlı ve mantıklı eleştiriler dile getirmektedir. Bu eleştirilerini de Foucault, Deleuze, Bourdieu, Wallerstein, Bauman, Bakhtin gibi önemli düşünürlerin görüşleri ve Dominelli, Payne, Fook, Canda, Healy gibi sosyal çalışma alanındaki önemli akademisyenlerin düşünceleri ile temellendirmektedir. Kitapta ele alınan konuların pek çoğunda sosyal çalışma disiplinine ve mesleğine hâkim olan pozitivist paradigmaya dair tüm tasavvurlar tersyüz edilerek parçalanmakta; gerek disiplinin gerekse mesleğin ilerlemesi için üzerine düşünülmesi ve tartışılması gereken yeni sayfalar açılmaktadır.

Yazarın değindiği konuları kısa, net ve açık cümlelerle akıcı bir şekilde ele alması; temel bazı bilgiler gerektiren ve alt okumalarla anlaşılması kolaylaşacak olan kitabın daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Kendi içinde çok önemli ve ciddi konulara değinen ve görece “ileri okuma” listeleri içinde yer alması gereken kitap, yukarıda da değinildiği üzere pek çok konuda henüz söylenmemişi dile getirdiği ve yeni sayfalar açtığı için başlangıç mahiyetinde sayılabilecek bir “ilk adım” kitabına dönüşmektedir. Yazarın anlatımında hem bireysel hayatından hem de akademik kariyerinden hareketle farklı sosyolojik, kültürel, felsefi ve edebi alıntılara yer vermesi kitabı daha çekici ve kolay okunabilir hale getirmektedir. Literatür taraması ve ikincil kaynak kullanımı noktasında değerlendirdiğimizde, yazarın genellikle İngilizce literatürde yer alan basılı kaynaklara yöneldiği; ancak kimi zaman ulusal ve yerel basılı kaynaklardan da yararlandığı görülmektedir. Bu kaynakların bütünü ele alındığında metin içinde orantısız bir dağılım sağlandığı ve hiçbir kaynağın tekrarlanarak kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca yazar yukarıdaki anlatım tarzına paralel olarak okurları farklı felsefi, edebi ve dilbilimsel kaynaklara da yönlendirmektedir.

Sonuç olarak; lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde, lisansüstü eğitimini Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalında tamamlayan yazar, farklı disiplinlerden edindiği bilgileri harmanlayarak kaleme aldığı çalışmasında, giriş cümlesinde de ifade edildiği üzere, kendi içinde haklı bir başkaldırı ortaya koymaktadır. Bu cesareti için yazarı tebrik ederken, sosyal çalışma alanında yer alan tüm paydaşlara (öğrenci, akademisyen, meslek elemanı, yönetici, vb.) bu kitabı okumaları önerilmektedir.